

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

На правах рукопису

Тимощенко Каріне Сасунівна

УДК 336.64

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник,

Грабчук

Оксана Миколаївна,

доктор економічних наук,

доцент

Дніпропетровськ – 2015

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА	12
1.1 Сутність фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	12
1.2 Основні методологічні аспекти функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	31
1.3 Структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	51
Висновки за розділом 1	63
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	66
2.1 Структурна динаміка розвитку економіки України та рівень фінансової безпеки в них	66
2.2 Адекватність сучасного методичного забезпечення оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	82
2.2.1 Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	82
2.2.2 Інтегральні оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	97
2.3 Методичні підходи визначення позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	116
Висновки за розділом 2	130
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА	133
3.1 Організаційне забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	133
3.2 Адаптація системного управління рівнем фінансової безпеки до умов невизначеності	150
3.3 Система страатегем управління рівнем фінансової	

безпеки суб'єкта підприємництва	169
Висновки за розділом 3	196
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	219

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Поступальний розвиток сучасної економічної науки на фоні динамічних реалій сучасного економічного життя визначає необхідність узгодження теоретико-методологічного підґрунтя наступних розвідок. Досить часто семантична широта термінології, що використовується, призводить до зміщень у інтерпретації результатів досліджень чи навіть до суттєвих помилок. Неоднозначність та суб'єктивізм наукових доробків суттєво зменшує достовірність їх результатів, що стосується як найбільш актуальних та сучасних напрямів досліджень, так і вже визначених та апробованих. Зокрема, наукове обґрунтування фінансового управління економічними об'єктами на макро-, мезо- та мікрорівнях часто стосується їх фінансової безпеки, сутність якої, методи та способи досягнення, критерії оцінювання визначаються досить різноманітно. При цьому завдання досягнення фінансової безпеки в умовах швидкої змінності економічного середовища, його неоднорідності та невизначеності є нагальним та актуальним. Зазначене значним чином стосується окремих суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки вони найбільше підлягають негативним зовнішнім та внутрішнім небезпекам та загрозам та мають найменшу інерційність розвитку.

Загальнотеоретичні питання методологічних засад фінансової безпеки досить широко висвітлюються у працях О. Ю. Амосова, О. Ф. Ареф'євої, Т. Б. Кузенко, О. І. Барановського, І. А. Бланка, О. Є. Гудзь, Л. С. Мартюшевої, Р. С. Папехіна та багатьох інших. Методичні та прикладні аспекти дослідження фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на мікрорівні висвітлено у працях М. Бердара, Д. Ваньковича, К. С. Горячевої, Ф. О. Журавки, О. А. Кириченко, Л. С. Мартюшевої, І. Б. Медведєвої, І. О. Школьник тощо. Окремі аспекти теоретичного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта господарювання висвітлено у працях Л. І. Абалкіна, О. В. Антонової, Т. Г. Васильців, Ю. М. Воробйова, Т. В. Гринько, І. В. Демченко, О. А. Івашко, С. М. Леонова, Т. Г. Савченко.

Проте реалії сучасності підкреслюють недостатність існуючого теоретичного забезпечення функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, свідченням чого є відсутність більш-менш визначеної послідовності аналітичних операцій щодо оцінювання рівня фінансової безпеки, алгоритмізації процесів управління нею, порядку оцінювання впливу якісних і кількісних характеристик зовнішнього середовища на рівень фінансової безпеки, що спричиняє загрози розвитку суб'єкта в умовах невизначеності та ін. У зв'язку із комплексним характером дослідження, невирішеними або недостатньо опрацьованими залишається достатньо великий обсяг питань, вирішення яких є необхідним задля досягнення вищого рівня обґрунтованості використання механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Важливість зазначеної проблематики, її актуальність та значущість вирішення обумовили вибір теми дослідження, її мету, завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до основних напрямів наукових досліджень, проведених у межах науково-дослідних тем: «Фінансова інфраструктура народного господарства України: інвестиційно-інноваційні аспекти» (№ держреєстрації 0109U000132), «Фінансовий механізм вирішення глобальних проблем: попередження економічних криз» (№ держреєстрації 0112U000144), які виконувались у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара.

До звітів за даними темами увійшли результати досліджень автора щодо структурної організації механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та сутності, форм прояву та методичних підходів до оцінки невизначеності реального сектору економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування теоретичних засад, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій щодо функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Для досягнення мети дослідження було поставлено і вирішено такі основні завдання:

- дослідити і узагальнити теоретичне забезпечення функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва;
- проаналізувати існуюче функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва;
- визначити особливості структурної організації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у взаємозв'язку із способами інтерпретації його сутності;
- здійснити узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності у взаємозв'язку із їх структурним співвідношенням в економіці України;
- проаналізувати існуюче методичне забезпечення рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва;
- розробити методичні підходи узагальнюючої оцінки позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в конкретно-економічних умовах;
- розробити шляхи удосконалення організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з урахуванням типології та ієрархії його завдань;
- визначити напрями адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до умов невизначеності;
- удосконалити науково-методичне обґрунтування реалізації захисної функції фінансового механізму суб'єкта підприємництва в умовах агресивного економічного середовища.

Об'єкт дослідження – економічні відносини, що виникають між різними суб'єктами підприємництва, а також державою.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти і науково-методологічне забезпечення функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальні та конкретні наукові методи, а саме: абстрагування (виявлення суб'єкт-об'єктних

та суб'єкт-суб'єктних опозицій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва); узагальнення (узагальнена оцінка рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності за однорідними групами підприємств, дослідження співвідношення функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та керівних органів різних рівнів відповідальності); побудова типології завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва у розрізі керівних структур різних рівнів відповідальності); аналізу (виявлення взаємозв'язку між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності); структурно-декомпозиційний аналіз організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва); системного та синергетичного підходів (дослідження функціонального навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва); аналіз субординаційних та координаційних зв'язків між ієрархічними рівнями форм забезпечення механізму; розробка напрямів адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до умов невизначеності), семантичного аналізу (аналіз понять «механізм», «економічний механізм», «фінансовий механізм», «фінансова безпека») та конструювання (уточнення складових поняття «фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва» та визначення його формулювання; формування ієрархії завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності; розробка гіпотези існування взаємозв'язку між рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та структурним співвідношенням видів економічної діяльності в економіці; конструювання паспорта фінансової безпеки суб'єкта підприємництва; конструювання теоретичної моделі мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, формування системи стратегем управління рівнем фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в умовах агресивного економічного середовища); імовірнісного аналізу (визначення форми розподілу та рівня ентропії за окремими характеристиками суб'єктів підприємництва);

кореляційно-регресійного аналізу (характеристика динаміки фінансового результату до оподаткування за окремими видами економічної діяльності).

Інформаційною базою проведення досліджень слугували: законодавчі і нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України; нормативні документи, аналітичні огляди, статистичні звіти міністерств і відомств України, інших органів державного і регіонального управління; офіційні дані Державної служби статистики України; звітні дані науково-дослідних організацій і установ; монографічні дослідження та наукові публікації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

– створено теоретичну модель мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва на основі структурно-декомпозиційного аналізу організаційного забезпечення механізму, розробленої ієрархії та типології його завдань з використанням системного підходу, що дало змогу виявити рекомендовану послідовність реалізації завдань, рекомендовані елементи контролю за функціонуванням механізму;

удосконалено:

– методичні підходи якісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за рахунок формування уніфікованої сукупності ідентифікаційної інформації у формі паспорта фінансової безпеки на основі результатів оцінки адекватності існуючих одиничних та інтегральних індикаторів рівня фінансової безпеки. Використання паспорта фінансової безпеки дає змогу визначити позицію фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у конкретно-економічних умовах;

– методико-практичні рекомендації щодо адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до умов невизначеності за рахунок формування системи фільтрів управлінських дій до умов невизначеності з урахуванням джерел її виникнення та моделювання

рівноважного співвідношення фінансових потоків при розумінні рівноваги як такого розподілу, при якому зберігається їх структурна відповідність;

– удосконалено науково-методичне обґрунтування реалізації захисної функції фінансового механізму суб'єкта підприємництва в умовах агресивного економічного середовища за рахунок формування системи стратегем, що являють собою стандартизовану сукупність заходів, реалізованих у певній послідовності, яка обирається в залежності від результатів якісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта та тенденцій зміни індикаторів. Застосування системи стратегем дає змогу визначити послідовність реалізації ієрархічно організованої сукупності завдань фінансового механізму фінансової безпеки;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади формування механізму формування фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за рахунок формулювання поняття «фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва» методом конструювання на основі системного підходу разом із уточненням формулювань його складових за результатами семантичного аналізу, що дало змогу визначити структурну організацію зазначеного механізму при широкому (як системи методів, важелів, інструментів, способів функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, за якого стало забезпечуються його фінансові інтереси) та вузькому (як системи фінансових методів, важелів, інструментів, способів досягнення такого фінансового стану суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз) розумінні;

– теоретико-методологічні засади функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за рахунок адаптації індерміністських аксіом функціонування складно організованих систем з гетерархічною структурною організацією до особливостей зазначеного механізму (загальності, неповторюваності, відкритості), виокремлення його специфічних функцій (стабілізаційної, адаптаційної та захисної), що разом із встановленням взаємозв'язків між аксіомами, функціями та принципами на

основі системного підходу дало змогу сформувати змінну ієрархію завдань та суб'єкт-об'єктні опозиції механізму.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних і методологічних узагальнень та висновків дисертаційної роботи для побудови структурно цілісного фінансового механізму фінансової безпеки окремих суб'єктів підприємництва.

Практичне значення отриманих результатів підтверджують позитивні відгуки та довідки про впровадження на підприємствах. Зокрема, у фінансово-управлінській діяльності ВСП «Шахтоуправління імені Героїв космосу» використано методичні розробки стосовно кількісної оцінки рівня фінансової безпеки, які включено в систему моніторингу фінансового стану суб'єкта господарювання (довідка № 1/141 від 17. 01. 2014 р.). В аналітичній роботі фінансового відділу ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» використано розробки стосовно вектору фінансової безпеки суб'єктів господарювання, типології видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки та індикаторної оцінки для розробки паспорта фінансової безпеки підприємства (довідка № 28/15 від 20. 01. 2014 р.). У фінансово-аналітичній роботі та при розробці політики розвитку ПАО «ДТЕК Павлоградвугілля» на 2014-2016 рр. використано методичні підходи щодо оцінки рівня фінансової безпеки для розширення системи діагностики фінансового стану (довідка № 1/178 від 20. 01. 2014 р.). Результати досліджень також використовуються в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Фінансова економіка», «Управління фінансовими ризиками», «Фінансово-економічні ризики», «Фінансова безпека», «Фінансовий менеджмент» у системі підготовки за напрямом 6.030508 – Фінанси і кредит та спеціальністю 7(8).03050801 – Фінанси і кредит (за спеціалізованими програмами) в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара (акт впровадження від 26. 11. 2013 р., протокол № 5; акт впровадження від 14. 11. 2011 р., протокол № 3).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Положення, розробки, результати,

висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднені та отримали схвальну оцінку на наукових конференціях, у тому числі: на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Перспективи економічного розвитку» (Миколаїв, 2009); на Міжрегіональній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 2011); на Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава» (Полтава, 2011); на Міжнародній науково-практичній конференції «Геоелектронічні проблеми економічних відносин» (Київ, 2013); на Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент – 2013: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (Дніпропетровськ, 2014); на Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент – 2015: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (Дніпропетровськ, 2015).

Публікації. Наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано у 17 наукових працях, у тому числі у 3 колективних монографіях, 8 статтях у фахових наукових спеціалізованих виданнях (1 стаття у збірнику, що зареєстрований у наукометричних базах), 6 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг опублікованих наукових і навчально-методичних праць складає 8,695 друк. арк., з яких особисто автору належить 7,645 друк. арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

1 1. Сутність фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Сучасні умови функціонування суб'єктів підприємництва змінюються досить значним чином і достатньо швидко. Несталі характеристики зовнішнього економічного середовища породжують нестабільність результатів роботи та фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності, що, в свою чергу, обумовлює їх вразливість до негативних зовнішніх та внутрішніх впливів. Досягнення фінансової безпеки стає одним із головних завдань менеджменту підприємств. Однак при цьому саме розуміння фінансової безпеки є неоднозначним, як і неоднозначним є розуміння механізму її досягнення. Значна кількість сучасних науковців присвятила велику кількість праць виявленню сутності фінансового механізму, його місцю у складі економічного чи господарського механізму, що дало змогу сформулювати основу теоретичного підґрунтя даної праці (праці В. І. Аранчій [4], В. Д. Базилевича, Л. О. Баластрик [7], О. І. Барановського [11], В. Н. Буркова [22], О. Д. Василика [26], О. М. Волкова [164], Ю. М. Воробйова [31], М. М. Єрмошенка [55], В. М. Гайця [105], А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухіна [134], М. В. Грідчиної [45], Б. М. Данилишина [47, с. 100], Н. Є. Заєць [62], О. П. Кириленко [75], О. М. Ковалюка [85], С. В. Ковальчука [84], М. І. Круглова [90], С. В. Мочерного [52], П. С. Нікольського [110], В. М. Опаріна [111], А. М. Поддєрьогіна [119], В. С. Пономаренко, Б. А. Райзберга [129], О. Р. Романенко [130], С. І. Юрія [155], О. М. Ястремської [124]). Суттєве значення для розуміння сутності фінансової безпеки мали праці О. Ю. Амосова [2], О. Ф. Ареф'євої, Т. Б. Кузенко [5], О. І. Барановського [13], І. А. Бланка [17], Д. Ваньковича [24], К. С. Горячевої [38], О. Є. Гудзь [46], Л. С. Мартюшевої [98], Р. С. Папехіна [113] тощо. Однак розробки стосовно

сутності саме фінансового механізму досягнення фінансової безпеки зустрічаються достатньо рідко і відтак суто теоретичні аспекти розуміння фінансового механізму досягнення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є достатньо аморфними та потребують подальшого розвитку.

Сам термін механізму є складним та багатозначним. Первинне його значення (з грецької – μηχανή – машина) полягає у створенні узгодженої сукупності елементів, ланок, що призначені для здійснення впливу на певний зовнішній об'єкт чи для перетворення, руху. Механізм у первинному значенні представляє собою систему як комплекс матеріальних форм та структур, що утворюють певну цілісність. Механізм у цьому розумінні не представляє собою складно організовану систему, оскільки окремі його ланки, хоча і поєднані між собою та функціонують узгоджено, не мають властивостей організації, динамізму, відкритості, багаторівневості, ієрархії [41, с. 149] (хоча окремі із властивостей складноорганізованої системи можуть проявлятися для механізмів зокрема). Призначення механізму – здійснення перетворень зовнішнього об'єкту (тіла, руху, енергії) реалізується прямим чином, завдяки його безпосередньому впливу.

У переносному значенні механізм є системою функціонування, сукупністю проміжних станів, явищ об'єкта/ об'єктів. У цьому випадку мова не йде про існування механізму як матеріальної цілісності окремих ланок (хоча така цілісність не виключається), однак зберігається розуміння його системності та динамізму/ процесності. В залежності від сутності складових механізму, способу їх взаємодії та способу впливу на об'єкт механізм може представляти собою систему різного рівня організації, в тому числі складно організовану чи синергетичну. Оскільки матеріальна складова механізму стає обов'язковим його елементом, то об'єкт впливу не обов'язково є зовнішнім по відношенню до механізму. Більш того, механізм може бути складовою об'єкту та забезпечувати його функціонування. Оскільки об'єктна складова механізму у переносному значенні є ширшою, ніж об'єктна складова механізму у прямому значенні, то і розуміння механізму у переносному значенні є

ширшим, ніж розуміння механізму у переносному значенні. Зазначене особливо стосується економічного механізму та економічних систем.

Економічний механізм, за визначенням Мочерного С. В. [52, с. 355], представляє собою систему або спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності (таблиця 1. 1). Також механізм представляє собою систему прямих та опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами та процесами, насамперед між їх протилежними сторонами, а також підсистемами і елементами економічних систем [47, с. 100].

Таблиця 1. 1 – Термінологічні значення лексичної одиниці «економічний механізм»¹

Джерело	Розуміння економічного механізму
О. І. Барановський [11], М. М. Єрмошенко [55], В. М. Гаєць [105]	Принципова схема практичного використання важелів, методів, спрямованих на регулювання тих чи інших процесів або об'єктів у системі управління на всіх рівнях функціонування
В. Н. Бурков[22]	Сукупність процедур прийняття управлінських рішень
Б. М. Данилишин [47, с. 100]	Система прямих та опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами та процесами, насамперед між їх протилежними сторонами, а також підсистемами і елементами економічних систем
А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухіна[134]	Сукупність засобів і методів управління, реалізація яких визначає можливість цілеспрямованого руху системи
М. І. Круглов[90]	Сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових способів цілеспрямованої взаємодії суб'єктів господарювання і вплив на їх діяльність, що забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих сторін, об'єктів та суб'єктів управління
С. В. Мочерний [52, с. 355]	Система або спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності
В. С. Пономаренко, О. М. Ястремська [124]	Сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільною метою, за допомогою яких здійснюється поєднання і узгодження суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечується функціонування і розвиток підприємства як соціально-економічної системи

¹ складено автором

Загалом результати семантичного аналізу терміну «економічний механізм» дають можливість зробити наступні узагальнення:

- семантичним ядром поняття, його емпіричним об'єктом виступає «система» як «сукупність чого-небудь» (75 % аналізованих лексичних одиниць);

- приєднаними емпіричними об'єктами є «методи, засоби, способи (суб'єктивовані структурні елементи системи)» (62,5 % лексичних одиниць) та «економічні процеси, явища, порядок певного виду діяльності (об'єктивовані структурні елементи системи)» (25 % лексичних одиниць);

- властивостями (відносинами), що характеризують емпіричний об'єкт виступають відносини, що складаються в процесі управління, регулювання, узгодження, поєднання (*форми процесів впливу*) (75 % лексичних одиниць) або взаємозв'язки між об'єктивованими структурними елементами системи (25 % лексичних одиниць).

Результати аналізу, з одного боку, підкреслюють базисний характер поняття «економічний механізм», а, з іншого, акцентують увагу на його багатозначності. Економічний механізм виступає перш за все як система, певна структурована цілісність, елементами якої можуть виступати «...методи, важелі, засоби» або «...економічні процеси, явища», поєднані між собою зв'язками (що власне є невід'ємним елементом системи). У першому випадку «економічний механізм» є те, що може використано для впливу на процеси, явища (виступає у прямому значенні), у другому – те, що є об'єктивною основою реалізації економічних законів та закономірностей (виступає у переносному значенні). Відносини, властиві емпіричному об'єкту категорії розподіляються подібним же чином – на відносини впливу механізму на економічні процеси, явища (механізм у його прямому значенні) та відносини всередині механізму між його структурними елементами (механізм у його переносному значенні). Оскільки механізм у його переносному значенні є поняттям більш широким, ніж механізм у його прямому значенні, то і визначення економічного механізму у переносному значенні буде більш широким, ніж визначення у прямому значенні (рисунок 1. 1).

Рисунок 1. 1 – Уточнене визначення поняття «економічного механізму»¹

Визначення економічного механізму у його переносному значенні є спорідненими із визначеннями, сформульованими С. В. Мочерним та Б. М. Данилишиним, визначення економічного механізму у його прямому значенні – з визначеннями О. І. Барановського, В. М. Гайця, А. Л. Гапоненко, М. М. Єрмошенко, А. П. Панкрухіної, В. С. Пономаренко, О. М. Ястремської. При проведенні подальших розвідок використано уточнене поняття економічного механізму у його прямому (вузькому) та переносному (широкому) значеннях.

Фінансовий механізм є співпорядкованою складовою економічного механізму та представляє собою сукупність форм, методів створення і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб державних структур, суб'єктів господарювання і населення. Існує велика кількість визначень фінансового механізму, сформована науковцями з точки зору об'єкта

¹ складено автором

впливу, структури механізму, взаємозв'язків з категоріями фінансів, фінансових ресурсів тощо. Зокрема, зміст фінансового механізму характеризують В. І. Аранчій [4, с. 35], В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик [7, с. 16], О. Д. Василик [26, с. 102], О. М. Волков [164, с. 114], Ю. М. Воробйов [31, с. 7], М. В. Грідчина [45, с. 27], Н. Є. Заєць [62, с. 142], О. П. Кириленко [75, с. 41], О. М. Ковалюк [85, с. 54], С. В. Ковальчук [84, с. 70], А. А. Майоров [98, с. 151], П. С. Нікольський [110, с. 60], В. М. Опарін [111, с. 55], А. М. Поддєрьогін [119, с. 18], Б. А. Райзберг [129, с. 369], О. Р. Романенко [130, с. 42], С. І. Юрій [155, с. 39] та ін. Результати семантичного аналізу розміщено в Додатку А (Таблиця А. 1).

Результати семантичного аналізу поняття «фінансовий механізм» структуровано нами за аналогією з результатами аналізу поняття «фінансовий механізм» з використанням методу індукції (рисунок 1. 2).

При цьому використовувались більш широкі по відношенню до вживаних науковцями поняття. Наприклад, із складу складових терміну виключено такі форми впливу як «планування», «використання» як складові «управління» чи «стимулювання» як складову «регулювання» тощо. Загалом поняття фінансового механізму, як і поняття економічного механізму, може вживатись у широкому та вузькому розуміннях. Семантичним ядром поняття є «система», що є більш широким терміном, ніж «сукупність» чи «комплекс».

У широкому розумінні фінансовий механізм представляє собою систему методів, важелів, інструментів, способів здійснення фінансових відносин у межах соціально-економічної системи.

У вузькому розумінні фінансовий механізм є системою фінансових методів, важелів, інструментів, способів здійснення впливу (управління, регулювання) на розвиток економічного об'єкта. Загалом, як відзначає Колесова І. В. [86, с. 183-185] (не зазначаючи однак їх ієрархічного співвідношення), існує кілька підходів в інтерпретації поняття фінансового механізму стосовно суб'єкта підприємницької діяльності: системний, процесний, комплексний, програмно-цільовий та критеріальний (Рисунок 1. 3).

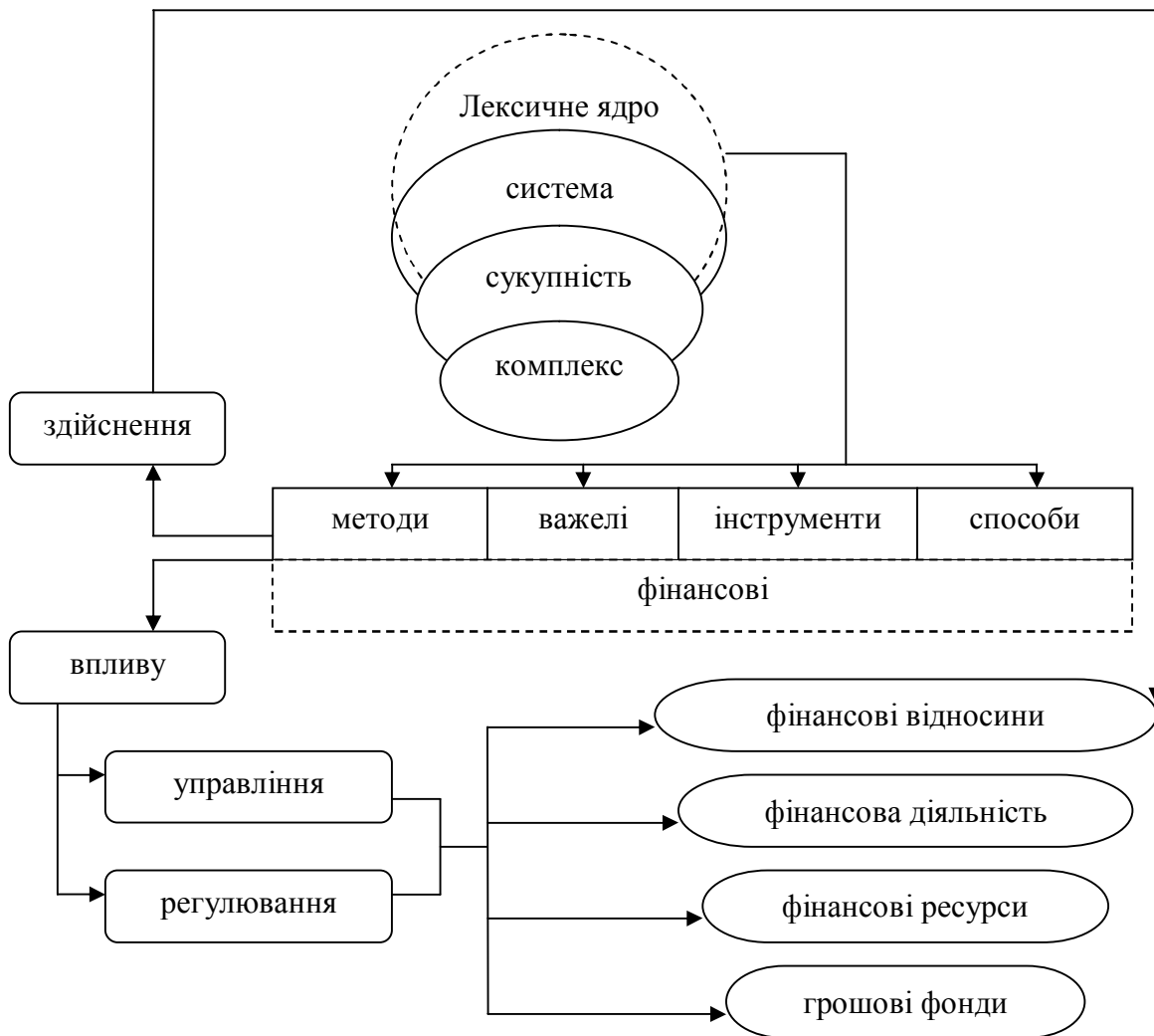

Рисунок 1. 2 – Логіка побудови поняття «фінансовий механізм»¹

Найбільш широко розповсюдженою є точка зору на фінансовий механізм як системне утворення. Як зазначає Бакеренко Н. П., фінансовий механізм підприємства являє собою складне поняття, що має ієрархічну організацію [8, с. 77].

Перший рівень ієрархії утворюють критеріальний та програмно-цільовий підходи, що надають фінансовому механізму певної обмеженості щодо процесів, на які здійснюється вплив, або щодо засобів такого впливу.

¹ складено автором

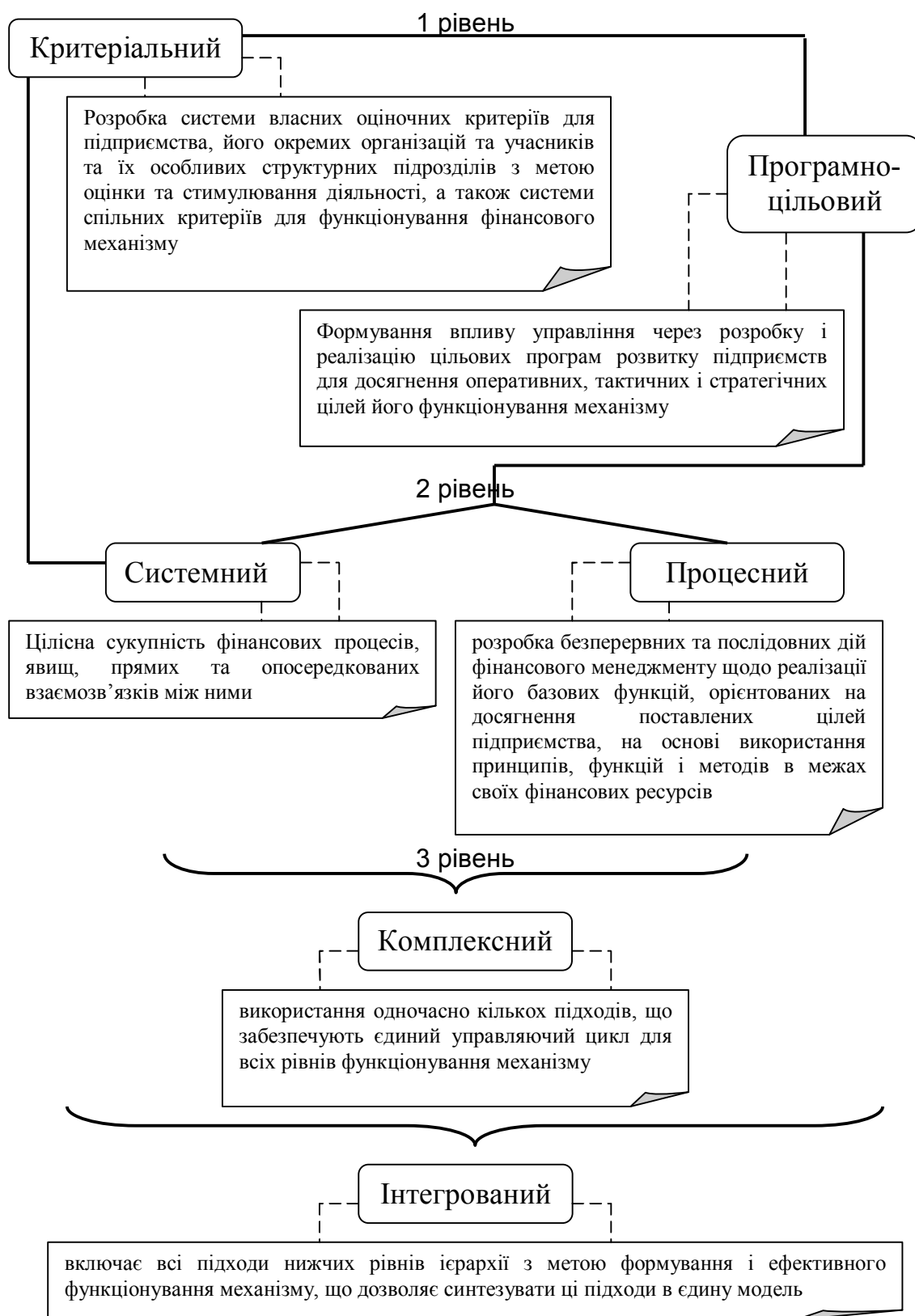

Рисунок 1.3 – Ієрархія підходів розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємницької діяльності¹

¹ складено автором

Сутність критеріального підходу визначається, виходячи з авторської інтерпретації необхідних напрямів застосування фінансового механізму. Як правило, науковці звужують загальний переліку критеріїв визначення ефективності функціонування суб'єкта підприємницької діяльності чи його фінансового стану. Одночасно впроваджуються специфічні критерії, які більше враховують особливості функціонування суб'єкта, відповідають особливостям виду економічної діяльності чи враховують зовнішні умови функціонування. Основна трансформація фінансового механізму при цьому – його специфікація і концентрація на аналітико-оціночному призначенні. Якщо розглядати фінансовий механізм як систему, то така трансформація відповідає процесу егресії частини елементів системи, причому така егресія носить синтетичний характер.

Більш широко фінансовий механізм суб'єкта підприємницької діяльності сприймається в межах програмно-цільового підходу. Однак і в цьому випадку фінансовий механізм має обмежене призначення, використовується для виконання окремих програм, функцій. Його системна організація є більш широкою, можуть спостерігатись одночасно як процеси егресії, так і процеси дегресії, однак спостерігається домінування сукупності окремих методів, інструментів в залежності від основної мети програми. Прикладом може слугувати домінування інструментів, методів ризик-менеджменту при побудові відповідного механізму суб'єкта підприємництва.

Системний підхід та процесний підхід формують другий рівень ієрархії щодо розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємництва, зважаючи на цілісний характер його функціонування та комплектації. Системний підхід концентрується перш за все на цілісному сприйнятті фінансового механізму, врахуванні більшості можливих взаємовпливів всіх його складових. Процесний підхід є більш динамічним, полягає у визначенні особливостей перебігу фінансових процесів стосовно суб'єкта підприємництва та впливу на ці процеси. Складність такого сприйняття фінансового механізму полягає у неможливості врахувати всі взаємодії в його межах та обґрунтуванні всіх можливих наслідків застосування окремих ланок. У такому випадку процесний

та системний підходи частково вироджуються у критеріальний та програмно-цільовий.

Третій рівень розуміння фінансового механізму полягає в одночасному застосуванні кількох/ всіх підходів до розуміння фінансового механізму. Справді, якщо застосування тільки системного чи тільки процесного підходів не є адекватним з точки зору повноти опису впливу окремих інструментів на стан чи розвиток суб'єкта підприємницької діяльності, то їх комплексне використання дасть можливість сформувати більш повну картину. Використання одночасно кількох критеріальних чи програмно-цільових підходів надає змогу синтезувати єдину модель впливу механізму на стан/ розвиток суб'єкта підприємництва.

Широта розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємництва не виключає можливості звуження його інтерпретації відповідно до специфічного добору цілей і завдань. Одним із прикладів такого специфічного спрямування фінансового механізму є його концентрація на забезпеченні фінансової безпеки.

Саме поняття безпеки також трактується неоднозначно. Наприклад, у праці І. Б. Медведєвої, М. Ю. Погосової [117, с. 20] зазначається існування двох концепцій безпеки – як форми існування, що забезпечує тривалість, стабілізацію, вдосконалення та розвиток, та як спроможність до захисту та протидії. Вихідним поняттям стосовно фінансової безпеки є поняття безпеки економічної. Під економічною безпекою розуміють якісну характеристику економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадках виникнення різних загроз (зовнішніх та внутрішніх) система, яка здатна протистояти їм та відновлювати свою працездатність [54, с. 18]. О. А. Кириченко поняття економічної безпеки визначає як стан економіки та інституцій влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал, у тому числі і за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [79, с. 45]. Економічна безпека фірми характеризується як стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технологій, прав, техніки,

устаткування) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їх використання для стабільного функціонування та динамічного розвитку при запобіганні негативним внутрішнім та зовнішнім впливам [5, с. 99]. Інакше під економічною безпекою розуміють комплекс заходів, що сприяє покращенню фінансової стійкості суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки та захисту їх комерційних інтересів від негативного впливу ринкових процесів [128, с. 22] або стан, за якого забезпечується економічний розвиток та стабільність діяльності суб'єкта господарювання, гарантований захист його фінансових та матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни зовнішньої та внутрішньої ситуації [79, с. 45]. К. С. Половнев стосовно промислового підприємства економічну безпеку визначає як безперервний процес забезпечення стабільності його функціонування, фінансової рівноваги та постійного отримання прибутку, а також можливість виконання цілей та завдань підприємства, здатності до подальшого розвитку та удосконалення у певних зовнішніх умовах та в процесі зміни конкурентних ринкових стратегій [122, с. 34]. Таким чином, поняття економічної безпеки та безпеки фінансової досить часто співвідносяться як загальне та часткове. Фінансову безпеку також вважають пов'язаним із фінансовим ризиком, але більш широким поняттям [30, с. 12]. Як система фінансової безпеки включає в себе підсистеми: підсистему пріоритетних фінансових інтересів (як поточного, так і стратегічного характерів); підсистему ідентифікованих зовнішніх та внутрішніх загроз; підсистему фінансових пропорцій розвитку суб'єкта господарювання [27, с. 134]. Як система фінансова безпека суб'єкта господарювання є динамічною та відносною.

В свою чергу, поняття фінансової безпеки у численних вітчизняних та зарубіжних публікаціях має неоднозначну інтерпретацію (таблиця 1. 2). При цьому інколи зазначається, що фінансова безпека та економічна безпека є різними за суттю поняттями, виходячи із сутнісних відмінностей економічних категорій «економіка» та «фінанси». Так, О. Г. Блажевич та Ю. М. Воробйов [30, с. 12] зазначають, що зазначені категорії мають спільні джерела виникнення та функціонування та пов'язані між собою, проте є самостійними

та за сучасних умов розвиваються відокремлено одна від одної, що й обумовлює відмінності між категоріями «економічна безпека» та «фінансова безпека». При цьому вирізняються рівні розуміння поняття «фінансова безпека».

Таблиця 1. 2 – Термінологічні значення поняття «фінансова безпека»¹

Джерело	Розуміння фінансової безпеки суб'єкта підприємництва
О. Ю. Амосов [2, с. 77]	Такий стан підприємства, який забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам
О. Ю. Амосов [2, с. 78]	Міра гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства
О. Ф. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко [5, с. 101]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури його капіталу, норми виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського становища і перспектив її технологічного та фінансового розвитку
О. І. Барановський [13]	Комплекс методів, засобів і заходів захисту економічних інтересів держави на макрорівні, корпоративних структур, фінансової безпеки суб'єктів господарювання на мікрорівні
І. А. Бланк [17, с. 24]	Кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих потенційних та реальних загроз зовнішнього та внутрішнього походження, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії та створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному та перспективному періодах
Д. Ванькович [24]	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища та здатність швидко усунути варіантні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності
Т. В. Гаврилова [33, с. 106]	Фінансова безпека – це стан підприємства, при якому забезпечується його фінансова стійкість, завдяки

¹ складено автором

	необхідним фінансовим ресурсам реалізуються поставлені цілі, а контроль на усіх стадіях та грамотне розпорядження фінансовими ресурсами дають необхідну вигоду
К. С. Горячева [38, с. 66]	Фінансовий стан, який характеризується: збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством; стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз; здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; забезпечувати ефективний і сталий розвиток підприємства
О. Є. Гудзь [46]	Здатність забезпечення стійкого розвитку, що сприяє наступному удосконаленню соціально-економічної системи та має дієвий, ефективний механізм виявлення та протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам
І. В. Демченко [48, с. 56]	Система організації роботи суб'єкта підприємництва, за якої досягається стабільність та прибутковість діяльності, забезпечується достатній рівень платоспроможності та стійкості суб'єкта, виконується раціональне залучення фінансових ресурсів та здійснення витрат в умовах розширеного відтворення та знижується невизначеність господарювання
О. С. Журавка [57, с. 234]	Здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища
Є. П. Картузов [71, с. 174]	Фінансовий стан підприємства, який характеризується: збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством; стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз; здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи

закінчення таблиці 1. 2

Джерело	Розуміння фінансової безпеки суб'єкта підприємництва
О. А. Кириченко, І. В. Кудря [76, с. 23]	Стан фінансових ресурсів, за якого забезпечується ефективна (прибуткова) діяльність підприємства, захист його фінансових інтересів та здатність зберігати свою ліквідність і платоспроможність та фінансові можливості під впливом різного роду небезпек і загроз
Л. С. Мартюшева [98]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому
І. Б. Медведева, М. Ю. Погосова [117, с. 30]	Спроможність захищати свої фінансові інтереси (сукупність об'єктивних потреб економічного агента, задоволення яких забезпечує його ефективне функціонування та сталий розвиток
Р. С. Папехін [113, с. 13]	Здатність протистояти існуючим та новим небезпекам та загрозам, що можуть завдати фінансові збитки підприємству, змінити структуру капіталу небажаним чином, примусово ліквідувати підприємство
В. В. Шелест [161, с. 182]	Такий фінансовий стан, який характеризується збалансованою стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, дозволяє забезпечити ефективну діяльність за рахунок оптимального залучення майна, переданого установниками в довгостроковому періоді

Так, на макрорівні, фінансова безпека – це складова економічної безпеки держави, що характеризується збалансованістю фінансів, достатньою ліквідністю активів, наявністю необхідних грошових, золотовалютних активів, ступенем захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин між суб'єктами, наявністю імунітету до негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, стійкістю функціонування фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної тощо систем, збалансованістю та апробованістю механізмів регулювання і саморегулювання та забезпечення ефективного функціонування економіки в цілому [11, с. 28-30]. Або фінансовою безпекою вважають стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз у фінансовій сфері [51, с. 54]. Виокремлюють також фінансову безпеку галузі, під якою розуміють систему фінансового

захисту життєво необхідних інтересів галузі за рахунок відтворювально-необхідного рівня фінансового забезпечення та зниження рівня загроз ефективному господарюванню суб'єктів в умовах ризику, яка досягається шляхом впливу фінансових важелів та інструментів на удосконалення економічних відносин у межах дії фінансового механізму для забезпечення сталого розвитку галузі [43, с. 162]. Цільове призначення фінансової безпеки досить часто виокремлюють як окрему складову в межах існуючих визначень. Так, наприклад, А. В. Фоменко [157, с. 183] «реалізацію та захищеність фінансових інтересів суб'єкта господарювання в поточному та перспективному періоді на усіх рівнях фінансових відносин» виокремлює як окремий елемент поняття «фінансової безпеки», акцентуючи увагу на її цільовому призначенні.

Важливим елементом як економічної безпеки, так і безпеки фінансової є сукупність загроз та небезпек, яким підлягає суб'єкт підприємництва. Щодо виокремлення різновидів загроз та небезпек, їх актуальності на даний період часу існує досить велика кількість думок дослідників. Наприклад, до сукупності внутрішніх загроз відносять [159, с. 28]: глобальне наростання нестійкості світової фінансової системи; стрімкий розвиток процесів глобалізації та транснаціоналізації фінансово-економічної діяльності; інтернаціоналізація світового ринку капіталів, кредитів, страхових та перестрахових послуг; надмірна залежність національних кредитних, страхових галузей від іноземного капіталу; високий ступінь концентрацій фінансових ресурсів на міжнародних фінансах. В. Храпкіна до сукупності внутрішніх загроз зараховує [153, с. 360] обумовлені чи випадкові помилки менеджменту підприємства у сфері управління його фінансами, пов'язані з вибором стратегії, управлінням та оптимізацією активів та пасивів, тобто переважно суб'єктивну складову загроз.. До зовнішніх загроз відносять [159, с. 28]: взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політик держав і корпорацій; високий ступінь мобілізації елементів фінансових ринків на базі новітніх інформаційних технологій; автономність субдержавних об'єктів; урізноманітнення і динамізм фінансових інструментів; поширення норм незаконної конкуренції, корупції; дефіцит технологічних досягнень на фінансовому ринку. Інакше перелік зовнішніх загроз включає

[153, с. 360]: викуп емітованих підприємством паперів конкуруючими фірмами; існування у підприємства значних фінансових зобов'язань; нерозвинутість ринків капіталу та їх інфраструктури; кризу грошової та фінансово-кредитної систем; нестабільність економіки; недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

Лексичне ядро поняття «фінансова безпека» для мікрорівня є подвійним (рисунок 1. 4).

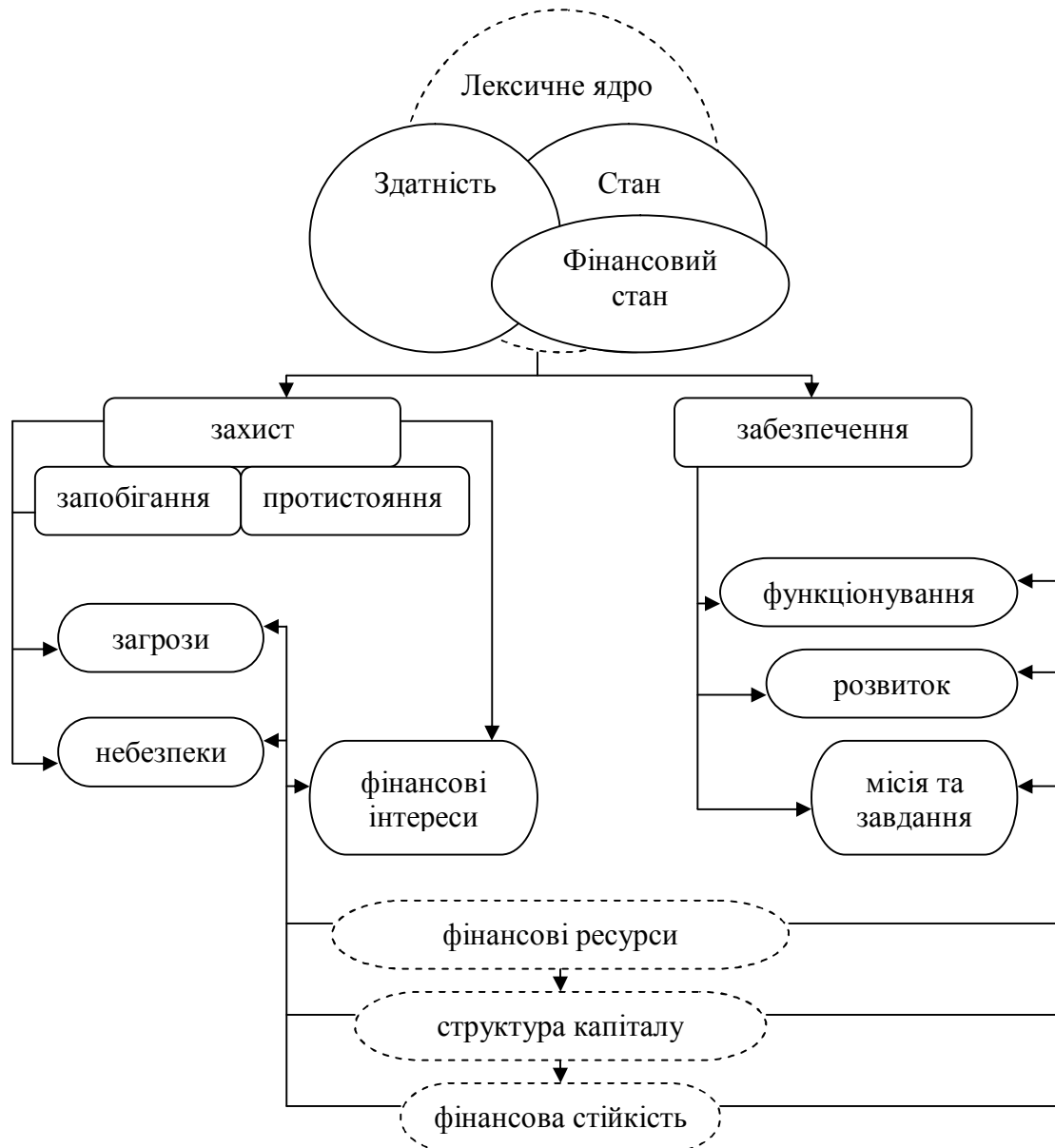

Рисунок 1. 4 – Логіка побудови поняття «фінансова безпека суб'єкта підприємництва»¹

¹ складено автором

З одного боку, фінансова безпека сприймається як стан (з огляду на фінансовий характер поняття – фінансовий стан) суб'єкта підприємництва, з іншого – як здатність (що прямо пов'язує дане поняття із функціонуванням, діяльністю). У першому випадку (як фінансовий стан) фінансова безпека сприймається статично та звужено.

Статичність полягає у тому, що оцінка фінансового стану завжди провадиться для певного моменту часу, тобто дискретно, статично. Оскільки фінансова безпека є різновидом фінансового стану, при якому досягається безпечне та ефективне функціонування суб'єкта підприємництва, то фінансова безпека є більш вузьким поняттям, ніж фінансовий стан. У другому випадку фінансова безпека пов'язується із здатністю (яка виникає під час функціонування), що надає поняттю динамічного характеру та значно розширює його межі, оскільки здатність по відношенню до функціонування носить потенційний характер.

Емпіричний об'єкт поняття, як правило, не вирізняється, однак широко представлено зв'язки, що поєднують лексичне ядро поняття з емпіричними об'єктами інших понять. За напрямками зв'язків можна виокремити два підходи: ресурсний (оскільки фінансова безпека стосується використання ресурсів підприємства) та управлінський (оскільки мається на увазі реалізація функцій управління). Як справедливо зауважує О. Ю. Амосов подібна широка інтерпретація поняття фактично розмиває його сутність [2, с. 77].

Ресурсний підхід споріднює дане поняття із ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства і фактично прив'язує досягнення фінансової безпеки до підвищення ділової активності та рентабельності діяльності суб'єкта господарювання. Управлінський підхід визначає необхідність забезпечення сталості функціонування/ розвитку підприємства, що надає певних паралелей із тактикою управління. Зазначимо, що управлінський підхід є більш широким, ніж ресурсний, оскільки, в межах управлінського підходу здійснюється в тому числі і управління ресурсами, а ресурсний підхід реалізується через управління ресурсами.

Відносини, які стосуються емпіричного об'єкта поняття також сконцентровано у двох напрямках: відносини захисту (запобігання, протистояння) економічних інтересів, від небезпек, загроз, тощо та відносини забезпечення (економічних інтересів, функціонування, розвитку тощо). Таким чином, за результатами семантичного аналізу можна утворити низку формулювань поняття фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, для яких будуть визначатись:

- лексичне ядро: типу А – більш широке – здатність, типу а – більш вузьке – фінансовий стан;

- відносини, які властиві лексичному ядру поняття: типу В – більш широкі – забезпечення, типу в – більш вузьке – захист (запобігання, протистояння);

- зв'язки, що поєднують лексичне ядро поняття з емпіричними об'єктами інших понять: типу С – більш широке розуміння – фінансові інтереси; більш вузькі – зовнішні та внутрішні загрози, небезпеки.

Саме формулювання поняття цілком буде залежати від обраної лексичної формули: АВС – найбільш широка інтерпретація, abc – найбільш вузька інтерпретація та проміжні варіанти інтерпретацій АВс, AbC, Abc, aBC, aBc, abC.

Відповідно до логіки побудови поняття «фінансова безпека суб'єкта підприємництва» (рисунок 1. 4) його найбільш широке формулювання може бути наступним: це здатність суб'єкта підприємництва стало забезпечити власні фінансові інтереси. Найбільш вузьке формулювання поняття «фінансова безпека суб'єкта підприємництва» буде наступним: це фінансовий стан суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз.

Стосовно формулювання поняття механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва зустрічаються наступні думки:

- це сукупність послідовних дій на підприємстві з приводу управління інформаційними потоками захищеності та збереження, а також контроль з боку керівництва та держави за дотриманням чинного законодавства України в процесі взаємозв'язків між посередниками, постачальниками, органами

державної влади з врахуванням впливу зовнішніх факторів та плинності часу [35, с. 15];

– це сукупність основних елементів дії на процес розробки і реалізації управлінських рішень щодо забезпечення захисту його фінансових інтересів від різних загроз [17, с. 99];

– це сукупність органів управління всіх рівнів підприємства, що діє на базі нормативно-правових документів, технічних засобів забезпечення процесу управління, організація формальних і неформальних взаємин між внутрішніми суб'єктами управління в процесі планування та проведення заходів щодо протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам і ризикам, а також взаємин із зовнішніми організаціями [78, с. 281-283].

Суттєві відмінності пропонованих визначень від сутності поняття «механізму» не дають можливості прийняти зазначені визначення як остаточні. Формулювання поняття фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, виходячи з результатів семантичного аналізу його складових, може бути сформульоване наступним чином:

–це система методів, важелів, інструментів, способів функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, за якого стало забезпечуються його фінансові інтереси. При такому формулюванні фінансовий механізм фінансової безпеки розуміється як об'єктивно існуюче, властиве суб'єкту підприємництва, динамічне системне утворення, яке можна використати для здійснення впливу на його розвиток при забезпеченні сталих параметрів цього розвитку. Умови існування суб'єкта підприємництва, існування зовнішніх та внутрішніх загроз при цьому не обумовлюються, однак за умовчанням сталість має бути досягнута і в умовах небезпек та загроз;

–це система фінансових методів, важелів, інструментів, способів досягнення такого фінансового стану суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз. При такому розумінні фінансовий механізм фінансової безпеки розуміється як суб'єктивно-об'єктивна, статична система ієрархічно співпорядкованих фінансових методів, інструментів тощо, що використовуються/ можуть бути

використані для впливу на його функціонування/ розвиток. Зазначимо, що фінансова безпека суб'єкта підприємництва, як правило, не виокремлюється в самостійний об'єкт управління.

Таким чином, фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є комплексним поняттям, що має кілька ієрархічних рівнів прояву сутності, які можуть бути організовані в залежності від цілей та напрямів подальших досліджень.

1. 2. Основні методологічні аспекти функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва набуває останнім часом певних специфічних особливостей, пов'язаних як з розширенням функціонального навантаження, розширенням інтерпретації змісту зазначеного механізму, так і з зростанням видів небезпек і загроз, зростанням рівня невизначеності економічного середовища та результатів діяльності. Зазначені специфічні особливості практично не висвітлюються у науковій літературі. Разом з тим суто теоретичні підходи щодо характеристики особливостей функціонування фінансового механізму достатньо опрацьовані в наукових працях українських науковців. Так, окремі аспекти теоретичного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта господарювання висвітлено у працях Л. І. Абалкіна [1], О. В. Антонової [3], О. Ю. Амосова [2], О. В. Ареф'євої [5], О. І. Барановського [12], М. Бердар [14], Т. Г. Васильців [27], Ю. М. Воробйова [30], Т. В. Гринько [44], І. В. Демченко [48, 49], А. О. Єпіфанов [54], О. А. Івашко [67] тощо. Достатньо часто при цьому використовується саме системний підхід, коли або фінансовий механізм, або фінансову чи/ та економічну безпеку розглядають як системне утворення. Проте реалії сучасності підкреслюють недостатність існуючого теоретичного забезпечення функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, що відзначають й інші науковці [2, с. 79]. Свідченням є відсутність більш-менш визначеної послідовності

аналітичних операцій щодо оцінювання рівня фінансової безпеки, алгоритмізації процесів управління нею, порядку оцінювання впливу якісних і кількісних характеристик зовнішнього середовища на рівень фінансової безпеки, що спричиняє загрози розвитку суб'єкта в умовах невизначеності.

Зокрема, виходячи з ієрархічності сприйняття фінансової безпеки як системного утворення, відповідний фінансовий механізм також повинен мати ієрархічну організацію, що дає підстави віднести його до типу складно організованих систем із відповідними властивостями. Також необхідним є врахувати, на нашу думку, той факт, що велика кількість небезпек та загроз для діяльності суб'єкта підприємництва обумовлюється зростанням рівня невизначеності економічного середовища, збільшенням кількості ризиків. Виходячи із необхідності використовувати фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва для зменшення невизначеності його функціонування та розвитку, аксіоматичну основу його побудови складають аксіоми загальності, неповторюваності та відкритості [41, с. 197-198], прийняті у фінансовому прогнозуванні в умовах невизначеності. Однак розуміння цих аксіом повинне бути адаптоване з урахуванням спрямованості використання фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва:

– аксіома загальності. Зміст цієї аксіоми полягає в тому, що для суб'єкта підприємництва завжди існують певні ризики та небезпеки, отже, фінансовий механізм фінансової безпеки також повинен існувати постійно та є невід'ємною частиною загального фінансового механізму діяльності суб'єкта підприємництва. Так, М. Бердар зазначає, що механізм забезпечення фінансової безпеки в сучасних умовах має функціонувати перманентно, а не тільки при настанні кризових передумов чи самої кризи [14, с. 73].

– аксіома не повторюваності. У кожний конкретний момент часу комплекс небезпек та загроз для суб'єкта підприємництва є унікальним, отже, вплив як окремих інструментів, так і механізму в цілому, незважаючи на можливу стандартизацію буде також унікальним. Похідним чином зазначена аксіома стверджується в інших наукових працях через констатацію унікальності фінансової безпеки для кожного підприємства [57, с. 235];

– аксіома відкритості. Оскільки суб'єкт підприємництва повсякчас перебуває у фінансових відносинах з іншими суб'єктами та підлягає впливу зі сторони факторів економічного середовища, то він представляє собою відкриту систему, відповідно жодна з загроз та небезпек не може бути тільки внутрішньою чи тільки зовнішньою. Отже, фінансовий механізм фінансової безпеки, який є частиною фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому, також є відкритою системою.

Прийняття зазначених аксіом означає передусім принципову недосяжність стану фінансової безпеки суб'єктом підприємництва при якомога тісному наближенні до цього стану. Таке розуміння особливостей функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відповідає індетерміністському розумінню економічних законів та закономірностей. Іншим наслідком застосування зазначених аксіом є те, що один і той же фінансовий стан суб'єкта підприємництва (при вузькому розумінні фінансової безпеки) чи одна і та ж його здатність протидіяти загрозам та небезпекам (при широкому розумінні фінансової безпеки) в різних умовах будуть означати різний рівень фінансової безпеки, що відповідає контингентному розумінню існуючих закономірностей функціонування суб'єкта підприємництва.

Функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва ґрунтується на функціональних цілях безпеки економічної. Функція – системна сукупність завдань, які має реалізувати суб'єкт управління. Зміст кожної функції управління визначається специфікою завдань, виконуваних в межах даної функції [3, с. 15].

Основними функціональними цілями економічної безпеки визначають (рис. 1. 5) [5, с. 100]:

– забезпечення технологічної (незалежності та конкурентоспроможності технічного потенціалу), організаційної (досягнення оптимальної та ефективної організаційної структури підприємства), кадрової (досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та ефективна організація його захищеності) безпек

суб'єкта підприємництва, що обумовлюють переважно захищеність від внутрішніх загроз;

– забезпечення екологічної (зменшення руйнівного впливу виробничої діяльності підприємства на стан навколишнього середовища) та правової (якісна правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства) безпек, що обумовлюють переважно захищеність від зовнішніх загроз;

Рисунок 1.5 – Функціональне навантаження економічної безпеки суб'єкта підприємництва¹

– забезпечення інформаційної (досягнення високого рівня інформаційного забезпечення організації роботи підприємства, захисту інформаційного поля та додержання комерційної таємниці), комерційної (забезпечення захисту комерційних інтересів підприємства та його власників) безпек, безпеки активів та майна суб'єкта підприємництва, фінансової безпеки

¹ складено автором

(забезпечення високої фінансової ефективності роботи суб'єкта підприємництва, його фінансової стійкості та незалежності).

Забезпечення виконання функцій механізму економічної безпеки, таким чином, тісно пов'язане із джерелом виникнення загроз – зовнішнім чи внутрішнім. Сам спосіб запобігання загрозам також цілком залежатиме від джерела їх виникнення.

Оскільки фінансова безпека належить за джерелом виникнення до комплексних загроз, то наведена вище диференціація функціональних завдань з її забезпечення є умовною. Комплексний характер фінансової безпеки суб'єкта підприємництва підкреслює підпорядкованість фінансового механізму фінансової безпеки аксіомі відкритості.

І. В. Демченко серед функцій фінансової безпеки виокремлює [48, с. 56]:

– накопичувальну, що полягає у повному забезпеченні суб'єкта господарювання фінансовими ресурсами за раціональною їх вартістю;

– ощадну, що полягає у запобіганні нераціональному використанню фінансових ресурсів або їх перевитраті;

– відтворювальну, що полягає у протидії загрозам та небезпекам, які виникають під час руху фінансових ресурсів;

– контрольну, що полягає у спостереженні за рухом грошових потоків, організації розрахунків на підприємстві;

– інформаційну, що полягає у наданні необхідної інформації стосовно існуючого рівня невизначеності та можливих заходів щодо зниження рівня фінансового ризику.

Однак подібне диференціація функціональних завдань фінансового механізму фінансової безпеки, на нашу думку, не є повністю виваженою і структурованою з наступних міркувань:

– по перше, виконання накопичувальної функції є тісно пов'язаним із виконанням функцій відтворювальної та ощадної, оскільки забезпечення фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання за їх раціональною вартістю означає одночасно необхідність запобігання перевитраті ресурсів, а необхідність запобігання перевитраті ресурсів обумовлює протидію

небезпекам та загрозам. Виконання цієї групи функцій є похідним від виконання базової функції фінансів – розподільної, оскільки взаємопов'язане із формуванням, розподілом, використанням фондів фінансових ресурсів. Власне кажучи, виконання зазначеної групи функцій відповідає фінансовому механізму суб'єкта підприємництва загалом, без врахування специфічного характеру фінансового механізму фінансової безпеки;

– по-друге, виконання інформаційної та контрольної функцій пов'язані між собою таким самим чином, як виконання функцій відтворювальної, ощадної та накопичувальної. Особливістю виконання цих функцій є те, що вони не тільки тісно пов'язані між собою, а й перетворюють процес управління у замкнений само відтворювальний цикл. Одночасно ці функції не є специфічними стосовно фінансового механізму фінансової безпеки.

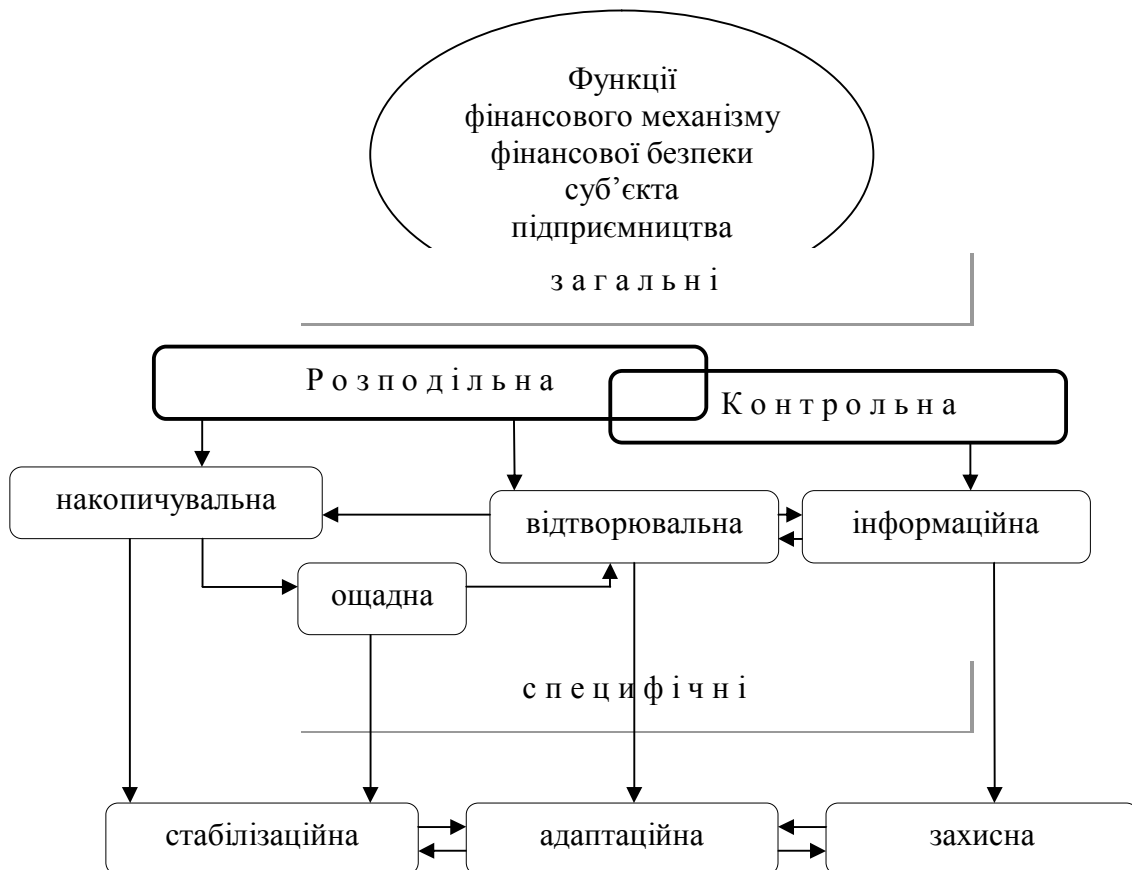

Рисунок 1.6 – Функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

¹ розроблено автором

Групування функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва має здійснюватись з урахуванням його ієрархічної організації та міри їх специфічності (рис. 1. 6).

Ієрархія функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва буде наступною:

– базові функції (розподільна та контрольна), що реалізуються в межах фінансового механізму суб'єкта підприємництва. Розподільна функція полягає у забезпеченні формування, використання та розподілу фінансових ресурсів при забезпеченні сталого функціонування та розвитку суб'єкта підприємництва та реалізується через підфункції: накопичувальну (формування/ накопичення фондів фінансових ресурсів); ощадну (збереження фінансових ресурсів та запобігання їх перевитраті); відтворювальну (відтворення фінансових ресурсів в процесі їх кругообігу). Контрольна функція реалізується на основі розподільної та включає в себе інформаційну підфункцію;

– специфічні функції, що поділяються на:

- стабілізаційну – зміст цієї функції полягає у створенні та підтриманні рівноважного стану фінансів суб'єкта підприємництва за якого звичайні коливання руху фінансових потоків в межах суб'єкта не призводять до порушення закономірностей його функціонування та розвитку. Виконання цієї функції тісно пов'язане із протидією внутрішнім небезпекам та загрозам;

- адаптаційну – зміст цієї функції полягає у створенні системи гнучкого та швидкого реагування на незначні флуктуації зовнішнього економічного середовища, що запобігатиме порушенню рівноважного розвитку суб'єкта підприємництва. Виконання цієї функції обумовить підвищення стійкості суб'єкта підприємництва до несистемних зовнішніх небезпек та загроз;

- захисну – зміст цієї функції полягає у створенні вагомих фінансових протидій системним загрозам та небезпекам, що можуть

призвести до кризового стану навіть за умови перебування суб'єкта підприємництва у стані стійкої фінансової рівноваги.

Ефективність виконання функціонального навантаження фінансового механізму обумовлюється вертикальною та горизонтальною координацією його елементів. Під вертикальною координацією розуміють узгодженість елементів вищого рівня (методів) за елементами нижчого рівня (інструменти), сила і напрям впливу яких конкретизується за допомогою важелів. Горизонтальна координація має на увазі співпорядкованість, узгодженість та рівнозначність впливу елементів механізму одного ієрархічного рівня [67, с. 69].

Ефективне виконання функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва можливе за умови врахування економічних законів та закономірностей, на основі яких він функціонує. Закон відображає стійкі, повторювані зв'язки та відносини, що відбуваються в економічних явищах. Дія економічних законів є об'єктивною, а їх використання для управління окремою сферою – поєднання об'єктивного та суб'єктивного [1, с. 17]. Закони та закономірності визначають сукупність принципів використання механізму. Принцип представляє собою суб'єктивний унормований підхід до управління [94]. Було розглянуто кілька систем принципів з моніторингу та мінімізації загроз та ризиків, запропонованих вітчизняними та західними науковими діячами (Рисунок 1. 7).

На перший погляд запропоновані системи принципів представляють собою абсолютні різні підходи до даного питання як за обсягом принципів, так і за їх тлумаченням.

Зазначені принципи можна упорядкувати шляхом семантичного аналізу, починаючи із принципів, що відзначають кілька авторів. Серед них принцип безперервності, що характеризує діяльність з мінімізації фінансових загроз та ризиків як безперервний процес, щоденну поточну роботу з попередження кризових ситуацій. Даному визначенню відповідають тлумачення принципу інтеграції у Варіанті 1, принципу впровадження у Варіанті 3 та відповідно принцип безперервності у Варіантах 2 та 4.

Рисунок 1.7 – Системи принципів фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Принцип командності (Варіант 1) як спільна кооперація зусиль топ-менеджерів, менеджменту середньої ланки та виконавчого апарату фінансового департаменту є необхідною умовою ефективної реалізації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. При цьому у Варіанті 2 даний постулат визначено як принцип комплексності, що передбачає взаємодію усіх підрозділів компанії у процесі виявлення та оцінки загроз [23, с. 11]. Варіант 4 визначає принцип командності як спільну діяльність всіх працівників на кожному рівні організації [69, с. 36].

Варіант 3 пропонує принцип обліку ризиків, тобто ідентифікацію усіх можливих загроз компанії, що можуть завадити досягненню цілей компанії. У свою чергу Варіант 2 пропонує принцип інтеграції, що впливає з попереднього принципу. Автор трактує його як оцінку інтегрального ризику компанії – зважену оцінку впливу на діяльність бізнесу всього спектру загроз компанії. На

думку Л. Бусень це дає змогу врахувати взаємодію окремих небезпек. Практика свідчить, що виявлення таких зв'язків дозволяє сформувати більш зважену оцінку ситуації та відповідно оптимізувати потребу в обсязі ресурсів, необхідних для забезпечення сталої діяльності компанії.

Слід зауважити, що у двох варіантах систем принципів (Варіант 1 та Варіант 2) зазначено принцип інтеграції, але при цьому автори наводять їх різну інтерпретацію. Так, у першому варіанті мова йде про інтеграцію і впровадження завдань з моніторингу та оцінки можливих загроз та ризиків у щоденну роботу з попередження кризових ситуацій і використання своєчасного, постійного та точного використання технологій забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки. У свою чергу, автор другого варіанту визначає принцип інтеграції як розрахунок інтегральної оцінки.

Автори Варіантів 6 [29, с. 318] та 7 [97, с. 182] пропонують принципи максимізації та масштабності відповідно, що набувають одного значення: аналіз усіх можливих причин та чинників виникнення загроз з метою мінімізації рівня невизначеності.

Принцип прогнозованості пропонують автори Варіантів 1 [109, с. 54] та 5 [42, с. 64]. Оскільки завжди існує імовірність гіршого сценарію розвитку подій, остільки необхідним є передбачення наслідків кризових явищ та процесів.

Західні спеціалісти виокремлюють принцип гарантованості (Варіант 3 та 4). Процес реалізації фінансового механізму фінансової безпеки повинен давати керівникам організації впевненість у якості менеджменту та гарантію досягнення цілей. [132, с. 12; 69, с. 36]

Також зарубіжні вчені пропонують використання принципу ризик-менеджменту під назвою «ризик-апетит» (Варіант 4). Зазначений принцип передбачає оцінку майбутніх подій таким чином, щоб їх вплив не перевищував готовності організації йти на ризик [69, с.36]. Аналогічний принцип фіксують вітчизняні науковці. Наприклад, автор Варіанту 5 радить порівнювати ризик, що бере на себе компанія, з можливими доходами [42, с.64]. У Варіантах 6 та 7 зазначено, що суб'єкти господарювання можуть прийняти на себе лише обґрунтований ризик у допустимих розмірах [29, с.318; 97, с.182].

Серед зазначених систем принципів майже кожен варіант містить мінімум один унікальний принцип, що не знаходить аналогів та є виключно здобутком наукової діяльності його автора.

У Варіанті 1 запропоновані принцип інформативності. Автор зазначає, що володіння інформацією не можна пов'язувати з особистою владою. Керівники повинні доводити інформацію про небезпеки до кожного працівника, необхідно забезпечити її вільний рух між усіма ланками організації. Також автором першого варіанта системи принципів запропоновано принцип документарності. Зазначено, що існує необхідність реєстрації усіх етапів реалізації фінансового механізму фінансової безпеки, а інформацію треба зберігати у типових формах документів. При цьому буде сформовано базу небезпек, що є основою розробки наступних дій [109, с. 54].

У свою чергу Варіант 3 системи принципів ризик-менеджменту містить принцип аналізу. Під цим автор розуміє регулярний контроль ефективності процесу керування та внесення змін в разі необхідності [132, с. 12]. На нашу думку більш коректною назвою принципу буде «принцип зворотнього зв'язку». Оскільки мова йде саме про результат заходів з забезпечення сталості та ефективності функціонування, який може скорегувати процес управління в разі необхідності.

У Варіантах 6 та 7 запропоновано принцип адекватності реакції, що передбачає швидку реакцію на зміни, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі організації з метою попередження ризикових ситуацій [29, с. 318; 97, с. 182]. Зазначений принцип найбільш широко реалізовано в адаптивній функції фінансової безпеки.

Аналіз виявлених недоліків відзначених систем принципів дозволяє виокремити окремі їх форми:

- відсутність уніфікації назв принципів;
- невідповідність назв і тлумачень принципів;
- окремі системи принципів носять рекомендаційний характер;

- окремі принципи представляють собою конкретні етапи та процеси управління фінансовими ризиками підприємства.

Узагальнюючи, до принципів фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відносять принципи [48, с. 57]: єдності, автономності, самостійності, гнучкості, нейтралізації, комплексності, системності, інформативності, економічності. Відповідно до принципу єдності в межах фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкт підприємництва розглядається як єдине ціле. Принцип автономності полягає в автономному підтриманні рівня фінансової безпеки суб'єктом підприємництва. Принцип самостійності визначається тим, що суб'єкт господарювання самостійно визначає міру та спосіб підтримання рівня фінансової безпеки. Умова якомога повного забезпечення прийняття та супроводження рішень щодо підтримання фінансової безпеки відповідає принципу інформативності. Принцип економічності реалізується в забезпеченні співставності доходів і витрат від будь-якої діяльності чи ініціативи суб'єкта господарювання. Принцип комплексності полягає у використанні обмеженого обсягу фінансових впливів для подолання комплексу небезпек та загроз. Крім того, принцип комплексності визначає необхідність враховувати максимальну кількість впливів на всі субструктурні утворення в межах суб'єкта підприємництва, що є можливим при застосуванні принципу системності, коли механізм фінансової безпеки сприймається як системне утворення. Принцип гнучкості стверджує, що механізм як системне утворення повинен мати достатньо високий рівень гнучкості, щоб його застосування було ефективним у швидкозмінних умовах зовнішнього економічного середовища. Принцип нейтралізації полягає у можливості застосовувати окремі інструменти та методи механізму для нейтралізації найбільш значущих загроз та небезпек.

Між зазначеними принципами, функціями та аксіомами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва існує певний взаємозв'язок (рис. 1. 8).

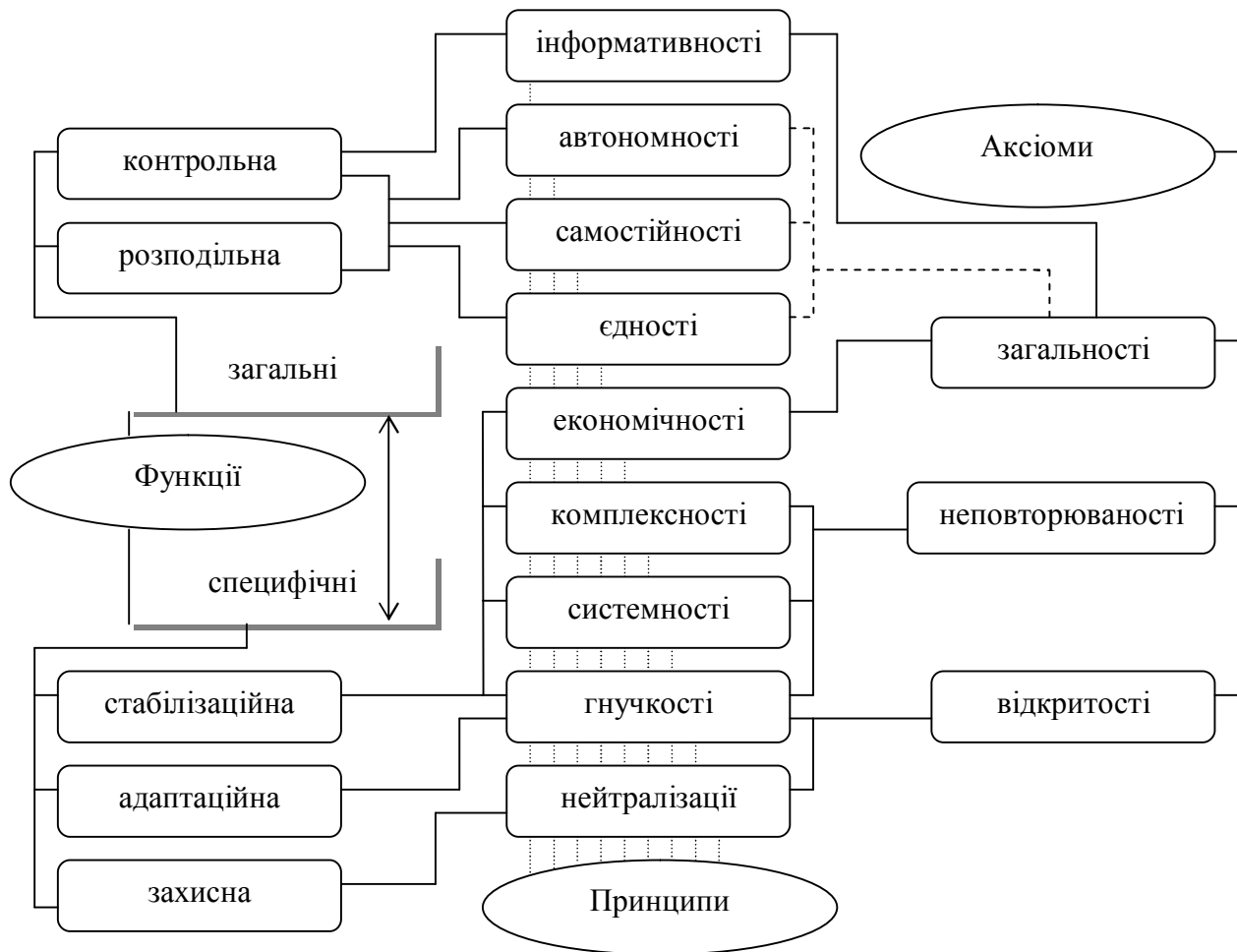

Рисунок 1. 8 – Взаємозв’язок між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб’єкта підприємницької діяльності¹

Так, принципи автономності, самостійності та єдності є передумовою функціонування фінансового механізму суб’єкта підприємництва загалом, отже, і передумовою функціонування фінансового механізму фінансової безпеки, оскільки останній співвідноситься із фінансовим механізмом суб’єкта підприємництва як часткове із загальним та відповідно до аксіоми загальності є його невід’ємною частиною. Однак зазначені принципи не вбудовані у фінансовий механізм фінансової безпеки безпосередньо. Виконання розподільної функції фінансового механізму суб’єкта підприємництва є можливим саме завдяки дотриманню зазначених принципів. Принцип інформативності також вбудовано у фінансовий механізм суб’єкта

¹ розроблено автором

підприємництва в цілому. Саме завдяки зазначеному принципу є можливим виконання другої базової функції – контрольної, що пов'язує одночасно зазначений принцип із аксіомою загальності.

Принципи економічності, комплексності, системності, гнучкості, нейтралізації є необхідними для виконання специфічних функцій фінансового механізму фінансової безпеки. Оскільки відповідно до аксіоми неповторюваності ситуація абсолютної фінансової безпеки для суб'єкта підприємництва не настає ніколи і у будь-який конкретний момент часу стан підприємства відносно фінансової безпеки є унікальним, то функціонування фінансового механізму фінансової безпеки повинно бути достатньо гнучким (принцип гнучкості), підтримувати стан динамічної рівноваги підприємства як системи (принцип системності), враховувати максимальну кількість впливів (принцип комплексності) при мінімально можливому обсягу витрат (принцип економічності). Останній принцип також пов'язаний із аксіомою загальності, оскільки його дотримання відповідає необхідності самофінансування та автономії суб'єкта підприємництва.

Принцип нейтралізації також відповідає виконанню специфічних функцій фінансового механізму фінансової безпеки, однак більшою мірою співвідноситься з аксіомою відкритості, оскільки співвідноситься із необхідністю захисту від зовнішніх впливів як несистемного (адаптаційна функція), так і системного (захисна функція) характерів.

Основна спрямованість функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва обумовлюється його цілепокладанням. Важливість цілепокладання обумовлена тим, що глобальна мета діяльності підприємства є фундаментом формування резервів маневрування при пасивній та активній адаптації до внутрішніх та зовнішніх загроз, визначає напрями та способи використання ресурсів, скеровує визначення планових показників [44, с. 22]. П. І. Зорінець [64, с. 150] головною метою економічної безпеки підприємства вважає забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування, створення високого потенціалу розвитку і зростання в майбутньому. До цієї ж думки приєднується і

А. Е. Линенко [96, с. 77]. Головною метою фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є забезпечити достатню фінансову спроможність сталого поточного та стратегічного розвитку суб'єкта підприємництва, зростання його вартості, збільшення прибутків і доходів [30, с. 14]. Або головною метою функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта господарювання називають забезпечення його стабільного та максимально ефективного функціонування тепер і достатній потенціал розвитку в майбутньому [27, с. 135]. Е. П. Картузов [71, с. 174] головною метою системи фінансової безпеки вважає у безперервному й сталому підтриманні такого стану фінансової діяльності, який характеризується збалансованістю і якістю всіх фінансових інструментів, технологій і фінансових послуг, які використовуються підприємством, стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також – розвиток цієї системи.

Серед завдань фінансової безпеки вирізняють [30, с. 14; 72, с. 117; 80, с. 103]:

- ідентифікація небезпек та загроз підприємству;
- визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства;
- забезпечення зростання прибутків та доходів суб'єкта підприємництва;
- забезпечення зростання вартості суб'єкта підприємництва;
- оптимізації поточних та капітальних витрат суб'єкта підприємництва;
- підтримання нормального фінансового стану суб'єкта підприємництва;
- забезпечення зростання обсягу фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва;
- забезпечення сталості руху фінансових потоків суб'єкта підприємництва;
- розробка системи моніторингу рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва;
- контроль за виконанням заходів із підтримання фінансової безпеки, їх аналіз та коректування;

– забезпечення зменшення трансакційних витрат.

У монографії [54, с. 119-144] використано системний підхід до групування завдань механізму фінансової безпеки:

– блок завдань 1 – діагностика проблемних місць у роботі суб'єкта підприємництва та оцінка ступеню загроз:

- аналіз зовнішнього та внутрішнього середовищ суб'єкта підприємництва;
- визначення кризового середовища суб'єкта підприємництва і виділення критичних ризиків;
- оцінка імовірності настання криз та банкрутства;
- оцінка ефективності діяльності суб'єкта підприємництва;

– блок завдань 2 – усунення кризових явищ та процесів та причин, що їх спричинили:

- вибір оптимальної антикризової стратегії та інструментарію;
- нейтралізація кризових явищ;
- усунення причин криз;
- усунення наслідків криз;

– контроль за належним функціонуванням фінансового механізму фінансової безпеки:

- контроль за виконанням функцій та завдань механізму;
- визначення причин та масштабів кризи та результатів антикризових заходів;
- порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- визначення ступеня відхилення досягнутих результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації фінансової діяльності підприємства;
- оцінка ефективності заходів з нейтралізації кризи, висновки про їх достатність та необхідність додаткових заходів;

- спостереження за ходом реалізації завдань з фінансового управління;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між ключовими підсистемами та обробка інформаційних потоків всередині системи.

Важливість забезпечення виконання контрольної функції обумовлює виокремлення в системі фінансової безпеки підсистеми контролінгу [123, с. 140]. Тобто сукупність завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є достатньо широкою і відповідає швидше завданням фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому. Незважаючи на такий обсяг завдань, їх основний склад можна згрупувати за ієрархічними рівнями (рис. 1. 9).

Ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва побудована нами за аналогією з ієрархією підходів розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємницької діяльності.

Відповідно до першого рівня ієрархії розуміння фінансового механізму (критеріальний та програмно-цільовий підходи) групи завдань мають звужений характер (що наголошувалось у пп. 1. 1). Так, для критеріального підходу властиві завдання оціночно-діагностичного характеру у комплектації критеріїв, специфічних та доцільних саме для конкретного суб'єкта підприємництва. Таке виокремлення групи критеріїв носить синтетичний характер, відповідає ситуації дегресії частини показників із їх загального комплексу.

Завдання програмно-цільового підходу, що також належить до першого рівня ієрархії, звужені до визначення сукупності небезпек та загроз у діяльності суб'єкта підприємства, визначення його потенційних ризиків та розробки заходів протидії їм. З точки зору забезпечення фінансової безпеки суб'єкта у її «вузькому розумінні», наведені завдання програмно-цільового підходу є достатніми. Однак можливості забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва не обмежуються реалізацією захисної функції, а також визначаються його адаптацією до змінних умов економічного середовища.

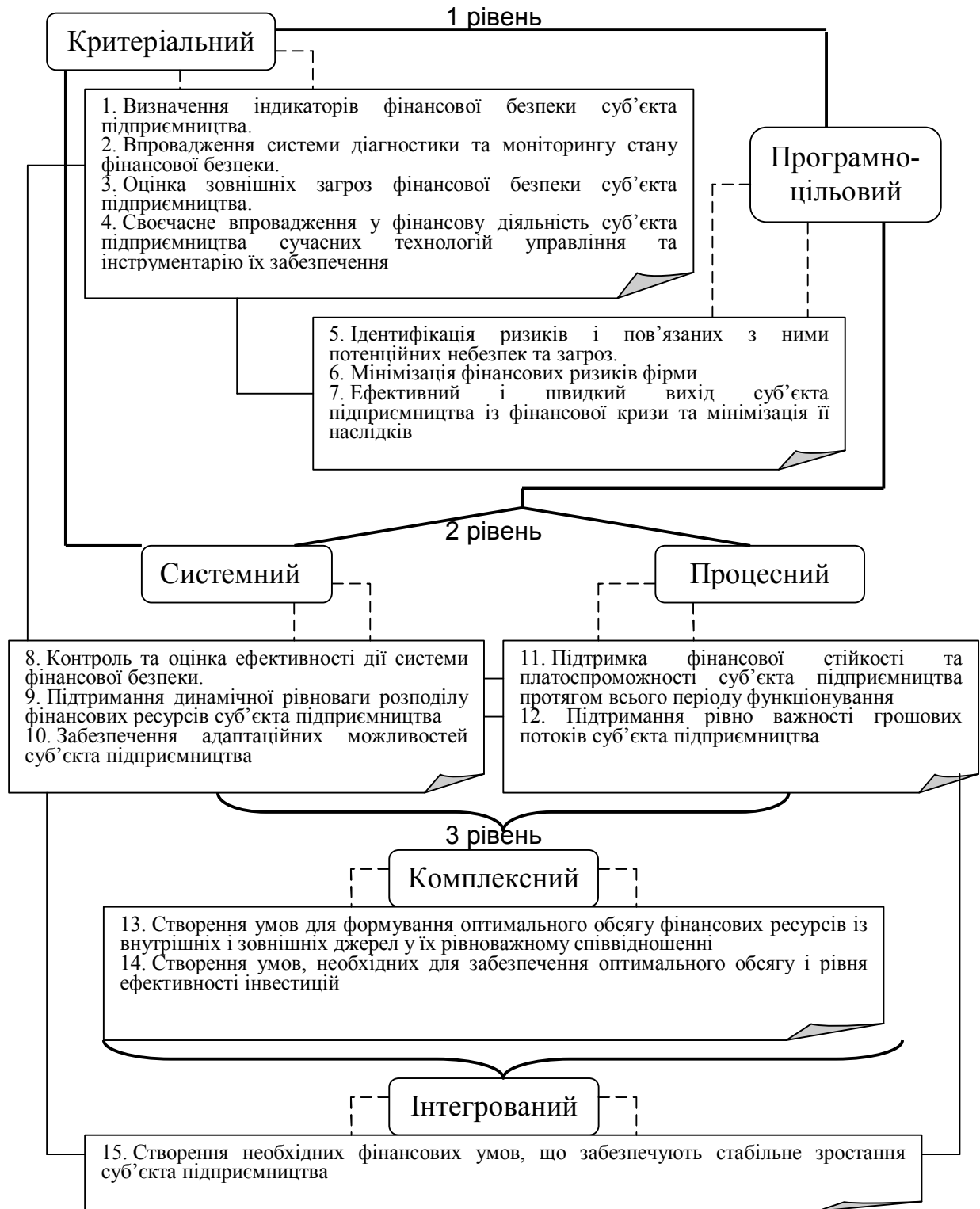

Рисунок 1.9 – Ієрархія завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності¹

Саме забезпечення реалізації адаптаційної функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва формує зміст завдань за

¹ розроблено автором

системним та процесним підходами (2 рівень ієрархії). Зміст завдань системного підходу ґрунтується на статичному сприйнятті фінансового механізму, самі завдання полягають у підтриманні сталості структурної організації фінансових ресурсів абстрактного та конкретного капіталу суб'єкта підприємництва. Для процесного підходу властиве динамічне сприйняття фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, зміст завдань полягає у підтриманні рівно важності грошових потоків суб'єкта, що є основою можливостей адаптації суб'єкта до змінних умов економічного середовища.

Третій рівень ієрархії завдань механізму представлений комплексним та інтегрованим підходам. Зміст комплексного підходу полягає у одночасному сприйнятті фінансового механізму як статичної та динамічної системи. Саме тому в межах комплексного підходу відбувається фактичне поєднання дев'ятого та дванадцятого завдань, що стає основою виконання стабілізаційної функції. Принципова відмінність комплексного підходу від інтегрованого полягає в тому, що завдання комплексного підходу відповідають ситуації «розвитку» суб'єкта підприємництва, що може мати висхідний, низхідний характер, а завдання інтегрованого підходу відповідають ситуації «зростання». Таким чином, завдання інтегрованого підходу є логічним завершенням групи завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у його «широкому» розумінні.

Сам перелік завдань включає основні їх групи, однак може бути суттєво розширений та деталізований відповідно до специфіки діяльності суб'єкта підприємництва. Зазначимо також, що конкретна ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва також буде обумовлюватись специфікою його діяльністю, поточним та перспективним фінансовими станами та конкретним переліком небезпек та загроз. Структурування ієрархії завдань також може бути суттєво змінено у зв'язку з існуванням зворотних та додаткових зв'язків між блоками завдань. Результатом є існування розгалуженого скелетного комплексу системи завдань, кожна гілка якого може стати основною чи додатковою в залежності від конкретних

обставин. Представлений скелетний комплекс ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки реалізується тільки у тому випадку, якщо умови економічного середовища для суб'єкта підприємництва не є агресивними, суб'єкт підприємництва стало функціонує та розвивається, не має на даний момент суттєвих ризиків та загроз, однак такі загрози можуть виникнути в майбутньому. Крім того, умовою є те, що для такого суб'єкта підприємництва раніше не поставало потреби вибудовувати фінансовий механізм фінансової безпеки. За всіх інших умов ієрархія завдань вибудовується, виходячи із найбільш актуального блоку таким чином, щоб зберегти взаємозв'язки між блоками завдань, що призводить, відповідно, до формування нового скелетного комплексу аж до утворення гетерархії.

Так, наприклад, при існуванні стабільних проблем із платоспроможністю та фінансовою стійкістю у діяльності підприємства та відсутністю системних загроз його існуванню в умовах неагресивного економічного середовища ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва буде такою, як це зображено у Додатку Б. У цьому випадку яскраво простежується утворення циклічності між блоками завдань першого та другого рівня ієрархії та значне ускладнення скелетного комплексу завдань.

Таким чином функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва може бути представлено як складноорганізована система, основою ієрархічної організації якої є аксіоми загальності, неповторюваності, відкритості, загальні та специфічні функції механізму та принципи його виконання. Скелетний комплекс груп завдань цієї системи трансформується у відповідності до специфіки діяльності суб'єкта підприємництва, поточного та перспективного фінансового стану, переліку небезпек та загроз.

1. 3. Структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Важливим напрямом дослідження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є характеристика його структурної організації. Саме комплектація фінансового механізму визначає – чи виявлено основні взаємозв'язки між його елементами, а, отже, визначає міру ефективності використання механізму. Велика кількість сучасних наукових праць, присвячена забезпеченню фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, тим чи іншим чином висвітлює структурну організацію фінансового механізму фінансової безпеки, не зазначаючи, однак, що мова йде саме про зазначений механізм, а вказуючи на «систему фінансової безпеки суб'єкта підприємництва». До таких праць, зокрема, належать наукові розвідки О. Ю. Амосова [2], О. В. Антонова [3], О. В. Ареф'євої [5], Н. П. Бакеренко [8], К. С. Горячевої [39], І. В. Демченко [49], Є. Ж. Есембекової [53], А. О. Єпіфанова [54], Є. П. Картузова [70, 71], О. В. Равневої [127] та багатьох інших. Однак існування певних розбіжностей у думках щодо комплектації механізму та структурного співвідношення його елементів потребує подальшої деталізації наукових розробок.

Об'єкт механізму завжди включено до його складу, незалежно від того, яким чином інтерпретується саме поняття механізму. Якщо поняття механізму розглядають у його прямому сенсі, то об'єкт включається похідним чином, через взаємозв'язки між суб'єктом та управляючими впливами, управляючими впливами та ним самим. Якщо механізм розглядають похідним чином, то об'єкт включається до складу механізму безпосередньо, оскільки на закономірностях його функціонування реалізуються управляючі впливи стосовно нього самого. Проте постає питання – що є об'єктом фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Наприклад, Е. П. Картузов [71, с. 174] об'єктом фінансової безпеки підприємства вважає його фінансову діяльність. Предметом фінансової безпеки підприємства є діяльність суб'єктів фінансової безпеки як реалізація принципів, функцій, стратегічної програми або

конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, яка спрямована на об'єкти фінансової безпеки [102, с. 195]. Виходячи із формулювання самого поняття природно вважати об'єктом саме фінансову безпеку. Проте, якщо розглядати фінансову безпеку у широкому сенсі, як здатність стало забезпечити власні фінансові інтереси, то воно є суб'єктивним, а отже, об'єктом механізму стає суб'єкт впливу (за інших рівних умов будуть змінюватись саме фінансові інтереси), управляючі впливи спрямовуються суб'єктом на себе самого та інших суб'єктів, що призводить до нівелювання самого поняття механізму. Фінансова безпека у вузькому сенсі (як фінансовий стан суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз) є об'єктивно існуючим явищем, отже, може входити до складу механізму.

Іншим важливим питанням комплектації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є питання щодо включення суб'єкт-об'єктних опозицій¹ до складу механізму.

Поняття «суб'єкт підприємництва», стосовно якого розглядається дія фінансового механізму фінансової безпеки, є комплексним, багатоскладовим. Господарський Кодекс України не містить чіткого визначення поняття «суб'єкт підприємницької діяльності», формулюючи його опосередковано через поняття «господарська діяльність» і «суб'єкт господарювання» [133]. Можна вважати, що поняття суб'єкта господарювання та суб'єкта підприємництва співвідносяться як загальне і часткове, що впливає із формулювання цих понять у Господарському Кодексі (ст. 42 [40]), коли підприємництво визначається як вид господарської діяльності. Найбільш суттєвою ознакою, що відрізняє підприємницьку діяльність, є її мета – отримання прибутку. Підприємництво – найбільш поширений у світовій та вітчизняній практиці вид господарської діяльності [107].

¹ під суб'єкт-об'єктними опозиціями фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва розуміємо специфічні взаємодії між суб'єктами та об'єктом, що виникають у процесі досягнення фінансової безпеки за допомогою фінансових методів, важелів, інструментів. Застосування терміну «опозиція» у цьому випадку пояснюється протистоянням об'єкта керуючому впливу.

Сукупність суб'єктів господарювання поділяється на:

– господарські організації та громадян України, іноземців та осіб без громадянства (ст. 55, ч. 2);

– суб'єкти мікропідприємництва, малого, середнього та великого підприємництва (ст. 55, ч. 3).

Таким чином, суб'єкт підприємницької діяльності може бути як юридичною (складне підприємство), так і фізичною особою (просте підприємство) [114]. Особливістю виникнення та перебігу правовідносин суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи є те, що вони виникають і проводяться за аналогією правовідносин суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб (ст. 51) [40]. Сукупність правовідносин, в які вступають підприємці – юридичні особи є ширшою, ніж сукупність таких правовідносин для підприємців – фізичних осіб. Фізичні особи можуть набути статусу суб'єкта підприємницької діяльності обмежено у часі [133], з моменту набуття ними правоздатності, тоді як юридичні особи набувають статусу суб'єкта підприємницької діяльності з моменту реєстрації як юридичної особи (звичайно, якщо метою функціонування юридичної особи є провадження комерційної діяльності). Виходячи з вищезазначеного, для суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб коло відносин, в які вона вступає, є частковим по відношенню до кола відносин підприємця – юридичної особи. Державний класифікатор організаційно-правових форм суб'єктів господарювання [83] надає суб'єктам підприємницької діяльності іншим, ніж підприємства (100), господарські товариства (200) та кооперативи (300) нижчу за рівнем ієрархії розрядність (від 910 до 995).

Тому розгляд фінансового механізму фінансової безпеки для суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи включає в себе також розгляд такого ж механізму для фізичної особи та суб'єктів підприємницької діяльності з особливими організаційно-правовими формами. Наприклад, у дисертаційному дослідженні О. Л. Пластуна [115] присвяченому системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, кількісна та якісна оцінка рівня фінансової безпеки здійснюється саме для підприємств.

За літературними даними суттєвих відмінностей між складом суб'єктів фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва немає. На думку Е. П. Картузова [71, с. 174] суб'єктом фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є керівництво підприємства та його персонал, незалежно від займаних посад та виконуваних обов'язків. І. В. Демченко до складу суб'єктів механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва також відносить [49, с. 37-38]: фінансово-кредитні установи, державу, страхові компанії, постачальників, покупців конкурентів (зовнішнє коло суб'єктів); служби підприємства, засновників (внутрішнє коло суб'єктів). Основними суб'єктами зовнішнього середовища, на думку О. Ю. Амосова, що суттєво впливають на рівень фінансової безпеки підприємства є [2, с. 79]:

- держава, що здійснює найбільш значний вплив на діяльність підприємства, регулюючи всі аспекти його діяльності у різних формах;
- контрагенти, що визначають вхідні і вихідні потоки підприємства, тим самим безпосередньо впливаючи на його фінансову безпеку;
- суб'єкти інфраструктури (загальні та спеціальні), що формують конкретну сукупність ризиків зовнішнього середовища.

Основними суб'єктами внутрішнього середовища, що обумовлюють рівень фінансової безпеки, є: власники засобів виробництва, менеджмент підприємства та його персонал. Питання щодо суб'єкт-об'єктних опозицій у складі механізму виникає у взаємозв'язку із розбіжностями інтерпретації самого поняття механізму. Як було зазначено вище, поняття фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва можна розуміти у широкому (переносне значення) та вузькому (пряме значення) сенсах. У першому випадку суб'єкт-об'єктні опозиції фінансового механізму повністю входять до його складу, у другому – частково виходять за межі механізму (рис. 1. 10).

При вузькому розумінні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва зовнішні впливи та суб'єкти зовнішнього кола діють безпосередньо на механізм в цілому, змінюючи взаємодії всередині нього, поведінку та фінансові інтереси суб'єктів внутрішнього кола, які, виходячи із

нових умов, з нових позицій оцінюють рівень фінансової безпеки та обирають нові керівні впливи. Фінансовий механізм за цієї точки зору є частково відкритою економічною системою, що має ієрархічні рівні організації.

При широкому розумінні – фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта представляє собою практично повністю відкриту систему, оскільки суб'єкт-об'єктні опозиції виникають як між суб'єктами внутрішнього кола та об'єктом (опозиції першого порядку), так і між суб'єктами зовнішнього кола та об'єктом (опозиції другого порядку), змінюючи закономірності функціонування самого механізму. У такому випадку навіть при сталому фінансовому стані рівень фінансової безпеки може суттєво змінюватись.

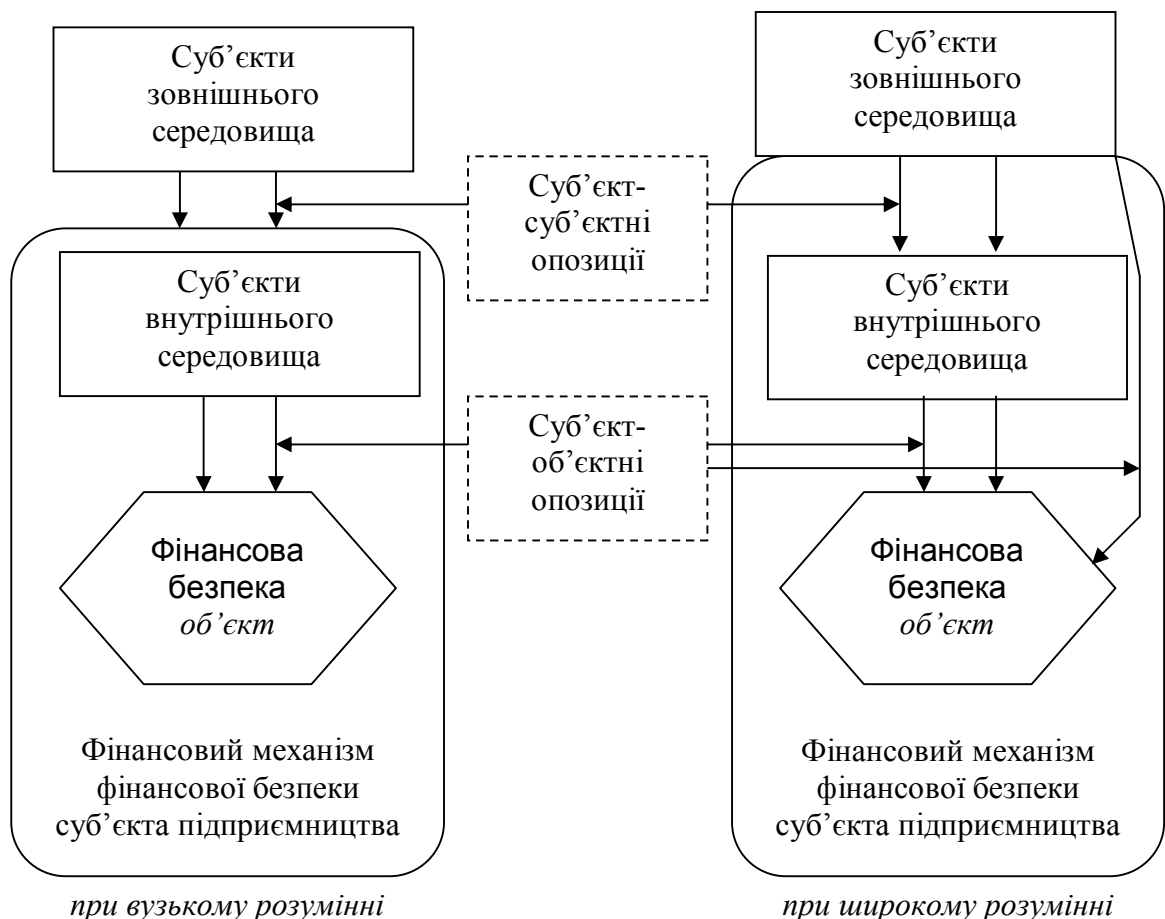

Рисунок 1. 10 – Суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні опозиції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

¹ розроблено автором

Будь-який вплив на фінансову безпеку підприємства може здійснюватись напряму чи опосередковано. Отже комплектація механізму забезпечення фінансової безпеки буде цілком залежати від способу впливу на її формування.

Структурно фінансова безпека включає в себе підсистеми [54, с. 119-144]: діагностики (фундаментальна, комплексна, експрес); фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки; контролю та оцінки результатів. У іншій праці [161, с. 181] зазначається, що до складу механізму управління фінансовою безпекою належать: економічні закономірності, цілі і задачі управління, функції, організаційна структура, принципи, методи і кадри управління, техніка і технології управління, критерії оцінки ефективності.

Загалом до складу механізму управління фінансовою безпекою включають:

- економічні закономірності, цілі і завдання управління, функції, організаційну структуру, принципи, методи, кадри, техніку та технологію управління, критерії оцінки ефективності управління (М. М. Єрмошенко [55], В. В. Шелест [161]);
- сукупність фінансових інтересів (К. С. Горячева [39]);
- мету, критерії її досягнення, фактори та методи управління, ресурси підприємства (компонентний аспект), сукупність локальних механізмів (структурний аспект) (Равнєва О. В.[127]);
- суб'єкти, об'єкти, загрози і ризики (Кириченко О. А, Кудря І. В. [76, с. 24]);
- сукупність відносин між елементами системи управління фінансовою безпекою підприємства «система – процес», «фактор – відгук», «ресурс – суб'єкт споживання», «ціле – частина» (Медведева І. Б., Погосов М. Ю.[101]);
- сукупність фінансових інтересів підприємства та загроз, функції, принципи та методи управління, організаційна структура та культура, методи та засоби управління, критерії оцінювання фінансової безпеки (Антонова О. В. [3, с. 13]);
- типи фінансових відносин між суб'єктом підприємництва та іншими суб'єктами [102].

У складі фінансового механізму найбільш часто вирізняють загальні та спеціальні елементи. Загальними вважають методи, важелі та інструменти, використання яких спрямоване на управління визначеною сферою чи/та діяльністю. Спеціальними є елементи механізму, що визначаються специфікою сфери, яка є об'єктом управління, та особливостями ціле покладання при здійсненні процесу управління [8, с. 79]. На думку Е. П. Картузова [70, с. 120] до складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства включають: сукупність фінансових інтересів підприємства; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; управлінський персонал; техніку та технології управління; фінансові інструменти; критерії оцінювання фінансової безпеки. У такому розумінні механізм управління являє собою єдність процесу управління і системи управління.

Методи управління є елементом механізму управління фінансовою безпекою, що призводять до функціонування інструментів і важелів, використання яких обумовлює реалізацію управлінських рішень [3, с. 15]. На думку Е. П. Картузова [71, с. 174] методами забезпечення фінансової безпеки є спосіб її забезпечення за допомогою інструменту фінансової діяльності та фінансової технології. Вважають, що до складу фінансових методів включають [54, с. 126]: управління прибутком, витратами, капіталом; фінансовий аналіз; фінансовий облік; фінансове планування; фінансове регулювання; страхування тощо.

Фінансовими важелями фінансової безпеки Ю. В. Лаврова вважає систему стимулів та заохочень для менеджерів за ухвалення ефективних управлінських рішень та систему санкцій за негативні наслідки їх дій у сфері фінансової безпеки, а також загальний внутрішній механізм управління підприємством, заснований на його власній фінансовій філософії [93, с. 128]. До складу фінансових важелів зараховують прибуток, дохід, фінансові санкції, дивіденди, ціну, фінансове стимулювання, заробітну плату, тощо [54, с. 126].

До складу фінансових інструментів фінансової безпеки підприємства, що визначають його фінансові відносини зараховують: платіжні інструменти (доручення, акредитив і ін.), кредитні інструменти (угоди про кредитування),

депозитні інструменти (депозитні сертифікати, угоди), інвестиційні інструменти (акції, паї), інструменти страхування (страхова угода) тощо [93, с. 128].

За типами фінансових відносин між суб'єктом підприємництва та іншими суб'єктами економічного середовища у складі механізму виокремлюють функціональні складові [102, с. 195-196]: бюджетну (охоплює сферу відносин суб'єкта підприємництва з бюджетами різних рівнів); банківську (охоплює сферу відносин підприємства з банками з питань кредитних та депозитних операцій, відкриття поточних рахунків, тощо); страхову (охоплює сферу взаємовідносин суб'єкта підприємництва із страховими компаніями стосовно страхування майна, підприємницьких і фінансових ризиків, відповідальності тощо); інвестиційну (охоплює сферу взаємовідносин, які виникають між суб'єктом підприємницької діяльності та іншими суб'єктами, коли перший здійснює інвестиційну діяльність); фондову (охоплює сферу взаємовідносин підприємства, що виникають під час випуску або продажу ним власних акцій, облігацій, векселів, купівлі цінних паперів інших суб'єктів); зовнішньоекономічну (що виникає при взаємодії суб'єкта підприємництва при здійсненні операцій на зовнішніх ринках); грошову (охоплює сферу відносин суб'єкта підприємництва, що виникають при здійсненні ним грошових розрахунків); кредитну (охоплює сферу відносин суб'єкта підприємництва, що виникають при отриманні ним кредитних ресурсів).

Оскільки фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва вважаємо складноорганізованою системою, то його структурна організація має бути ієрархічною. Найпростіше виявити ієрархічні взаємозв'язки між елементами механізму, якщо додатково структурувати його за формами забезпечення (Рис. 1. 12). Вважають, що до форм забезпечення фінансового механізму фінансовою безпекою суб'єкта підприємництва належать [70, с. 121, 161, с. 183]: нормативно-правове забезпечення; організаційно-методичне забезпечення; технічне забезпечення; інформаційне забезпечення; кадрове забезпечення; фінансове забезпечення.

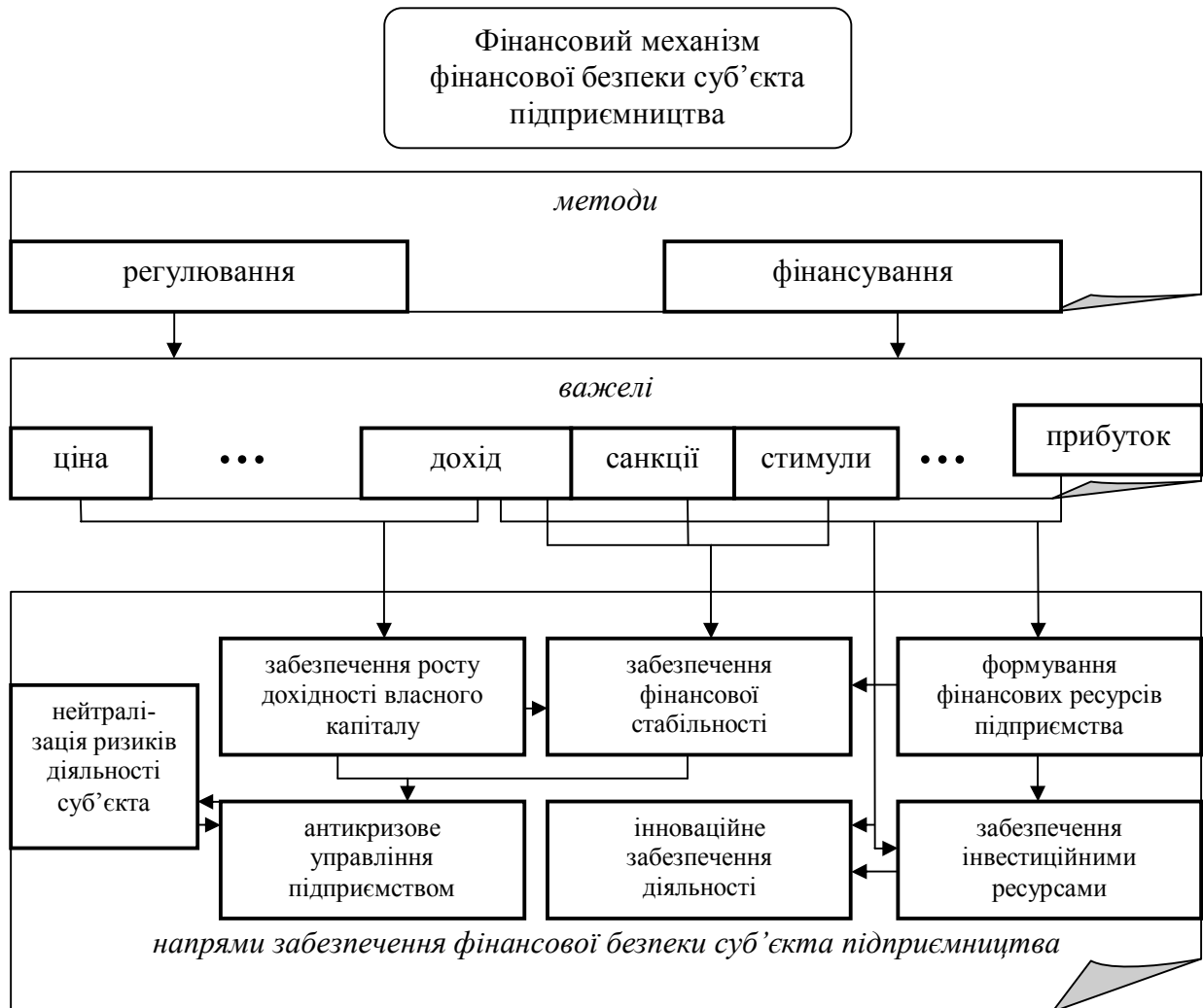

Рисунок 1. 11 – Основні взаємозв'язки між структурними елементами фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та напрямками його застосування¹

До складу інформаційного забезпечення [53, с. 83] належить інформаційна система, що дає змогу всебічно та об'єктивно здійснювати моніторинг фінансової безпеки, включаючи виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз. На основі одержуваної інформації повинен розроблятися комплекс оперативних і довгострокових заходів по протидії негативним чинникам, а також по попередженню і подоланню можливих негативних наслідків загроз.

¹ складено автором

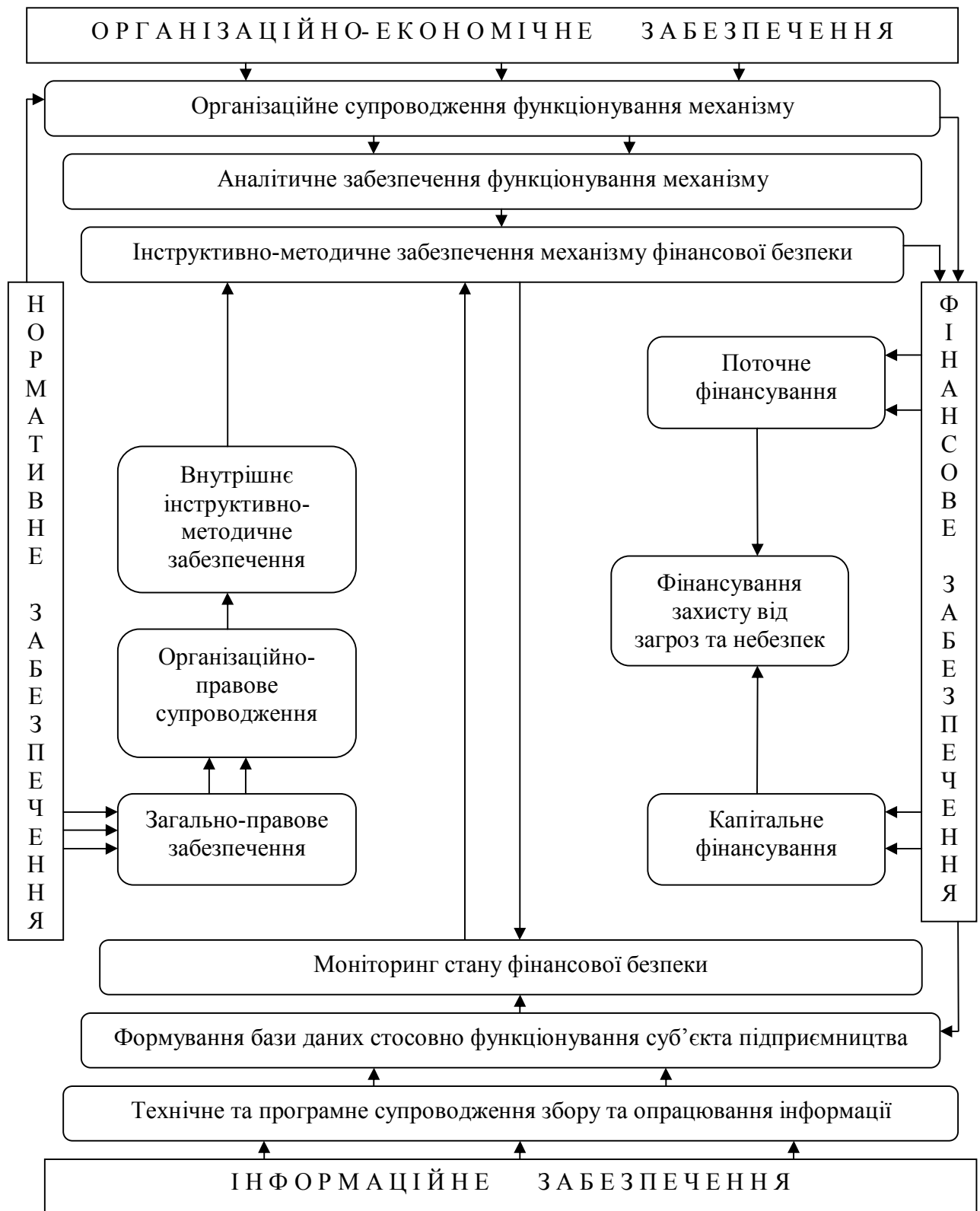

Рисунок 1. 12 – Ієрархічна структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

¹ розроблено автором

Інформаційне забезпечення включає в себе: технічне, програмне та документарне супроводження збору та опрацювання інформації (1 рівень ієрархії); формування бази даних стосовно функціонування суб'єкта підприємництва та його основних контрагентів (2 рівень ієрархії); інформаційний моніторинг стану фінансової безпеки (3 рівень ієрархії)¹.

Іншою формою забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є організаційно-економічне забезпечення, що включає: організаційне супроводження функціонування механізму (1 рівень ієрархії); аналітичне забезпечення функціонування механізму (2 рівень ієрархії); інструктивно-методичне забезпечення (3 рівень ієрархії).

Організаційне супроводження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва представлено [53, с. 83]: радою директорів, топ-менеджментом, аналітичною службою підприємства, PR, зовнішнім та внутрішнім аудитом. Орган, який повинен в оперативному режимі проводити моніторинг фінансової безпеки, оперативно реагувати на зміну ситуації, регулярно готувати документи директору та раді директорів для ухвалення рішень по тих або інших проблемах і контролювати їх виконання, – це аналітична служба. Для забезпечення фінансової безпеки необхідна розробка відповідної документації, де повинні бути визначені внутрішні і зовнішні загрози, а також критерії, на підставі яких фінансова безпека можуть бути визнана порушеною. Іншими словами, слід визначити критерії, що дозволяють судити про дотримання вимог фінансової стійкості і безпеки фірми. Аналітична служба також призначена давати оцінку дотриманню цих критеріїв і доводити інформацію до топ-менеджменту.

Аналітичне забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва передбачає [5, с. 102-103]: аналіз можливих фінансових загроз суб'єкту підприємництва з точки зору його виробничої та маркетингової підсистем, фінансової ефективності діяльності; аналіз можливих фінансових загроз, що

¹ кожен наступний рівень ієрархії неможливо сформулювати без попередніх рівнів, його функціонування також не є можливим без стабільного функціонування елементів механізму попередніх рівнів

виникають на фінансовому ринку з точки зору вартості та ризикованості залучення підприємством фінансових ресурсів за допомогою тих чи інших фінансових інструментів; аналіз можливих фінансових загроз, що виникають на фінансовому ринку, з точки зору захисту від фінансової експансії; аналіз можливих фінансових загроз, що виникають при здійсненні інвестиційної діяльності підприємства. Питання визначення сукупності загроз для суб'єкта підприємницької діяльності є надзвичайно актуальним та визначається конкретно-економічними умовами його діяльності [98, с. 261].

Інструктивно-методичне забезпечення представлене сукупністю документації, яка визначає порядок дії суб'єктів внутрішнього кола механізму при здійсненні поточного та стратегічного управління суб'єктом підприємницької діяльності, а також способу їх дії при реалізації небезпек та загроз. Інструктивно-методичне забезпечення є одночасно елементом 3 рівня ієрархії для організаційно-економічного забезпечення та елементом четвертого рівня ієрархії для нормативно-правового забезпечення. Крім того, нормативно-правове забезпечення включає: загально-правове забезпечення (1 рівень ієрархії), що створює правове поле для функціонування суб'єкта підприємництва; організаційно-правове супроводження (2 рівень ієрархії), що формує усталені підходи для правового супроводження діяльності суб'єкта; внутрішнє інструктивно-методичне забезпечення (3 рівень ієрархії). В цілому нормативно-правове забезпечення створює підґрунтя для функціонування організаційно-економічного забезпечення.

Фінансове забезпечення можливо структурувати за формами фінансування, проте їх ієрархічне співвідношення повністю буде залежати від організаційно-правової форми підприємства, складу його засновників та може суттєво змінюватись при змінах у політиці фінансування. Більш доцільно структурувати фінансове забезпечення за напрямками фінансування: фінансування поточної діяльності та капітальне фінансування (1 рівень ієрархії); фінансування захисту від небезпек та загроз (2 рівень ієрархії).

Між елементами механізму виникають додаткові взаємозв'язки поза межами основних ієрархічних залежностей у межах однієї форми забезпечення.

Такі зв'язки можна поділити на рівнозначні (між елементами одного рівня ієрархії, або зв'язки координації) та нерівнозначні (між елементами різних рівнів організації або зв'язки субординації). Наприклад, рівнозначні взаємозв'язки виникають між організаційно-економічним та інформаційним забезпеченням на третьому ієрархічному рівні, нерівнозначні взаємозв'язки існують між третім рівнем ієрархії організаційно-економічного забезпечення та фінансовим забезпеченням в цілому. Конкретна ієрархічна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва визначатиметься специфікою діяльності, комплексом небезпек та загроз, особливостями організації процесу фінансового управління, особливостями фінансування тощо. Складність ієрархічної організації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва дає певні підстави стверджувати існування відносин гетерархії, що набувають строго ієрархічного виду тільки за певних обмежених мов і у конкретних випадках.

Функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства відбувається шляхом здійснення певних дій над її об'єктами [93, с. 128].

Таким чином фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є складно організованим системним утворенням з ієрархічно структурованими організаційно-економічним, нормативним, інформаційним, фінансовим забезпеченням, форма якого набуває конкретного виду в залежності від специфіки діяльності підприємства та його фінансової політики.

Висновки за розділом 1

1. Теоретичне підґрунтя формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є достатньо аморфним та потребує уточнення, що обумовлено розбіжностями в інтерпретації вихідних понять «економічна безпека», «фінансова безпека», «механізм», «економічний механізм» та «фінансовий механізм». Основною причиною таких розбіжностей

є відсутність єдності в описі семантичних ядер понять та структуруванні їх складових. Загалом і фінансова безпека суб'єктів підприємництва, і відповідний фінансовий механізм можуть бути охарактеризовані у широкому та вузькому сенсах, виходячи із сприйняття їх сутності.

2. У широкому сенсі фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва являє собою систему методів, важелів, інструментів, способів функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, за якого стало забезпечуються його фінансові інтереси. У вузькому сенсі – це система фінансових методів, важелів, інструментів, способів досягнення такого фінансового стану суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз. Більша широта інтерпретації обумовлює сприйняття зазначеного механізму як об'єктивно властивого системного утворення, що виникає в межах функціонуючого суб'єкта підприємницької діяльності. При звуженні інтерпретації фінансовий механізм фінансової безпеки є суб'єктивно-об'єктивним системним утворенням, яке може бути використане для впливу на сталість функціонування суб'єкта господарювання з використанням внутрішньо існуючих закономірностей його розвитку.

3. Функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва має ієрархічну організацію та будується із врахуванням аксіом загальності, неповторюваності та відкритості. Загальними функціями зазначеного механізму є розподільна і контрольна, що реалізуються в межах фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому. Специфічними функціями є стабілізаційна, адаптаційна та захисна, які реалізуються в межах тільки фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Виявлення взаємозв'язку між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності дало змогу сформулювати змінну ієрархію його завдань, що може бути деталізована та структурована відповідно до специфіки діяльності суб'єкта, його поточного стану, перспектив розвитку та конкретного переліку небезпек та загроз.

4. Структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва обумовлюється широтою його інтерпретації та напрямом структурування. Широта інтерпретації фінансового механізму визначає обсяг суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних опозицій, що можуть бути включені до складу механізму та особливості динаміки закономірностей, на основі яких/ чи з використанням яких функціонує механізм фінансової безпеки.

5. Між формами забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва (фінансове, нормативне, організаційно-економічне, інформаційне) існують як зв'язки координації, так і зв'язки субординації. Субординаційні зв'язки виникають між різними ієрархічними рівнями в межах однієї форми забезпечення, між одними й тими ж ієрархічними рівнями різних форм забезпечення та між різними ієрархічними рівнями різних форм забезпечення, що дає підстави стверджувати існування гетерархії та розглядати фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як складно організоване системне утворення.

Результати досліджень опубліковано в працях [141], [143], [139], [136], [135].

РОЗДІЛ 2
НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА

2 1. Структурна динаміка розвитку економіки України
та рівень фінансової безпеки

Одним із вагомих факторів фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності є сукупність зовнішніх загроз. Така сукупність є достатньо широкою, що обумовлює необхідність глибокого якісного і кількісного аналізу. Проте у зв'язку з широтою об'єкта дослідження завжди існує така частина загроз і небезпек, що не виявлені або перебувають у прихованому стані чи на даному етапі є несуттєвими. За певних умов зазначені загрози реалізуються у більш-менш повному обсязі. Якісний аналіз таких загроз є утрудненим, якщо виходити з точки зору самого суб'єкта підприємництва. Якщо аналіз здійснювати з над системної точки зору, розглядаючи суб'єкт підприємництва як відкриту економічну систему, то сукупність зовнішніх загроз, проаналізована в цілому, буде виявлена більш повно. Специфічність дослідження стану фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності відзначають і інші дослідники, як наприклад, О. П. Бондар [18, с. 10-12].

Таким чином, оцінки зовнішніх загроз для суб'єкта підприємництва набувають комплексного неспецифічного характеру, якщо аналізувати стан економічного середовища, в якому він перебуває. Зазначимо також, що такі оцінки можна здійснювати з наступних точок зору: з позиції джерел виникнення загроз, з позиції наслідків загроз, з позиції процесного підходу. Кожна точка зору має власні недоліки та переваги. З позиції виникнення джерел загроз: оскільки суб'єкти підприємництва перебувають в одному і тому ж над системному утворенні, то джерела загроз для кожного з них є одними й тими ж, отже, аналіз зовнішніх загроз можна провадити як аналіз економічного середовища, в якому перебувають суб'єкти підприємництва. З позиції наслідків загроз: їх реалізація найбільш повно проявляє себе у досягненні певних

фінансових результатів та їх коливності в цілому для однорідної групи суб'єктів підприємництва¹. Справді, якщо група суб'єктів підприємництва є в цілому однорідною, то всі джерела зовнішніх загроз реалізуються для неї в цілому однаково, отже з певними відхиленнями фінансові результати таких підприємств з точки зору зовнішніх загроз будуть змінюватись за спорідненими закономірностями. З позиції процесного підходу значення має механізм прояву загроз, який реалізує себе як постійна зміна зовнішніх умов діяльності суб'єкта підприємництва.

Виходячи з вищезазначеного порядок оцінки сукупності зовнішніх загроз фінансовій безпеці суб'єкта підприємництва з точки зору наслідків їх реалізації пропонується наступним (рис. 2. 1).

Основним напрямом даного етапу аналізу є підтвердження чи спростування гіпотези про існування взаємозв'язку між структурним співвідношенням однорідних груп підприємств в економіці та рівнем фінансової безпеки в цих групах. Міркування при висуненні цієї гіпотези є наступними: зовнішні загрози по відношенню до суб'єкта підприємництва є тими ж самими, що й до інших суб'єктів підприємництва з цієї ж однорідної групи. Зовнішні загрози по відношенню до однорідної групи формуються економічним середовищем, при змінах структурного співвідношення однорідних груп зміниться комплекс загроз по відношенню до аналізованої групи, їх взаємні впливи, відповідно зміниться і рівень фінансової безпеки аналізованої групи.

Для підтвердження зазначеної гіпотези можливими є чотири докази:

– якщо гіпотетичний рівень фінансової безпеки, визначений за прогнозом структурного співвідношення однорідних груп суб'єктів підприємницької

¹ однорідна група суб'єктів підприємництва може бути сформована як районована вибірка за наступними ознаками (спільність виду економічної діяльності, однаковий економічний регіон, однаковий обсяг капіталу, що використовується, і т. п.). Чим більше критеріїв закладено у формування районованої вибірки, тим більш однорідною вона є. У даному випадку при формуванні однорідних груп суб'єктів підприємництва використано один критерій – спільність виду економічної діяльності, що є прийнятним у статистиці з точки зору першого поділу неоднорідної генеральної сукупності.

діяльності, співпадає з прогнозом рівня фінансової безпеки, розрахованим за тенденціями динаміки її показників;

Рисунок 2. 1 – Послідовність узагальненої оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва¹

¹ розроблено автором

– якщо гіпотетичне структурне співвідношення однорідних груп підприємств, визначене за прогнозом показників фінансової безпеки, співпадає з прогнозним структурним співвідношенням;

– якщо буде визначено існування взаємозв'язку між типологією однорідних груп підприємств за тенденціями динаміки фінансових результатів та за рівнем фінансової безпеки;

– якщо буде визначено існування взаємозв'язку між волатильністю результатів діяльності однорідних груп підприємств та волатильністю показників фінансової безпеки.

Основним інструментом прогнозування є регресійний аналіз та методи дослідження рядів динаміки. Методами підтвердження достовірності виконаних досліджень – дисперсійний аналіз, t -статистика, f -статистика. Важливим моментом є визначення однорідної групи підприємств. Групу підприємств можна вважати однорідною за наступних умов: підприємства мають однакову підприємства на певному виді економічної діяльності (групування за видами економічної діяльності); підприємства діють в одному соціально-економічному просторі (групування за адміністративно-територіальними утвореннями); підприємства мають подібний розмір (групування за розміром). Виключення з групи однієї чи кількох ознак перетворює групу на умовно однорідну, однак таке виключення наразі є необхідним з огляду на практичні аспекти реалізації дослідження. Чим менш однорідною є група, тим важчим буде підтвердити описану вище гіпотезу. Однак якщо гіпотеза буде підтверджена для умовно однорідної групи, то її можна вважати справедливою і для системи в цілому.

У даному випадку підтвердження гіпотези здійснювалось для умовно однорідних груп з групуванням за видами економічної діяльності. Джерелом вихідних даних є дані Державної служби статистики України стосовно основних показників соціально-економічного розвитку та фінансових результатів підприємств до оподаткування [112, 156]. Вихідні дані та проміжні результати розрахунків розміщено в Додатку В. Розрахунки проведено поквартально за період 2010-2013 рр. Ширший період не було взято у зв'язку із

зміною КВЕД та відсутністю співставних даних. Також необхідним є зазначити, що розрахунки проведено не для всіх видів економічної діяльності. Так, з аналізу виключено суб'єкти підприємництва, що діють у тимчасовому розміщуванні та організації харчування, інформації та телекомунікації, професійній, науковій та технічній діяльності, у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, мистецтві, спорті та розвагах, оскільки за даними видами економічної діяльності статистичні дані є неповними, що не дає змогу стверджувати необхідну достовірність дослідження.

Початковим аспектом аналізу є оцінка динаміки виробництва ВВП в цілому та за окремими видами економічної діяльності (рис. 2. 2, табл. 2. 1).

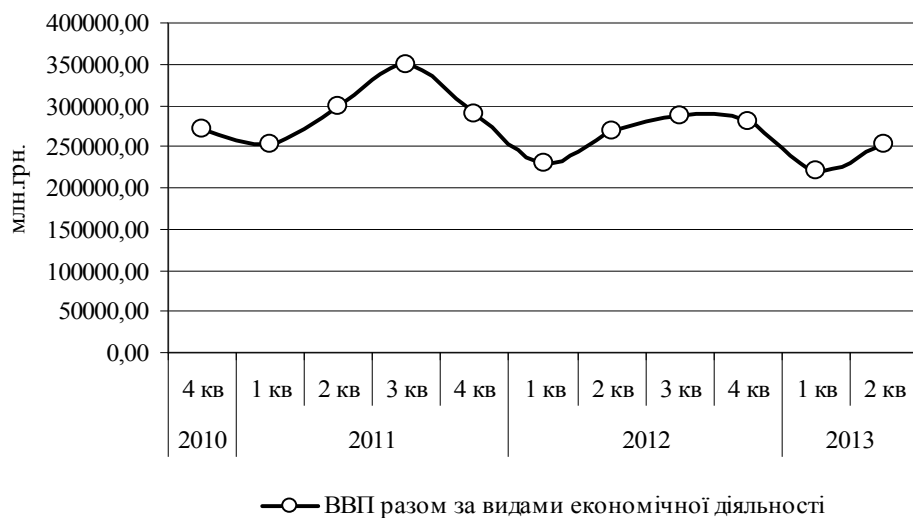

Рисунок 2. 2 – Динаміка виробництва ВВП в економіці України, млн. грн.¹

Динаміка виробництва ВВП в цілому за всіма видами економічної діяльності є низхідною з яскраво вираженою циклічністю, причому довжина циклу складає 1,37 роки. Коефіцієнт варіації виробництва ВВП є незначним навіть з урахуванням циклічності. Однак у динаміці виробництва ВВП за окремими видами економічної діяльності спостерігаються суттєві відмінності від його виробництва в цілому за економікою, що підтверджується даними таблиці 2.1. Так, низхідна тенденція виробництва ВВП властива майже всім

¹ Складено автором за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

видам економічної діяльності, як і циклічність, однак коефіцієнт варіації є значно вищим, а довжина циклу коливається від 1 року до 6,87 року.

Таблиця 2. 1 – Статистичні характеристики динаміки ВВП за окремими видами економічної діяльності¹

Вид економічної діяльності	Математичний опис динаміки		Циклічність		Коефіцієнт варіації виробництва ВВП	
	формула	імовірність наближення	наявність циклічності	довжина циклу, років	Стандартне відхилення до математичного сподівання	Стандартне відхилення помилки до математичного сподівання
За всіма видами економічної діяльності	$ВВП(t,t') = 295561 - 3841 \cdot t - 19806 \cdot \cos(t') - 16513 \cdot \sin(t')$	0,987	+	1,37	0,13	0,097
Сільське, лісове та рибне господарство	$ВВП(t,t') = 226936 + 324,75 \cdot t$	0,999	-	-	0,75	0,12
Промисловість	$ВВП(t,t') = 27743 - 17436 \cdot Ln(t) + 58658 \cdot \cos(t) + 100936 \cdot \sin(t')$	0,97	+	6,87	0,74	0,18
Будівництво	$ВВП(t,t') = 21644 - 7541 \cdot Ln(t) + 2799 \cdot \cos(t') + 2932 \cdot \sin(t')$	0,99	+	1	0,8	0,25
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та автомобілів	$ВВП(t) = 103133 - 28327 \cdot Ln(t)$	0,68	-	-	0,54	0,23
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	$ВВП(t) = 74152 - 20721 \cdot Ln(t)$	0,99	-	-	0,56	0,22

¹ розраховано автором

Закінчення таблиці 2. 1

Вид економічної діяльності	Математичний опис динаміки		Циклічність		Коефіцієнт варіації виробництва ВВП	
	формула	імовірність наближення	наявність циклічності	довжина циклу, років	Стандартне відхилення до математичного сподівання	Стандартне відхилення помилки до математичного сподівання
Фінансова та страхова діяльність	$ВВП(t)=14628-4745,6 \cdot Ln(t)$	0,99	-	-	0,84	0,28
Операції з нерухомістю	$ВВП(t,t') = 53907 - 3634 \cdot t - 713 \cdot \cos(t') + 14104 \cdot \sin(t')$	0,99	+	3,66	0,70	0,14
Освіта	$ВВП(t)=30812-8125 \cdot Ln(t)$	0,99	-	-	0,70	0,21
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	$ВВП(t)=27822-9195 \cdot Ln(t)$	0,99	-	-	0,73	

Це дає підстави зазначити, що коливання виробництва ВВП за окремими видами економічної діяльності взаємно компенсують одне одного, основним джерелом зовнішніх загроз фінансовій безпеці однорідних груп суб'єктів підприємництва є нестабільність економічного середовища, в якому вони перебувають, основним джерелом загроз фінансовій безпеці країни є загальне зниження економічної активності, що також впливає і на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Характеризуючи динаміку виробництва ВВП у різних видах економічної діяльності можливим є не тільки визначити гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки, а й охарактеризувати стадію проходження кризи. Так, при існуванні чітко вираженої тенденції до зменшення виробництва ВВП ($a_1 < 0$) та одночасній циклічності, найбільш імовірним є наближення до піку кризових явищ за видом економічної діяльності, якщо фактична тенденція згладжується

(рівняння набуває виду $ВВП(t) = a_0 - a_1 \cdot Ln(t)$), то найшвидше кризові явища за видом економічної діяльності набули максимального вираження. Існування позитивної тенденції ($a_1 > 0$) свідчить про проходження піку кризи та початок економічного зростання. Відповідно при наближенні до максимального вираження кризових явищ, рівень фінансової безпеки повинен зменшуватись, а питома вага збиткових підприємств внаслідок реалізації сукупності зовнішніх загроз – суттєво зростати. У стані максимального прояву кризових явищ, сукупність зовнішніх загроз реалізується найбільш повно, проте це також означає, що рівень фінансової безпеки найбільш сильно зменшився на попередніх етапах розвитку і його наступне зменшення не є таким же сильним. Питома вага збиткових підприємств при цьому зростає, але не так швидко, як у період наближення до кризи. У ситуації початку економічного зростання рівень фінансової безпеки повинен зростати, але внаслідок загального негативного впливу економічної кон'юнктури таке зростання буде або незначним, або більш вираженими із суттєвими коливаннями.

Динаміка фінансового результату (таблиця 2. 2, додаток В) також може бути використана для характеристики якісних змін рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. На противагу закономірностям динаміки виробництва ВВП закономірності динаміки фінансового результату у всіх досліджених випадках мають циклічний характер. Довжина циклу при цьому коливається від 3,66 до 0,76 року. Водночас для фінансового результату до оподаткування спостерігаються більш виражені коливання, ніж у виробництві ВВП.

Нижче (таблиця 2. 3) також відображено гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за результатами аналізу динаміки виробництва ВВП та фінансового результату у взаємозв'язку із динамікою питомої ваги збиткових підприємств. Логіка встановлення такого взаємозв'язку є наступною: при зменшенні рівня фінансової безпеки для більшої кількості підприємств у групі однорідних підприємств реалізується більша частка загроз та небезпек, отже повинна зростати питома вага збиткових підприємств. Під

незначним зростанням/ зменшенням питомої ваги збиткових підприємств розуміємо зростання/ зменшення не більш як на 10 % від рівня на початок періоду, суттєве зростання/ зменшення – від 10 до 20 %, значне – понад 20 %. Аналогічною є якісна оцінка рівня коливань питомої ваги збиткових підприємств.

Таблиця 2.2 – Статистичні характеристики динаміки фінансового результату до оподаткування за окремими видами економічної діяльності¹

Вид економічної діяльності	Математичний опис динаміки		Циклічність		Коефіцієнт варіації фінансового результату	
	формула	імовірність наближення	наявність циклічності	довжина циклу, років	Стандартне відхилення до математичного сподівання	Стандартне відхилення помилки до математичного сподівання
За всіма видами економічної діяльності	$\Phi P(t, t') = 54057 - 1725 \cdot t + 834 \cdot \cos(t') + 32079 \cdot \sin(t')$	0,99	+	3,66	0,74	0,41
Сільське, лісове та рибне господарство	$\Phi P(t, t') = 16752 + 1067 \cdot t - 7773 \cdot \cos(t') - 12554 \cdot \sin(t')$	0,999	+	1,37	0,81	0,36
Промисловість	$\Phi P(t, t') = 34178 - 2191 \cdot t + 6054 \cdot \cos(t') + 14499 \cdot \sin(t')$	0,97	+	0,91	0,84	0,32
Будівництво	$\Phi P(t, t') = -2971 + 1030 \cdot \ln(t) - 734 \cdot \cos(t') - 1112 \cdot \sin(t')$	0,99	+	2,75	1,16	0,51

¹ розраховано автором

продовження таблиці 2. 2

Вид економічної діяльності	Математичний опис динаміки		Циклічність		Коефіцієнт варіації фінансового результату	
	формула	імовірність наближення	наявність циклічності	довжина циклу, років	Стандартне відхилення до математичного сподівання	Стандартне відхилення помилки до математичного сподівання
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та автомобілів	$\Phi P(t, t') = 6819 - 138 \cdot t + 1802 \cdot \cos(t') - 1503 \cdot \sin(t')$	0,91	+	1,5	1,00	0,62
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	$\Phi P(t, t') = 5758 - 111 \cdot t + 1356 \cdot \cos(t') + 2921 \cdot \sin(t')$	0,99	+	0,91	0,57	0,13
Фінансова та страхова діяльність	$\Phi P(t, t') = 5103 + 509 \cdot t - 4794 \cdot \cos(t') + 4508 \cdot \sin(t')$	0,99	+	0,91	1,15	0,32
Операції з нерухомістю	$\Phi P(t, t') = -258 - 216 \cdot t + 2857 \cdot \cos(t') - 2764 \cdot \sin(t')$	0,93	+	0,98	3,52	0,23
Освіта	$\Phi P(t, t') = 37 + 1,16 \cdot t + 8,2 \cdot \cos(t') - 9 \cdot \sin(t')$	0,99	+	1,37	0,74	0,32
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	$\Phi P(t, t') = -61 + 4,64 \cdot t - 42 \cdot \cos(t') + 17 \cdot \sin(t')$	0,86	+	0,78	2,42	0,32

Висунуті критерії якісної оцінки є умовними, однак часте підтвердження гіпотез стосовно зміни питомої ваги збиткових підприємств завдяки властивості транзитивності робить адекватним і припущення стосовно зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності. Так, у повному обсязі гіпотетичні припущення щодо динаміки

питомої ваги збиткових підприємств підтвердились для сільського, лісового та рибного господарства, промисловості, будівництва, оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та автомобілів, фінансової і страхової діяльності, частково підтвердились – в цілому за всіма видами економічної діяльності, для транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, операцій з нерухомістю, освіти, не підтвердились – для охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Логічним є також припустити, що між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств є кількісний взаємозв'язок. Також швидше за все при найвищому з можливих рівнів фінансової безпеки питома вага збиткових підприємств є найнижчою.

Таблиця 2.3 – Якісні зміни рівня фінансової безпеки за результатами аналізу динаміки ВВП та фінансового результату до оподаткування за видами економічної діяльності¹

Вид економічної діяльності	Гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки		Динаміка питомої ваги збиткових підприємств	
	за динамікою виробництва ВВП	за динамікою фінансового результату до оподаткування	гіпотетична	фактична
За всіма видами економічної діяльності	поступове зменшення рівня фінансової безпеки за рахунок погіршення економічної кон'юнктури	поступове зменшення рівня фінансової безпеки внаслідок високої змінності фінансового результату	суттєве зростання,	+10 %
	різкі коливання рівня фінансової безпеки за рахунок випадкових факторів та неспівпадіння довжини циклів		суттєві коливання	0,09
Сільське, лісове та рибне господарство	поступове незначне підвищення рівня фінансової безпеки	поступове значне підвищення рівня фінансової безпеки з різкими коливаннями	значне зменшення	-69 %
			значні коливання	0,47

¹ складено автором

продовження таблиці 2. 3

Вид економічної діяльності	Гіпотетичні зміни рівня фінансової безпеки		Динаміка питомої ваги збиткових підприємств	
	за динамікою виробництва ВВП	за динамікою фінансового результату до оподаткування	гіпотетична	фактична
Промисловість	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зростання суттєве коливання	+17 % 0,10
Будівництво	значне зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із значними коливаннями	суттєве зростання значні коливання	+26 % 0,14
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та автомобілів	незначне зменшення без коливань	незначне зменшення із незначними коливаннями	несуттєве зростання незначні коливання	+5 % 0,07
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	незначне зменшення із незначними коливаннями	незначне зменшення із незначними коливаннями	несуттєве зростання незначні коливання	+14 % 0,11
Фінансова та страхова діяльність	суттєве зростання рівня фінансової безпеки із можливими різкими коливаннями	суттєве зростання рівня фінансової безпеки із можливими різкими коливаннями	суттєве зменшення значні коливання	-19 % 0,21
Операції з нерухомістю	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із незначними коливаннями	суттєве зменшення рівня фінансової безпеки із незначними коливаннями	незначне зростання незначні коливання	-5 % 0,08
Освіта	незначне зменшення з незначними коливаннями	значне зростання з незначними коливаннями	значне зменшення незначні коливання	-30 % 0,14
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	незначне зростання із значними коливаннями	незначне зростання із значними коливаннями	незначне зростання незначні коливання	+18 % 0,21

Таблиця 2. 4 – Граничний рівень питомої ваги фінансового результату у ВВП у взаємозв'язку із питомою вагою збиткових підприємств, %

Вид економічної діяльності	Граничний рівень		Сучасне значення		Прогнозне значення	
	питома вага фінансового результату у ВВП	питома вага збиткових підприємств	питома вага фінансового результату у ВВП	питома вага збиткових підприємств	питома вага фінансового результату у ВВП	питома вага збиткових підприємств
За всіма видами економічної діяльності	0,68	0,30	0,12	0,41	0,138	0,40
Сільське, лісове та рибне господарство	0,39	0,30	0,38	0,305	0,384	0,34
Промисловість	0,49	0,40	0,27	0,41	-0,06	0,50
Будівництво ¹	-0,37	0,44	-0,13	0,40	-0,13	0,44
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та автомобілів	0,26	0,34	0,18	0,375	-0,02	0,41
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,15	0,26	0,10	0,45	-0,02	0,48
Фінансова та страхова діяльність	1,99	0,28	-0,23	0,41	-0,14	0,37
Операції з нерухомістю	-0,60	0,44	-0,13	0,50	0,005	0,45
Освіта	0,0026	0,30	0,0030	0,357	-0,00075	0,31
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги ¹	-0,11	0,428	-0,37	0,39	-0,00042	0,42

Тим самим при певному значенні питомої ваги фінансового результату у ВВП рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є найвищим.

¹ для даних видів економічної діяльності спостерігається максимально можливе значення питомої ваги збиткових підприємств

Результати дослідження граничного рівня питомої ваги фінансового результату у ВВП, що забезпечує найвищий з можливих рівень фінансової безпеки за однорідними групами підприємств наведено нижче. Розрахунки провадились за припущення, що форма зазначеного взаємозв'язку є параболічною. Проміжні результати розрахунків наведено в додатку В.

За результатами дослідження можна визначити вектор розвитку виду економічної діяльності з точки зору досягнення ним фінансової безпеки. Такий вектор можна описати формально, увівши умовні позначення:

- поле 1: E^{\min} – залежність питомої ваги збиткових підприємств від питомої ваги фінансового результату у ВВП мінімізується (можливим є досягнення мінімально можливого значення питомої ваги збиткових підприємств, що свідчить про максимально можливий рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності), E^{\max} – залежність питомої ваги збиткових підприємств від питомої ваги фінансового результату у ВВП максимізується (відповідає найнижчому з можливих рівнів фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності);

- поле 2: прогнозний вектор фінансової безпеки $PVSF$ (prognosis vector of financial safety) – вимірюється у відсотках прогнозного рівня питомої ваги збиткових підприємств до сучасного рівня питомої ваги збиткових підприємств;

- поле 3: бажаний вектор фінансової безпеки $DVSF$ (desired vector of financial safety) – вимірюється у відсотках бажаного рівня питомої ваги збиткових підприємств до сучасного рівня питомої ваги збиткових підприємств. У випадку, якщо поле 1 дорівнює E^{\max} , то індекс $DVSF$ позначається перед ним, а не після нього;

- поле 4: ієрархія за вектором фінансової безпеки HV (hierarchy after a vector) – вимірюється як відношення $PVSF$ до $DVSF$.

Формалізований опис вектору фінансової безпеки можна описати таким чином:

- за всіма видами економічної діяльності – $E^{\min}; PVSF_{0,02}; DVSF_{0,26}; HV_{0,09}$;

- для сільського, лісового та рибного господарства –
 $E^{\min}; PVSF_{-0,11}; DVSF_{0,01}; HV_{-0,09};$
- для промисловості – $E^{\min}; PVSF_{-0,21}; DVSF_{0,02}; HV_{-0,083};$
- для будівництва – $E^{\max}; PVSF_{-0,1}; DVSF_{-1}; HV;$
- для оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та автомобілів – $E^{\min}; PVSF_{-0,093}; DVSF_{0,093}; HV_{-1};$
- для транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – $E^{\min}; PVSF_{-0,06}; DVSF_2; HV_{-0,033};$
- для фінансової і страхової діяльності – $E^{\min}; PVSF_{0,097}; DVSF_{0,31}; HV_{0,31};$
- для операцій з нерухомістю $E^{\min}; PVSF_{0,1}; DVSF_{0,12}; HV_{0,83};$
- в освіті – $E^{\min}; PVSF_{0,13}; DVSF_{0,16}; HV_{0,81};$
- в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги –
 $E^{\max}; PVSF_{-0,076}; DVSF_{-0,02}; HV.$

Таким чином, найбільш значущим буде зменшення рівня фінансової безпеки для суб'єктів підприємництва, що діють у будівництві (мінімальний з можливих рівнів фінансової безпеки), у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів, в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (мінімальний з можливих рівнів фінансової безпеки). Не настільки значним буде зменшення рівня фінансової безпеки у сільському, лісовому та рибному господарстві, промисловості, у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності. Підвищення рівня фінансової безпеки буде спостерігатись у фінансовій та страховій діяльності, в операціях з нерухомістю, в освіті.

Більш звичайним є визначення індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як характеристик їх фінансового стану та ефективності діяльності. Сукупність показників, які визначають як індикатори рівня фінансової безпеки є досить широкою, що буде охарактеризовано нижче. Визначення таких показників для макрорівня є досить грубою оцінкою рівня фінансової безпеки за умовно однорідною групою суб'єктів підприємницької

діяльності. Однак результати такого визначення дадуть уявлення про тенденції зміни рівня фінансової безпеки в цілому за видом економічної діяльності, що дасть змогу зробити якісні висновки. Збіжність таких висновків з результатами дослідження вектору розвитку виду економічної діяльності означатиме встановлення взаємозв'язку між структурним співвідношенням однорідних груп підприємств та рівнем фінансової безпеки в них, що вже частково підтверджене результатами дослідження якісних змін рівня фінансової безпеки за результатами аналізу динаміки ВВП та фінансового результату до оподаткування за видами економічної діяльності.

Таким чином, структурне співвідношення однорідних груп суб'єктів підприємництва є вагомим фактором, що визначає рівновагу у розвитку економіки і тим самим сукупність зовнішніх загроз для окремих суб'єктів. Узагальнена оцінка рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва дала змогу в цілому підтвердити гіпотезу стосовно існування кількісного взаємозв'язку між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств. Інтерпретація питомої ваги збиткових підприємств як узагальнюючого індикатора рівня фінансової безпеки за умовно однорідною групою суб'єктів підприємництва стала основою визначення векторів фінансової безпеки (сучасного та бажаного) для окремих видів економічної діяльності.

Серед зовнішніх загроз, що суттєвим чином впливають на фінансову безпеку суб'єкта підприємницької діяльності відзначають і рівень інфляції [77, с. 15], причому зазначається, що вплив інфляції може бути суттєвим для одного суб'єкта та несуттєвим – для іншого. Значущість інфляції як фактора впливу чи зовнішньої загрози для фінансової безпеки визначається конкретно-економічними умовами діяльності та особливостями фінансового механізму суб'єкта підприємництва. За певних умов інфляція позитивно впливає на фінансову безпеку підприємства. Прикладом може бути фактичне збереження вартості майнових активів в умовах інфляції, коли вартість грошових активів зменшується.

2. 2. Адекватність сучасного методичного забезпечення оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

2. 2. 1. Індикатори кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Одним із найбільш важливих завдань дослідження є перевірка адекватності існуючих методів кількісного оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Питання є настільки ж дискусійним, наскільки різноманітними є точки зору щодо сприйняття самої сутності фінансової безпеки. Фінансова безпека підприємства може і повинна мати певні кількісні критерії її рівня, причому для таких критеріїв повинна визначатись гранична межа [2, с. 77]. Існування критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки пов'язане з необхідністю об'єктувати суб'єктивні принципи управління [3, с. 15]. Саме існування подібної необхідності визначає достатньо великий обсяг сучасних наукових доробків у цьому напрямі. Зокрема у наукових працях О. Ю. Амосова [2], О. В. Антонової [3], О. В. Ареф'євої [5, 6], О. Б. Блажевич [15, 16], Ю. М. Воробйова [30, 32], Т. В. Ганущак [34, 35], К. С. Горячевої [37, 39], С. Н. Ілляшенко [65], Є. П. Каргузова [70, 72, 73], В. Храпкіної [153], О. М. Чорної [159] та ін. В межах існуючого наукового доробку із зазначеного питання можна вирізнити наступні дискусійні аспекти:

- виокремлення сукупності методичних підходів щодо кількісної оцінки рівня фінансової безпеки та перевірка адекватності цих підходів;
- виокремлення критеріїв та індикаторів рівня фінансової безпеки та сортування окремих показників за мірою їх значущості;
- пошук абсолютних характеристик рівня фінансової безпеки, в тому числі інтегральних.

Стосовно першого напрямку наукового пошуку (виокремлення сукупності методичних підходів щодо кількісної оцінки рівня фінансової безпеки) зазначимо, що існує достатня кількість праць, в яких характеризуються окремі підходи та надається їх класифікація. Так, наприклад, визначають два основні

методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки: ресурсний, що пов'язує рівень фінансової безпеки з ефективністю використання фінансових ресурсів підприємства; функціональний, що пов'язує рівень фінансової безпеки із здатністю протистояти небезпекам та загрозам. Якщо виходити із вузького розуміння фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, то індикаторами рівня фінансової безпеки є індикатори, які виокремлюються в межах функціонального підходу. Якщо ж виходити із широкого розуміння рівня фінансової безпеки, то її індикаторами також будуть індикатори, що характеризують ділову активність та прибутковість діяльності суб'єкта.

Стосовно другого напрямку наукового пошуку (виокремлення критеріїв та індикаторів рівня фінансової безпеки та сортування окремих показників за мірою їх значущості) зазначимо, що недостатня увага приділяється дискусійності самого розуміння критеріїв чи індикаторів рівня фінансової безпеки. Оскільки фінансова безпека за своєю сутністю є системним об'єктом дослідження, то описати її можна тільки за допомогою сукупності критеріїв. Під критерієм (др.-грец. κριτήριον – властивість розрізнення, засіб судження, здатність судження, спосіб виміру) зазвичай розуміють ознаку, правило прийняття рішення за результатами оцінки якої-небудь ознаки на відповідність висунутим вимогам. Оскільки стан фінансової безпеки для суб'єкта підприємництва – це цілий спектр станів, то такі критерії можуть змінюватись у певних межах і будуть відповідати стану безпеки. В таких умовах критерії сприймаються як індикатори, тобто кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства [71, с. 176]. Зазначимо також, що поняття критеріїв використовують найчастіше, коли ознака, властивість підлягають безпосередньому виміру, а поняття індикатора – тоді коли властивість, ознаку можна виміряти похідним чином або якісно. Під критеріями також розуміють певні нормативні показники, за якими оцінюють фінансовий стан об'єкта з погляду забезпечення його сталого розвитку [81, с. 75]. Індикаторами називають реальні статистичні показники фінансового розвитку об'єкта, які найповніше характеризують явища і тенденції у фінансовій сфері [81, с. 75].

Оптимальні значення індикаторів – це інтервал величин, у межах яких створюються найсприятливіші умови для функціонування фінансів об'єкта. Порогові значення індикаторів – це кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в фінансовій сфері та економіці країни загалом. Порогові значення індикаторів фінансової безпеки мають три рівні: перший рівень характеризується небажаними відхиленнями значень фінансових індикаторів, що свідчить про необхідність прийняття певних рішень щодо їх усунення; другий рівень, або граничні значення індикаторів, порушення яких викликає загрозливі процеси у фінансовій сфері і може свідчити про події (прийняття певних нормативних правових актів, управлінських рішень, зміни цін на сировину тощо), що спричинили це відхилення; третій рівень порогових значень індикаторів фінансової безпеки свідчить про настання незворотних явищ у фінансовій сфері об'єкта [81, с. 76]. У іншій праці [153, с. 363] пропонується вирізняти чотири рівні порогових значень індикаторів фінансової безпеки: нормальний рівень, нестабільний рівень, критичний рівень, кризовий рівень.

Для оцінки рівня фінансової безпеки можна обрати велику сукупність показників, кожна група яких характеризує той чи інший аспект діяльності підприємства. Особливо такий вибір є важливим при використанні функціонального підходу, що характеризується широтою сприйняття самої сутності фінансової безпеки. Водночас вибір критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки також залежить і від можливості суб'єктивної інтерпретації. Чим більшою є така можливість, тим менш достовірною може бути кількісна оцінка рівня фінансової безпеки. З цієї точки зору найбільш пріоритетними є фактичні показники розвитку/ діяльності підприємства, що найбільш достовірно характеризують рівень фінансової безпеки. Планові показники можуть давати певну похибку оцінки, отже, самі будуть провокувати зниження рівня безпеки [2, с. 78]. Прогнозні характеристики, а також інтегральні чи синтетичні характеристики визначатимуть достатньо високе значення суб'єктивної складової фінансової безпеки. З подібних міркувань виходить і О. Г. Блажевич, пропонуючи різні критерії для оцінювання поточної та перспективної

фінансової безпеки [30, с. 18]. Показником розвитку підприємства виступає збільшення його вартості, а показником фінансової безпеки – довгострокова і короткострокова фінансова рівновага.

До системи оцінки рівня фінансової безпеки включають: сукупність послідовних взаємопов'язаних між собою блоків, етапів діяльності, систематизованих і пристосованих до цих завдань методик, методів, моделей, що дають можливість виявити, оцінити і зменшити рівень господарського ризику до прийняттого рівня з мінімальними витратами корпоративних ресурсів [2, с. 78]. При цьому велика кількість дослідників пропонують досить широку варіацію груп показників, які характеризують рівень фінансової безпеки як у комплексі, виступаючи свого роду індикаторами рівня фінансової безпеки, так інтегровано, формуючи синтетичну характеристику рівня фінансової безпеки. Так, наприклад, О. Г. Блажевич [16, с. 27] пропонує включити до сукупності показників, які використовуються при розрахунку інтегрального показника рівня фінансової безпеки наступні: показники майнового стану (коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт зносу основних засобів, питома вага дебіторської заборгованості у майні, коефіцієнт мобільності активів); показники ліквідності (коефіцієнт поточної ліквідності чи коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності); показники фінансової незалежності (коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт фінансової стійкості); показники ділової активності (оборотність коштів в розрахунках, оборотність запасів, оборотність кредиторської заборгованості у днях, оборотність власного капіталу, оборотність мобільних активів, оборотність сукупного капіталу); показники ефективності діяльності (рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність основних засобів, валова рентабельність реалізованої продукції, чиста рентабельність реалізованої продукції). У іншій праці [101, с. 112] склад індивідуальних індикаторів рівня фінансової безпеки поділено на блоки: бюджетна складова, кредитна складова, банківська складова, фондова складова, грошова складова, інвестиційна складова, фінансово-технологічна складова,

страхова складова. Схожий підхід спостерігається у методиці Є. К. Бондаренко [19, с. 116], де таких блоків оцінки рівня фінансової безпеки п'ять: оцінки рентабельності; оцінки платоспроможності; оцінки ділової активності; оцінки фінансової стійкості; оцінки матеріального стану підприємства. Однак це не убезпечило дослідників від часткового перетину окремих індивідуальних індикаторів за змістом як всередині окремих блоків, так і між ними. О. О. Тимошенко пропонує утворити чотири блоки критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки, які включають: ефективність використання власного капіталу, доцільність та ефективність залучення позикових фінансових ресурсів, можливість прибуткового і стабільного функціонування у довгостроковій перспективі, превентивні заходи щодо існуючих і можливих загроз [149, с. 82].

Джерелами інформації для аналізу та оцінки фінансової безпеки можуть бути: перелік основних ризиків у діяльності підприємства; сукупність отриманих прогнозних оцінок; контрольно-ревізійні матеріали; інсайдерська інформація конкурентного середовища; офіційні статистичні дані; інформаційні матеріали державних органів та органів охорони правопорядку тощо [2, с. 78]. За дослідженнями О. В. Ареф'євої, Т. Б. Кузенко [5, с. 101-102] інформаційними ресурсами, на основі яких визначають рівень фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є: фінансова звітність та результати роботи підприємства щодо його фінансової незалежності, платоспроможності, структури й використання капіталу та прибутку; відомості щодо конкурентного стану підприємства на товарному ринку; відомості щодо положення підприємства на ринку цінних паперів (як оператора чи/ та інвестора цінних паперів, курсу акцій тощо).

Індикаторами фінансової безпеки підприємства також вважають [5, с. 102] граничні значення таких показників: коефіцієнта покриття, коефіцієнта автономії, рівня фінансового левериджу, коефіцієнта забезпеченості відсотків до сплати, рентабельності активів, рентабельності власного капіталу, середньозваженої вартості капіталу, показника розвитку компанії, показників диверсифікованості, темпів зростання прибутку, обсягу продажів, активів,

співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості тощо. Або до базових індикаторів рівня фінансової безпеки зараховують [159, с. 28]: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансування, забезпеченість власними оборотними засобами, маневреність власного капіталу.

На підставі зазначених індикаторів виокремлюють рівні фінансової безпеки, фактично ототожнюючи поняття фінансової безпеки, фінансової сталості та фінансової стійкості: абсолютна фінансова сталість ↔ абсолютна фінансова безпека; нормальна фінансова сталість ↔ нормальна фінансова безпека; нестійкий фінансовий стан ↔ нестійкий рівень фінансової безпеки; критичний фінансовий стан ↔ критичний рівень безпеки; кризовий фінансовий стан ↔ кризовий рівень безпеки.

У праці [32, с. 39] виокремлюють наступні критеріальні характеристики фінансової безпеки: обсяги фінансових ресурсів (значні, середні, обмежені); джерела формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва (велика кількість джерел, незначна кількість джерел, одне джерело); напрями та обсяги використання фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва (капітальні, поточні та капітальні, поточні); співвідношення доходів та витрат (доходи перевищують витрати, доходи рівні витратам, доходи менші за витрати); співвідношення обсягів внутрішніх та зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів підприємства (внутрішніх джерел більше, ніж зовнішніх, внутрішні джерела дорівнюють зовнішнім, внутрішні джерела менші за зовнішні); обрана стратегічна та оперативно-тактична модель фінансування активів підприємства (змішана, компромісна, агресивна); рівень фінансового ризику та обсяги прибутку, що формується (прибуток вищий за ризик, прибуток та ризик адекватні, прибуток менший за ризик); якість прибутку, що формується, та його достатність для самофінансування підприємства (для самофінансування достатньо прибутку від основної діяльності, для самофінансування достатньо прибутку від кількох видів діяльності, самофінансування неможливе); питома вага та якість позикових коштів у складі фінансових ресурсів підприємства (домінує довгострокова заборгованість, довгострокова та короткострокова заборгованості паритетні, домінує

короткострокова заборгованість); існування резервів та здатність суб'єкта підприємництва швидко забезпечити мобілізацію фінансових ресурсів із різноманітних, перш за все власних, джерел (достатня кількість резервів, резервів достатньо – мобілізація обмежена, резервів недостатньо); гнучкість системи фінансового планування підприємства (висока гнучкість планування, середня гнучкість планування, жорсткі плани); здатність фінансової системи підприємства до необхідних змін під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища (високий рівень адаптивності системи, середній рівень адаптивності системи).

Серед вузько спрямованих оцінок рівня фінансової безпеки слід також вирізнити напрям, запропонований С. М. Ілляшенко [65, с. 12-19], що сконцентрований на оцінці рівня фінансової складової економічної безпеки за результатами аналізу достатності оборотних коштів, коли виокремлюються п'ять рівнів фінансової безпеки підприємства в залежності від структури джерел фінансування збутової діяльності підприємства [73, с. 117]. На важливості оцінки структури капіталу підприємства наголошують також Н. Н. Пойда-Носик та Л. В. Петришинець [120, с. 103], що до найбільш важливих характеристик рівня фінансової безпеки підприємства зараховують коефіцієнт автономії, співвідношення позикових та власних коштів, коефіцієнт маневреності власних коштів, коефіцієнт концентрації позикового капіталу, показник рентабельності власного капіталу. О. В. Ареф'єва для оцінки рівня фінансової безпеки пропонує оцінку фінансової стійкості, платоспроможності (ліквідності), оцінку оборотності активів, оцінку оборотності капіталу, оцінку рентабельності та інтегральний фінансовий аналіз [6, с. 17-26].

Е. А. Олейников пропонує визначати частковий функціональний критерій фінансової складової економічної безпеки підприємства як відношення відвернених за цією складовою збитків внаслідок застосування певних заходів до суми витрат на їх відвернення та фактично понесених збитків. Як справедливо зауважує Е. П. Картузов, застосування зазначеного критерію є сумнівним, оскільки передбачає проведення додаткової підготовки до

проведення процедури оцінювання чи проведення тільки експертного оцінювання такого критерію [73, с. 118].

Для оперативного моніторингу рівня фінансової безпеки пропонують використовувати «золоте правило фінансування» та діапазон фінансової безпеки. Як відомо при «золотому правилі фінансування» довгострокові активи повинні бути меншими за довгострокові пасиви, а короткострокові активи – бути більшими за короткострокові пасиви. Діапазон фінансової безпеки, пропонований Е. П. Картузовим [73, с. 120], визначають як відношення різниці між прогнозованим обсягом продажів та обсягом продажів, що відповідає точці беззбитковості, до прогнозованого обсягу продажів.

Для адекватної оцінки рівня фінансової безпеки важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні порогові значення. Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки розуміють граничні величини, недотримання яких призводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного. Е. П. Картузов підкреслює, що за межами граничних значень індикаторів фінансової безпеки фінансова система підприємства втрачає спроможність до динамічного розвитку, стає об'єктом, який втрачає свою ліквідність, тому їй загрожує банкрутство [71, с. 176].

Найбільш широкоживаними індикаторами рівня фінансової безпеки вважають: питому вагу дебіторської заборгованості у майні, коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність коштів, рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції. З дев'яти проаналізованих методичних підходів обрані індикатори зустрічаються не менш як чотири рази. Перелік індикаторів рівня фінансової безпеки може бути значно розширено, однак інформативна значущість окремих показників дублює одне одне. Нижче наведено переваги та недоліки окремих індикаторів із їх запропонованої сукупності (таблиця 2. 5).

Таблиця 2.5 – Якісний аналіз пропонованої групи індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва¹

Назва індикатора	Переваги	Недоліки
Коефіцієнт постійності активів	Визначає сталу частку активів, що слугує в тому числі носієм технології та визначає саму здатність суб'єкта здійснювати виробничу діяльність	Не характеризує якість постійних активів та ефективність їх використання
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	Визначає одну із найбільш ліквідних груп майна підприємства, що водночас характеризує активність операційної діяльності суб'єкта підприємства, ту частку майна, що може бути використана як забезпечення та швидко перетворена у гроші.	Не характеризує існуючу потребу перетворення у забезпечення чи гроші, не характеризує якість дебіторської заборгованості, її участь у забезпеченні тривалості операційного циклу
Коефіцієнт автономії	Визначає рівень фінансової незалежності суб'єкта підприємництва, основу його фінансової стійкості, що формується за рахунок власного капіталу. Характеризує рівень впливу внутрішніх загроз на використання капіталу підприємства. В динаміці свідчить про спрямованість змін фінансової безпеки суб'єкта у її широкому розумінні [87]. Частково долає інформативний недолік коефіцієнта фінансової залежності. Використовується в методиці Мінекономіки України [126, с. 350].	Не дає безпосередньої оцінки впливу зовнішніх загроз на використання капіталу підприємства
Коефіцієнт фінансової залежності	Характеризує можливий вплив зовнішніх загроз на використання капіталу суб'єкта підприємництва. Частково ліквідує інформативний недолік коефіцієнта абсолютної ліквідності. Частково долає інформативний недолік коефіцієнта автономії.	Не дає безпосередньої оцінки впливу внутрішніх загроз на використання капіталу підприємства
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Дає уявлення про стійкість суб'єкта до зовнішніх загроз, пов'язаних із пред'явленням до сплати негайних зобов'язань. Частково ліквідує інформативний недолік коефіцієнта співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Використовується в методиках Мінекономіки України та Міністерства фінансів України [126, с. 350].	Не відтворює структури зобов'язань, значущість негайних зобов'язань у загальному рівні залежності суб'єктів підприємництва

¹ складено автором

Закінчення таблиці 2. 5

Назва індикатора	Переваги	Недоліки
Коефіцієнт співвідношення дебіторської кредиторської заборгованості та	Ліквідує інформативний недолік показника питомої ваги дебіторської заборгованості у майні у частині у частині її співвідношення із потребою у забезпеченні	Не дає уявлення щодо структури джерел покриття кредиторської заборгованості та щодо структури самої кредиторської заборгованості
Оборотність власного капіталу, оборотів	Дає найбільш узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки у її широкому розумінні, що формується внаслідок ділової активності суб'єкта підприємництва.	Не дає уявлення впливу на ділову активність суб'єкта окремих видів його діяльності
Рентабельність капіталу, %	При спільному використанні дає змогу додатково оцінити вплив структури капіталу на фінансову ефективність функціонування суб'єкта. В динаміці свідчать про спрямованість змін фінансової безпеки суб'єкта у її широкому розумінні [63, с.84].	Частково дублюють інформативну значущість одне одного [19]
Рентабельність власного капіталу, %		
Рентабельність реалізованої продукції, %	Пов'язує оцінку ефективності операційної та стратегічної діяльності суб'єкта [63, с.84]. У співвідношенні із показниками рентабельності капіталу дає змогу оцінити взаємний вплив операційної та фінансової діяльності при формуванні фінансової ефективності суб'єкта, частково долає інформативний недолік коефіцієнта постійності активів. Дає уявлення про правильність встановлення цінової стратегії підприємства [60]	Не характеризує ефективності фінансової діяльності суб'єкта, оптимальне значення є різним для різних видів економічної діяльності, не піддається нормуванню[63, с.84]. Останній недолік властивий всім показникам ефективності функціонування та ділової активності суб'єктів підприємництва.

Частину переваг та недоліків індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва визначено за працями [19; 60; 63, с. 83-87; 87].

Як свідчать результати якісного аналізу індикаторів рівня фінансової безпеки застосування кожного з них має як позитивні, так і негативні моменти. Основним негативним моментом є часткове дублювання інформативної значущості окремих характеристик. Однак пропонуване поєднання індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва дає змогу у великій мірі ліквідувати часткові недоліки їх інформативної значущості. В цілому, можливим є групування індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єктів

підприємництва за шириною розуміння самого поняття фінансової безпеки, що автоматично буде вибудовувати їх структурне співвідношення (рис. 2. 3).

Сукупність індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за конкретними методичними розробками може відрізнитись і досить суттєво (Додаток Д), як мають певні відмінності і граничні рівні індикаторів.

Певні узагальнення щодо рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності можна отримати, якщо розрахувати аналоги індикаторів на макроекономічному, мезоекономічному та мікроекономічному рівнях (таблиці 2. 6-2. 7). Група індикаторів рівня фінансової безпеки у вузькому сенсі кодифікується як 1I_j , а група індикаторів рівня фінансової безпеки у широкому сенсі кодифікується як 2I_j , причому ${}^1I_j \in {}^2I_j$. Більш докладні результати розрахунків розміщено у Додатку Е.

Рисунок 2. 3 – Групування індикаторів фінансової безпеки суб'єктів підприємництва¹

¹ розроблено автором

Таблиця 2. 6 – Окремі індикатори рівня фінансової безпеки¹, 2008 рік

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	Макрорівень, за всіма видами економічної діяльності	Мезорівень, за промисловістю	Мікрорівень		
				ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ТОВ «Павлоградський завод»	ВСП «Шахтоуправління ім. Героїв Космосу»
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5,$ ${}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,49	0,51	0,79	0,31	0,72
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2,$ ${}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,30	0,29	0,10	0,25	0,10
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5,$ ${}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,38	0,43	0,35	0,29	0,23
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5,$ ${}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,59	0,54	0,07	0,07	0,18
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2,$ ${}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,09	0,05	0,01	0,27	0,05
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0,$ ${}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,51	0,54	1,38	3,33	0,54
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	3,54	3,11	2,26	5,10	4,82
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-1,44	0,64	-0,77	1,56	-10,50
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-3,79	1,48	-2,17	5,45	-44,74
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-1,07	0,48	-0,96	1,07	-9,28

Таблиця 2. 7 – Окремі індикатори рівня фінансової безпеки¹, 2012 рік

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	Макрорівень, за всіма видами економічної діяльності	Мезорівень, за промисловістю	Мікрорівень		
				ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ТОВ «Павлоградський»	ВСП «Шахтоуправління ім. Героїв Космосу»
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5,$ ${}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,41	0,33	0,89	0,27	0,76
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2,$ ${}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,31	0,29	0,06	0,15	0,03
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5,$ ${}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,35	0,38	0,32	-0,3	-0,32
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5,$ ${}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,62	0,59	0,12	0,18	0,30
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2,$ ${}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,08	0,05	0,13	0,01	0,00
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0,$ ${}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,50	0,50	0,48	0,86	0,11
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	2,34	2,42	3,21	-	-4,45
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	0,70	0,16	1,11	-49	-28,71
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	1,97	0,43	3,42	176	90,99
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	0,84	0,18	1,07	-39	-20,47

Інтерпретація результатів дослідження за кожним окремим індикатором дає досить різнобіжні результати, що утруднює якісну оцінку рівня фінансової безпеки в цілому.

Особливо суттєві відмінності спостерігаються, якщо порівнювати значення індикаторів рівня фінансової безпеки у вузькому та широкому сенсах. Наприклад на мікрорівні для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» та ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» властивим є приблизно однаковий рівень фінансової безпеки, що є суттєво кращим, ніж рівень фінансової безпеки для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання», якщо враховувати індикатори рівня фінансової безпеки у вузькому сенсі (2008 р.). Характеристики рівня фінансової безпеки у широкому сенсі для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» в цей же період є значно кращими. У 2012 році картина змінюється, але розбіжності в інтерпретації результатів оцінки рівня фінансової безпеки за окремими індикаторами залишаються суттєвими.

Якщо співвідносити динаміку окремих індикаторів рівня фінансової безпеки за умовно однорідними групами підприємств та вектор змін рівня фінансової безпеки, то абсолютне співпадіння спостерігається за всіма видами економічної діяльності в цілому, за промисловістю, за будівництвом, за транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю, за фінансовою та страховою діяльністю, часткове спів падіння спостерігається за сільським, лісовим та рибним господарством, за оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів та автомобілів.

Причому джерелом негативної динаміки вектора фінансової безпеки є:

- за всіма видами економічної діяльності – незначне погіршення фінансового стану, зменшення оборотності капіталу;
- за сільським, лісовим та рибним господарством – суттєве зменшення постійності активів та оборотності капіталу;
- за промисловістю – суттєве погіршення як фінансового стану, так і ефективності діяльності;
- за будівництвом – високий рівень фінансової залежності та збитковість діяльності;

- за оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів та автомобілів – високий рівень фінансової залежності, низька ліквідність;

- за транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю – незначне погіршення всіх характеристик фінансового стану;

- в операціях з нерухомістю – погіршення характеристик фінансового стану та зменшення ефективності діяльності;

- в охороні здоров'я – постійна збитковість діяльності.

Джерелом позитивної динаміки вектора фінансової безпеки є:

- за всіма видами економічної діяльності – збільшення рентабельності діяльності;

- за сільським, лісовим та рибним господарством – збільшення рентабельності діяльності;

- за оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів та автомобілів – поступове зростання рентабельності діяльності;

- за транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю – незначне покращення рентабельності капіталу;

- у фінансовій та страховій діяльності, в освіті – покращення характеристик фінансового стану, збереження на сталому рівні ефективності діяльності;

- в охороні здоров'я – відносно сталий фінансовий стан.

Виключенням серед результатів дослідження є суб'єкти підприємницької діяльності, що провадять операції з нерухомістю, оскільки за попередніми результатами для них повинен спостерігатись позитивний вектор фінансової безпеки, а динаміка індикаторів є негативною.

Дослідження індикаторів рівня фінансової безпеки окремих суб'єктів підприємницької діяльності, що діють у видобувній промисловості (ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання», ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу») демонструють накопичення розбіжностей між рівнями фінансової безпеки. В цілому погіршення рівня фінансової безпеки спостерігається для всіх суб'єктів. Проте,

якщо для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» таке погіршення не є значним і його джерелом є незначне погіршення характеристик фінансового стану, то для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» спостерігається значне погіршення рівня фінансової безпеки з накопиченням нерозподілених збитків та перетворенням власного капіталу у від'ємну величину. Рівень фінансової безпеки ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» незначним чином, ніж рівень фінансової безпеки ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» за рахунок більшої постійності активів. Проте і для даного суб'єкта підприємницької діяльності є характерними постійна збитковість та накопичення збитків у власному капіталі.

Зазвичай сукупність індикаторів рівня фінансової безпеки є ширшою, однак розширення сукупності індикаторів має за собою окрім позитивних (більш детальний аналіз небезпек та загроз фінансовій безпеці), негативні наслідки. Серед останніх найбільш значущими на нашу думку є: неможливість адекватної оцінки рівня фінансової безпеки, оскільки при широкій вибірці індикаторів більш утрудненим є встановлення відповідної значущості окремих індикаторів та їх груп. Водночас утруднюється інтерпретація широкої групи індикаторів як цілісної сукупності.

2. 2. 2. Інтегральні оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Подолання недоліку утрудненої інтерпретації широкої групи індикаторів рівня фінансової безпеки можливо за допомогою інтегральних оцінок, що представляє третій напрям наукового пошуку кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Стосовно даного напрямку наукового пошуку (розробка абсолютних характеристик рівня фінансової безпеки, в тому числі інтегральних) зазначимо, що він тісно пов'язаний із другим напрямом, оскільки побудова інтегральних характеристик (що досить часто претендують на абсолютність оцінювання рівня фінансової безпеки, а тому можуть бути названі критеріями) виходить із результатів сортування

окремих індикаторів рівня фінансової безпеки за їх значущістю. При цьому різноманітність підходів щодо інтегрування окремих показників дала змогу виокремити окреме завдання дослідження.

Синтетичні критерії досить часто використовують для характеристики рівня фінансової безпеки. Найчастіше вони мають форму інтегральних показників. Проте вихідні підходи для формування інтегральних критеріїв є досить різноманітними. Так, наприклад, Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон [89, с. 92-94] пропонують у якості вихідних використовувати одиничні показники фінансового стану і ефективності діяльності, на основі яких формується рейтинг суб'єкта підприємницької діяльності, що й приймається як інтегральний критерій його фінансової безпеки. В. В. Шелест [162, с. 136-137] пропонує формувати синтетичний критерій рівня фінансової безпеки як комплексний за рівнем безпеки: бюджетної складової (розраховують частку податків і зборів, які сплачуються з прибутку суб'єкта у сумі прибутку; частку бюджетних кредитів/ бюджетного фінансування у сумі оборотних коштів; відношення заборгованості державного бюджету за податком на додану вартість до вартості оборотних коштів), банківської складової (визначають як співвідношення кредитів та депозитів суб'єкта); інвестиційної складової (пропонується розраховувати як відношення капітальних вкладень до обсягу основного капіталу); фондової складової (визначається як відношення емітованих акцій, призначених для забезпечення зростання капіталу до фактичного зростання цього капіталу); страхової складової (включає розрахунок відношення застрахованого майна до загального значення майнового комплексу; часткою застрахованого прибутку в загальному обсягу прибутку; відношення страхових платежів зі страхування від нещасних випадків і захворювань до фонду оплати праці); складовою управління майном (відношення вартості активів, що знаходяться в управлінні до обсягу основного капіталу).

Е. П. Картузов відзначає, що для оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці суб'єкта підприємництва пропонують використовувати: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз, метод розробки сценаріїв розвитку подій [72, с. 119-

120]. У праці Г. О. Портнової та В. М. Антоненко [126, с. 354] пропонується для інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки обирати показники, індивідуальні для кожного підприємства.

Як відомо, основне призначення SWOT-аналізу полягає у якісному оцінюванні впливу певної сукупності факторів на результуючий показник. У випадку застосування SWOT-аналізу до оцінювання якісного складу загроз фінансовій безпеці виникає можливість оцінити яке найбільш суттєві зовнішні загрози, так і слабкі сторони самого механізму підприємства. Наприклад, у праці [72, с. 119-120] виокремлюються позитивні та негативні зовнішні чинники (за горизонталлю) та слабкі та сильні сторони фінансової діяльності підприємства (за вертикаллю), на підставі чого виокремлюються поля, які надають можливість обирати стратегію фінансової безпеки підприємства.

Однак досить часто існує потреба у визначенні однозначної характеристики рівня фінансової безпеки, що робить можливим порівняння її рівнів для суб'єктів підприємницької діяльності, що не входять до однорідних груп підприємств. Найчастіше для формування інтегральних показників, як для визначення рівня фінансової безпеки, так і в інших випадках, використовується метод «суми місць» [15, с. 29-30], сутність якого полягає в наступному: провадиться аналітичне визначення показників фінансового стану суб'єкта підприємництва; за кожним показником відбувається рейтингування та суб'єктам підприємництва присвоюється кількість балів відповідно до фактичного значення показника – чим вищий рейтинг значення показника, тим більша кількість балів присвоюється; отримані бали сумуються, визначаючи кінцевий рейтинг суб'єкта у даний конкретний момент часу. Метод суми місць може бути рівномірним, коли кількість балів, що присвоюється одному суб'єкту, є цілим числом, незалежно від того, наскільки сильно відрізняється фактичне значення показника суб'єкта від аналогічних значень суб'єктів – «сусідів» за рейтингом. Метод суми місць може бути нерівномірним, якщо враховуються кількісні градації аналізованих показників при формуванні рейтингів суб'єктів підприємництва. Нижче наведено результати кількісної оцінки рівня фінансової безпеки за суб'єктами підприємницької діяльності за

цим та іншими інтегральними критеріями. З метою уніфікації представлення інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки їм надано стандартний вид KI . Так, інтегральний критерій рівня фінансової безпеки, визначений за нерівномірним методом суми місць, описуватиметься в подальшому як KI_1 . Проміжні результати інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки за видами економічної діяльності за нерівномірним методом «суми місць» розміщено в Додатку Ж, узагальнені результати представлено в таблиці 2. 8.

Таблиця 2. 8 – Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за нерівномірним методом «суми місць»¹

Рівень оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Макрорівень</i> – за всіма видами економічної діяльності	52,48	51,86	54,17	51,74	44,02
<i>Мезорівень</i> – за промисловістю	54,34	47,83	53,60	46,37	48,51
<i>Мікрорівень</i> – ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	62,91	14,06	35,98	22,35	54,40
<i>Мікрорівень</i> – ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	92,60	93,01	71,03	71,80	47,89
<i>Мікрорівень</i> – ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»	24,12	12,11	43,84	17,07	27,87

Результати оцінки дали змогу констатувати суттєві зміни фінансової безпеки на всіх рівнях оцінки. Так, в цілому за всіма видами економічної діяльності за інтегральним критерієм KI_1 рівень фінансової безпеки зменшився на 16,2 %, розмах оцінок зріс з 40,15 до 44,74 одиниць за окремими видами економічної діяльності. На мезорівні відбулись як суттєві зміни рівня фінансової безпеки, так і зміни в ієрархії видів економічної діяльності. У 2008 р. ієрархія видів економічної діяльності мала наступний вид: фінансова і страхова діяльність; сільське, лісове та рибне господарство; транспорт; промисловість; операції з нерухомістю; освіта; оптова та роздрібна торгівля;

¹за розрахунками автора

будівництво; охорона здоров'я (за зменшенням рівня фінансової безпеки). До 2012 р. ієрархія видів економічної діяльності змінилась: фінансова і страхова діяльність; транспорт; оптова та роздрібна торгівля; освіта; будівництво; промисловість; сільське, лісове та рибне господарство; операції з нерухомістю; охорона здоров'я. Змінилось і співвідношення оцінюваних суб'єктів підприємництва за рівнем фінансової безпеки в них.

Також для порівняння існуючого методичного забезпечення інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва використано послідовність розрахунку аналітичного інтегрального показника рівня фінансової безпеки (рис. 2. 4), запропонована О. Г. Блажевич. Список показників, що використовуються при розрахунку інтегрального показника рівня фінансової безпеки, їх запропоновані нормативні значення та оптимальна динаміка наведені в Додатку Д (таблиця Д. 1).

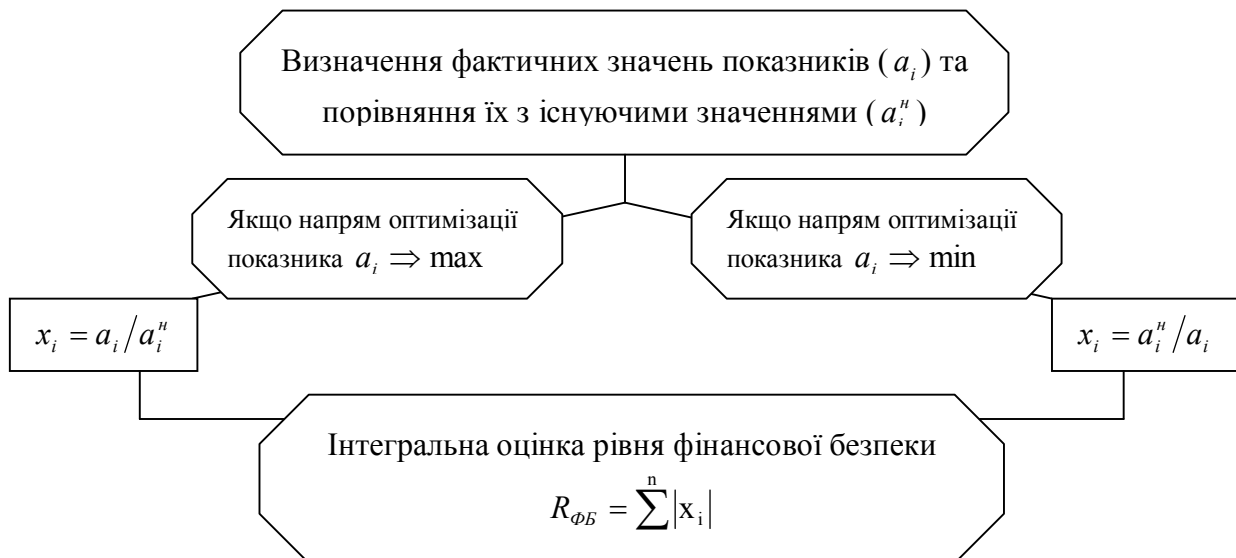

Рисунок 2.4 – Послідовність формування інтегрального показника рівня фінансової безпеки, запропонована О. Г. Блажевич [16, с. 26-27].

Зазначений інтегральний критерій в подальшому позначатиметься як KI_2 . Проміжні результати розрахунків розміщено в Додатку Ж. Зазначимо, що перелік індикаторів зменшено порівняно з запропонованою методикою, оскільки основним завданням у даному випадку є порівняння адекватності методичних підходів, а не порівняння результатів оцінки за різними методичними підходами. Таке порівняння можливе тільки у разі повної якісної відповідності

складу індикаторів за різними методичними підходами. Узагальнені результати оцінки рівня фінансової безпеки за методикою О. Г. Блажевич відображено у таблиці 2. 9.

Таблиця 2. 9 – Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за методикою О. Г. Блажевич¹

Рівень оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Макрорівень</i> – за всіма видами економічної діяльності	29,850	56,476	183,741	1489,951	-39,926
<i>Мезорівень</i> – за промисловістю	71,362	-147,95	120,593	274,665	24,513
<i>Мікрорівень</i> – ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	-86,377	-1707,2	-569,7	-1213,1	140,105
<i>Мікрорівень</i> – ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	205,33	109,82	73,55	52,07	761,24
<i>Мікрорівень</i> – ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»	-1493,5	-1774,3	3930,9	369,48	260,76

Результати засвідчують широту інтервалу розходжень результатів оцінки. Так, наприклад, рівень фінансової безпеки за всіма видами економічної діяльності коливається від -39,9 до 1489,9, що відразу викликає сумніви стосовно адекватності оцінювання. Джерелом коливання є значення a_i^H за індикаторами фінансової безпеки у широкому розумінні, що входять до складу критерію. Незначні зміни a_i за цими індикаторами призводять до суттєвих змін значення елемента критерію та самого інтегрального критерію. Екстремальне значення рівня фінансової безпеки у 1489,9 одиниць виникає, зокрема, оскільки в цей період зростає рентабельність власного капіталу, а рентабельність власного капіталу зростає не внаслідок зростання ефективності діяльності, а внаслідок зменшення величини власного капіталу, причому у кількох видах економічної діяльності (у промисловості, торгівлі, фінансовій та страховій

¹за розрахунками автора

діяльності). За всіма іншими видами економічної діяльності спостерігається навіть збитковість діяльності.

Таким чином, за одиничними індикаторами у 2011 р. можна стверджувати зменшення рівня фінансової безпеки, хоча значення інтегрального критерію KI_2 демонструє суттєве зростання. Апеляція щодо призначення зазначеного інтегрального критерію – оцінки рівня фінансової безпеки за окремими суб'єктами підприємницької діяльності не є аргументом щодо його адекватності. Так, за аналізованими суб'єктами (ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання», ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу») коливання критерію KI_2 відбуваються у діапазоні від -1707,2 до 3930,9, причому джерелом коливань також є складові, що характеризують фінансову безпеку у її широкому розумінні.

Спорідненим із вищезазначеними методами є графічний метод, що ґрунтується на трансформації отриманих дійсних значень показників фінансового стану у радіанну форму [15, с. 30]. Уся сукупність показників сприймається як радіуси багатокутника, проведені через однакові кути з певною площею S . Оскільки площа багатокутника прямо залежить від довжини радіусів, то співвідношення площ багатокутників похідним чином комплексно характеризуватиме стан суб'єкта підприємницької діяльності. Площа багатокутника визначають за формулою:

$$S = \frac{1}{2} \cdot \sin\left(\frac{360^\circ}{n}\right) \cdot \left(x_1 \cdot x_n + \sum_{i=1}^n x_i \cdot x_{i+1}\right) \quad (2. 1)$$

де x_i – факторний показник із врахуванням ступеня відхилення;

n – кількість аналізованих груп факторів.

Зазначений інтегральний критерій в подальшому позначатиметься як KI_3 .

Застосування різних методичних підходів для інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки за однорідними групами суб'єктів підприємницької діяльності дає суттєві відмінності щодо оцінки їх ієрархічного співвідношення та динаміки інтегральних показників (рис. 2. 5-2. 7).

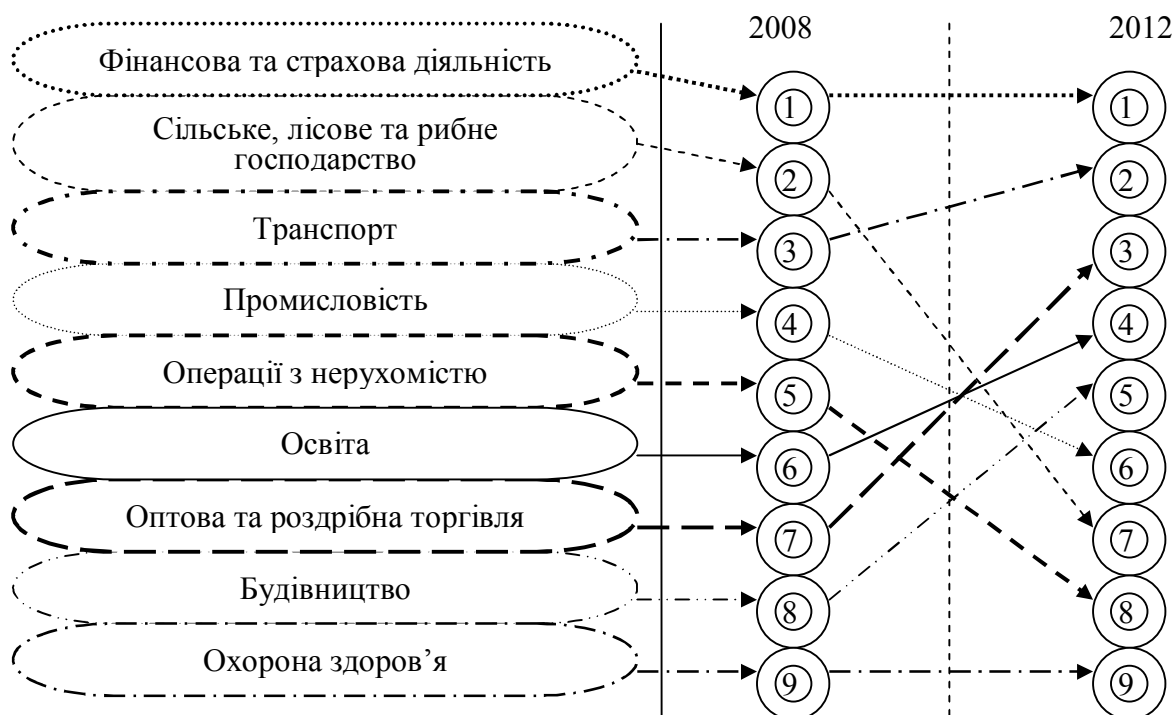

Рисунок 2. 5 – Зміна ієрархічного співвідношення видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки за критерієм KI_1 за період 2008-2012 рр.

1

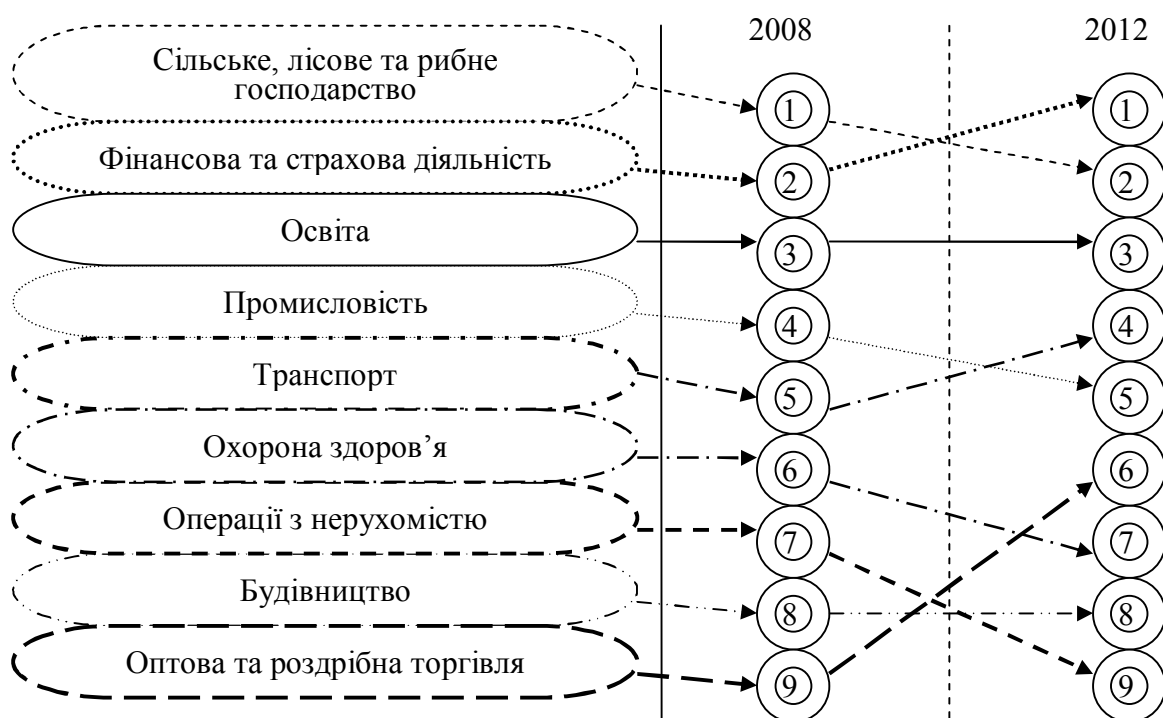

Рисунок 2. 6 – Зміна ієрархічного співвідношення видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки за критерієм KI_2 за період 2008-2012 рр. ¹

¹за розрахунками автора

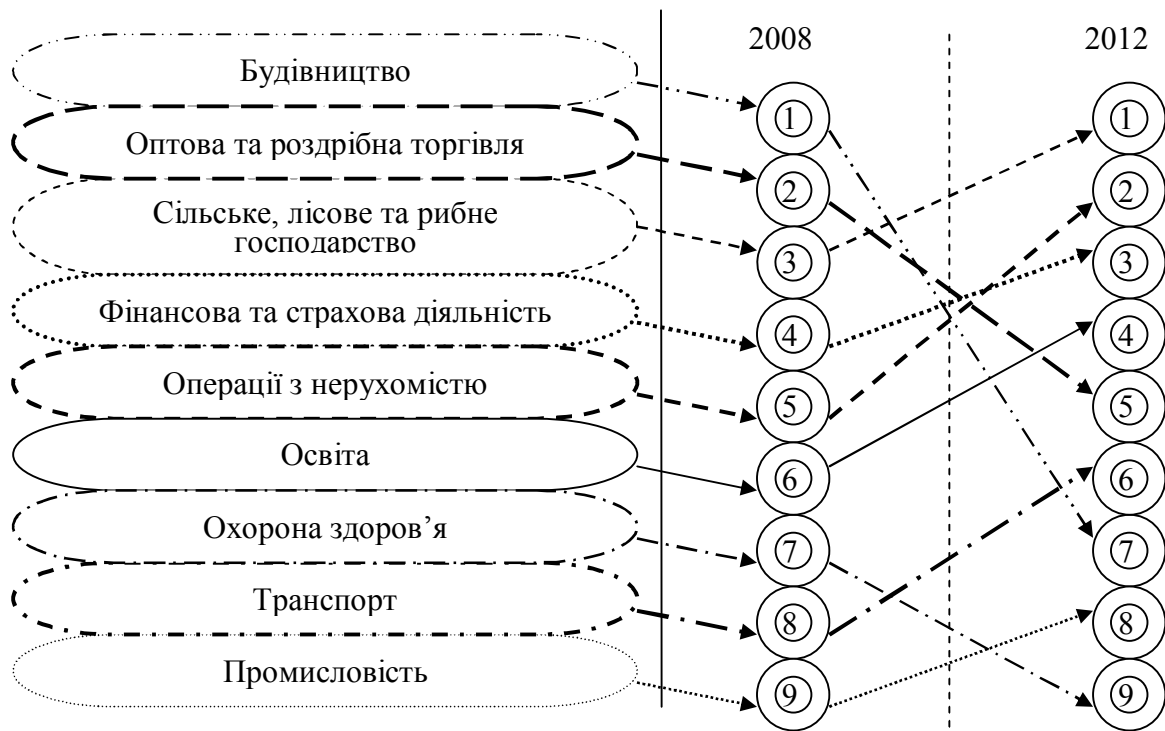

Рисунок 2. 7 – Зміна ієрархічного співвідношення видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки за критерієм KI_3 за період 2008-2012 рр.

2

Особливо суттєві відмінності результатів інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки отримуємо при застосуванні KI_3 для умовно-однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності.

Якщо застосування KI_1 та KI_2 дає однаковий склад «лідерів», для яких рівень фінансової безпеки є найвищим (фінансова та страхова діяльність, сільське, лісове та рибне господарство), то при застосуванні KI_3 до цієї групи входять оптова та роздрібна торгівля. Склад «аутсайдерів» також суттєво відрізняється в залежності від використання критерію. Суттєві відмінності виникають і при порівнянні напрямів динаміки та міри динаміки інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки за видами економічної діяльності. Так, за всіма видами економічної діяльності KI_1 зменшується на 16,2 %, KI_2 зменшується на 233,7 %, KI_3 зростає на 1,37 % (рівень узгодженості оцінок за критерієм міні-максу у даному випадку складає 1,01, що суттєво вище

¹ за розрахунками автора

² за розрахунками автора

критичного рівня у 0,5). Для сільського, лісового, рибного господарства KI_1 зменшується на 36,8 %, KI_2 зменшується на 37,2 %, KI_3 зростає на 147,66 % (узгодженість – 1,67). У промисловості динаміка інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки є наступною: KI_1 зменшується на 10,7 %, KI_2 зменшується на 65,6 %, KI_3 зменшується на 62,52 % (узгодженість – 0,71). Для будівництва – KI_1 зростає на 34,7 %, KI_2 зменшується на 89,9 %, KI_3 зменшується на 98,68 % (узгодженість – 2,08). В оптовій та роздрібній торгівлі динаміка інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки також є суперечливою: KI_1 зростає на 25,6 %, KI_2 зменшується на 101,8 %, KI_3 зменшується на 95,62 % (узгодженість – 1,68). Для транспорту – KI_1 зростає на 5,2 %, KI_2 зростає на 610 %, KI_3 зростає на 497 % (узгодженість – 0,98). Для операцій з нерухомістю інтегральні критерії рівня фінансової безпеки змінюються наступним чином: KI_1 зменшується на 32,4 %, KI_2 зростає на 154,2 %, KI_3 на 567,14 % (узгодженість – 1,12). Для освіти динаміка інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки є односпрямованою, але кількісно містить суттєві відмінності: KI_1 зростає на 8,5 %, KI_2 зростає на 39,82 %, KI_3 зростає на 106,9 % (узгодженість – 0,82). Охорона здоров'я як «аутсайдер» демонструє зменшення рівня фінансової безпеки: KI_1 зменшується на 3,68 %, KI_2 зменшується на 73,6 %, KI_3 зменшується на 91,32 % (узгодженість – 0,92). Тільки для фінансової та страхової діяльності спостерігається узгодженість динаміки інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки: KI_1 зростає на 5,3 %, KI_2 зростає на 10 %, KI_3 – на 11,43 % (узгодженість – 0,36). Таким чином, узгодженість кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за допомогою критеріїв KI_1 , KI_2 та KI_3 склала один випадок із десяти.

Скорингове оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності пропонується у праці [54, с. 78-93]. В основі пропонованої методики полягає сортування характеристик фінансового стану та ефективності використання ресурсів суб'єктів господарювання з оцінкою їх розсіювання, діапазону зміни за видами промислової діяльності,

виокремленням типового діапазону. Зазначений інтегральний критерій в подальшому позначатиметься як KI_4 . Для комплексної оцінки рівня фінансової безпеки було запропоновано:

– коефіцієнт зносу основних засобів, фондоддачу основних засобів, рентабельність активів, коефіцієнт оборотності активів (вагове значення групи – 0,4;);

– коефіцієнт покриття загальний, коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів, коефіцієнт платоспроможності (вагове значення групи – 0,6)

При розрахунку бального значення кожної з характеристик в інтегральному показнику автори впроваджують поправочний коефіцієнт, значення якого залежить від того, чи потрапляє показник у типовий діапазон та в яку сторону від типового діапазону відхиляється. Результати розрахунку зазначеного інтегрального показника для ТОВ «ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», ВСП «Шахтоуправління ім. Героїв Космосу» та ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» наведено в таблиці 2. 10.

Застосування інтегральних критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки в залежності від методичного підходу для окремих суб'єктів підприємницької діяльності також дає суттєві розбіжності. Так, застосування інтегральних критеріїв засвідчує різноспрямованість змін ієрархічного співвідношення оцінюваних суб'єктів підприємницької діяльності за рівнем фінансової безпеки (рис. 2. 8). Кількісні зміни інтегральних критеріїв рівня фінансової безпеки також суттєво відрізняються в залежності від використаної методики. Рівень фінансової безпеки ТОВ «ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» за період 2008-2012 рр. за критерієм KI_1 зменшився на 13 %, за критерієм KI_2 зменшився на 252 %, за критерієм KI_3 зріс на 201,33 %, а за критерієм KI_4 зменшився на 5,5 % (узгодженість – 7,56).

Таблиця 2.10 – Визначення рівня фінансової безпеки окремих підприємств вугільної промисловості за період 2008-2012 рр.¹

Суб'єкт	Індикатор рівня фінансової безпеки	2008				2012			
		Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
ТОВ «ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	Коефіцієнт зносу основних засобів	0.25	1	10	10	0,31	1	10	10
	Фондовіддача основних засобів	3.21	1	10	10	2,88	1	10	10
	Рентабельність активів	-12,61	0	10	0	1,11	0,5	10	5
	Коефіцієнт оборотності активів	2,07	1	10	10	3,21	1	10	10
	Коефіцієнт покриття загальний	1.01	1	20	20	1,18	1	20	20
	Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	0.09	1	20	20	0,12	1	20	20
	Коефіцієнт платоспроможності	1.00	1	20	20	0,98	0,5	20	10
Разом балів				100	90				
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,55	1	10	10	0,60	0,5	10	5
	Фондовіддача основних засобів	2,44	1	10	10	1,95	0,5	10	5
	Рентабельність активів	0,71	0,5	10	5	-49,76	0	10	0
	Коефіцієнт оборотності активів	3,24	1	10	10	2,41	1	10	10
	Коефіцієнт покриття загальний	1,12	1	20	20	0,86	0,5	20	10
	Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	0,08	1	20	20	0,18	1	20	20
	Коефіцієнт платоспроможності	0,85	0,5	20	10	0,64	0	20	0
	Разом балів				100	85			

¹ за розрахунками автора

Продовження таблиці 2. 9

Суб'єкт	Індикатор рівня фінансової безпеки	2008				2012			
		Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,34	1	10	10	0,42	0,5	10	5
	Фондовіддача основних засобів	2,19	1	10	10	2,07	1	10	10
	Рентабельність активів	-9,27	0	10	0	-28,71	0	10	0
	Коефіцієнт оборотності активів	2,44	1	10	10	1,95	1	10	10
	Коефіцієнт покриття загальний	1,65	1	20	20	0,93	0,5	20	10
	Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	0,17	1	20	20	0,30	1	20	20
	Коефіцієнт платоспроможності	1,1	1	20	20	0,95	0,5	20	10
Разом балів				100	90			100	65

Рівень фінансової безпеки ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» за період 2008-2012 рр. за критерієм KI_1 зменшився на 57,5 %, за критерієм KI_2 зріс на 270,7 %, за критерієм KI_3 зменшився на 379,17 %, а за критерієм KI_4 зменшився на 44,4 % (узгодженість – 1,15). Рівень фінансової безпеки ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» за період 2008-2012 рр. за критерієм KI_1 зріс на 15,6 %, за критерієм KI_2 зменшився на 117,5 %, за критерієм KI_3 зменшився на 625 %, а за критерієм KI_4 зменшився на 27,7 % (узгодженість – 1,05).

Таким чином, незалежно від рівня об'єкта дослідження (за групами умовно однорідних підприємств чи за окремими суб'єктами господарювання) застосування різних способів формування інтегральних показників рівня фінансової безпеки дає якісно та кількісно відмінні результати, навіть при однаковій розрахунковій базі оцінювання. Можливим є сформулювати висновок, що конкретні результати інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки

суб'єктів підприємницької діяльності переважно залежать не від специфіки об'єкта дослідження, не від сукупності характеристик, що взято за основу при формуванні інтегральних показників, а, швидше, від порядку здійснення розрахунків.

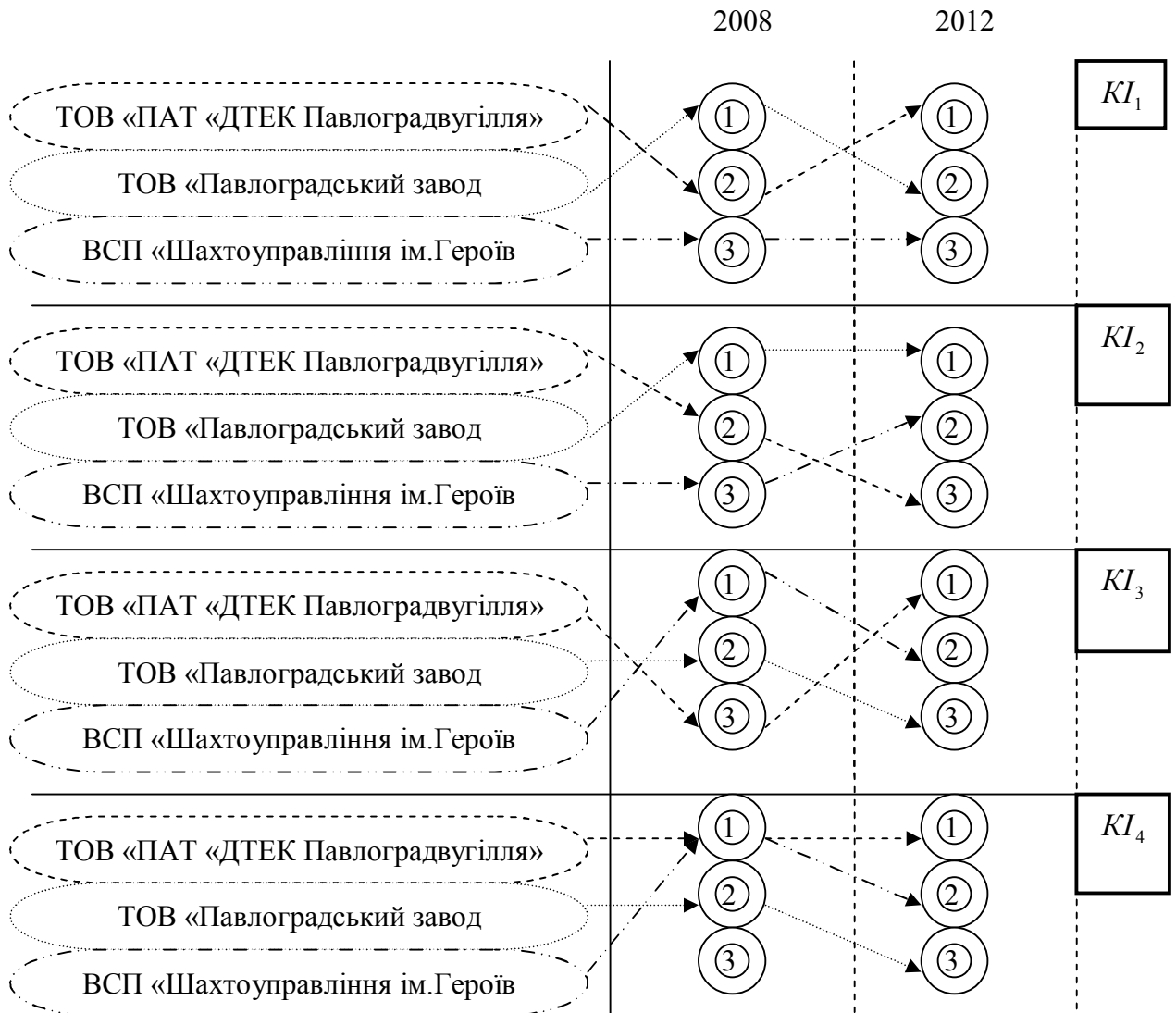

Рисунок 2. 8 – Зміна ієрархічного співвідношення суб'єктів підприємницької діяльності за рівнем фінансової безпеки за період 2008-2012 рр.¹

Окрім того, змістово можна навести наступні зауваження стосовно формування та обчислення окремих інтегральних показників рівня фінансової безпеки:

¹за розрахунками автора

– для критерію KI_1 (визначається за нерівномірним методом «суми місць»), незважаючи на простоту обчислення, спостерігаються: часткове дублювання за економічним змістом окремих складових критерію, що призводить до невиправданого посилення їх значущості; вирівнювання значущості окремих складових без врахування їх фактичного змістового співвідношення; відсутність макроекономічних орієнтирів, що не дає змогу врахувати конкретно економічні умови формування фінансової безпеки. Резюмуючи – застосування даного критерію для оцінки рівня фінансової безпеки може носити обмежений характер, доцільне для умовно однорідної групи суб'єктів підприємництва (на мікрорівні). Причому адекватність застосування зазначеного критерію буде тим вищою, чим більш однорідною є група суб'єктів підприємництва;

– для критерію KI_2 (за методикою О. Г. Блажевич, основна відмінність від критерію KI_1 полягає у врахуванні спрямованості змін складових критерію) спостерігаються: часткове дублювання за економічним змістом окремих складових критерію, що призводить до невиправданого посилення їх значущості; неврахування специфіки виду економічної діяльності в оцінці рівня фінансової безпеки чи стану економіки; можливість виникнення суто розрахункових коливань отриманих значень, що утруднює інтерпретацію отриманих результатів. Відповідно, застосування зазначеного критерію стикатиметься з тими ж труднощами, що й застосування KI_1 . Врахування нормативних значень, з одного боку, покращує порівнянність результатів дослідження для різних об'єктів, з іншого – у переважній більшості не має обґрунтованого характеру. Справді, впровадження нормативних значень показників рівня фінансової безпеки у її широкому розумінні навряд чи є доцільним (оборотність власного капіталу, рентабельність капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції);

– для критерію KI_3 (основна відмінність якого від KI_1 полягає у способі інтеграції складових) перевагою є швидка візуалізація результатів дослідження,

що полегшує їх сприйняття. Однак більша частка недоліків KI_1 є властивою і для цього критерію;

- критерій KI_4 (скорингова оцінка рівня фінансової безпеки) відрізняється від інших інтегральних характеристик рівня фінансової безпеки подоланням більшості їх недоліків. При його розрахунку використовуються складові, які жодною мірою не дублюють одне одного за економічним змістом. Вирівнювання значень елементів критерію за видами промислової діяльності стало підґрунтям диференціації в їх оцінці в залежності від того, в який діапазон потрапляє фактичне значення показника. Оскільки така диференціація проводиться за умовно однорідними групами суб'єктів підприємницької діяльності, то частково враховуються конкретно економічні умови, в яких діє суб'єкт господарювання. Однак, певні недоліки спостерігаються і при визначенні зазначеного критерію. Серед таких недоліків – необхідність постійного уточнення типового діапазону, що може значним чином змінюватись в залежності від сукупності зовнішніх впливів.

Також серед інших недоліків (властивих й іншим інтегральним характеристикам рівня фінансової безпеки) можна зазначити (рис. 2. 9):

- неможливість точної оцінки рівня невизначеності функціонування суб'єкта підприємництва та зовнішнього середовища;
- постійний вплив на рівень безпеки порушень стану динамічної рівноваги;
- не враховується системний характер фінансової безпеки, взаємозв'язки між складовими оцінки рівня безпеки.

В цілому основні недоліки існуючих способів кількісної оцінки рівня фінансової безпеки є можливим поділити на дві групи: ті що існують об'єктивно та не можуть бути ліквідовані у повній мірі та ті, що виникають внаслідок суб'єктивного характеру фільтрації інформаційного забезпечення, обробки інформації, інтерпретації результатів. Частково до недоліків інформаційного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів

підприємництва належить також не універсальний характер індивідуальних індикаторів [101, с. 110].

Рисунок 2. 9 – Недоліки існуючих індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

На думку К. С. Горячевої [37, с. 43-49] подолати недоліки недостатності інформаційного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки можна, якщо: вихідні характеристики застосовуються в плануванні, обліку і аналізі фінансової інформації, повністю і комплексно охоплюють всі сторони фінансової діяльності суб'єкта підприємництва; є суттєвими і значущими; результативні критерії є простими при розрахунках і розумінні, їх динаміка має однозначну інтерпретацію, повно характеризують якісний і кількісний стан фінансової безпеки у статичній та динамічній, дають достатню глибину ретроспективи фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Недостатньо системний характер оцінок рівня фінансової безпеки за думкою Т. В. Ганущак

¹складено автором

можна за умови, якщо зазначені оцінки будуть стосуватись стану фінансової діяльності суб'єкта підприємництва [34, с. 148]. Однак запропоновані заходи у будь-якому випадку не можуть враховувати специфіку діяльності суб'єкта підприємництва та конкретно-економічні умови його функціонування.

Напрями удосконалення методичного забезпечення кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва із врахуванням її системного характеру можуть полягати в наступному (рис. 2. 10):

Рисунок 2. 10 – Напрями удосконалення системності методичного забезпечення кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

¹складено автором

–удосконалення методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки з системної точки зору для внутрішньо системних складових. Таке удосконалення повинно включати узгодження методичного забезпечення оцінки фінансового стану та ефективності функціонування суб'єкта підприємництва, методичне забезпечення оцінки рівня змінності основних характеристик рівня фінансової безпеки, методичне забезпечення оцінки стану динамічної рівноваги суб'єкта підприємництва. Основне проблемне питання у зазначеному напрямі удосконалення методичного забезпечення оцінки рівня фінансової рівноваги полягає у визначенні та узгодженні оцінки стану динамічної рівноваги суб'єкта підприємництва, оскільки передбачає не тільки визначення існування стану рівноваги, а й розрахунок меж зазначеного стану та змінність характеристик суб'єкта, що може призвести до виходу суб'єкта із стану рівноваги. Однак важливим питанням також є формування сукупності індикаторів рівня фінансової безпеки із врахуванням їх взаємозалежності. Інтегральні показники рівня фінансової безпеки використовувати вважаємо недоцільним, зважаючи на отримані результати дослідження стосовно їх адекватності та збіжності результатів використання;

–удосконалення методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки з системної точки зору для зовнішньо системних впливів. Для цього, на нашу думку, є доцільним розробка методичних підходів щодо оцінювання позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у конкретно-економічних умовах. На відміну від результатів SWOT-аналізу, дослідження позиції суб'єкта підприємництва не дає уявлення щодо якісних характеристик небезпек та загроз, однак може характеризувати найбільш вразливі аспекти фінансової безпеки суб'єкта підприємництва із врахуванням специфіки його діяльності. Принципові підходи до визначення позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва споріднені із підходами до формування скорингової оцінки, проте без визначення інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

Запропоновані напрями удосконалення методичного забезпечення кількісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва дають

змогу суттєво зменшити основні його недоліки з точки зору системного підходу.

2. 3. Методичні підходи визначення позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Раніше наведені результати дослідження стосовно методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва засвідчили неповну його адекватність у конкретно-економічних умовах. Використання одиничних індикаторів рівня фінансової безпеки утруднює узагальнену якісну оцінку та, як правило, не враховує конкретно-економічні умови. Використання інтегральних індикаторів дає високу розбіжність кількісних оцінок у залежності від методу інтеграції складових індикатора. Відтак визначення кількісного та якісного рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та розробка заходів протидії небезпекам та загрозам стикається з об'єктивною недосконалістю підґрунтя оцінок. При цьому існує достатньо велика сукупність показників фінансового стану і ефективності діяльності суб'єкта підприємництва, які можуть бути використані як одиничні індикатори рівня фінансової безпеки і в достатній мірі характеризувати цей рівень за окремими аспектами. Отже постає завдання не стільки розробки нового методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, скільки удосконалення інформативності використання існуючого.

Одним із суттєвих напрямів удосконалення зазначеного методичного забезпечення є оцінка позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з точки зору зовнішніх впливів. Така оцінка позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва не передбачає якісного чи кількісного оцінювання зовнішніх небезпек та загроз, а зосереджена на порівнянні характеристик фінансової безпеки суб'єкта, значень індикаторів з аналогічними характеристиками, властивими однорідній групі суб'єктів. Доцільність саме такого підходу щодо

удосконалення методичного забезпечення якісної оцінки рівня фінансової безпеки підтверджується наступними міркуваннями.

Відповідно до аксіоматичної основи побудови фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва сукупність певних небезпек та загроз існує завжди (аксіома загальності) і в кожному конкретний момент є неповторюваною (аксіома неповторюваності), що означає, що одні й ті ж характеристики суб'єкта підприємництва в різних конкретно-економічних умовах будуть визначати різну здатність протидіяти небезпекам і загрозам (що означає відмінності позиції суб'єкта). Така точка зору відповідає індетерміністському розумінню фінансової безпеки, коли кожна закономірність реалізується контингентно. Сам підхід щодо якісної оцінки фінансової безпеки змінюється – втрачає сенс визначення абсолютних критеріїв (як одиничних, так і інтегральних), а набуває сенсу їх співвідношення, та співвідношення критеріїв з аналогічними характеристиками групи подібних суб'єктів. Таким чином, оцінці підлягають індикатори фінансової безпеки конкретного суб'єкта підприємництва стосовно таких же індикаторів однорідної групи підприємств (останнє обумовлено специфічністю небезпек та загроз).

Як було зазначено вище, принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є принципи єдності, автономності, самостійності, гнучкості, нейтралізації, комплексності, системності, інформативності, економічності. Методичне забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як елемент відповідного фінансового механізму (а саме як частина організаційно-економічного забезпечення і далі по ієрархії – частина аналітичного забезпечення функціонування механізму, базова складова інструктивно-методичного забезпечення) також має відповідати цим принципам.

Відповідно до принципу єдності окремі індикатори рівня фінансової безпеки необхідно сприймати як єдине ціле. Таке сприйняття можливе при формуванні інтегральних показників рівня фінансової безпеки. Однак, як було визначено вище (пп. 2. 2. 2), внаслідок незбіжності результатів окремих інтегральних оцінок, їх адекватність в оцінці дійсного рівня фінансової безпеки

не є доведеною. Таким чином, єдності сприйняття сукупності індикаторів рівня фінансової безпеки вважаємо недоцільним поєднувати з їх інтегруванням.

Відповідно до принципу системності при оцінці рівня фінансової безпеки необхідно враховувати той факт, що суб'єкт підприємництва представляє собою економічну систему, отже, кожна з характеристик його діяльності є тим чи іншим чином поєднаною з іншими характеристиками. Відокремлення сприйняття окремих індикаторів одне від одного означає фактичний розрив взаємозв'язків між ними. Інтегрування одиничних індикаторів в єдиний синтетичний показник означає дублювання їх взаємовпливу і, таким чином, викривлення оцінок. Останнє, вважаємо, і є причиною незбіжності інтегральних оцінок рівня фінансової безпеки при застосуванні різних способів їх інтегрування. Справді, різні механізми поєднання одиничних індикаторів означають, що внутрішньосистемні зв'язки між елементами викривлюються по-різному, отже формуються різні кількісні характеристики. Принцип системності також означає, що суб'єкт підприємництва є елементом мета системи і з цієї точки зору рівень його фінансової безпеки залежить від позиції суб'єкта в мета системі.

Принцип системності з точки зору методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва породжує принцип комплексності, що означає необхідність комплексного сприйняття сукупності індикаторів рівня фінансової безпеки. В свою чергу, зазначений комплекс індикаторів може бути розширений до досить широкої сукупності у відповідності до принципу інформативності (оскільки чим ширша сукупність індикаторів, тим більшою є інформативність). Саме тому у сучасних дослідженнях спостерігається таке різномаяття комплексів індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки і жоден з цих комплексів не є однозначно помилковим та однозначно вірним. Доцільність включення до конкретної сукупності індикаторів конкретного індикатора швидше обумовлюється специфікою функціонування суб'єкта, завданнями дослідження, конкретно-економічними умовами функціонування тощо. Однак занадто широка сукупність індикаторів означатиме також більшу імовірність викривлення суб'єктивного сприйняття

результатів оцінки. Тому при формуванні сукупності індикаторів рівня фінансової безпеки доцільним є встановлення їх ієрархії та відбір відповідно до рівня ієрархії. Ієрархічний підхід також відповідатиме принципу системності фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Якомога повна реалізація принципу інформативності також сприятиме реалізації принципу гнучкості. Справді, чим ширшою є сукупність індикаторів рівня фінансової безпеки, тим більше аспектів дослідження рівня фінансової безпеки можна виявити, тим ширшим є підґрунтя гнучкості фінансового механізму фінансової безпеки. З цієї точки зору, ієрархія індикаторів рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва повинна бути змінною, зважаючи на сприйняття зазначеного механізму не тільки як системи, а як складноорганізованої системи з відносинами гетерархії.

Принципи автономності, самостійності, економічності, нейтралізації більше пов'язані, на нашу думку, з динамічними аспектами функціонування фінансового механізму суб'єкта підприємництва, з його використанням для протидії небезпекам та загрозам. Принцип автономності визначає невикористання зовнішніх впливів для забезпечення протидії небезпекам та загрозам. Принцип самостійності визначає самостійність вибору суб'єктом господарювання міри та способу підтримання рівня фінансової безпеки. Принцип нейтралізації означає спрямованість фінансового механізму фінансової безпеки на нейтралізацію найбільш значущих небезпек та загроз. Принцип економічності означає спів ставність витрат (прямих та похідних) на забезпечення фінансової безпеки та доходів (економії) від нейтралізації загроз та небезпек.

Таким чином, методичне забезпечення якісної оцінки рівня фінансової безпеки має включати якомога більшу кількість індикаторів, які необхідно сприймати цілісно (проте не у формі інтегрального показника) та із врахуванням конкретно-економічних умов функціонування суб'єкта (його позиції в мета системі).

Для комплексного сприйняття якісної оцінки позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та посилення інформативності використання

існуючого методичного забезпечення пропонується формувати його «паспорт фінансової безпеки». Під паспортом у даному випадку розуміють уніфіковану сукупність ідентифікаційної інформації щодо позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Паспорт не встановлює та не ідентифікує сам суб'єкт підприємництва, не встановлює та визначає рівень фінансової безпеки, а визначає позицію фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в конкретно-економічних умовах.

Якісну оцінку позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва можна виконати, виходячи із значень індикаторів «суб'єкта-стандарт» та «суб'єкта-еталон».

Для визначення позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва доцільним є впровадження понять «стандарт» та «еталон» стосовно суб'єктів підприємництва. «Стандартом» будемо вважати такий суб'єкт підприємництва, характеристики фінансової звітності та результати діяльності якого є середніми для даної однорідної групи. «Суб'єкт-стандарт» не існує в реальному економічному житті, а є абстрактним утворенням, параметри діяльності якого визначаються розрахунково. Параметри фінансової звітності «Суб'єкт-стандарт» можуть визначатись «зверху» – як середні за зведеними статистичними даними, що характеризують фінансові параметри умовно однорідної групи суб'єктів підприємництва, або «знизу» – як середні за фінансовою звітністю за вибіркою суб'єктів підприємництва. Значення індикаторів фінансової безпеки «суб'єкта-стандарт» будуть «правою», нижньою межею значень індикаторів. Так би мовити: все, що гірше середнього рівня – відповідає низькому рівню фінансової безпеки.

При формуванні інтегральних критеріїв досить часто використовують поняття «еталонного підприємства», яке за сукупністю характеристик має найвищий рівень фінансової безпеки. Інтегральна характеристика фінансового стану та ефективності діяльності такого підприємства й приймається за критерій фінансової безпеки для інших подібних підприємств або підприємств, що діють у даному виді економічної діяльності. Подібний підхід відповідає принципу ALAPA (аббревіатура від «as low as practically achievable», тобто

«настільки низько, наскільки це є досяжним на практиці» або принципу «абсолютної безпеки» [59, с. 36]. Зазначимо однак, що виходячи з індетерміністського розуміння фінансової безпеки і фінансового механізму фінансової безпеки (пп. 1. 3 даної праці) стан «абсолютної безпеки» є недосяжним. Це не означає, що не може існувати реальний «суб'єкт-еталон» з характеристиками, що точно відповідають розрахунковим. Це означає відносність характеристик «суб'єкт-еталона» як індикаторів рівня фінансової безпеки. Швидше за все існує ціла сукупність «суб'єкт-еталонів», які в конкретно-економічних умовах будуть представляти високий рівень фінансової безпеки. Процедура визначення параметрів «суб'єкта-стандарт» та «суб'єкта-еталон» та формування паспорта фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є наступною (рис. 2. 11).

«Суб'єкт-еталон» пропонується визначати з «суб'єкта-стандарт» шляхом покращення безпосередніх показників його фінансової звітності таким чином, щоб індикатори рівня фінансової безпеки досягли нормативних значень. Інакше кажучи, «суб'єкт-еталон» – це «суб'єкт-стандарт», індикатори фінансової безпеки якого ніколи не досягають критичних значень. Значення індикаторів фінансової безпеки «суб'єкта-еталон» відповідає «лівій межі» паспорта фінансової безпеки. Інакше кажучи – все, що краще нормативних значень індикаторів фінансової безпеки (або аналогів нормативних значень) відповідає високому рівню фінансової безпеки.

Структура паспорта є наступною:

– вектор фінансової безпеки (який визначено в пп. 2. 1), що дає загальне уявлення про тенденції зміни рівня фінансової безпеки за даним видом економічної діяльності;

– сукупність індикаторів рівня фінансової безпеки. Зазначена сукупність може бути змінною, як завгодно широкою та сформованою ієрархічно. У пропонованій структурі паспорта сукупність індикаторів представлено тими показниками, які досліджувались вище (пп. 2. 1 та пп. 2. 2) для спів ставності результатів дослідження. Зазначимо також, що визначення ієрархії чи гетерархії окремих індикаторів рівня фінансової безпеки є окремим важливим

завданням, вирішення якого, швидше за все є специфічним для кожної окремої однорідної групи суб'єктів підприємництва;

Рисунок 2. 11 – Процедура визначення параметрів «суб'єкта-стандарт» та «суб'єкта-еталон» та формування паспорту фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

– значення індикаторів рівня фінансової безпеки «суб'єкта-стандарт», «права межа» паспорту фінансової безпеки;

– значення індикаторів рівня фінансової безпеки «суб'єкта-еталон», «ліва межа» паспорту фінансової безпеки;

¹складено автором

– групи полів значень індикаторів рівня фінансової безпеки за «правою межею» (низький рівень фінансової безпеки), між «правою» та «лівою» межами (середній рівень фінансової безпеки), за «лівою» межею (високий рівень фінансової безпеки).

При визначенні значень індикаторів рівня фінансової безпеки для суб'єкта стандарт інколи виникає проблемний аспект щодо значень індикаторів фінансової безпеки у її широкому розумінні, зважаючи на низьку ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в Україні. Так, для «суб'єкта-стандарт» у будівництві, операціях з нерухомістю, охороні здоров'я та соціальній допомозі значення індикаторів рентабельності капіталу, рентабельності власного капіталу, рентабельності реалізованої продукції набувають від'ємних значень. У такому випадку, зважаючи на те, що збитковість є абсолютним індикатором низького рівня фінансової безпеки, «праву межу» цих індикаторів вважатимемо рівними нулю.

При визначенні значень індикаторів рівня фінансової безпеки для «суб'єкта-еталон» постає окреме завдання їх визначення у тому випадку, коли відсутнє загальноприйняте їх нормативне значення. Це, в першу чергу стосується індикаторів рівня фінансової безпеки у широкому розумінні – у наведеному випадку – оборотності власного капіталу, рентабельності капіталу, рентабельності власного капіталу, рентабельності реалізованої продукції. У деяких працях пропонуються нормативні значення для зазначених показників [16]. Наприклад, О. Г. Блажевич пропонує приймати нормативне значення оборотності власного капіталу рівним 1,5 обороти. Для зазначених індикаторів неможливо визначити нормативне значення.

Пропонуємо визначати «ліву межу» за такими індикаторами як специфічну для умовно однорідної групи суб'єктів. Вихідним умовно нормованим індикатором фінансової безпеки у даному випадку є рентабельність капіталу. Вважатимемо, що значення рентабельності капіталу «суб'єкт-еталона» буде рівним значенню облікової ставки НБУ, яка спричиняє найбільш суттєвий вплив на вартість фінансових ресурсів в економіці загалом. Для 2012 року облікова ставка НБУ (в середньому за місяцями) складала 7 %.

Відповідно еталонне значення рентабельності капіталу також складає 7%. Еталонні значення рентабельності власного капіталу, рентабельності реалізованої продукції визначаються, виходячи з розрахункового значення прибутку, який може дати еталонну рентабельність капіталу. У випадку, якщо «правій межі» відповідають кращі значення, ніж «лівій межі», то межі міняються місцями.

У даному дослідженні представлено сформовані шаблони паспортів фінансової безпеки за основними видами економічної діяльності (Додаток 3). Нижче також охарактеризовано значення індикаторів рівня фінансової безпеки у широкому розумінні для «суб'єкта-стандарт» за видами економічної діяльності для 2012 р. (рис. 2. 12-2. 15). Значення індикаторів рівня фінансової безпеки у широкому розумінні для «суб'єкта-еталон» за видами економічної діяльності для 2012 р. винесено у Додаток 3.

Рисунок 2. 12 – Ієрархія видів економічної діяльності за індикатором оборотності власного капіталу (оборотів) для «суб'єкта-стандарт»

Рисунок 2. 13 – Ієрархія видів економічної діяльності за індикатором рентабельності капіталу (%) для «суб'єкта-стандарт»

Рисунок 2. 14 – Ієрархія видів економічної діяльності за індикатором рентабельності власного капіталу (%) для «суб'єкта-стандарт»

Рисунок 2. 15 – Ієрархія видів економічної діяльності за індикатором рентабельності реалізованої продукції (%) для «суб'єкта-стандарт»

Якщо здійснити порівняння ієрархії видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, отриманою при її інтегральній оцінці та ієрархію видів економічної діяльності за значеннями одиничних індикаторів фінансової безпеки для «суб'єкта-стандарт», то відсутня буде будь-яка відповідність.

Так само відсутня будь-яка відповідність між ієрархією видів економічної діяльності, вибудованою для «суб'єкта-стандарт» за значеннями одиничних індикаторів фінансової безпеки у широкому сенсі. З одного боку, це є

наслідком обмеженої інформативності використання одиничних індикаторів, з іншого – може бути наступним підтвердженням неповної адекватності інтегральних показників рівня фінансової безпеки.

Нижче представлено паспорти фінансової безпеки для раніше оцінюваних підприємств ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» (рис. 2. 16), ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» (рис. 2. 17), ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» (рис. 2. 18). У додатку 3 розміщено шаблони паспортів фінансової безпеки для суб'єктів підприємництва, що діють у різних видах економічної діяльності.

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,21}; DVSF_{0,02}; HV_{-0,083}$			
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон
Індикатори				Високий рівень фінансової безпеки
Коефіцієнт постійності активів		0,33		0,89
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,29		0,06
Коефіцієнт автономії	0,32	0,38		
Коефіцієнт фінансової залежності		0,59		0,12
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,05	0,13	0,2
Коефіцієнт співвідношення дебіторської кредиторської заборгованості	0,48	0,5		1,0
Оборотність власного капіталу, оборотів		2,42		2,59
Рентабельність капіталу, %		0,16	1,11	7
Рентабельність власного капіталу, %		0,43	3,42	18,57
Рентабельність реалізованої продукції, %		0,18	1,07	7,68

Рисунок 2. 16 – Паспорт фінансової безпеки ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

Отримані паспорти фінансової безпеки для суб'єктів підприємництва дають достатньо повне уявлення про якісну характеристику їх рівня фінансової безпеки.

Так, для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» рівень фінансової безпеки є переважно середнім. Високі значення індикаторів фінансової безпеки характерні для тих індикаторів, що характеризують рівень фінансової безпеки у її вузькому розмінні, індикатори рівня фінансової безпеки у широкому розумінні набувають переважно середніх значень. Однак, враховуючи набуття двома індикаторами значень, що відповідають низькому рівню фінансової безпеки, загальний її рівень визначаємо як середній.

Паспорт фінансової безпеки дає також уявлення про джерела основних небезпек та загроз. Так, для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» високий рівень фінансової безпеки забезпечено за рахунок раніше накопиченого капіталу, а основні небезпеки та загрози пов'язано із зменшенням ефективності функціонування. Однак конкретний механізм зменшення рівня фінансової безпеки (як це спостерігається) обумовлено «маршрутом» погіршення значень одиничних індикаторів.

ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» та ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» характеризуються низьким рівнем фінансової безпеки, джерелом небезпек та загроз є переважно низька ефективність функціонування суб'єктів. Причому, виходячи із комплексу індикаторів, застосовуваних у даній комплектації паспорту фінансової безпеки, більш загрозливе становище властиве ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу».

«Маршрут» погіршення значень одиничних індикаторів рівня фінансової безпеки для ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» та ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» є таким самим, що й для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», однак ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» пройшла за цим маршрутом довший шлях, ніж ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» при вихідних нижчих значеннях

накопиченого капіталу. Підтвердженням є значення питомої ваги дебіторської заборгованості у майні та коефіцієнта фінансової залежності, що при однаковому значенні автономії у ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу» підтверджують критичне зменшення активності у операційній діяльності та набагато вищий рівень фінансової залежності.

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,21}; DVSF_{0,02}; HV_{-0,083}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів	0,27	0,33		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,29		0,2	0,15
Коефіцієнт автономії	-0,3	0,38		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,59		0,5	0,18
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,01	0,05		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,5	0,86	1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів	-4,51	2,42		2,59	
Рентабельність капіталу, %	-49	0,16		7	
Рентабельність власного капіталу, %		0,43		18,57	176
Рентабельність реалізованої продукції, %	-39	0,18		7,68	

Рисунок 2. 17 – Паспорт фінансової безпеки ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,21}; DVSF_{0,02}; HV_{-0,083}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,33		0,5	0,76
Питома вага дебіторської заборгованості майні у		0,29		0,2	0,03
Коефіцієнт автономії	-0,32	0,38		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,59		0,5	0,3
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,005	0,05		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської кредиторської заборгованості та	0,11	0,5		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів	-4,45	2,42		2,59	
Рентабельність капіталу, %	-28,71	0,16		7	
Рентабельність власного капіталу, %		0,43		18,57	90,99
Рентабельність реалізованої продукції, %	-20,47	0,18		7,68	

Рисунок 2. 18 – Паспорт фінансової безпеки ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»

У монографії М. Ю. Погосової, І. Б. Медведєвої [117, с. 51] зазначаються наступні критерії якості методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки:

- обґрунтованість вибору системи часткових показників;
- визначення граничних меж часткових показників;
- можливість здійснення інтегральних оцінок;
- можливість здійснення якісної оцінки;

- визначення часового терміну оцінки рівня безпеки;
- можливість прогнозування стану фінансової безпеки.

Запропоновані методичні підходи якісної оцінки рівня фінансової безпеки відповідають чотирьом з шести зазначених критеріїв.

Таким чином, ієрархію суб'єктів господарювання, що розглядаються, за рівнем фінансової безпеки можна сформулювати наступним чином: ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» (1), ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» (2), ВСП «Шахтоуправління ім. Героїв Космосу» (3). Подібну ієрархію дають також інтегральні оцінки рівня фінансової безпеки за KI_1 та KI_2 . В цілому, формування паспорта фінансової безпеки суб'єкта підприємництва значно посилює інформативність використання одиничних індикаторів рівня фінансової безпеки, дає змогу врахувати в якісній оцінці рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва конкретно-економічні умови та створює підстави для більш обґрунтованого застосування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Висновки за розділом 2

1. Результати дослідження свідчать про існування специфічних тенденцій зміни рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за їх однорідними чи умовно однорідними групами. Зазначені тенденції можуть обумовлюватись односпрямованістю структурних перетворень в економіці. Інакше кажучи – сукупність зовнішніх небезпек та загроз є однорідною для однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності і залежною від структурного співвідношення груп підприємств. Підтвердження висунутої гіпотези робить можливим і доцільним узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності за наслідками реалізації зовнішніх небезпек та загроз.

Результати дослідження дали змогу підтвердити те, що основним джерелом зовнішніх небезпек та загроз фінансовій безпеці суб'єктів

підприємництва є нестабільність економічного середовища, загальне зниження економічної активності, високий рівень волатильності основних характеристик та невідповідності у структурному співвідношенні однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності. Такі структурні невідповідності впливають на рівень фінансової безпеки тим більш сильно, що для окремих видів економічної діяльності спостерігаються невідповідності циклічності (існування/ відсутність циклічності, довжина циклу) між виробництвом ВВП та фінансовим результатом. Гіпотеза про значущість впливу структурних невідповідностей у розвитку окремих видів економічної діяльності була підтверджена збіжністю прогнозних змін рівня фінансової безпеки, що ґрунтувались на результатах визначення структурних невідповідностей та фактичних змін питомої ваги збиткових підприємств як узагальнюючого критерію рівня фінансової безпеки.

2. Кількісні та якісні оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва ґрунтуються на сукупності індикаторів, що характеризують рівень фінансової безпеки у вузькому та широкому сенсі. Зазначена сукупність індикаторів може бути досить широкою, однак її принциповий склад варіює в залежності від конкретної мети дослідження і є суб'єктивним. При використанні одиничних індикаторів спостерігаються суттєві розбіжності у результатах оцінки та практичні труднощі щодо побудови ієрархії об'єктів дослідження за рівнем фінансової безпеки. Однак визначено, що існує високий рівень збіжності результатів оцінки рівня фінансової безпеки для умовно однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності за питомою вагою збиткових підприємств як узагальнюючим критерієм рівня фінансової безпеки та сукупністю одиничних індикаторів рівня фінансової безпеки. При використанні інтегральних критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки за однакової розрахункової бази спостерігаються суттєві відмінності результатів оцінки як для ієрархії об'єктів дослідження за рівнем фінансової безпеки, так і для спрямованості динаміки фінансової безпеки. Збіжність результатів оцінки рівня фінансової безпеки за групою інтегральних критеріїв спостерігається у одному випадку з десяти для умовно однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності та жодного разу – для конкретних суб'єктів.

3. Результати дослідження рівня фінансової безпеки за сукупністю одиничних індикаторів для умовно однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності дали змогу виокремити джерела негативної та позитивної динаміки вектора фінансової безпеки. Основним джерелом зменшення рівня фінансової безпеки за результатами дослідження для переважної більшості суб'єктів господарювання (як на мезо-, так і на мікрорівні) є зменшення ефективності функціонування, погіршення оборотності капіталу. Найкращі показники фінансової безпеки (в залежності від інструментів дослідження) властиві фінансовій і страховій діяльності, сільському, лісовому та рибному господарству, найгірші – операціям з нерухомістю, охороні здоров'я.

4. Зважаючи на збіжність результатів оцінки та високий рівень інформативності для якісної узагальнюючої оцінки рівня фінансової безпеки запропоновано використання уніфікованої сукупності ідентифікаційної інформації щодо позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у формі паспорта. Паспорт фінансової безпеки представляє інформацію щодо градацій її рівня за сукупністю одиничних індикаторів. Рівень фінансової безпеки за паспортом включає три градації. Кількісні межі градацій визначають як значення індикаторів властивих абстрактним утворених суб'єктів підприємництва «суб'єкт-стандарт» (має середні фінансові параметри суб'єкта з умовно однорідної групи) та «суб'єкт-еталон» (має нормативні або найкращі з можливих значення індикаторів за фінансовими параметрами суб'єктів з умовно однорідної групи). Паспорт фінансової безпеки визначає позицію фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в конкретно-економічних умовах, його використання удосконалює інструктивно-методичне забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Результати досліджень опубліковано в працях [144], [147], [146], [152].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

3. 1. Організаційне забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Попередні результати досліджень свідчать про необхідність функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як відкритої системи, що обумовлює також використання системного підходу при його використанні. Ухиляючись від розгляду загальних функцій зазначеного механізму (оскільки їх виконання забезпечується переважно фінансовим механізмом суб'єкта підприємництва загалом), звернемось до виконання специфічних функцій – захисної, адаптаційної та стабілізаційної. Кожна з цих функцій реалізується при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки в цілому, однак рівні реалізації функцій суттєво відрізняються в конкретно-економічних умовах. Рівні реалізації функцій механізму у великій мірі будуть залежати від їх розподілу між структурними компонентами організаційного забезпечення механізму. Вище (п. 1. 3) було розглянуто ієрархічну будову організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Нижче звернемось до більш детального розгляду структури організаційного забезпечення з урахуванням розподілу функцій між рівнями зазначеного організаційного забезпечення. Актуальність саме зазначеного завдання дослідження пояснюється фундаментальним значенням даного компоненту фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва у забезпеченні його функціонування.

Реалізація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва потребує певного керування та організації. В основі такої організації має бути цільовий підхід щодо забезпечення основного призначення фінансової безпеки. З огляду на інтерпретацію механізму фінансового фінансової безпеки як системи важелів, інструментів та способів

функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, що стало забезпечує його фінансові інтереси, останні можуть бути покладені в основу такої організації у якості мети, що має бути досягнута. Економічне середовище існування суб'єкта підприємництва, зокрема наявність зовнішніх та внутрішніх загроз при цьому не обумовлюються (більш вузьке розуміння фінансової безпеки), однак така сталість функціонування має бути досягнута, в тому числі, в умовах кризових процесів та явищ. Крім того, слід виходити із аксіом фінансової безпеки, а саме, загальності, не повторюваності та відкритості.

Необхідно враховувати й ієрархічну будову фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Оскільки існує певна упорядкованість за рівнями сприйняття сутності фінансового механізму фінансової безпеки (більш широке та більш вузьке розуміння), його функціями (базові та специфічні) та завданнями (три рівні), то має бути присутня певна ієрархія за рівнями реалізації такого управління у забезпеченні фінансової безпеки. Отже, постає необхідність виокремлення та упорядкування за ієрархічним принципом типових етапів та завдань, що виникають в процесі фінансово-організаційних відносин реалізації фінансового механізму фінансової безпеки за рівнями відповідальності керівних органів.

Фінансовий механізм фінансової безпеки спрямований не стільки на ліквідацію загроз, скільки на побудову ефективного процесу, що забезпечує фінансову стійкість, сталість функціонування та отримання вигоди суб'єктом господарювання в умовах невизначеності та ризику. Процес функціонування такого механізму є багатоступеневим та цілеспрямованим. З огляду на це можна виокремити рівні керівних органів, кожному з яких відповідатиме певний обсяг відповідальності та повноважень з огляду на етап та завдання реалізації фінансового механізму фінансової безпеки. Умовно представимо керівну структуру у вигляді трьох рівнів, що наділені відповідним обсягом повноважень та зобов'язань, а саме, перший рівень – топ-менеджмент компанії – найвищий керівний орган, другий рівень – менеджмент середньої ланки – проміжний керівний орган, третій рівень – виконавчий апарат фінансового департаменту – нижчий керівний орган.

Управління фінансовою безпекою підприємства передбачає наявність певного об'єкта управління [81, с. 77]. При побудові загальної системи цього управління його об'єктом є фінансова діяльність підприємства в цілому. Управління фінансовою безпекою підприємства як управляюча система включає певні суб'єкти управління. Сучасна практика фінансового менеджменту дозволяє виділити три основні групи таких суб'єктів: власник підприємства (1 рівень відповідальності), фінансовий менеджер широкого профілю (2 рівень відповідальності), функціональний фінансовий менеджер (3 рівень відповідальності).

Особливістю організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є нерівнозначність розподілу функцій, завдань тощо між керівними органами в різних конкретно-економічних умовах, при різній комплектації завдань та при використанні різних підходів до забезпечення фінансової безпеки. Базисна структура організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як результат структурно-декомпозиційного аналізу зображена на рисунку 3.1. Відповідна структура виникає при формуванні функціональної структури фінансового управління суб'єктом господарювання, що найбільш часто зустрічається у практичній діяльності.

За результатами структурно-декомпозиційного аналізу керівні структури 1 рівня відповідальності відповідають переважно за організаційне супроводження функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, керівні структури 2 рівня відповідальності – за аналітичне забезпечення, керівні структури 3 рівня відповідальності – за інструктивно-методичне забезпечення. Однак частково ієрархічні елементи організаційного забезпечення реалізуються керівними структурами інших рівнів відповідальності. Так, безпосередня реалізація керівних рішень, що належить до організаційного супроводження фінансового механізму, здійснюється керівними структурами 3 рівня відповідальності

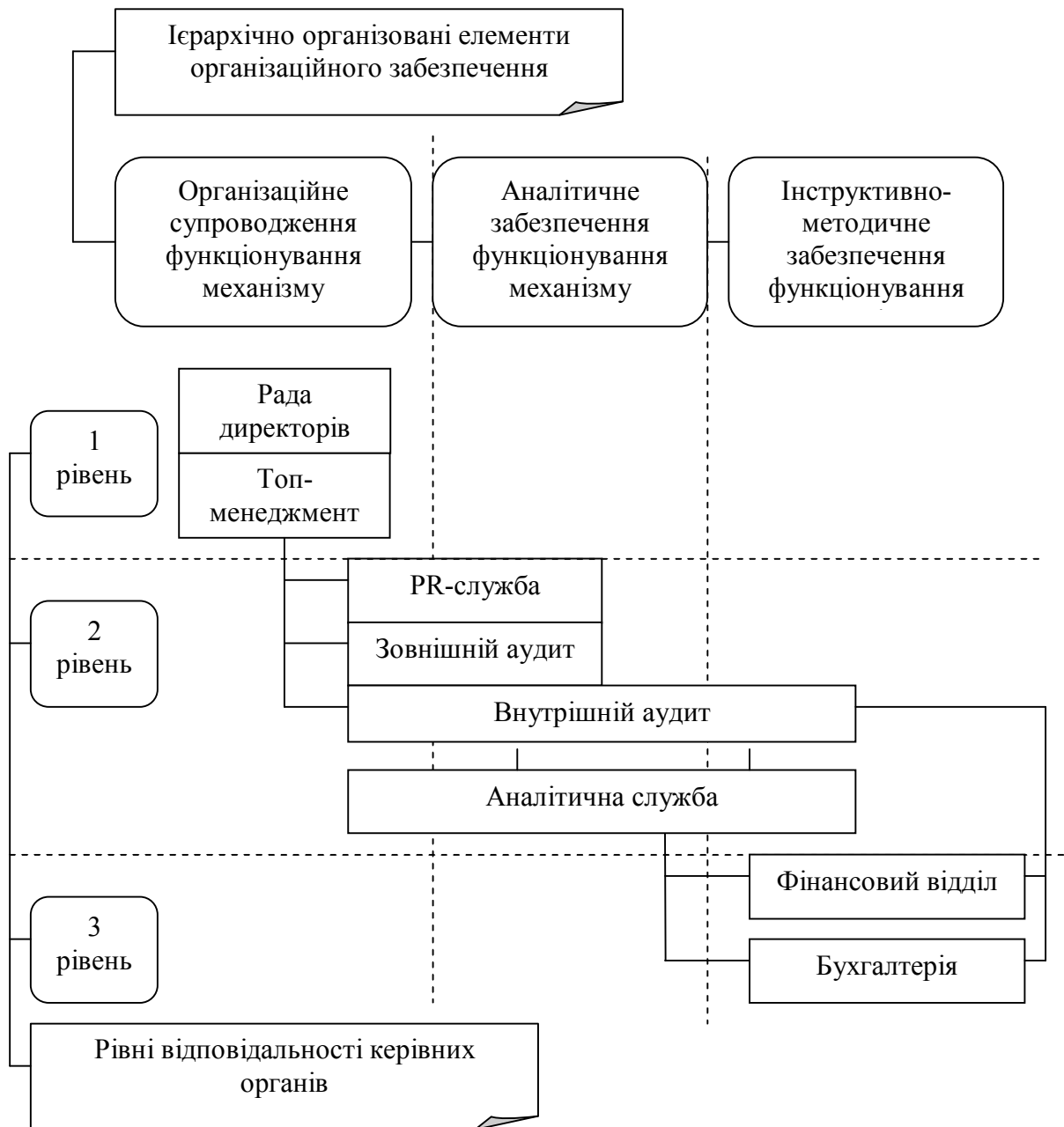

Рисунок 3. 1 – Структурно-декомпозиційний аналіз організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва¹

Особливістю ринкової економіки є децентралізація управління фінансовою безпекою суб'єкта підприємництва [74, с. 71]. Така децентралізація передбачає певну дифузність структури організаційного забезпечення, вірніше виникнення не ієрархії, а гетерархії в системній організації фінансового механізму. Оскільки взаємозв'язки в організації мають як прямий, так і зворотній характер, оскільки можливою є реалізація різних ієрархій завдань

¹ розроблено автором

фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності, оскільки відносини гетерархії є більш ефективними.

Специфіка функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва обумовлюється специфікою процесів, для впливу на які він використовується. Зокрема, під управлінням економічною безпекою суб'єкта підприємництва О. І. Захаров та П. Я. Пригунов [61, с. 75-78] розуміють цілеспрямований вплив із боку суб'єктів управління підприємством і системою його безпеки на суб'єкти безпеки, який здійснюється з метою направлення їх дії на зниження рівня загроз і ризиків, а також попередження небажаних результатів фінансової діяльності. Оскільки комплекс загроз та небезпек завжди є індивідуальним та неповторюваним (аксіома неповторюваності) організація фінансового механізму повинна бути достатньо гнучкою, щоб адаптуватись до цього комплексу та включати якомога ширший спектр контрольованих параметрів.

Вважають, що системний підхід забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва забезпечується за умов [73, с. 119]:

- стійкість фінансової системи забезпечується рівноважним співвідношенням зовнішніх та внутрішніх загроз, що й обумовлює її динамічний розвиток;

- початковий стан фінансової системи характеризується стійкістю;

- при посиленні зовнішніх загроз динамічний розвиток суб'єкта підприємництва здійснюється таким чином, щоб ліквідувати порушення рівноваги, тим самим обумовлюючи зростання інтенсивності внутрішніх фінансових процесів;

- досягнення стійкого нерівноважного стану обумовлює виникнення дисбалансу, що стимулює виникнення нових небезпек та загроз;

- динаміка рівня фінансової безпеки системи в цілому є циклічною.

Основними напрямками фінансового управління фінансовою безпекою підприємства можуть бути [92, с. 253]:

- стратегічне планування, фінансово-господарська діяльність підприємства;

– бюджетування як найефективніший метод планування з метою забезпечення;

– оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;

– організація поточного контролю за виконанням планів (програм) діяльності підприємства та фінансовими бюджетами бюджетного планування.

Виходячи з функціонального навантаження, групування завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та підходів до його функціонування можна сформулювати типологію змісту функціонування механізму для керівних органів різного рівня відповідальності (таблиці 3. 1–3. 3).

Таблиця 3. 1 – Типологія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва керівних органів першого рівня відповідальності¹

Специфічні функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Завдання фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Підходи до функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва
Адаптаційна	Створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу і рівня ефективності інвестицій	Комплексний
Стабілізаційна	Ефективний і швидкий вихід суб'єкта підприємництва із фінансової кризи та мінімізація її наслідків	Програмно-цільовий
Захисна	Контроль та оцінка ефективності дії системи фінансової безпеки	Системний
Захисна	Створення необхідних фінансових умов, що забезпечують стабільне зростання суб'єкта підприємництва	Інтегрований

Найвищий рівень завдань (комплексний, інтегрований) відповідає найвищому рівню керівної структури – топ-менеджменту компанії. Саме від дій вищих управлінських структур залежить захист інтересів, стає зростання та стабільне функціонування суб'єкта господарювання з огляду на визначення стратегії та поточної цілі компанії, оцінку економічного та фінансового

¹ розроблено автором

потенціалів, та відповідно, прийняття управлінських рішень щодо обсягів та джерел залучення фінансових інвестицій. Також можна стверджувати, що зазначені завдання реалізують всі з специфічні функції фінансової безпеки, а саме – захисну, стабілізаційну та адаптаційну. Таким чином, коло функцій керівних органів першого рівня відповідальності є найбільш повним (рисунок 3. 2)

Рівні організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

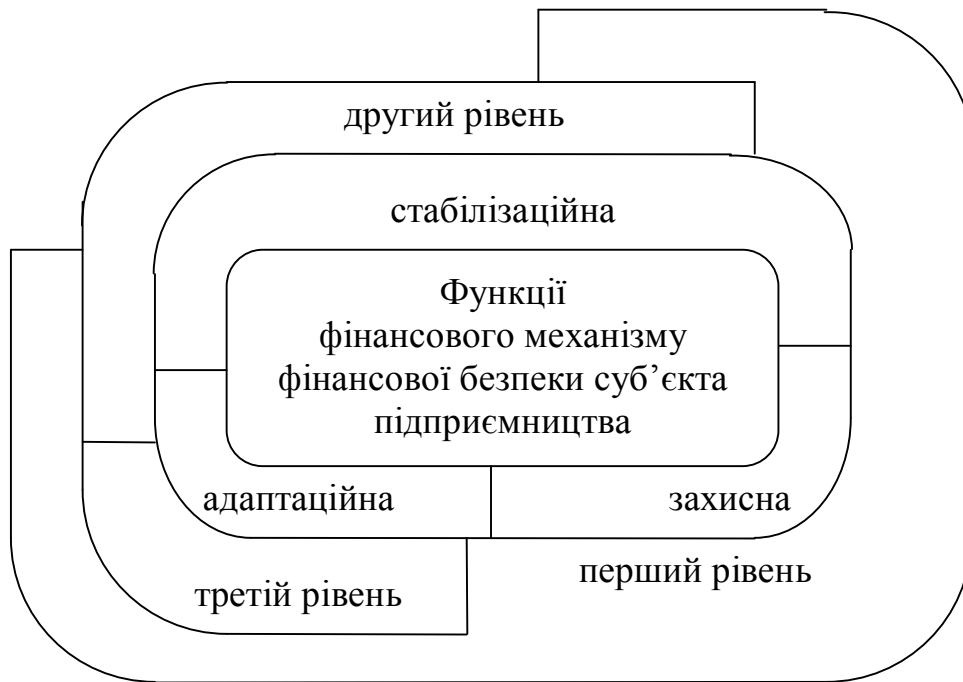

Рисунок 3. 2 – Співвідношення функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та керівних органів різних рівнів відповідальності¹

Такі специфічні функції фінансової безпеки як адаптаційна та стабілізаційна відповідають другому рівню ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки (таблиця 3. 2). Реалізацію системного та процесного рівнів завдань щодо стабілізації фінансових потоків з метою забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості та платоспроможності суб'єкта господарювання, адаптацію його функціонування до мінливих умов зовнішнього середовища, оцінка ефективності дії фінансової безпеки в цілому покладено на проміжний керівний апарат – менеджмент середньої ланки.

¹ розроблено автором

Таблиця 3.2 – Типологія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва керівних органів другого рівня відповідальності¹

Специфічні функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Завдання фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Підходи до функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва
Адаптаційна	Визначення індикаторів фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	Критеріальний
Адаптаційна	Оцінка зовнішніх загроз фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	Критеріальний
Адаптаційна	Ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек та загроз	Програмно-цільовий
Адаптаційна	Мінімізація фінансових ризиків фірми	Програмно-цільовий
Стабілізаційна	Підтримка фінансової стійкості та платоспроможності суб'єкта підприємництва протягом всього періоду функціонування	Процесний
Стабілізаційна	Підтримання рівно важності грошових потоків суб'єкта підприємництва	Процесний
Стабілізаційна	Підтримання динамічної рівноваги розподілу фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва	Системний

Критеріальні завдання щодо безперервної оцінки загроз зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єкта підприємництва та своєчасного впровадження інструментів, важелів та способів забезпечення його фінансової безпеки переважно покладено на виконавчий апарат фінансового департаменту, тобто найнижчий рівень відповідальності у розрізі керівних органів. При цьому система діагностики та моніторингу щодо оцінки індикаторів умов функціонування суб'єкта господарювання як таких, що є задовільними та не потребують втручання, чи загрозливими та потребують впливу, має бути розроблена та підлягає керівництву з боку менеджерів середньої ланки.

¹ розроблено автором

Таблиця 3.3 – Типологія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва для керівних органів третього рівня відповідальності¹

Специфічні функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Завдання фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	Підходи до функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва
Адаптаційна	Впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки	Критеріальний
Адаптаційна	Своєчасне впровадження у фінансову діяльність суб'єкта підприємництва сучасних технологій управління та інструментарію їх забезпечення	Критеріальний
Адаптаційна	Забезпечення адаптаційних можливостей суб'єкта підприємництва	Системний
Адаптаційна	Створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел у їх рівноважному співвідношенні	Комплексний

Поточна робота щодо своєчасної ідентифікації загроз та ризиків, мінімізація таких ризиків та наслідків їх реалізації відповідає виконавчому департаменту системи керівництва та реалізує програмно-цільовий рівень завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта господарювання. В даному випадку одночасно реалізуються розподільча та контролююча функції фінансової безпеки. Контроль втілюється у процесі моніторингу та ідентифікації загроз. У свою чергу мінімізація імовірних втрат та наслідків кризових явищ втілюється в процесі перерозподілу фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва, що відповідає розподільчій функції фінансової безпеки.

Зазначена типологія враховує ієрархію рівнів завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва у розрізі рівнів керівних органів, що безпосередньо забезпечують реалізацію такого механізму. Слід відзначити, що простежується певна упорядкованість між рівнями різних структурних одиниць. Таким чином, перший рівень завдань відповідає

¹ розроблено автором

найвищому керівному органу, другий рівень завдань покладено на менеджмент середньої ланки, перший рівень в ієрархії завдань може бути реалізований на рівні виконавчого апарату фінансового департаменту та менеджменту середньої ланки в залежності від обсягу та розподілу повноважень.

Використовуючи типологію завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності можна побудувати теоретичні моделі взаємодій керівних органів різних рівнів відповідальності. Нами побудовані дві такі моделі: для випадку функціонування суб'єкта підприємницької діяльності з нормальним фінансовим станом в умовах неагресивного економічного середовища (ієрархія завдань зображена на рис. 1. 8, модель взаємодій зображена на рисунку 3. 3) та для випадку функціонування суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом в умовах неагресивного економічного середовища (ієрархія завдань зображена на рис. Б. 1, модель взаємодій зображена на рисунку 3. 5).

Особливістю першої моделі є те, що вона є більш загальним випадком, ніж модель взаємодій для суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом у тому сенсі, що є вихідною для другої моделі. Крім того, для даної моделі підходи реалізації фінансового механізму фінансової безпеки реалізуються послідовно – від більш простих до більш складних, що є можливим у зв'язку з відсутністю необхідності терміново реагувати на небезпеки та загрози, що виникають.

Взаємодії керівних органів в межах даної моделі мають в цілому циклічний характер, при цьому створюється єдиний цикл керівних взаємодій та не порушується ієрархія відносин керівних органів різних рівнів відповідальності при їх взаємодії. В межах цієї моделі керівні структури 2 рівня відповідальності розробляють систему індикаторів рівня фінансової безпеки та проводять визначення рівня фінансової безпеки, на основі цієї системи керівні структури 3 рівня відповідальності впроваджують систему діагностики та моніторингу рівня фінансової безпеки, після чого відбувається розгалуження взаємодій на два паралельних шляхи в межах єдиного керівного циклу.

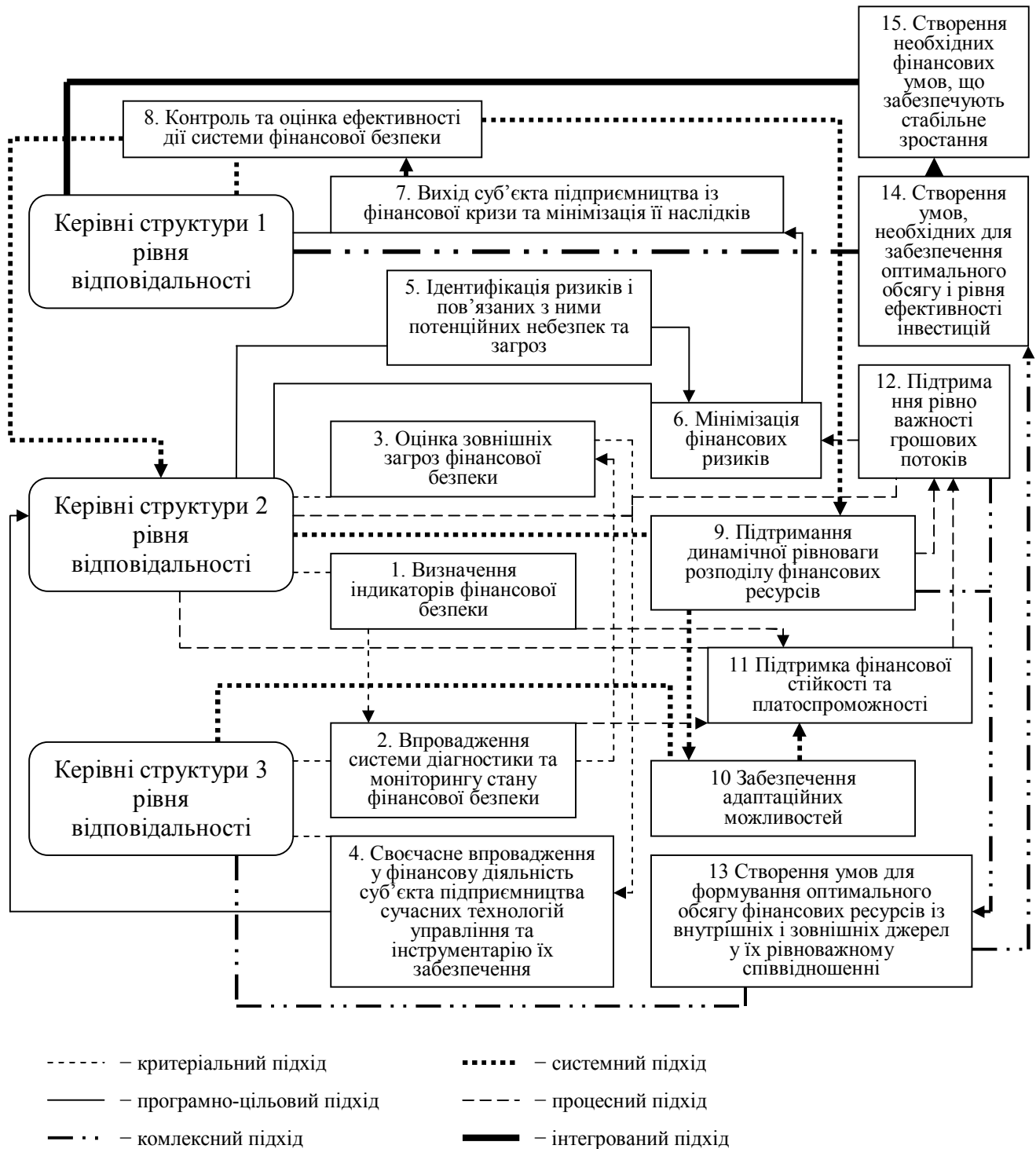

Рисунок 3. 3 – Теоретична модель мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом в нормальних умовах¹

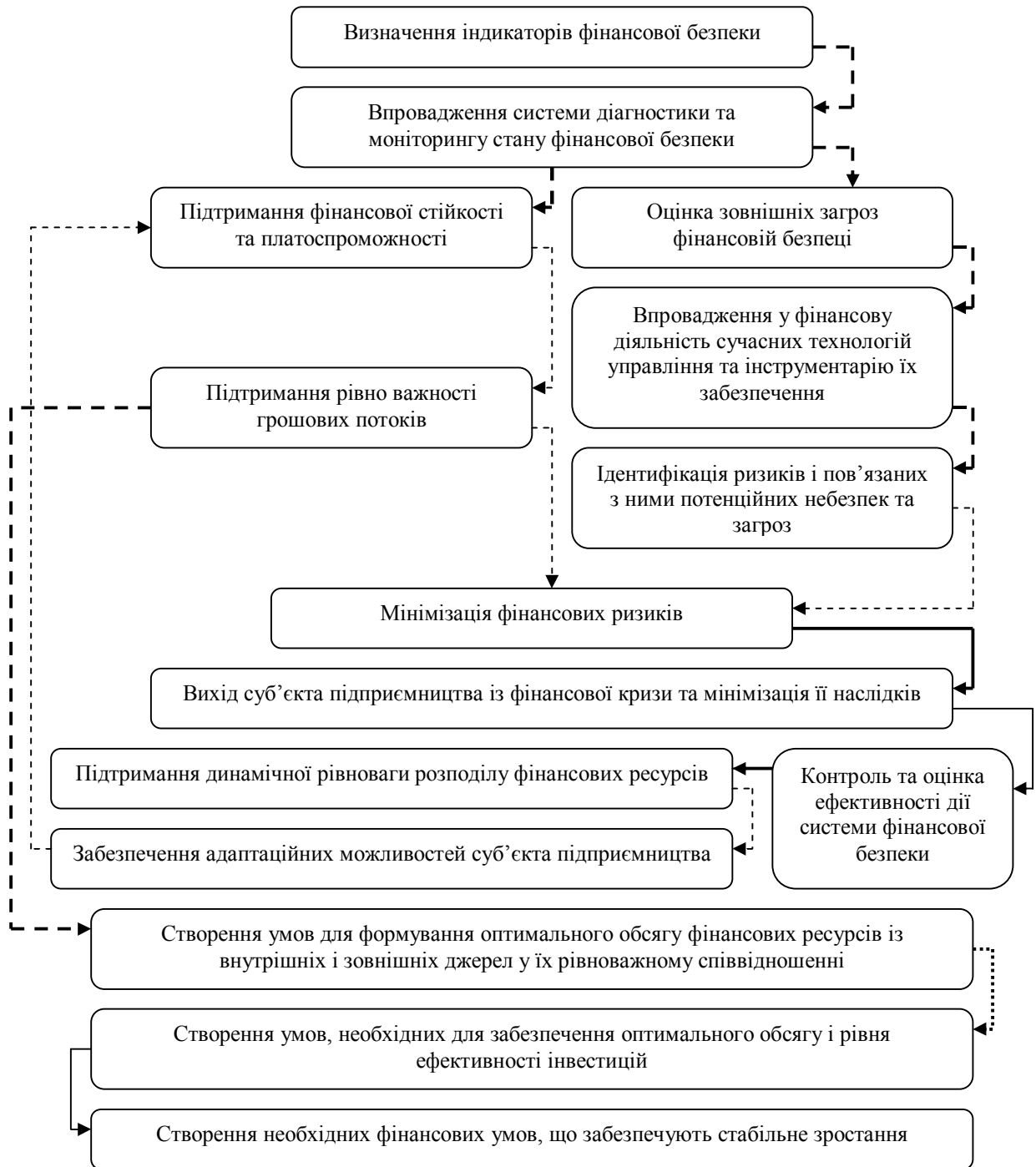
Перший з них включає взаємодії між керівними структурами першого та другого рівнів відповідальності під час реалізації завдань: підтримка фінансової стійкості та платоспроможності, підтримання рівно важності грошових потоків,

¹ розроблено автором

мінімізація фінансових ризиків, вихід суб'єкта підприємництва із фінансової кризи (або забезпечення не потрапляння в неї), контроль та оцінка ефективності дії фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, підтримання динамічної рівноваги розподілу фінансових ресурсів, забезпечення адаптаційних можливостей суб'єкта підприємництва, підтримка фінансової стійкості та платоспроможності.

Другий шлях взаємодій включає взаємодії між керівними структурами другого та третього рівнів відповідальності під час реалізації завдань: оцінка зовнішніх загроз фінансовій безпеці, своєчасне впровадження у фінансову діяльність суб'єкта підприємництва сучасних технологій управління та інструментарію їх забезпечення, ідентифікацію ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек та загроз. Продовженням загального циклу взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом в нормальних умовах є створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел у їх рівноважному співвідношенні, створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу і рівня ефективності інвестицій, створення необхідних фінансових умов, що забезпечують стабільне зростання суб'єкта підприємництва.

Лінійна розгортка у часі моделі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом в неагресивному економічному середовищі відтворена на рисунку 3. 4. Лінійна розгортка слугує для визначення послідовності реалізації завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Крім того, лінійна розгортка є підставою визначення точок контролю і результативності функціонування механізму.

типи взаємодій між керівними органами різних рівнів відповідальності

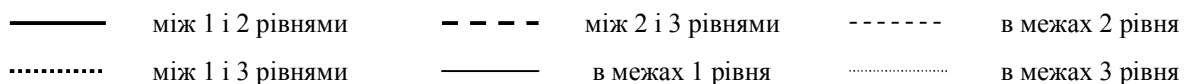

Рисунок 3. 4 – Лінійна розгортка у часі моделі мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом в нормальних умовах¹

¹ розроблено автором

Для моделі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом в неагресивному економічному середовищі утворюється одна лінія взаємодій керівних органів, що складається з шести елементів та два цикли з тринадцяти та дванадцяти елементів. Оскільки при функціонуванні цієї моделі кінцевим елементом є створення необхідних фінансових умов, що забезпечують стабільне зростання, то підсумковими характеристиками результативності функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є показники зростання обсягів діяльності та величини капіталу. Контрольні точки в цій моделі повинні знаходитись в межах циклів. Оскільки цикли взаємодій частково повторюють одне одного, то доцільно обирати контрольні точки таким чином, щоб вони належали різним циклам. Наприклад, тільки в межах більшого циклу взаємодій знаходиться підтримання фінансової стійкості та платоспроможності. В межах меншого циклу знаходиться кілька можливих точок контролю: оцінка зовнішніх загроз, мінімізація фінансових ризиків, підтримання динамічної рівноваги розподілу фінансових ресурсів. Оскільки мова йде про суб'єкт, що діє в неагресивному економічному середовищі, то вважаємо, що найбільш доцільним є підтримання динамічної рівноваги розподілу фінансових ресурсів. Таким чином, переважними точками контролю за функціонуванням фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом, що діє в неагресивному економічному середовищі є контроль за фінансовою стійкістю та платоспроможністю та контроль за рівноважним розподілом фінансових ресурсів.

Друга теоретична модель мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки стосується суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом, що діє в неагресивному економічному середовищі (рисунок 3.5). У такому середовищі не існує безпосередніх системних загроз фінансовому стану або самому існуванню суб'єкта підприємництва, однак нестабільність його функціонування змінює ієрархію завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта

підприємництва, отже, змінює саму мережу взаємодій між керівними органами різних рівнів відповідальності, суттєво її ускладнюючи.

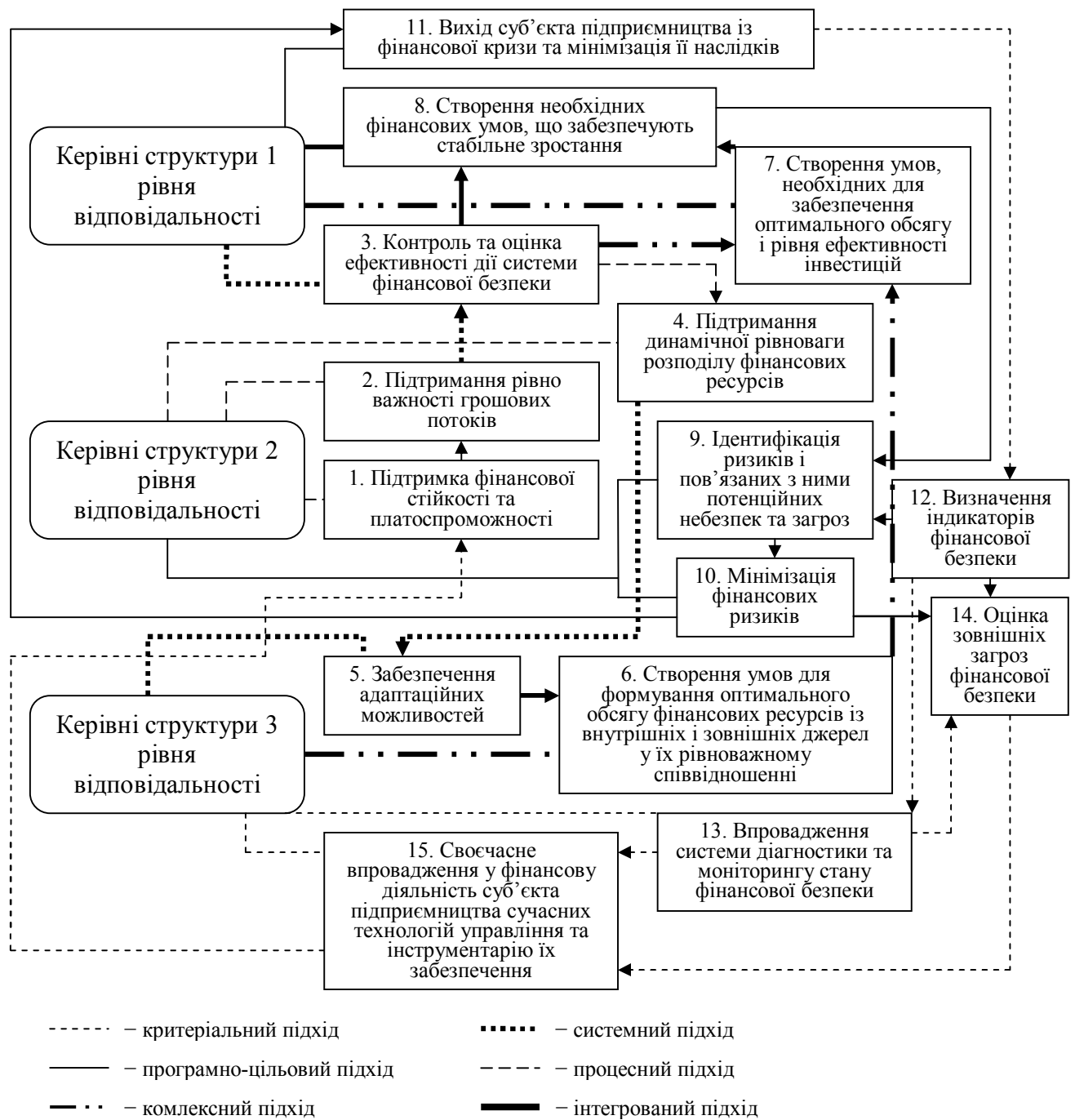

Рисунок 3. 5 – Теоретична модель мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом в нормальних умовах¹

¹ розроблено автором

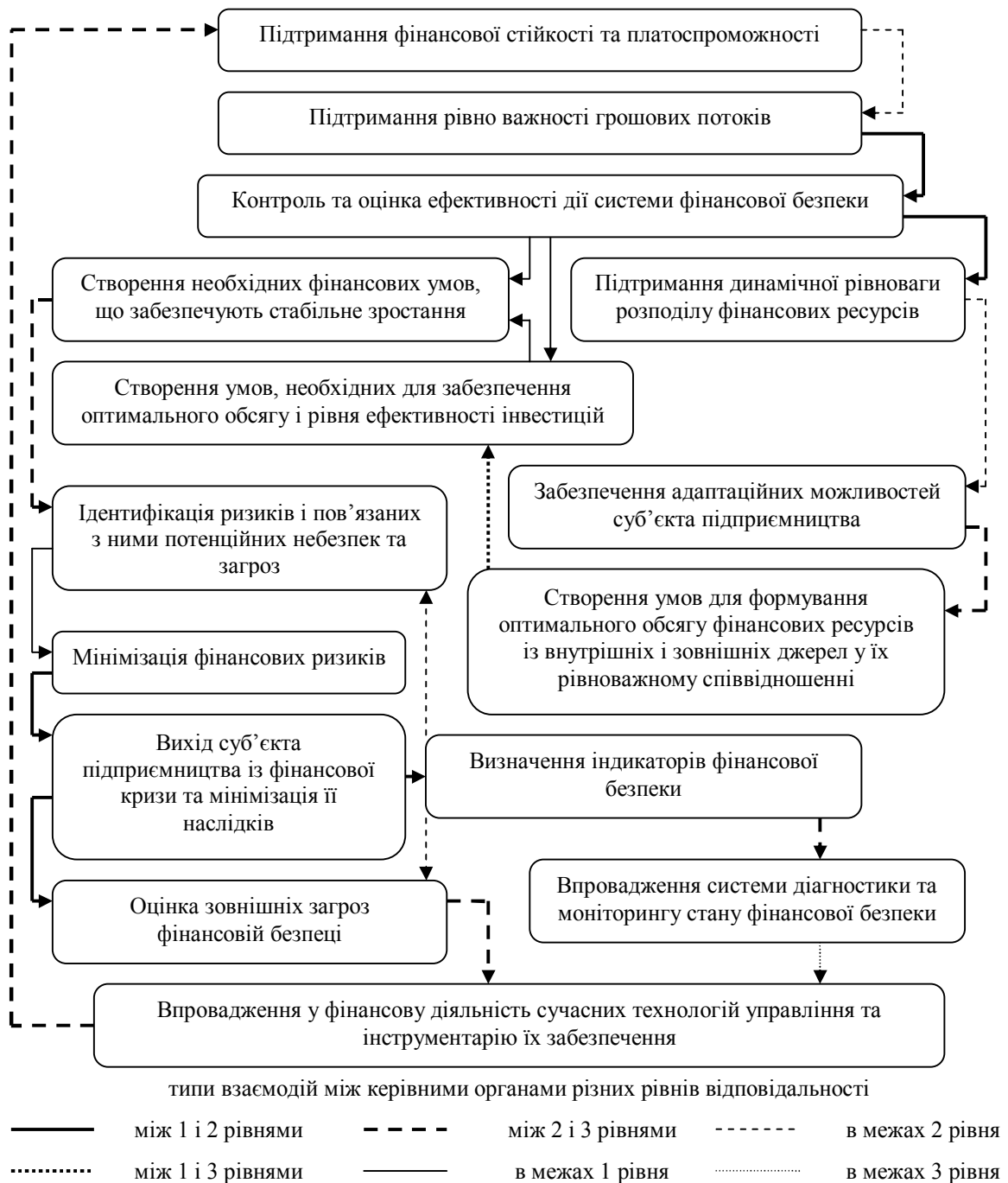

Рисунок 3. 6 – Лінійна розгортка у часі моделі мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом в нормальних умовах¹

В цій моделі не існує незамкнених циклів керівних взаємодій, що означає неможливість визначити результативність функціонування фінансового механізму, проте існує чотири цикли із кількістю елементів від одинадцяти до п'ятнадцяти, що частково повторюють одне одного. В межах цих циклів можна

¹ розроблено автором

виокремити наступні контрольні точки: підтримання фінансової стійкості та платоспроможності, підтримання рівноважності грошових потоків, підтримання динамічної рівноваги розподілу фінансових ресурсів, визначення індикаторів фінансової безпеки, ідентифікація ризиків та пов'язаних з ними потенційних загроз та небезпек, оцінка зовнішніх загроз фінансовій безпеці. Оскільки три перших контрольних точки належать всім циклам взаємодій, то для проведення контролю функціонування фінансового механізму фінансової безпеки доцільним є використати одну з цих контрольних точок в залежності від типу проблем функціонування суб'єкта підприємництва. Наступні точки контролю є суто специфічними для оцінки рівня фінансової безпеки та ефективності функціонування фінансового механізму фінансової безпеки. Серед них визначення індикаторів фінансової безпеки можна виконати за допомогою паспорту фінансової безпеки, оцінку зовнішніх небезпек та загроз – за допомогою SWOT-аналізу тощо. Для ідентифікації ризиків та пов'язаних з ними небезпек та загроз можна застосувати досить широкий спектр інших інструментів та методів.

В цілому удосконалення організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, якого можна досягти модель мережі взаємодій керівних органів, дає змогу суттєво посилити ефективність його функціонування.

Однак при використанні цієї моделі слід виходити із необхідності адаптувати її відповідно до конкретно-економічних умов функціонування суб'єкта, особливостей організації його діяльності та специфіки його функціонування. При адаптації моделі доцільно враховувати власну ієрархію завдань суб'єкта підприємництва, наявність суттєвих зовнішніх небезпек та загроз, результати первинної оцінки рівно важності грошових потоків, розподілу фінансових ресурсів тощо.

3. 2. Адаптація системного управління рівнем фінансової безпеки до умов невизначеності

Суттєвий вплив на ефективність фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва спричинює швидка змінність економічного середовища, що спостерігається останнім часом, в умовах фінансово-економічної кризи. Зміни взаємодій між суб'єктами підприємництва, між суб'єктами підприємництва та державою, між суб'єктами підприємництва та фінансово-кредитними установами чи іншими економічними агентами визначають перерозподіл фінансових потоків, що в свою чергу, обумовлює зміни структури економічної системи суспільства, а отже, рекомбінацію небезпек та загроз. В кожний окремий момент кожний економічний агент підлягає впливу індивідуальної сукупності небезпек та загроз, що постійно змінюється (аксіома неповторюваності). Можна зазначити, що функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відбувається у ситуації часткової невизначеності його діяльності. Зазвичай у відносно стабільному економічному середовищі незначні його зміни компенсуються за рахунок гнучкості фінансового механізму, однак здатність суб'єкта підприємництва реагувати на зміни економічного середовища є обмеженою. Так, Т. Б. Кузенко та О. Б. Полтиніна [91, с. 131-132] включають невизначеність до системи небезпек діяльності підприємства, зазначаючи, що невизначеність як неповна та недостовірна інформація про стан зовнішнього економічного середовища призводить до непевності результатів. Непевність результатів визначає існування ризиків у діяльності суб'єкта підприємництва, які реалізують себе як загрози його фінансовій безпеці. Відповідно, набуває актуальності питання щодо ідентифікації суті та форм невизначеності економічного середовища. Адже, саме ці фактори формують спектр загроз, що безпосередньо впливають на рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Тому актуальним є адаптувати фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва до умов невизначеності.

Перш за все постає проблема диференційного підходу щодо дефініції поняття «невизначеність». Саме розуміння невизначеності економічних процесів є суперечливим та дискусійним, що можна виявити у працях багатьох науковців, таких як В. Ванькович [25, с. 79], В. В. Вітлінський [28, с. 17; 29, с. 4], О. М. Грабчук [41, с. 206-208], А. Недосекін [108, с.35], Т. Б. Кузенко, О. Б. Полтиніна [91, с. 131-132], Г. Токаренко [150, с. 129], Г. Фролова [158, с. 88] тощо. Загалом в існуванні невизначеності більшість науковців виокремлюють суб'єктивну та об'єктивну складові, проте сама сутність невизначеності розуміють по-різному:

- невизначеність розуміють як неповноту, недостовірність, ухильність інформації. Цієї думки дотримуються Г. Фролова [158, с. 88], В. Ванькович [25, с. 79], А. Тичинський, В. Капустін, Г. Токаренко [150, с. 129]. При цьому, як правило, не вирізняється джерело неповноти інформації: інформацію не можна отримати тому, що саме середовище не є визначеним; інформацію не можна отримати тому, що обмежені суб'єктивні можливості отримання та опрацювання її. Видається, що невизначеність як неповнота інформації не може бути інтерпретована, оскільки неповнота інформації швидше є наслідком. Серед форм такої невизначеності: інформаційна обмеженість (М. Диба [50, с.101]); обмеженість знань (В. Глушевський [36, с.116]);

- наступна інтерпретація невизначеності пов'язана із процесом прийняття рішень і тим самим – із поняттям ризику В. В. Вітлінський [28, с. 17; 29, с. 4]. Невизначеність у цьому випадку трактують як непередбачуваність дій та їх наслідків, а ризик – як наслідок управлінських дій. Однак у такій інтерпретації невизначеність тісно пов'язана зі станом, умовами та характеристиками економічного середовища, що передбачає об'єктивний її характер. Формами такої невизначеності є: відсутність адекватних цілей (М. Диба [50, с.101]); недоліки професійної підготовки керівників та спеціалістів або навмисна шкода (навмисне приховування, підміна інформації) (В. В. Вітлінський, Г. Фролова, Н. В. Попрозман [29, с.34; 158, с.88; 125, с.82]).

– третя інтерпретація невизначеності, як властивості економічного середовища, що існує незалежно від волі людини, джерел її інформації та способів її опрацювання (О. М. Грабчук [41, с. 206-208], А. Недосекін [108, с.35]). Інакше невизначеність з цієї позиції визначають як непереборну якість ринкового середовища, на яку одночасно впливає численна кількість факторів, що у їх сукупності неможливо оцінити. До форм такої невизначеності зараховують: турбулентність середовища (М. Диба [50, с.101]); зовнішнього середовища, ринкової кон'юнктури (В. Глушевський [36, с.116]); неконтрольованість та непередбачуваність економічних процесів (В. В. Вітлінський, Г. Фролова, Н. В. Попрозман [29, с.34; 158, с.88; 125, с.82]);

Таким чином можна зазначити відсутність єдиної інтерпретації поняття «невизначеність». Зазначенні дослідження дозволяють виокремити найточніше визначення даної категорії, пов'язане із сприйняттям невизначеності як характеристики економічного середовища, невід'ємної умови господарювання суб'єктів економічних відносин. В результаті різного сприйняття даної категорії немає єдиного підходу щодо упорядкування форм невизначеності.

Оскільки невизначеність є поняттям комплексним, то й адаптація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до умов невизначеності повинна здійснюватись у кількох напрямках (рисунок 3. 7). Така адаптація має здійснюватись постійно, оскільки економічне середовище також змінюється постійно. Для забезпечення саме безперервності процесу адаптації розпочинатись вона повинна із адаптації до інформаційної невизначеності чи адаптації до невизначеності як властивості економічного середовища, що дасть змогу замкнути відразу замкнути три цикли адаптаційних дій.

Рисунок 3.7 – Напрями адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва до умов невизначеності¹

На нашу думку найбільш ефективним буде первинна адаптація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва до інформаційної невизначеності, що дасть змогу виокремити напрями оцінки рівня невизначеності позицій суб'єкта підприємництва в економічному просторі. Серед заходів такої адаптації: здійснення якісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та її позиції в конкретно-економічному середовищі за допомогою паспорта фінансової безпеки (п. 2.4 даної праці); побудова власної ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки та розробка моделі мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва із визначенням точок контролю за функціонуванням механізму

¹ складено автором

(п. 3.1 даної праці). Перше дасть змогу мінімізувати суб'єктивізм в інтерпретації результатів якісної оцінки рівня невизначеності. Другий захід дасть підстави для визначення критеріїв функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та характеристик, для яких буде необхідно буде проводити оцінку рівня невизначеності позицій суб'єкта підприємництва в економічному середовищі. Адаптація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва до умов невизначеності також дасть змогу одночасно здійснювати часткову фільтрацію управлінських дій¹ та оцінку рівня невизначеності позицій суб'єкта підприємництва в економічному середовищі.

Функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в умовах невизначеності тісно пов'язане із виконанням двох його специфічних функцій: адаптаційної та стабілізаційної. Сутність адаптаційної функції якраз і полягає у створенні системи гнучкого і швидкого реагування на незначні флуктуації зовнішнього економічного середовища. При реалізації цієї функції суб'єкт підприємництва реагує як єдине ціле, як система, внаслідок взаємодії структурних елементів фінансового механізму.

Певної трансформації в умовах невизначеності набуває і система принципів функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва (рисунок 3.8). Базові принципи функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва (єдності, самостійності, автономності, економічності, комплексності, системності, інформативності, гнучкості, нейтралізації) залишаються незмінними, однак можуть бути доповнені принципами адекватності реакції, цілепокладання, зворотного зв'язку. Принцип цілепокладання полягає у визначенні стратегічних цілей суб'єкта підприємництва із забезпечення фінансової безпеки. Принцип цілепокладання не включено до вихідної низки принципів, оскільки сукупність

¹ Тут маються на увазі будь-які управлінські дії, що зачіпають фінансові відносини суб'єкта підприємництва. З цієї точки зору відбувається адаптація до умов невизначеності всього фінансового механізму суб'єкта підприємництва, однак, оскільки в подальшому мова йде про аспекти фінансової безпеки, то й адаптація до умов невизначеності розглядається у контексті фінансового механізму фінансової безпеки.

цілей щодо функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та ієрархія його завдань є змінною в залежності від конкретно-економічних умов. Однак в умовах невизначеності відсутність цілепокладання посилює невизначеність та зменшує можливості адаптуватись до неї.

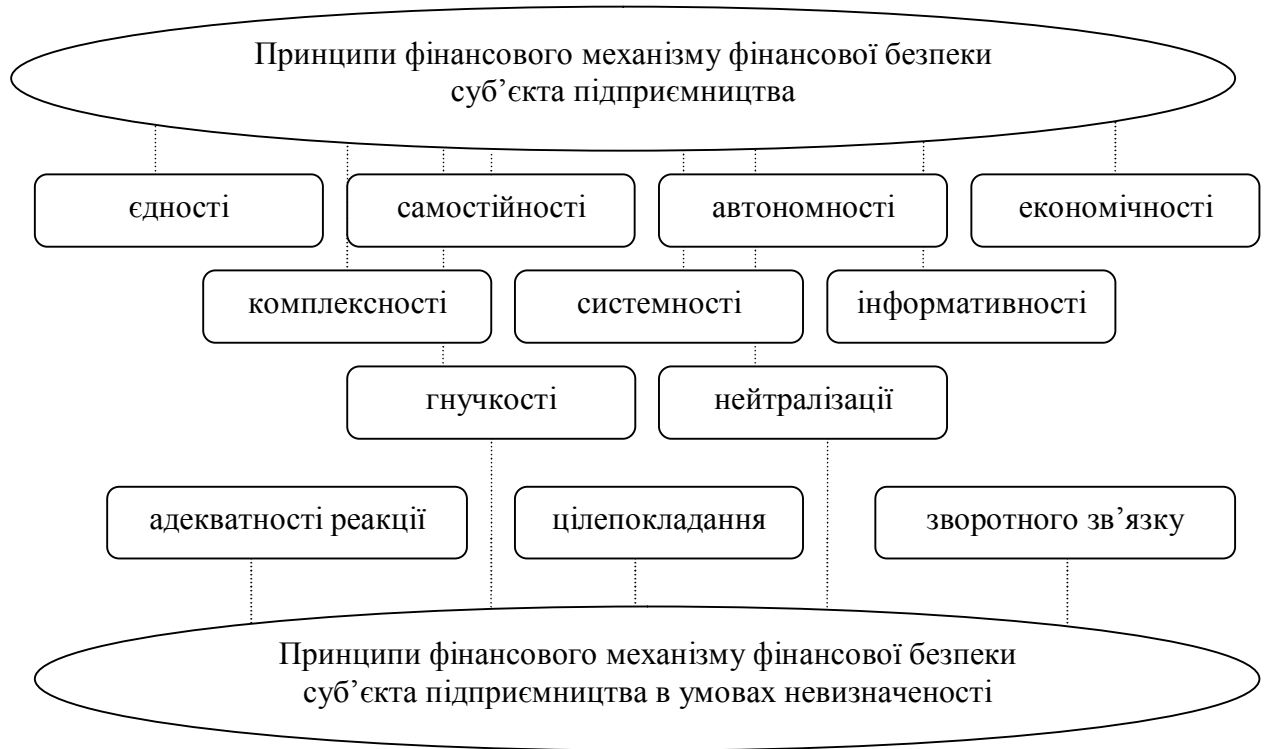

Рисунок 3. 8 – Розвиток системи принципів фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності умовах невизначеності¹

Принцип адекватності реакції означає необхідність забезпечувати певний рівень фінансової безпеки мінімально можливими необхідними засобами. Принцип адекватності реакції є спорідненим з принципом економічності, однак сутність його дещо іншою. В умовах невизначеності будь-який вплив на економічну систему спочатку призводить до виникнення локальних збурень, тим самим тимчасово або постійно посилюючи невизначеність. Отже, адаптація до умов невизначеності буде тим більш ефективною, чим меншими будуть такі збурення.

¹ розроблено автором

Принцип зворотного зв'язку означає, що будь-яка управлінська дія окрім очікуваної реакції матиме також зворотну реакцію, отже при її здійсненні необхідно враховувати і можливі зворотні ефекти, що, як правило, настають через певний проміжок часу.

Напрями фільтрації управлінських дій відповідно до якісних джерел виникнення невизначеності зображено на рисунку 3.9. При застосуванні фільтрів необхідно враховувати суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні опозиції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, що й визначають спрямованість управлінських дій (п. 1.3 даної праці).

Рисунок 3.9 – Напрями фільтрації управлінських дій суб'єкта підприємництва по забезпеченню фінансової безпеки відповідно до джерел виникнення невизначеності¹

Основні фільтри управлінських дій можна поділити

– за спрямованістю на певні суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні опозиції на: спрямовані зовнішні складові фінансової безпеки; спрямовані на внутрішні складові фінансової безпеки;

¹ складено автором

– за можливістю здійснити кількісну оцінку міри порушення фільтра: на якісні фільтри та кількісні фільтри.

Порушення фільтрів означає існування окремого виду невизначеності, джерелом якої є відповідний фактор та існування конкретного переліку небезпек та загроз.

Саму невизначеність можна класифікувати додатково за ступенем активності поділяють на невизначеність об'єктивно існуючу (пасивну) та штучно утворену (активну).

Невизначеність зовнішнього середовища представлена неточними, нечіткими, неоднозначними зовнішніми умовами функціонування підприємства. При цьому походження такої невизначеності може бути породжене пасивно (об'єктивно існуюча невизначеність) та активно (штучно утворена невизначеність).

Під об'єктивно існуючою невизначеністю зовнішнього середовища слід розуміти такі нечіткі та/чи неоднозначні умови функціонування підприємства, прояв яких не залежить безпосередньо від суб'єкта господарювання. До неї відносять невизначеність економічного правового поля, невизначеність політичної ситуації, невизначеність ринкової кон'юнктури, невизначеність міжнародних економічних відносин, невизначеність прогнозів, невизначеність природно-кліматичного фактору, невизначеність поведінки партнерів.

Якісні фільтри визначають прийнятність/ неприйнятність управлінських дій з огляду на існування певних перешкод, при цьому не є важливим обсяг перешкоди, значення має сам факт її існування. Важливими якісними фільтрами, спрямованими на внутрішні складові фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є:

– повнота знань про предметну сферу бізнесу. Зазначений фільтр особливо важливий для суб'єкта підприємництва, що тільки створюється і визначається відсутністю досвіду щодо особливостей здійснення технології, матеріального та технічного забезпечення виробництва, особливостей реалізації продукції тощо;

- конкретність цілей та інтересів бізнесу. Порушення фільтру означає, що перед структурними підрозділами представлені «розмиті» задачі, а оцінка їх роботи є неоднозначною. Таким чином компанія функціонує як розлагоджений механізм, що не приводить до необхідного результату;

- інформованість щодо інновацій у сфері бізнесу. Неповнота інформації щодо нових технологій має місце у випадку, коли кошти вкладають у необоротні активи (закупівля нових технологій), але при цьому відсутня вичерпна інформація щодо специфіки впровадження та використання нового обладнання. У подальшому така ситуація сприяє підвищенню технологічного ризику суб'єкта підприємництва, що у кінцевому результаті призводить до збитковості діяльності;

- шкідливість навмисних дій персоналу. Даний фільтр представлено існуванням/ відсутністю фактів свідомої діяльності співробітників суб'єкта господарювання внаслідок недбалого виконання своїх обов'язків. Такими фактами можуть бути: приховування інформації, породжена свідомими діями співробітників суб'єкта підприємництва; свідомими шкідливими діями працівників, спрямованими на виробничий процес, роботу з партнерами, постачальниками, клієнтами тощо.

Непроходження управлінських дій, спрямованих на зовнішні складові фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, хоча б через один якісний фільтр свідчатиме про існування агресивного економічного середовища та потребуватиме реалізації захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки, що буде розглянуто у пп. 3. 3 даної праці.

Серед найбільш важливих якісних фільтрів, спрямованих на зовнішні складові фінансової безпеки суб'єкта підприємництва:

- стабільність правового поля. Порушення фільтру означає неоднозначність правової сфери для суб'єкта господарювання, через що управлінські дії можуть мати непередбачувані наслідки;

- стабільність політичної ситуації в країні. Порушення фільтру означає виникнення умов, за яких кожен з інших фільтрів може бути порушений у будь-який момент часу. Порушення цього фільтру також визначає порушення у русі

фінансових потоків від суб'єкта до суб'єкта, що спричинює суттєві загрози фінансовій безпеці;

- відсутність «брудної» конкуренції. Зазначений фільтр представлений існуванням фактів навмисного розповсюдження неправдивої, зазвичай поганої інформації щодо діяльності конкурентів (з метою зниження попиту серед споживачів на продукцію конкурентів) чи контрагентів (з метою зниження ринкової вартості компанії з ціллю подальшого її придбання);

- достовірність інсайдерської інформації. Мова йде перш за все про неточність та неоднозначність інформації, що якою користується суб'єкт підприємництва та створює неоднозначні умови функціонування для останнього. При цьому походження невизначеності зовнішнього економічного середовища за рахунок зазначеного фактору, може бути пасивним (об'єктивно існуюча невизначеність) чи активним (штучно утворена невизначеність).;

- добросовісність поведінки партнерів. В даному випадку мова йде про партнерську дисципліну. Недобросовісне та несвоєчасне виконання партнерських зобов'язань призводить до збільшення невизначеності зовнішнього середовища. Мова також йде про свідоме приховування або викривлення інформації, що надається контрагентами.

Кількісні фільтри передбачають необхідність прогнозування/ планування наслідків управлінських дій та їх порівняння із бажаними/ критичними параметрами діяльності чи фінансового стану суб'єкта підприємництва.

Найбільш важливими кількісними фільтрами, спрямованими на внутрішні складові фінансової безпеки є:

- достовірність внутрішньої фінансової інформації. Порушення фільтру представлене неточністю та неправдивістю інформації, що представлена у фінансовій звітності суб'єкта господарювання. Причинами такої невизначеності можуть бути збої програмних продуктів, що використовуються для обробки та обліку фінансової інформації та некомпетентність співробітників фінансово-економічного відділу;

- точність оцінки діяльності та поточного фінансового стану суб'єкта підприємництва. Даний фільтр тісно пов'язаний із попереднім, однак містить

додаткове функціональне навантаження, оскільки фінансово-аналітична інформація врешті є підставою для визначення прийнятності/ неприйнятності управлінських дій.

До кількісних фільтрів, спрямованих на зовнішні складові фінансової безпеки можна зарахувати:

- стабільність ринкової кон'юнктури. Важливість фільтру обумовлюється тим, що непередбачуваність ситуації на ринку сприяє лише уповільненню економічних процесів, скороченню кількості контрактів з контрагентами та замовниками, що у кінцевому результаті приводить до зменшення обсягів існуючого виробництва та інвестицій у нові;

- прогнозованість стану економічного середовища. Не прогнозованість має суттєвий вплив на результати ведення господарської діяльності, особливо зі стратегічної точки зору. Самі прогнози можуть бути побудовані щодо майбутніх очікувань споживачів, курсів валют, попиту на продукцію, окупність капіталовкладень і таке інше. Неточність прогнозів у більшій мірі, ніж інші фактори, породжує невизначеність як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру;

- позитивна економічна динаміка. Зазначений фільтр визначає загальну сприятливість середовища для розвитку суб'єкта підприємництва є найбільш тісно пов'язаним з якісними фільтрами. Існування негативних економічних тенденцій, особливо якщо вони виражені яскраво, також свідчить про агресивність економічного середовища.

Фільтр позиції фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в конкретно-економічних умовах є загальним, його проходження є можливим за умови проходження інших кількісних фільтрів та означає, що після реалізації певних управлінських дій параметри паспорта фінансової безпеки не будуть гіршими, ніж до їх здійснення.

Однак адаптація до умов невизначеності окрім реалізації адаптаційної функції потребує реалізації функції стабілізаційної, сутність якої полягає у створенні рівноважного стану фінансів суб'єкта підприємництва за якого коливання фінансових потоків не призводитимуть до порушення

закономірностей функціонування. При цьому суб'єкт підприємництва реалізує себе як система всередині себе, здійснюючи саморегулювання та підтримуючи власну структурну відповідність. Суттєва відмінність функціонування фінансового механізму фінансової безпеки в умовах невизначеності при реалізації адаптаційної та стабілізаційної функцій полягає у тому, що у першому випадку дія механізму спрямована на відносини суб'єкта підприємництва з іншими суб'єктами економічного середовища, а у другому – на відносини, що виникають всередині суб'єкта. Іншими словами – відмінність полягає у суб'єкт-суб'єктних опозиціях механізму.

Стабільність функціонування суб'єкта підприємництва в умовах невизначеності сприймаємо дещо іншим чином, ніж це прийнято у фінансовому менеджменті. При стабільному функціонуванні забезпечується рівновага фінансових та грошових потоків в межах суб'єкта підприємництва та при його взаємодії з суб'єктами зовнішнього економічного середовища. Подібний підхід зустрічається у праці В. В. Шелест [162, с. 135], який стверджує, що джерелом фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є рівновага його фінансової системи. Причому рівновага формується як рівність збурень зовнішніх впливів та внутрішньої фінансової системи. Це допущення видається дещо штучним, оскільки означає, що система завжди буде рівноважною або наблизатиметься до стану рівноваги.

Ми не сприймаємо рівновагу як рівність грошових потоків, а як такий розподіл, при якому зберігається їх структурна відповідність. Як міру нерегульованості системи при цьому використовуємо ентропію, як це рекомендується у праці [41, с. 222]. Подібний підхід до розуміння рівноваги є дещо механістичним [131, с. 30], однак в окремих працях вважається прийнятним для дослідження соціально-економічних процесів. Використання ентропії як характеристики стабільності розподілу фінансових ресурсів в межах суб'єкта підприємництва має певні обмеження. Справді, якщо між формуванням ресурсів та їх розподілом є зв'язок, то ентропія пов'язаних

характеристик є умовною і не може бути визначена на основі імовірності настання кожної окремої характеристики.

Нехай існує окремий суб'єкт підприємництва, джерела фінансових ресурсів якого $P_1, P_2, P_3, \dots, P_n$, розподілено в активи $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$. Ентропія формування ресурсів системи є сумою ентропій окремого джерела ресурсів:

$$HP = -\sum_{i=1}^n p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP}, \quad (3.1)$$

де HP – ентропія формування ресурсів суб'єкта підприємництва;

p_{iP} – імовірність виникнення окремого джерела ресурсів.

Так само ентропія розподілу ресурсів в активи

$$HA = -\sum_{i=1}^n p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} \quad (3.2)$$

У рівноважній системі

$$HA = HP \quad (3.3)$$

Тепер нехай в межах ряду $i \in 1, \dots, n$ частина характеристик P та A є пов'язаною в інтервалі k, \dots, z ($i \in 1, \dots, k, \dots, z, \dots, n$), тоді для інтервалів $1, \dots, k$ та z, \dots, n ентропія характеристик P та A є безумовною та розраховується за формулою (3.1), а для інтервалу k, \dots, z ентропія є умовною та розраховується за формулою:

$$H(P/A) = -\sum_k \sum_z p(P_k, A_z) \log_2 p(P_k/A_z) \quad (3.4)$$

Зазначимо також, що ентропія пов'язаних характеристик є симетричною, інакше:

$$H(A/P) = -\sum_k \sum_z p(A_k, P_z) \log_2 p(A_k/P_z) \quad (3.5)$$

$$-\sum_k \sum_z p(P_k, A_z) \log_2 p(P_k/A_z) = -\sum_k \sum_z p(A_k, P_z) \log_2 p(A_k/P_z) \quad (3.6).$$

Тоді

$$HP = -\sum_{i=1}^n p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} = -\sum_{i=1}^k p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} - \sum_k \sum_z p(P_k, A_z) \log_2 p(P_k/A_z) - \sum_{i=z}^n p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP}$$

та

$$HA = -\sum_{i=1}^n p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} = -\sum_{i=1}^k p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} - \sum_k \sum_z p(A_k, P_z) \log_2 p(A_k/P_z) - \sum_{i=z}^n p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA}$$

Рівність (3. 3) набуває виду

$$-\sum_{i=1}^k p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} - \sum_{i=z}^n p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} = -\sum_{i=1}^k p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} - \sum_{i=z}^n p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} \quad (3. 7)$$

Інакше кажучи, із розгляду виключаються пов'язані характеристики P та A .

Оскільки стан рівноваги є практично недосяжним, то враховуючи те, що ентропія в рівноважному стані досягає максимуму, а виробництво ентропії є рівним нулю

$$-\sum_{i=1}^k p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} - \sum_{i=z}^n p_{iP} \cdot \text{Log}_2 p_{iP} + \sum_{i=1}^k p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} + \sum_{i=z}^n p_{iA} \cdot \text{Log}_2 p_{iA} = 0 \quad (3. 8)$$

то пошук такого стану системи і є пошуком рівноважного стану суб'єкта підприємництва в умовах невизначеності.

Результати пошуку рівноважного стану окремих суб'єктів підприємництва відтворено у таблиці 3. 4.

Таблиця 3. 4 – Характеристики рівноважного стану суб'єктів підприємництва за формуванням та розподілом фінансових ресурсів

Характеристики	ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»	ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»
Джерела невизначеності при формуванні фінансових ресурсів	Резервний капітал, забезпечення виплат персоналу, інші забезпечення, цільове фінансування, інші довгострокові зобов'язання, поточні зобов'язання за виданими авансами, поточні зобов'язання з бюджетом	Інший додатковий капітал, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, короткострокові кредити банків, векселі видані, поточні зобов'язання з бюджетом	Інший додатковий капітал, нерозподілений прибуток, інші поточні зобов'язання
– питома вага в стані рівноваги	від 0,34 % до 6,4 %	від 43,83 % до 44 %	від 9,07 % до 9,48 %

продовження таблиці 3. 4

Характеристики	ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»	ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»
Джерела нестабільності при розподілі фінансових ресурсів	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти в національній валюті, грошові кошти в іноземній валюті, витрати майбутніх періодів	Незавершене будівництво, залишкова вартість основних засобів, виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, грошові кошти в національній валюті	Залишкова вартість основних засобів, чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості, дебіторська вартість за розрахунками з бюджетом, інша поточна дебіторської заборгованості, грошові кошти в національній валюті, інші оборотні активи
– питома вага в стані рівноваги	від 31,76 % до 34,08 %	від 85,75 % до 87,29 %	від 68,38 % до 70 %
Співзалежність ентропій формування та розподілу фінансових ресурсів	$HA_j = -0,6831 \cdot HP_{j-3} + 3,3371$ при $P = 0,99$	$HP_j = 0,3215 \cdot HA_{j-1} + 0,5353$ при $P = 0,997$	$HA_j = 0,0716 \cdot HP_{j-2} + 2,6652$ при $P = 0,99$
Співзалежність виробництва ентропій формування та розподілу фінансових ресурсів	$\frac{dHA_j}{dt} = -0,5351 \cdot \frac{dHP_{j-3}}{dt} + 0,0028$ при $P = 0,99$	$\frac{dHP_j}{dt} = 0,6886 \cdot \frac{dHA_{j-1}}{dt} + 0,0079$ при $P = 0,99$	$\frac{dHA_j}{dt} = 0,56 \cdot \frac{dHP_{j-2}}{dt}$ при $P = 0,99$ – 0,019

Виходячи із розуміння рівноважного стану системи в умовах невизначеності як максимального обсягу ентропії та мінімального її виробництва за формуванням та розподілом фінансових ресурсів для окремих суб'єктів підприємницької діяльності отримано наступні результати:

– для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» – стан рівноваги не спостерігається у жодному з періодів. Зважаючи на різну кількість елементів системи, що є джерелом невизначеності в активах та пасивах, виробництво ентропії в пасивах

значно перевищує виробництво ентропії в активах. Основні джерела невизначеності пов'язані з фінансовою діяльністю суб'єкта підприємництва (що робить актуальним включення фільтрів, пов'язаним з регулюванням фінансової стійкості). Означений критичний аспект фінансової безпеки суб'єкта підтверджується і результатами дослідження паспорта фінансової безпеки. Похідним підтвердженням значущості пасивів як джерел невизначеності є більша ширина діапазону питомої ваги джерел невизначеності у складі пасивів, ніж ширина діапазону питомої ваги джерел невизначеності у складі активів. Інакше кажучи – при формуванні фінансових ресурсів основним джерелом невизначеності є нестабільність цільового фінансування ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» за рахунок галузевих коштів при в цілому стабільній структурі активів, що обумовлені особливостями операційної діяльності суб'єкта. Виробництво ентропії у середньому за елементами активів та пасивів також підтверджує відсутність стану рівноваги. Однак при цьому середньо елементна ентропія за джерелами невизначеності є близькою в пасивах ($0,37 \pm 0,08$ %) та активах ($0,31 \pm 0,43$ %). Між обсягом ентропії та виробництвом ентропії в активах та пасивах існує часова спів залежність із лагом у три квартали, аргументом виступає обсяг ентропії та її виробництво в пасивах;

– для ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу» – стан рівноваги спостерігається у періодах з 2 кварталу 2007 року до 1 кварталу 2008 року, найбільш вираженою є рівновага у 4 кварталі 2007 року. Виробництво ентропії та її рівень в активах значно перевищують таке виробництво та її рівень в пасивах. Структурна невідповідність джерел невизначеності (сім джерел в активах та шість джерел в пасивах) не є цьому причиною. Основна відмінність полягає у середньо елементному рівні ентропії ($0,43 \pm 0,32$ % в активах та $0,21 \pm 0,26$ % в пасивах). Основні джерела невизначеності пов'язані із розподілом фінансових ресурсів в активи, що забезпечують операційну діяльність суб'єкта підприємництва (рисунок 3. 10). Джерела невизначеності при здійсненні фінансової діяльності суб'єкта підприємництва є найбільш значущими при залученні позикових коштів. Виробництво ентропії у середньому за елементами активів та пасивів також підтверджує отримані

висновки. Перше – стан виробництва ентропії за елементами активів та пасивів, що є джерелами невизначеності, підтверджує існування рівноваги у періодах з 2 кварталу 2007 року до 1 кварталу 2008 року. Між обсягом ентропії та виробництвом ентропії в активах та пасивах існує часова співзалежність із лагом в один квартал, аргументом виступає обсяг ентропії та її виробництво в активах;

– для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» стан рівноваги формування та розподілу фінансових ресурсів не спостерігається так само як і для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля». Зазначений суб'єкт підприємництва має найбільш суттєві відмінності за кількістю джерел невизначеності в активах та пасивах (шість та три відповідно), внаслідок чого рівень ентропії в активах втричі перевищує рівень ентропії в пасивах. Середньоелементна ентропія в активах ($0,45 \pm 0,3$ %) та в пасивах ($0,29 \pm 0,55$ %) також має суттєві відмінності. Виробництво ентропії в активах та її рівень перевищує виробництво в пасивах на два квартали. Основні джерела невизначеності та причини порушення рівноваги формування та розподілу фінансових ресурсів відтак сконцентровані в активах суб'єкта, що обслуговують процес обігу.

Резюмуючи отримані результати, отримуємо, що порушення стану рівноваги формування та розподілу фінансових ресурсів для аналізованих суб'єктів підприємницької діяльності, що призводять до зменшення ефективності функціонування фінансового механізму фінансової безпеки в умовах невизначеності є різними, що передбачає також включення різних фільтрів механізму. Конкретні напрями впливу невизначеності при формуванні та розподілі фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва на функціонування фінансового механізму фінансової безпеки відображено на рисунку 3. 10.

Забезпечення рівно важності процесів формування та розподілу фінансових ресурсів можливо за рахунок кількох напрямів:

– зменшення кількості джерел невизначеності таким чином, щоб їх кількість була рівною як в активах, так і в пасивах, що можливо досягти за рахунок посилення взаємозв'язку між непов'язаними та пов'язаними

характеристиками. Напрямок актуальний для тих суб'єктів, для яких характерний

Рисунок 3.10 – Вплив невизначеності при формуванні та розподілі фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва на функціонування фінансового механізму фінансової безпеки

близький середньо елементний рівень ентропії в активах та пасивах та незначні відмінності за кількістю джерел невизначеності (ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»);

– зменшення лагу причинно-наслідкових зв'язків виробництва та поглинання ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів, що визначає неможливість одночасного формування рівноважного стану в активах та пасивах (ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» та частково ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»);

– збільшення рівня невизначеності за тими джерелами, кількість яких є порівняно нижчою, що призведе до зростання середньо елементного рівня ентропії та вирівнювання за активами і пасивами. Наприклад, для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» кількість джерел невизначеності за активами – шість, за пасивами – три. Зменшити кількість джерел невизначеності за активами до трьох не є можливим. Водночас можливим є збільшити середньо елементний рівень ентропії за пасивами, що виражатиметься у зростанні обсягу фінансових ресурсів за основними джерелами невизначеності та виникнення нових джерел за тими статтями, для яких характерною є стабільна відсутність;

– зменшення рівня невизначеності за тими джерелами, кількість яких є порівняно високою, що характерно, наприклад, для ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу». Зменшення рівня невизначеності можна досягти, мінімізуючи коливання характеристик діяльності суб'єкта, що збільшить концентрацію значень характеристики в одному з інтервалів.

Зазначені напрями зменшення рівня невизначеності можна поєднувати у тому випадку, коли відмінності рівня невизначеності при формуванні та використанні фінансових ресурсів є значними. Зазначимо також, що заходи із адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до умов невизначеності не обов'язково означають зменшення її рівня, а лише – підтримання рівноваги рівня ентропії та виробництва ентропії. Таким чином, якщо суб'єкт підприємництва знаходиться на стадії зростання (що супроводжується збільшенням обсягу фінансових ресурсів, які

використовуються), зростання рівня ентропії не визначає зменшення рівня фінансової безпеки.

3. 3. Система стратагем управління рівнем фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Можливостей адаптації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва може бути недостатньо з огляду на підвищення рівня агресивності економічного середовища. Під агресивністю економічного середовища розуміємо існування системних небезпек та загроз, що можуть поставити під питання саме існування суб'єкта. В умовах агресивного економічного середовища незначне зменшення рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва призводить до значного підвищення його вразливості. Особливого значення набуває реалізація захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Реалізація цієї функції буде особливо ефективною за використання системного підходу.

Сам зміст системного підходу передбачає цілісність функціонування фінансового механізму з узгодженим виконанням окремих його завдань, з дотриманням їх ієрархії. Однак, зважаючи на змінність умов економічного середовища та специфіку функціонування самого суб'єкта підприємництва, реалізація системного підходу в конкретно-економічних умовах може суттєво відрізнятись.

Системний підхід також може бути реалізовано в межах фреймово-онтологічної моделі фінансової безпеки, основною ідеєю якої є структурований опис об'єктів і ситуацій проблемного середовища та їх властивостей [66, с. 301]. Така структуризація є певним аналогом стратагемності вирішення проблемної ситуації.

Стратагема відповідає типу поведінки в умовах агресивного середовища, формування стратагем реалізує захисну функцію фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Сутність стратагем подібна до алгоритму, вона визначає послідовність дій. Стратагема представляє собою

стандартизовану сукупність заходів, реалізованих у певній послідовності, яка обирається в залежності від позиції суб'єкта в конкретних умовах, його ресурсів. Вибір стратегами споріднений з теорією стратегічного позиціонування [80, с. 101].

Наприклад, свого роду формою вибору стратегами управління фінансовою безпекою суб'єкта підприємництва є формулювання стратегій, запропоноване Е. П. Картузовим [72, с. 119-120] в залежності від результатів SWOT-аналізу.

Так, виокремлюються стратегії:

– підтримки та розвитку сильних сторін механізму управління фінансовою безпекою підприємства у напрямі реалізації на конкретному підприємстві позитивних можливостей зовнішнього середовища;

– подолання слабких сторін механізму управління фінансовою безпекою підприємства за рахунок можливостей, які надає для цього зовнішнє середовище;

– використання сильних сторін підприємства для подолання негативних впливів з боку зовнішнього середовища;

– подолання зовнішніх загроз та негативних внутрішніх сторін діяльності підприємства.

Виходячи з можливих комбінацій результатів якісної оцінки рівня фінансової безпеки за паспортом фінансової безпеки, ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності було розроблено кілька груп стратегем забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в агресивному економічному середовищі. Зміст окремих стратегем відтворено у Додатку Л відповідно до комплексу завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності із зміною ієрархії підходів до його функціонування (див. п. 1. 2).

У таблиці 3. 5 наведено систематизацію стратегем фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за базовим підходом, умовами вибору стратегами, позицією стратегами в межах групи. У комірках таблиці

наведено опис позицій паспорту фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за схемою (рис. 3. 11).

Кількість позицій паспорту фінансової безпеки, що є гіршими, ніж у суб'єкта стандарт CC^-		Кількість позицій паспорту фінансової безпеки, що є кращими, ніж у суб'єкта стандарт, але гіршими, ніж у суб'єкта еталон C^0		Кількість позицій паспорту фінансової безпеки, що є кращими, ніж у суб'єкта еталон CE^+	
З них мають низхідну динаміку (x ↓)	З них мають висхідну динаміку (x ↑)	З них мають низхідну динаміку (x ↓)	З них мають висхідну динаміку (x ↑)	З них мають низхідну динаміку (x ↓)	З них мають висхідну динаміку (x ↑)

Рисунок 3.11 – Схема опису умов вибору стратегії за паспортом фінансової безпеки

Група стратегій А ($A:10CE^+$ за таблицею 3.5) застосовується при перебуванні індикаторів паспорта фінансової безпеки у полі високого рівня фінансової безпеки, однак економічне середовище при цьому є агресивним, перелік небезпек та загроз значним. Вибір окремої стратегії та перехід від однієї стратегії до іншої у цьому разі є залежним від обсягу вільних фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва, попередньої динаміки елементів паспорта фінансової безпеки та можливостей їх відстеження. Вихідним для всієї групи стратегій у забезпеченні фінансової безпеки є критеріальний підхід. Оскільки всі характеристики паспорта фінансової безпеки свідчать про її високий рівень, то виокремлення додаткових завдань щодо її забезпечення не є доцільним. Зміст стратегій та їх співвідношення (рисунок 3.12) є наступним:

– стратегія А1 – «Бездіяльність». Умовою застосування є сталість характеристик паспорта фінансової безпеки протягом тривалого періоду часу ($A1:10CE^+ : 0 \downarrow; 0 \uparrow$), що означає, що незважаючи на агресивність економічного середовища, суб'єкт функціонує стало та не підлягає більшості ризиків та загроз. Необхідними заходами є постійне відстеження показників паспорта на резервування коштів для проведення внутрішнього самострахування від

ризиків та загроз. Кількість необхідних вільних фінансових ресурсів при цьому не є значною. Послідовність реалізації завдань у межах стратегіми зображена в Додатку Л (рисунки Л. 1);

Таблиця 3.5 – Систематизація стратегіем фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства

Позиція стратегіми в межах групи за базовим підходом	Необхідність додаткового фінансування	Базовий підхід в ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки					
		група А $A: 10CE^+$	група Б $B: 4-6C^0,$ $4-6CE^+$	група В $B: 3CC^-$ $4C^0,$ $3CE^+$	група Г $G: 10C^0$	група Д $D: 4-6CC^-$ $4-6C^0$	група Е $E: 10CC^-$
		критеріальний	циклічна зміна критеріального та програмно-цілового чи системного і процесного підходів	циклічна зміна програмно-цілового та критеріального чи системного і процесного підходів	системний чи/та процесний	циклічна зміна комплексного та системного чи процесного підходів	комплексний
без змін	низька	$A1:$ $CE^+ : 0 \downarrow; 0 \uparrow$	$B1:$ $C^0 : 0 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 0 \uparrow$	$B1:$ $CC^- : 0 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 0 \uparrow$	$G1:$ $C^0 : 0 \downarrow; 0 \uparrow$	$D1:$ $CC^- : 0 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 0 \uparrow$	$E1:$ $CC^- : 0 \downarrow; 0 \uparrow$
на крок вище за ієрархією підходів	низька	$A2:$ $CE^+ : 1-3 \downarrow; 0$	$B2:$ $C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$	$B2:$ $CC^- : 1 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 2 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 1 \downarrow; 0 \uparrow$	$G2:$ $C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$	$D2:$ $CC^- : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$	$E2:$ $CC^- : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$
протистоятим базовому підходу	середня	$A3:$ $CE^+ : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$	$B3:$ $C^0 : 0 \downarrow; 1-3 \uparrow$ $CE^+ : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$	$B3:$ $CC^- : 0 \downarrow; 1-2 \uparrow$ $C^0 : 1 \downarrow; 1 \uparrow$ $CE^+ : 1-2 \downarrow; 0 \uparrow$	$G3:$ $C^0 : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$	$D3:$ $CC^- : 0 \downarrow; 1-3 \uparrow$ $C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$	$E3:$ $CC^- : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$
протистоятим базовому підходу	середня	$A4:$ $CE^+ : 4-6 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$	$B4:$ $C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 1-3 \uparrow$	$B4:$ $CC^- : 1-2 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 1 \downarrow; 1 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 1-2 \uparrow$	$G4:$ $C^0 : 4-6 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$	$D4:$ $CC^- : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 1-3 \uparrow$	$E4:$ $CC^- : 4-6 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$
на крок нижче за ієрархією підходів	висока	$A5:$ $CE^+ : 0 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$	$B5:$ $C^0 : 0 \downarrow; 1 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 1 \uparrow$	$B5:$ $CC^- : 0 \downarrow; 1 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 2 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 1 \uparrow$	$G5:$ $C^0 : 0 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$	$D5:$ $CC^- : 0 \downarrow; 1 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 1 \uparrow$	$E5:$ $CC^- : 0 \downarrow,$ $2-3 \uparrow$

Закінчення таблиці 3. 5

Позиція стратегієми в межах групи за базовим підходом	Необхідність додаткового фінансування	Базовий підхід в ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки					
		група А $A: 10CE^+$	група Б $B: 4-6C^0,$ $4-6CE^+$	група В $B: 3CC^-$ $4C^0,$ $3CE^+$	група Г $\Gamma: 10C^0$	група Д $D: 4-6CC^-$ $4-6C^0$	група Е $E: 10CC^-$
		критеріальний	циклічна зміна критеріального та програмно-цільового чи системного і процесного підходів	циклічна зміна програмно-цільового та критеріального чи системного і процесного підходів	системний чи/та процесний	циклічна зміна комплексного та системного чи процесного підходів	комплексний
без врахування ієрархії	висока	$A6: CE^+ : 10 \downarrow; 0 \uparrow$ або $A6: CE^+ : 0 \downarrow; 10 \uparrow$	$B6: C^0 : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$ або $B6: C^0 : 0 \downarrow; 4-6 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 4-6 \uparrow$	$B6: CC^- : 3 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 4 \downarrow; 0 \uparrow$ $CE^+ : 3 \downarrow; 0 \uparrow$ або $B6: CC^- : 0 \downarrow; 3 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 4 \uparrow$ $CE^+ : 0 \downarrow; 3 \uparrow$	$\Gamma6: C^0 : 10 \downarrow; 0 \uparrow$ або $\Gamma6: C^0 : 0 \downarrow; 10 \uparrow$	$D6: CC^- : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$ $C^0 : 4-6 \downarrow; 0 \uparrow$ або $D6: CC^- : 0 \downarrow; 4-6 \uparrow$ $C^0 : 0 \downarrow; 4-6 \uparrow$	$E6: CC^- : 10 \downarrow; 0 \uparrow$ або $E6: CC^- : 0 \downarrow; 10 \uparrow$

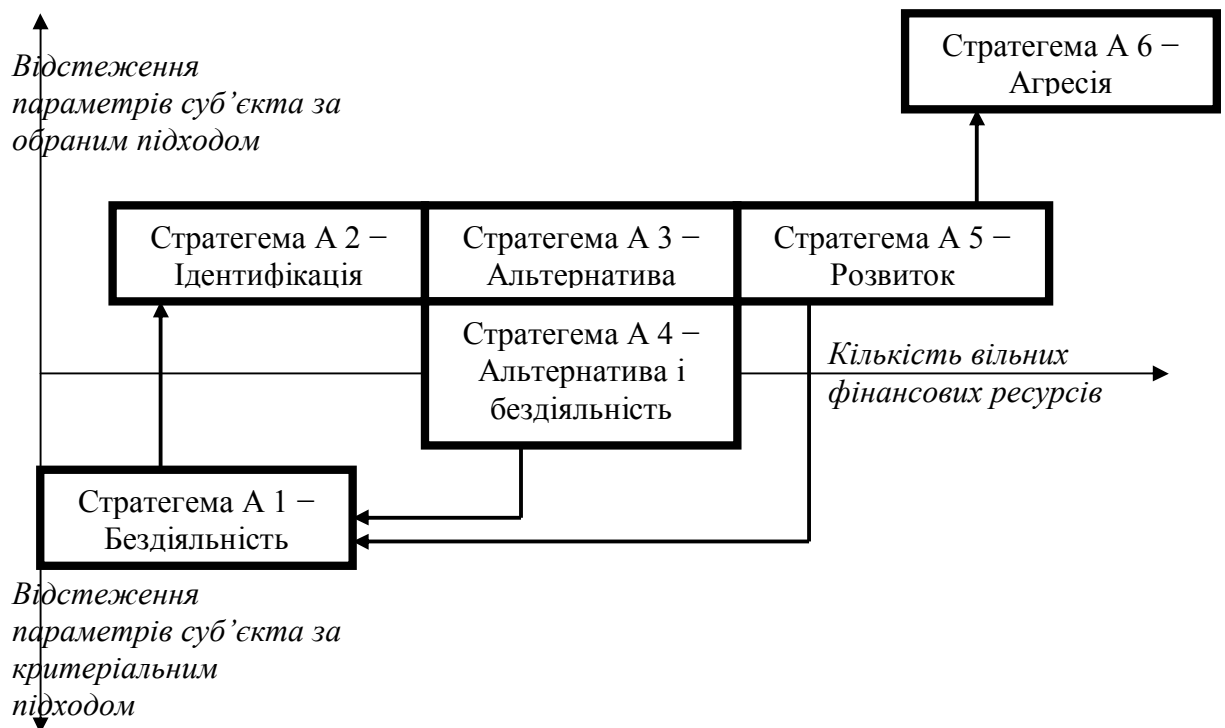

Рисунок 3. 12 – Співвідношення стратегієм групи А

– стратегема А 2 – «Ідентифікація» або перехід від критеріального підходу на крок вперед – до програмно-цільового. Доцільним застосування цієї стратегеми є тоді, коли спостерігається негативна динаміка однієї-трьох характеристик паспорту фінансової безпеки ($A2:10CE^+ :1-3 \downarrow; 0 \uparrow$), що означає, що агресивність середовища поступово послаблює рівень фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, робить його більш вразливим до зовнішніх небезпек та загроз, але зміни не носять системного характеру. Відповідно необхідними є ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек та загроз, мінімізація фінансових ризиків, попередження виникнення кризового стану. Послідовність реалізації стратегеми зображена на рисунку Л. 2 (Додаток Л. 2) ;

– стратегема А 3 – «Альтернатива» – для реалізації обирається процесний чи системний підходи, як такі, що лежать якнайдалі від критеріального, якщо враховувати не тільки прямі, а й зворотні зв'язки за ієрархією завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Реалізація цієї стратегеми потребує більшого обсягу вільних фінансових ресурсів і застосовується тоді, коли з десяти характеристик паспорту фінансової безпеки від чотирьох до шести мають низхідну динаміку ($A3:10CE^+ :4-6 \downarrow; 0 \uparrow$), що означає можливість суттєвих змін у рівні фінансової безпеки у найближчий період часу (зображена на рисунку Л. 3);

– стратегема А 4 – «Альтернатива та бездіяльність» за своїм змістом та можливостями застосування рівноцінна стратегемі «Альтернатива». Основна відмінність полягає не у одночасності реалізації двох підходів, а у забезпеченні цієї одночасності при фактичній реалізації одного з підходів. Є більш економічною у порівнянні із стратегемою «Альтернатива» та доцільною у застосуванні при існуванні системних загроз для суб'єкта підприємництва чи розходженні динамік характеристик паспорту фінансової безпеки ($A4:10CE^+ :4-6 \downarrow; 2-3 \uparrow$). Тоді реалізації підлягає той із підходів, який є менш доцільним для суб'єкта підприємництва (наприклад, процесний), який потім переводиться у сферу «Бездіяльності», а як «Альтернатива» починає реалізовуватись інший (наприклад, системний);

– стратегема А 5 – «Розвиток» – або перехід від критеріального підходу на крок вище – до інтегрованого, застосовується при існуванні чітко вираженої динаміки до покращення трьох-чотирьох характеристик паспорту фінансової безпеки ($A5:10CE^+ : 0 \downarrow; 2-3 \uparrow$). Можливості застосування цієї стратегеми визначаються тим, що агресивне економічне середовище відповідає сильним сторонам діяльності суб'єкта підприємництва та може стимулювати його економічне зростання;

– стратегема А 6 – «Агресія» – є однією з найбільш ризикованих та дорогих стратегем. Її застосування може бути доцільним у випадку полярних ситуацій: коли всі характеристики паспорта фінансової безпеки мають різку тенденцію до погіршення та середовище містить кілька системних загроз; коли всі характеристики паспорта фінансової безпеки мають різку тенденцію до покращення та суб'єкт підприємництва має значний обсяг вільних фінансових ресурсів ($A6:10CE^+ : 10 \downarrow; 0 \uparrow$, або $A6:10CE^+ : 0 \downarrow; 10 \uparrow$). Зміст стратегеми полягає у реалізації всіх підходів одночасно та забезпеченні окремих можливостей впливу на стан економічного середовища.

Група стратегем Б використовується у тому випадку, коли частина параметрів паспорту фінансової безпеки відповідає середньому рівню фінансової безпеки, а частина – високому, співвідношення параметрів паспорту фінансової безпеки ($B:4-6C^0,4-6CE^+$ за таблицею 3. 5), що відповідають високому рівню фінансової безпеки та середньому рівню є приблизно рівним. Зміст стратегем полягає у циклічному повторенні критеріального підходу та одного із підходів наступних рівнів (програмно-цільового, процесного та системного) які виступають як базові (рисунок 3. 13):

– стратегема Б 1 – «Пауза» – є еквівалентом стратегеми А 1 («Бездіяльність») при порівняно гірших параметрах паспорту фінансової безпеки. Умови застосування є такими ж як і у стратегемі А 1 ($B1:4-6C^0 : 0 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6CE^+ : 0 \downarrow; 0 \uparrow$). Оскільки параметри фінансової безпеки не свідчать про існування безпосередніх загроз і небезпек суб'єкту підприємництва то доцільним є відтермінування активних дій щодо посилення

рівня фінансової безпеки. Зазначена стратегема може бути застосована при погіршенні параметрів паспорту фінансової безпеки, пов'язаних із ефективністю використання фінансових ресурсів, однак у такій мірі, що передбачає поступове їх накопичення. Через певний період часу ці ресурси спрямовують на фінансування капіталу таким чином, щоб перейти до наступної стратегеми;

Рисунок 3. 13 – Співвідношення стратегем групи Б

– стратегема Б 2 – «Посилення сильного» – є аналогом стратегеми А 2 («Ідентифікація»), полягає у циклічності повторення критеріального та програмно-цільового підходів. Основою стратегеми є реалізація завдання ідентифікації ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек та загроз із

програмно-цільового підходу. Потенційні небезпеки та загрози пов'язують із тими параметрами паспорту фінансової безпеки, які відповідають її середньому рівню ($B2: 4-6C^0: 1-3 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6CE^+: 1-3 \downarrow, 0 \uparrow$). Зміст стратегії полягає у посиленні тих складових фінансової безпеки, що й так перебувають на високому рівні. За рахунок цього рівень фінансової безпеки в цілому зростає, додаткові вкладення вільних фінансових ресурсів не є значними, потенційно покращуватимуться і ті параметри, які відповідають «суб'єкту-стандарт»;

– стратегія Б 3 – «Рівновага» – є аналогом стратегії А 3 («Альтернатива»), основою стратегії є реалізація завдання підтримання рівно важності співвідношення власних і позикових фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва. Підставою для її застосування є такий стан параметрів паспорту фінансової безпеки, за якого гіршими є показники ефективності використання коштів $B3: 4-6C^0: 0 \downarrow, 1-3 \uparrow; 4-6CE^+: 1-3 \downarrow, 0 \uparrow$. Саме тому найбільш актуальним завданням стає створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел у їх рівноважному співвідношенні або перехід до комплексного підходу фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності як найбільш віддаленого від програмно-цільового за прямими й зворотними зв'язками за ієрархією завдань механізму;

– стратегія Б 4 – «Диверсифікація» відповідає стратегії А 4 «Альтернатива та бездіяльність» – основним спрямуванням стратегії є одночасне сповільнене покращення всіх параметрів фінансової безпеки, які відповідають її середньому рівню із залученням якомога більшої кількості додаткових джерел фінансування, диверсифікуючи при цьому ризики кредитування. Оскільки багато спрямованість реалізації стратегії відповідає реалізації кількох завдань одночасно, остільки передбачає диверсифікацію фінансового управління суб'єктом підприємництва. Підставою для застосування стратегії є умови $B4: 4-6C^0: 1-3 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6CE^+: 0 \downarrow, 1-3 \uparrow$;

– стратегія Б 5 – «Кроки» – передбачає поетапне покращення тих параметрів паспорту фінансової безпеки, які є порівняно гіршими, за своїм

спрямуванням відповідає стратегімі А 5 «Розвиток», реалізація стратегімі передбачає наявності певної кількості вільних фінансових ресурсів, однак їх вивільнення може мати тимчасовий характер. Реалізується за умов $B5: 4-6C^0: 0 \downarrow, 1 \uparrow; 4-6CE^+: 0 \downarrow, 1 \uparrow;$

– стратегіма Б 6 – «Рух і поділ» (характеристика умов застосування $B6: 4-6C^0: 4-6 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6CE^+: 4-6 \downarrow, 0 \uparrow$ або $B6: 4-6C^0: 0 \downarrow, 4-6 \uparrow; 4-6CE^+: 0 \downarrow, 4-6 \uparrow$) є аналогом стратегімі А 6 «Агресія», може бути використані при наявності накопичених вільних фінансових ресурсів. Полягає у агресивній реалізації політики розвитку таким чином, щоб у подальшому існувала можливість організаційного поділу суб'єкта підприємництва з виокремленням одного суб'єкта з високим рівнем фінансової безпеки та іншого – із середнім рівнем.

Стратегімі групи В доцільні для використання у тому випадку, коли параметри паспорту фінансової безпеки відповідають як її високому рівню, так і середньому чи низькому ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+$ за таблицею 3. 5). Така ситуація не означає, що суб'єкт підприємництва має середній рівень безпеки, але відповідає існуванню вразливих місць стосовно агресивного економічного середовища. Активне виконання захисної функції зміщує акценти із контролю за внутрішнім середовищем на контроль зовнішніх ризиків та небезпек. Сукупність стратегімі групи В є близькою до сукупності стратегімі групи Б, проте циклічному повторенню підлягає реалізація програмно-цільового підходу та критеріального, системного та процесного. За змістом частина стратегімі груп Б та В є ідентичними, однак послідовність реалізації завдань буде іншою. Взаємозв'язок між стратегіміми групи В відтворено на рисунку 3. 14:

– стратегіма В 1 – «Блокада» – зміст стратегімі полягає у блокуванні найбільш вразливих параметрів паспорту фінансової безпеки. Реалізація програмно-цільового підходу полягатиме у визначенні ризиків, небезпек та загроз, пов'язаних із параметрами паспорту фінансової безпеки, які мають найнижчий якісний рівень та розробці відповідних напрямів дій. Позиція цієї

стратегіями передбачає відсутність суттєвих тенденцій у динаміці індикаторів паспорту фінансової безпеки

($B : 3CC^- , 4C^0 , 3CE^+ ; 3CC^- : 0 \downarrow , 0 \uparrow ; 4C^0 : 0 \downarrow , 0 \uparrow ; 3CE^+ : 0 \downarrow , 0 \uparrow$);

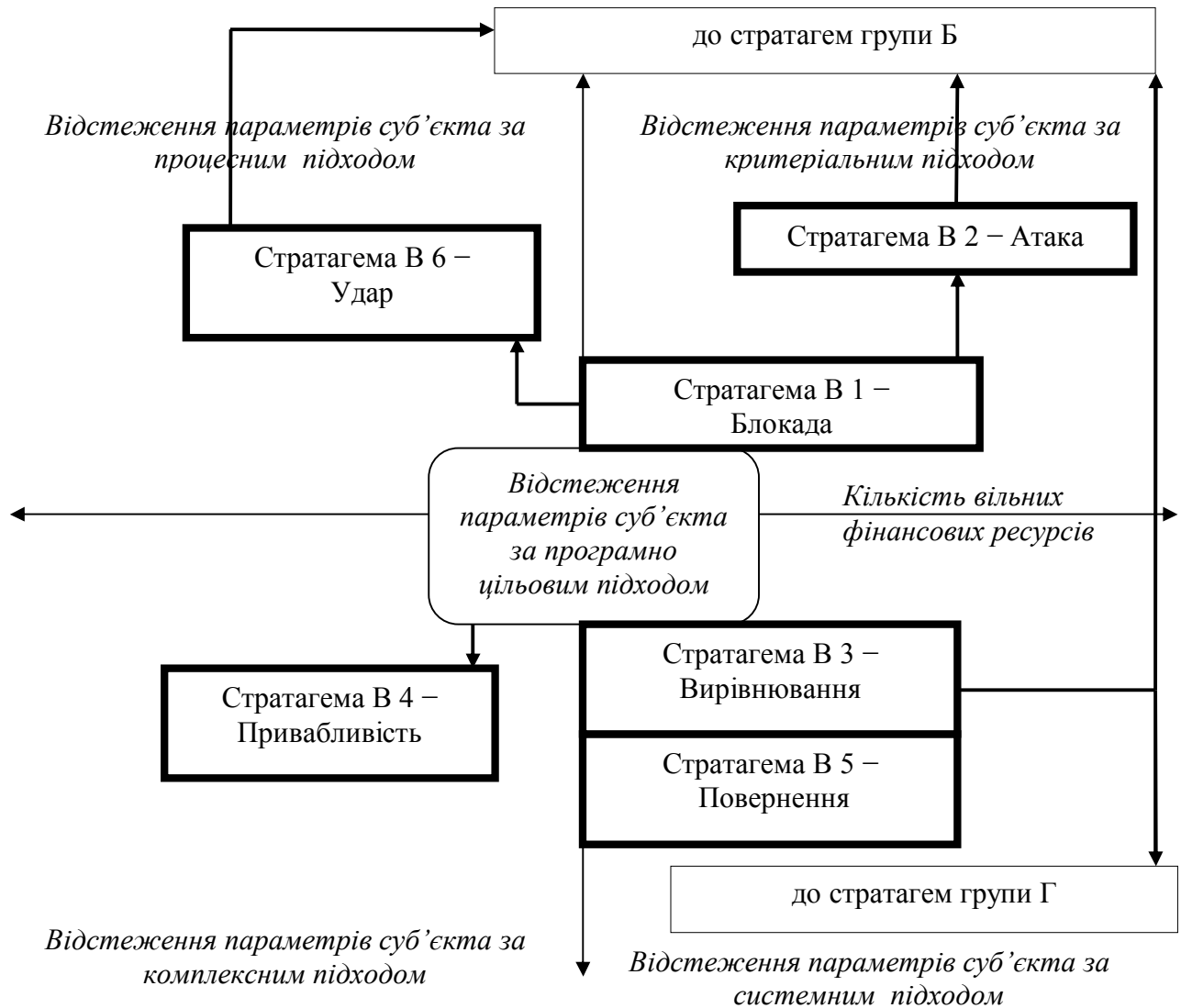

Рисунок 3. 14 – Співвідношення стратегем групи В

– стратегією В 2 – «Атака» – зміст зазначеної стратегії передбачає проведення прямих дій із посилення ризику за окремою операцією для виявлення дійсного його рівня, а потім розробка захисту. Проведення цієї стратегії означає готовність до певного рівня втрат, отже, існування запасу вільних фінансових ресурсів. В межах стратегії «Атака» відбувається циклічна реалізація програмно-цільового та критеріального підходів, починаючи з програмно-цільового. Позиція цієї стратегії передбачає перехід

від базового підходу на крок назад за ієрархією, тобто є аналогом стратегама А 2 та Б 2 ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 1 \downarrow, 0 \uparrow; 4C^0 : 2 \downarrow, 0 \uparrow; 3CE^+ : 1 \downarrow, 0 \uparrow$);

– стратегема В 3 – «Вирівнювання» – зміст цієї стратегеми полягає у якісному вирівнюванні параметрів паспорту фінансової безпеки. Аналогом зазначеної стратегеми є стратегема А 6 «Альтернатива». Основним завданням реалізації стратегеми В 3 є нейтралізація найбільш суттєвих ризиків та загроз. Під час реалізації стратегеми відбувається зменшення рівня фінансової безпеки за тими параметрами, які є найбільш високими, і зменшення – за тими, що є найнижчими. Оскільки наслідки застосування стратегеми можуть бути неоднозначними, то стратегема «Вирівнювання» буде проміжною при переході до стратегем групи Б чи до стратегем групи Г ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 0 \downarrow, 1-2 \uparrow; 4C^0 : 1 \downarrow, 0 \uparrow; 3CE^+ : 1-2 \downarrow, 0 \uparrow$);

– стратегема В 4 – «Привабливість» – передбачає перехід до підходу, альтернативного базовому. У даному випадку таким підходом є комплексний, в межах якого повинно відбуватись стимулювання залучення додаткових фінансових ресурсів при врахуванні їх рівноважного співвідношення. Оскільки умовою використання стратегеми є існування позитивних динамік індикаторів фінансової безпеки, оскільки додаткове залучення коштів може бути одночасно спрямоване на досягнення розвитку суб'єкта підприємництва та реалізацію захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки за найбільш вразливими параметрами ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 1 \downarrow, 0 \uparrow; 4C^0 : 1-2 \downarrow, 0 \uparrow; 3CE^+ : 0 \downarrow, 1-2 \uparrow$);

– стратегема В 5 – «Повернення» – зміст стратегеми передбачає повернення до такого стану суб'єкта підприємництва, за якого критичні значення параметрів паспорту фінансової безпеки набували значення оптимальних. Відповідно актуальним в межах цієї стратегеми є поєднання програмно-цільового та системного підходів, починаючи з системного (для визначення стану системи відповідного високому рівню фінансової безпеки). Оскільки така постановка завдань передбачає «рух вперед на крок» порівняно із базовим підходом за ієрархією завдань фінансового механізму забезпечення

фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності, то вона є аналогом стратегама А 5 та В 5 ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 0 \downarrow, 1 \uparrow; 4C^0 : 0 \downarrow, 2 \uparrow; 3CE^+ : 0 \downarrow, 1 \uparrow$);

– стратегема В 6 – «Удар» – зміст цієї стратегеми полягає у визначенні існування взаємозв'язків між параметрами паспорту фінансової безпеки, які мають найнижчий рівень та цілеспрямований вплив на той із них, що найбільш тісно пов'язаний із іншими. Відшукується так зване «слабке місце» у системі фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Оскільки взаємозв'язок між параметрами паспорту фінансової безпеки відшуковують у межах процесного підходу, то початкова реалізація стратегеми відповідає «кроку вперед» за ієрархією підходів, однак після досягнення очікуваних наслідків застосування стратегеми відбувається одночасна реалізація кількох груп завдань ($B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 3 \downarrow, 0 \uparrow; 4C^0 : 4 \downarrow, 0 \uparrow; 3CE^+ : 3 \downarrow, 0 \uparrow$ або $B: 3CC^-, 4C^0, 3CE^+; 3CC^- : 0 \downarrow, 3 \uparrow; 4C^0 : 0 \downarrow, 4 \uparrow; 3CE^+ : 0 \downarrow, 3 \uparrow$).

Стратегеми групи Г використовують у тому випадку всі параметри паспорту фінансової безпеки коливаються в межах від «суб'єкта-стандарт» до «суб'єкта-еталон» ($G: 10 C^0$ за таблицею 3. 5), що відповідає нормальному стану фінансової безпеки. Однак індикатори стану фінансової безпеки для «суб'єкта-стандарт» в умовах агресивного економічного середовища зазвичай є низькими. Крім того, в умовах агресивного економічного середовища необхідний посилений рівень фінансової безпеки, щоб можна було забезпечити захист від високо імовірних ризиків та небезпек. Взаємозв'язок між стратегемами групи Г буде наступним: (рис. 3. 15):

– стратегема Г 1 – «Акцент», умови застосування описуються як $G1: 10C^0 : 0 \downarrow; 0 \uparrow$ – зміст стратегеми є аналогічним змісту стратегеми А 3, оскільки для початку реалізації обирається завдання, що відповідають процесному чи системному підходам, однак тактика реалізації стратегеми Г 1 та умови застосування є дещо іншими. По-перше, у межах стратегеми Г 1 відстежується спочатку вузький, потім все більш широкий спектр індикаторів рівня фінансової безпеки, дієвість кожного з заходів щодо підтримання рівня фінансової безпеки перевіряється також по все більшому спектру індикаторів.

До реалізації кожного наступного завдання приступають при умові кількох циклів реалізації попереднього, роблячи акцент на забезпеченні ключових параметрів фінансової безпеки. Таким чином, базовий підхід підлягає повторенню на початку реалізації стратегіями;

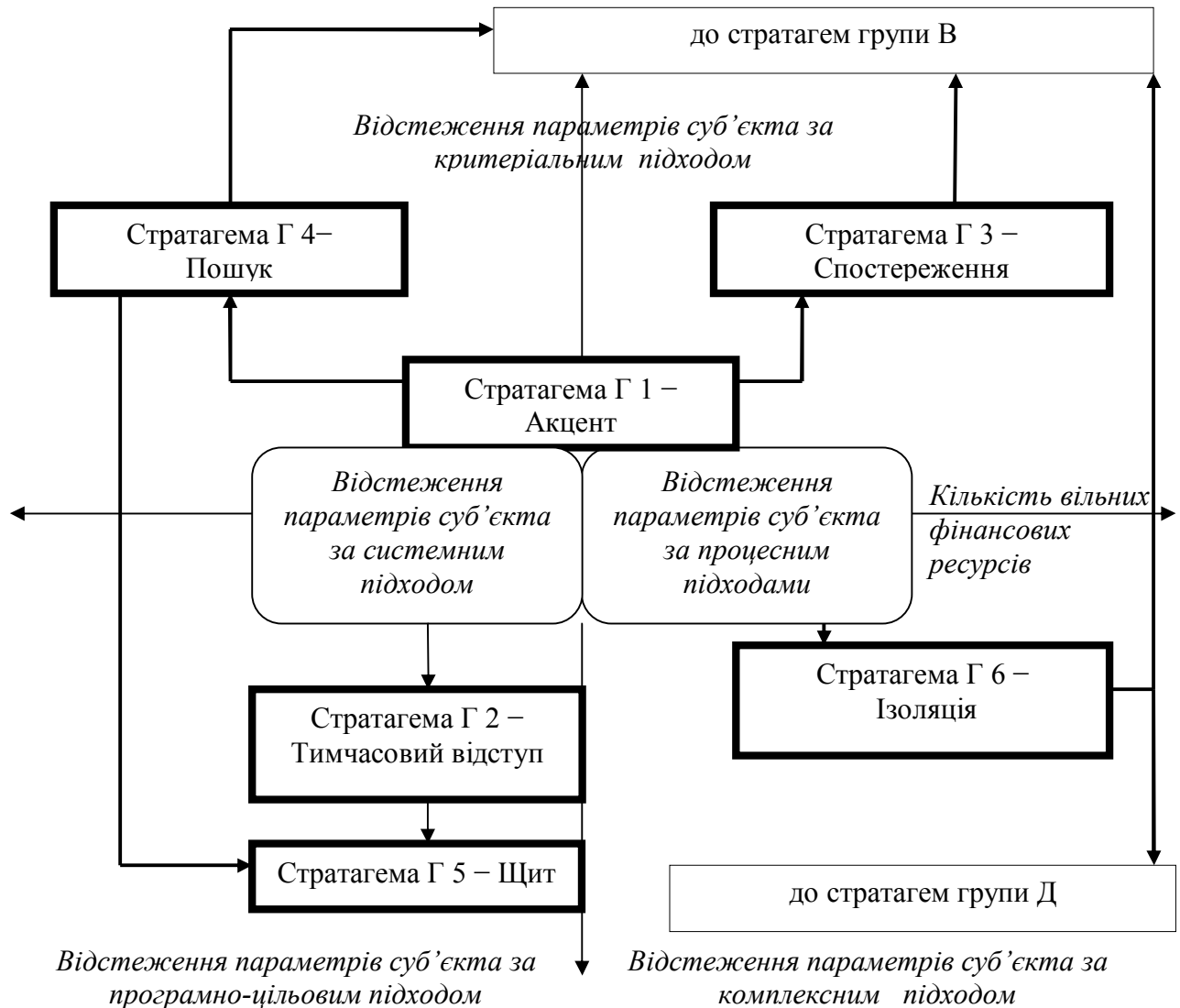

Рисунок 3. 15 – Співвідношення стратегіям групи Г

– стратегія Г 2 – «Тимчасовий відступ», умови застосування $G2:10C^0:1-3\downarrow;0\uparrow$ – за змістом ця стратегія означає вибір як базового комплексного підходу та формування оптимального структурного співвідношення фінансових ресурсів, причому така оптимізація структури джерел фінансування відбувається за рахунок їх зменшення, а не за рахунок зростання. Частково це матиме вид згорання діяльності суб'єкта підприємництва, що є доцільним в умовах агресивного економічного

середовища та при послабленні індикаторів рівня фінансової безпеки. Однак наступним кроком буде розширення напрямів діяльності, залучення інвестицій та посилення ефективності діяльності;

– стратегема Г 3 – «Спостереження», за умовами вибору $G3:10C^0:4-6 \downarrow; 0 \uparrow$. Підхід, який протистоїть базовому процесному – критеріальний. Особливістю застосування даного підходу в межах стратегеми Г 3 є те, що спостереження за сукупністю індикаторів фінансової безпеки суб'єкт підприємництва повинен проводити не тільки для себе, а й для інших суб'єктів підприємництва з однорідної групи. Метою є виявлення суттєвих змін у рівні фінансової безпеки (для виявлення потенційних змін у власній фінансовій безпеці) та можливостей для розширення;

– стратегема Г 4 – «Пошук» – при формуванні цієї стратегеми вихідним є положення про неоднозначний характер будь-якого впливу. Агресивні впливи небезпек та загроз можуть мати і незначні позитивні наслідки. Реалізація критеріального підходу у даному випадку означає пошук таких параметрів діяльності суб'єкта підприємництва, які покращуються внаслідок дії небезпек та загроз. Умовою застосування стратегеми є існування за основної маси негативних динамік індикаторів фінансової безпеки покращення окремих характеристик $G4:10C^0:4-6 \downarrow; 2-3 \uparrow$. Надалі є доцільним перехід до програмно-цільового підходу із покращенням тих індикаторів, які мають відповідну тенденцію. Потенційним є формування ситуації $B:3-4CC^-, 3-4C^0, 3-4CE^+$ та перехід до стратегем групи В;

– стратегема Г 5 – «Щит» – реалізація цієї стратегеми розуміє під собою «крок назад» від базового системного чи процесного підходів за ієрархією завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, тобто базовим підходом для зазначеної стратегеми є програмно-цільовий. Умови застосування: $G5:10C^0:0 \downarrow; 2-3 \uparrow$ (табл. 3. 5). Особливістю реалізації стратегеми є розробка систем захисту не від найбільших небезпек та загроз, а від менш значущих для суб'єкта підприємництва. Оскільки значення індикаторів рівня фінансової безпеки є середніми, то заходи щодо

попередження реалізації значних небезпек та загроз не матимуть значної дієвості. Основне спрямування систем захисту – компенсація тих небезпек, які можуть призвести до погіршення індикаторів, які мають тенденцію до покращення;

– стратегема Г 6 – «Ізоляція» – зміст стратегеми полягає у змішуванні кількох підходів. Для її реалізації необхідним є організаційне або/ та фінансове відокремлення окремих підрозділів суб'єкта підприємництва. Напрями розшарування підходів будуть залежати від часткових паспортів фінансової безпеки за підрозділами. Застосування даної стратегеми також означає можливість виявлення найбільш вразливого місця суб'єкта підприємництва з точки зору фінансової безпеки та його наступне відокремлення. ($G6:10C^0:10\downarrow;0\uparrow$). Або навпаки – виявлення найбільш сильного підрозділу з метою забезпечення його агресивного розвитку ($A6:10C^0:0\downarrow;10\uparrow$).

Умови застосування стратегем групи Д відповідають ситуації, коли приблизно рівні частки індикаторів рівня фінансової безпеки є середніми за значенням (коливаються в межах від «суб'єкта-стандарт» до «суб'єкта-еталон») чи низькими за значенням (є гіршими, ніж для «суб'єкта-стандарт») ($D:4-6CC^-,4-6C^0$ за таблицею 3. 5). Суб'єкт підприємницької діяльності, що має подібні параметри паспорту фінансової безпеки, є надзвичайно вразливим до небезпек та загроз агресивного економічного середовища, що обумовлює необхідність проведення найбільш активного захисту з усіх наведених вище стратегем. Альтернативою може бути тільки досягнення критичних параметрів рівня фінансової безпеки, що визначає загрозу самому існуванню суб'єкта. Базовим підходом для групи стратегем Д є циклічне повторення комплексного та процесного чи системного підходів, в залежності від умов та специфіки застосування стратегем. На рисунку 3.16 показано взаємозв'язок між стратегемами групи Д.

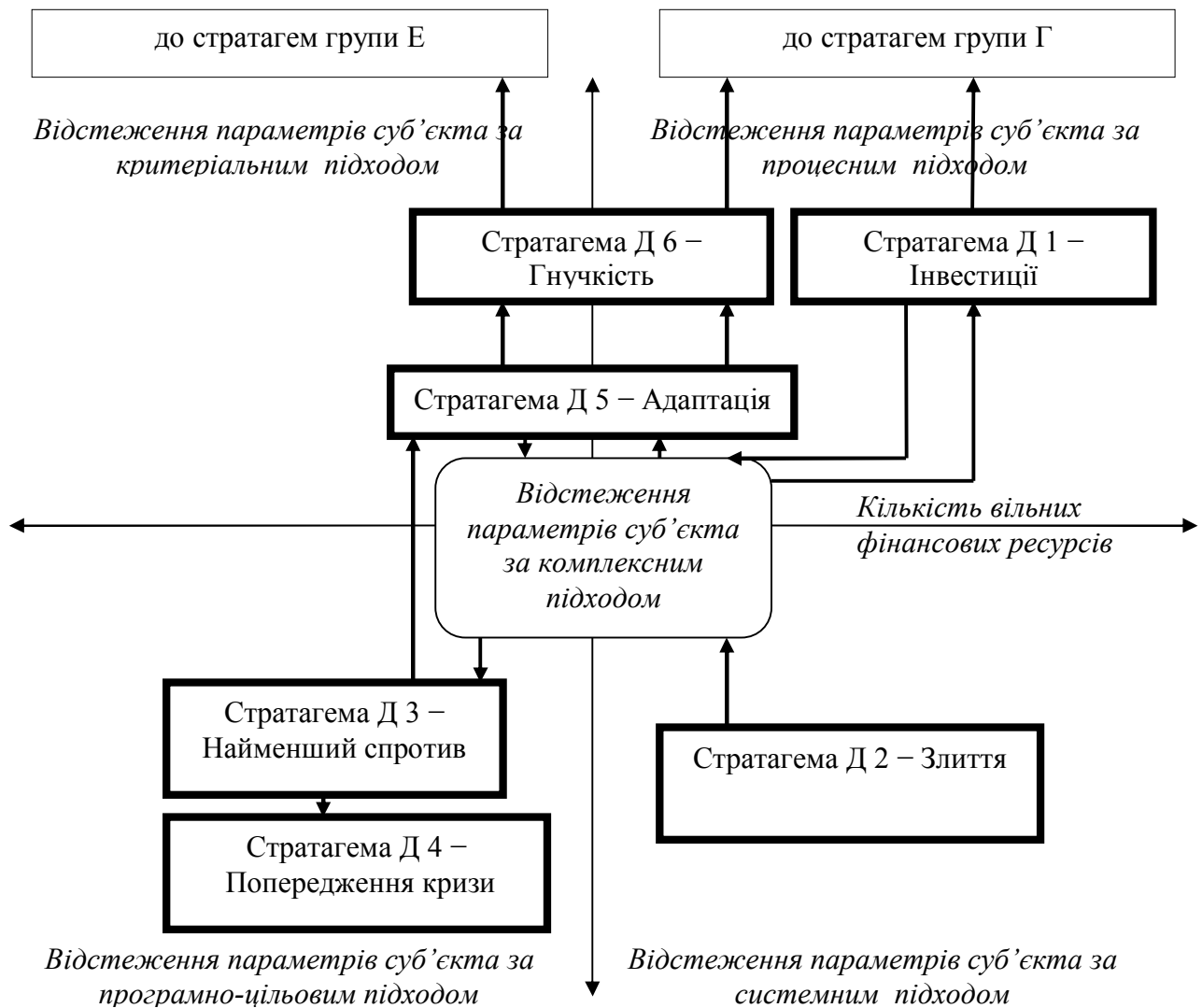

Рисунок 3. 16 – Співвідношення стратегаем групи Д

Зміст стратегаем групи Д полягає в наступному:

– стратегаема Д 1 – «Інвестиції» – Умовою застосування стратегами є відсутність вираженої динаміки індикаторів рівня фінансової безпеки у паспорті ($D1: 4-6CC^- : 0 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6C^0 : 0 \downarrow, 0 \uparrow$), що означає, що агресивні впливи економічного середовища на протязі періоду, що розглядається, не створили критичної ситуації для суб'єкта підприємництва. Водночас це також означає, що здійснюючи звичайну діяльність, суб'єкт підприємництва не може суттєво змінити рівень фінансової безпеки. Відтак, в межах базового циклу (комплексний та процесний підходи) доцільним є розширення інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва (завдання 14 за ієрархією завдань фінансового механізму фінансової безпеки) із постійним відстеженням

динаміки тих індикаторів паспорту фінансової безпеки, що свідчать про ефективність використання ресурсів;

– стратегема Д 2 – «Злиття» – умова застосування цієї стратегеми означає, що більшість індикаторів паспорту фінансової безпеки погіршується ($D2: 4-6CC^- : 1-3 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$), що швидше за все призведе до кризового стану суб'єкта підприємництва. Формально основою застосування стратегеми є комплексний підхід, однак як позиції паспорту фінансової безпеки, так і динаміки окремих його індикаторів не даватимуть змоги досягти розвитку в агресивному економічному середовищі. Однак поєднання ресурсів та бізнесу двох і більше суб'єктів підприємництва таким чином, щоб досягти їх оптимального обсягу із внутрішніх і зовнішніх джерел у рівноважному співвідношенні матиме позитивні наслідки як для покращення значень індикаторів, так і для подальшого розвитку суб'єктів;

– стратегема Д 3 – «Найменший спротив» – основою стратегеми є програмно-цільовий підхід, який за ієрархією завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва знаходиться якнайдалі від комплексного, умовою застосування стратегеми є якісне зближення індикаторів рівня фінансової безпеки ($D3: 4-6CC^- : 0 \downarrow, 1-3 \uparrow; 4-6C^0 : 1-3 \downarrow; 0 \uparrow$). Метою – є поступове підвищення рівня індикаторів фінансової безпеки, починаючи з тих, які є найгіршими та покращення яких потребує застосування меншої кількості фінансових ресурсів. Інакше кажучи, програма покращення рівня фінансової безпеки орієнтується не на сукупність зовнішніх небезпек та загроз, а на легкість покращення параметрів паспорту фінансової безпеки;

– стратегема Д 4 – «Попередження кризи» – як і стратегема Д 3 формується на основі програмно-цільового підходу, що знаходиться якнайдалі за ієрархією від комплексного, але умовою застосування є розходження динамік індикаторів паспорту фінансової безпеки ($D4: 4-6CC^- : 1-3 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6C^0 : 0 \downarrow; 1-3 \uparrow$), що матиме наслідком значне послаблення саме тих характеристик, які й так мають критичне значення. Криза, що може виникнути на основі таких динамік, швидше за все, не матиме

системного характеру, але значно посилить вразливість суб'єкта підприємництва до небезпек та загроз. Тому основною метою застосування програмно-цільового підходу у даному випадку буде якомога повний захист від тих небезпек та загроз, які безпосередньо негативно вплинуть на індикатори фінансової безпеки, що мають найгірші значення;

– стратагема Д 5 – «Адаптація» – стратагема, що знаходиться «на крок нижче» за ієрархією завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та реалізується за умов $D5: 4-6CC^- : 0 \downarrow, 1 \uparrow; 4-6C^0 : 0 \downarrow, 1 \uparrow$. Зміст цієї стратагеми у блокуванні активного розвитку та переходу до комплексного підходу до тих пір поки не буде досягнуто якомога повна реалізація адаптаційної функції внаслідок циклічного повторення процесного та системного підходів. Основою досягнення максимальної реалізації адаптаційної функції є рівно важність грошових потоків суб'єкта підприємництва та динамічна рівновага формування та розподілу фінансових ресурсів;

– стратагема Д 6 – «Гнучкість» – має змінні умови застосування ($D6: 4-6CC^- : 4-6 \downarrow, 0 \uparrow; 4-6C^0 : 4-6 \downarrow, 0 \uparrow, D6: 4-6CC^- : 0 \downarrow, 4-6 \uparrow; 4-6C^0 : 0 \downarrow, 4-6 \uparrow$), що також означає, що характеристики фінансової безпеки суб'єкта можуть найближчим часом суттєво змінитися. На відміну від інших груп стратагем позиція шостої стратагеми групи Д може мати суттєві наслідки для рівня фінансової безпеки – або перехід до групи Г (середній рівень фінансової безпеки), або досягнення її критичного рівня. Досягнення позитивних наслідків щодо рівня фінансової безпеки, можливо у тому випадку, коли суб'єкти буде ситуативно змінювати ієрархію завдань, якомога частіше відстежуючи наслідки реалізації комплексного підходу.

Базовим підходом для групи стратагем Е є комплексний, основними завданнями якого є: створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел у їх рівноважному співвідношенні; створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу і рівня ефективності інвестицій. Однак умови застосування стратагем

групи Е є найбільш небезпечними, індикатори паспорту фінансової безпеки повинні бути гіршими, ніж у «суб'єкта-стандарт» ($E:10CC^-$ за таблицею 3.5), одночасно це означає, що в умовах агресивного економічного середовища суб'єкт підприємницької діяльності може здійснювати радикальні заходи із забезпечення власної фінансової безпеки. Наслідком застосування стратегем групи Е завжди буде втрата частки ресурсів суб'єкта. Взаємозв'язок між стратегемами групи Е відтворено на рисунку Е.

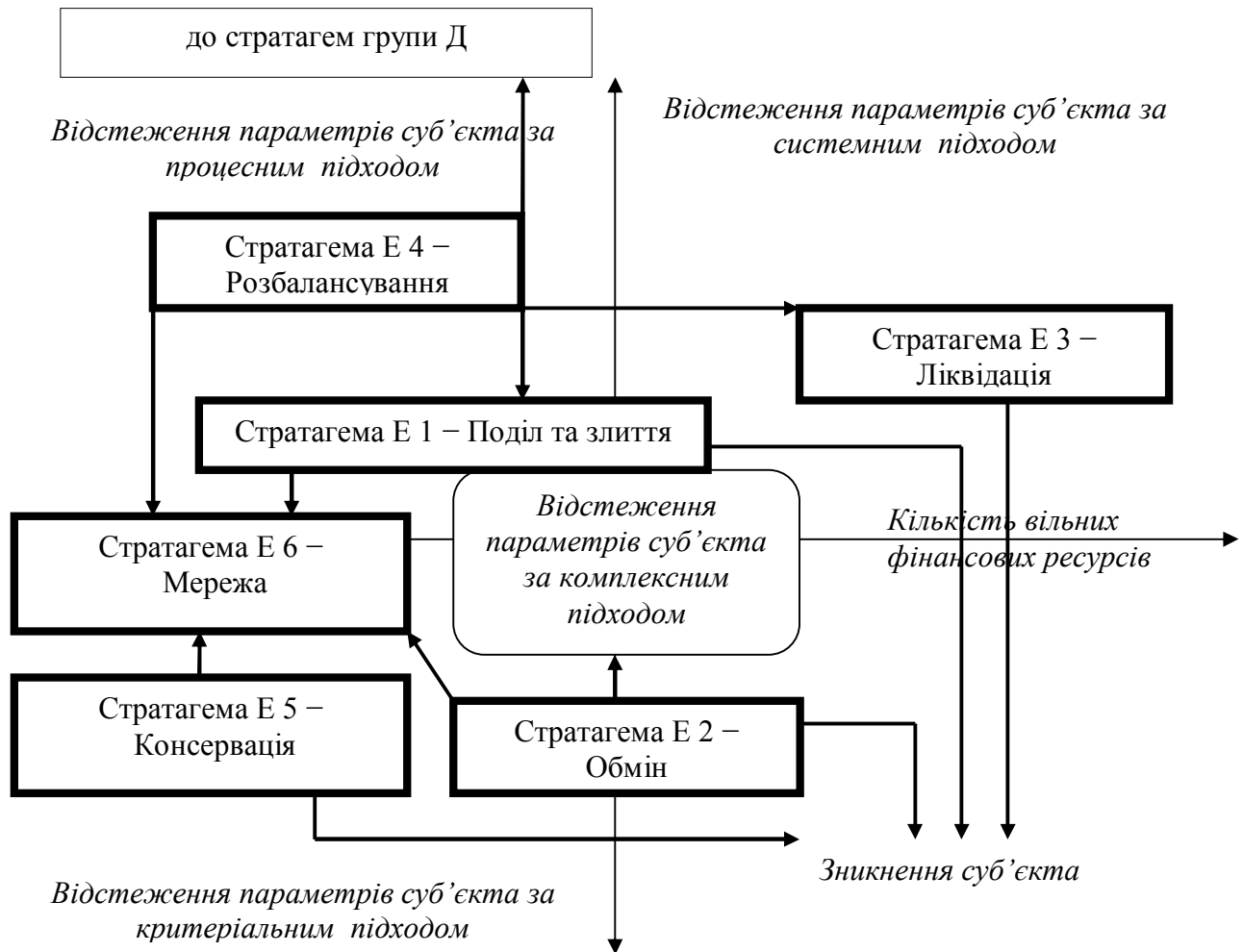

Рисунок 3. 17 – Співвідношення стратегем групи Е

Зміст стратегем групи Е полягає в наступному:

– стратегема Е 1 – «Поділ і злиття» – умовою застосування стратегеми є збереження певної сталості індикаторів рівня фінансової безпеки ($E1:10CC^- : 0 \downarrow; 0 \uparrow$), що означає, що агресивні впливи економічного середовища певний період часу не погіршують рівень фінансової безпеки. За змістом комплексного підходу необхідними є оптимізація структури фінансових

ресурсів та залучення інвестицій. Таким чином, стратегама буде полягати у реструктуризації активів та подальшому злитті суб'єкта підприємництва з іншим;

– стратегама Е 2 – «Обмін» – застосовується при існуванні незначних тенденцій до погіршення рівня індикаторів фінансової безпеки ($E2:10CC^-:1-3\downarrow;0\uparrow$), базовим для застосування є критеріальний підхід, як такий, що стоїть «на крок вище» за ієрархією від комплексного. Основним завданням стає пошук таких індикаторів, погіршення яких супроводжується можливостями покращення інших. Можливості застосування стратегіми обмежені. Умовою застосування є те, що індикатори, які будуть обрані для погіршення, до застосування стратегіми не мали виразної динаміки (знаходились в групі $0\uparrow$). Наприклад, якщо існує стійка тенденція до погіршення фінансової стійкості, а характеристики ефективності діяльності при цьому є низькими, але незмінними, то збільшення дебіторської заборгованості зменшить ефективність діяльності суб'єкта підприємництва. Водночас, частина кредиторської заборгованості суб'єкта може бути компенсована за рахунок зростання дебіторської, що позитивно вплине на його фінансову стійкість;

– стратегама Е 3 – «Ліквідація» – умовою застосування стратегіми \ існування тенденції до погіршення приблизно половини індикаторів рівня фінансової безпеки ($E3:10CC^-:4-6\downarrow;0\uparrow$). Зміст полягає у самостійному ініціюванні процедур санації та банкрутства з метою збереження якомога більшої кількості ресурсів. Система втрачає здатність до самовідтворення, але водночас може стати основою формування нової системи;

– стратегама Е 4 – «Розбалансування» – за ієрархією завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва комплексному підходу протистоїть процесний, що й буде базовим у даній стратегії. Умови її застосування ($E4:10CC^-:4-6\downarrow;2-3\uparrow$) означають якісне розходження характеристик паспорту фінансової безпеки. Таке розходження може мати два діаметрально протилежні наслідки: або покращення частини індикаторів рівня фінансової безпеки призведе до загального покращення стану суб'єкта; або

суттєве погіршення іншої частини індикаторів призведе до його ліквідації. Завдання стратегією полягає у досягненні асинхронності змін рівня індикаторів та реалізується у напрямі, протилежному адаптації. В межах стратегією «Розбалансування» доцільним є не зменшення виробництва ентропії потоків, а, навпаки, його збільшення. Логіка є наступною: якщо при сталому функціонуванні системи її характеристики мають розбіжну динаміку, то при несталому її функціонуванні динаміка стане збіжною;

– стратегією E 5 – «Консервація» – при існуванні тенденції до покращення характеристик паспорту фінансової безпеки ($E5:10C^- : 0 \downarrow; 2-3 \uparrow$) оптимальним буде циклічне повторення комплексного, критеріального та системного чи процесного підходів. Застосування стратегією E 5 означає поступове відновлення позитивних значень індикаторів фінансової безпеки при максимальному збереженні існуючих ресурсів. Еквівалентом стратегією E 5 є стратегією B 5, проте на якісно гіршому рівні. Особливістю стратегією «Консервація» є можливість не досягти цілей її застосування у зв'язку із недостатністю фінансових ресурсів;

– стратегією E 6 – «Мережа» – є поєднанням всіх інших стратегієм групи E, умови застосування стратегією є наступними: $E6:10CC^- : 10 \downarrow; 0 \uparrow$, або $E6:10CC^- : 0 \downarrow; 10 \uparrow$. Порядок поєднання стратегієм для першої умови $E3 \rightarrow E4 \rightarrow E2 \rightarrow E1 \rightarrow E5$, для другої – зворотній. Стратегією E 6 може також формуватись як сума вкладених стратегієм.

Умови застосування стратегієм стандартизовані, однак спектр цих умов не є повним, тому для реалізації обирається та із стратегієм, умови застосування якої найбільше підходять для конкретного суб'єкта в конкретно-економічних умовах. Крім того, співвідношення умов обрано для паспорта фінансової безпеки, що налічує десять індикаторів. У тому випадку, якщо якісна оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва буде виконана за іншою кількістю індикаторів, то і умови застосування стратегієм зміняться відповідним чином.

Для суб'єктів підприємницької діяльності, що були аналізовані у пп. 2. 2, 2. 3, 3. 2 даної дисертаційної праці також було реалізовано процес стратегічного позиціонування та обрано певні стратегами (таблиця 3. 6)

Таблиця 3. 6 – Результати стратегічного позиціонування окремих суб'єктів підприємницької діяльності за рівнем фінансової безпеки

Характеристики	За суб'єктами підприємницької діяльності		
	ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»
Співвідношення позицій паспорта фінансової безпеки для суб'єкта	$2CC^{-}, 4C^0, 4CE^{+}$	$6CC^{-}, 1C^0, 3CE^{+}$	$6CC^{-}, 4CE^{+}$
Група стратегем	$B:$ $3CC^{-}, 4C^0, 3CE^{+}$	$D:$ $4-6CC^{-}, 4-6C^0$	$D:$ $4-6CC^{-}, 4-6C^0$
Співвідношення динамік позицій паспорта фінансової безпеки	$2CC^{-}: 1\downarrow, 0\uparrow$ $4C^0: 0\downarrow, 3\uparrow$ $4CC^{+}: 1\downarrow, 3\uparrow$	$6CC^{-}: 6\downarrow, 0\uparrow$ $1C^0: 1\downarrow, 0\uparrow$ $3CC^{+}: 1\downarrow, 1\uparrow$	$6CC^{-}: 6\downarrow, 0\uparrow$ $4CC^{+}: 1\downarrow, 3\uparrow$
Умови застосування стратегем	$3CC^{-}: 1-2\downarrow, 0\uparrow$ $4C^0: 1\downarrow, 1\uparrow$ $3CC^{+}: 0\downarrow, 1-2\uparrow$	$CC^{-}: 4-6\downarrow; 0\uparrow$ $C^0: 4-6\downarrow; 0\uparrow$	$CC^{-}: 1-3\downarrow; 0\uparrow$ $C^0: 0\downarrow; 1-3\uparrow$
Обрана стратегема	$B 4$ «Привабливість»	$D 6$ «Гнучкість»	$D 4$ «Попередження кризи»

Повної відповідності позиції кожного окремого суб'єкта підприємництва не спостерігається жодного разу. Проте існує велика група часткових співпадінь. Так, для суб'єкта ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» відповідність обраної стратегемі групі В є практично повною. Зміст стратегем груп В полягає у приблизно рівному розшаруванні індикаторів по всім трьом якісним рівням фінансової безпеки – від низького до високого. Складнішою є ситуація з вибором стратегемі всередині групи. Вибір стратегемі В 4 обумовлюється тим,

що для групи індикаторів CC^- умови співпадають із систематизованими умовами (за таблицею 3. 5), для груп C^0 та CE^+ умови співпадають, якщо розглядати їх у сукупності. Вихідними завданнями для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» є завдання створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел у їх рівноважному співвідношенні (із покращенням рівня автономії як вразливої позиції паспорту фінансової безпеки) та створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу і рівня ефективності інвестицій (із покращенням співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості).

Поєднання результатів вибору стратегіями забезпечення фінансової безпеки ПАТ «ДТЕК «Павлоградвугілля» із результатами дослідження джерел невизначеності дало змогу розробити наступні шляхи забезпечення фінансової безпеки суб'єкта (рисунок 3. 18). Сутність пропозицій полягає у нарощуванні операційної діяльності приблизно на 50 % із відповідним збільшенням запасів та незавершеного виробництва без зростання дебіторської заборгованості. Реалізація стратегіями В 4 передбачає повернення привабливості залучення інвестицій. Тенденція розходження характеристик визначається зменшенням ефективності операційної діяльності, попередженню чого частково сприятимуть заходи із зменшення рівня невизначеності розподілу активів. Потенційно для ПАТ «ПАТ ДТЕК «Павлоградвугілля»» також є властивим є зменшення фінансової автономії, основою чого є накопичення нерозподіленого збитку у складі власних фінансових ресурсів. Отже джерелом фінансової кризи для даного суб'єкта є неефективна операційна діяльність. Прорахунок напрямів зменшення рівня невизначеності визначив можливість зменшити сумарно ентропію активів до 2,63, що дає сумарну ентропію пасивів до 1,38 (розходження ентропій при цьому складе 1,23 проти 1,38). Виробництво ентропії активів складатиме -0,26013 (при попередньому виробництві ентропії +0,16), виробництво ентропії пасивів – -0,10. Тобто система, хоча і не стане рівноважною, наблизиться до такого стану. В свою чергу, пере спрямування коштів надходжень від операційної діяльності на збільшення неентропійних

джерел власних фінансових ресурсів, а саме – на погашення нерозподіленого збитку матиме наслідком збільшення автономії.

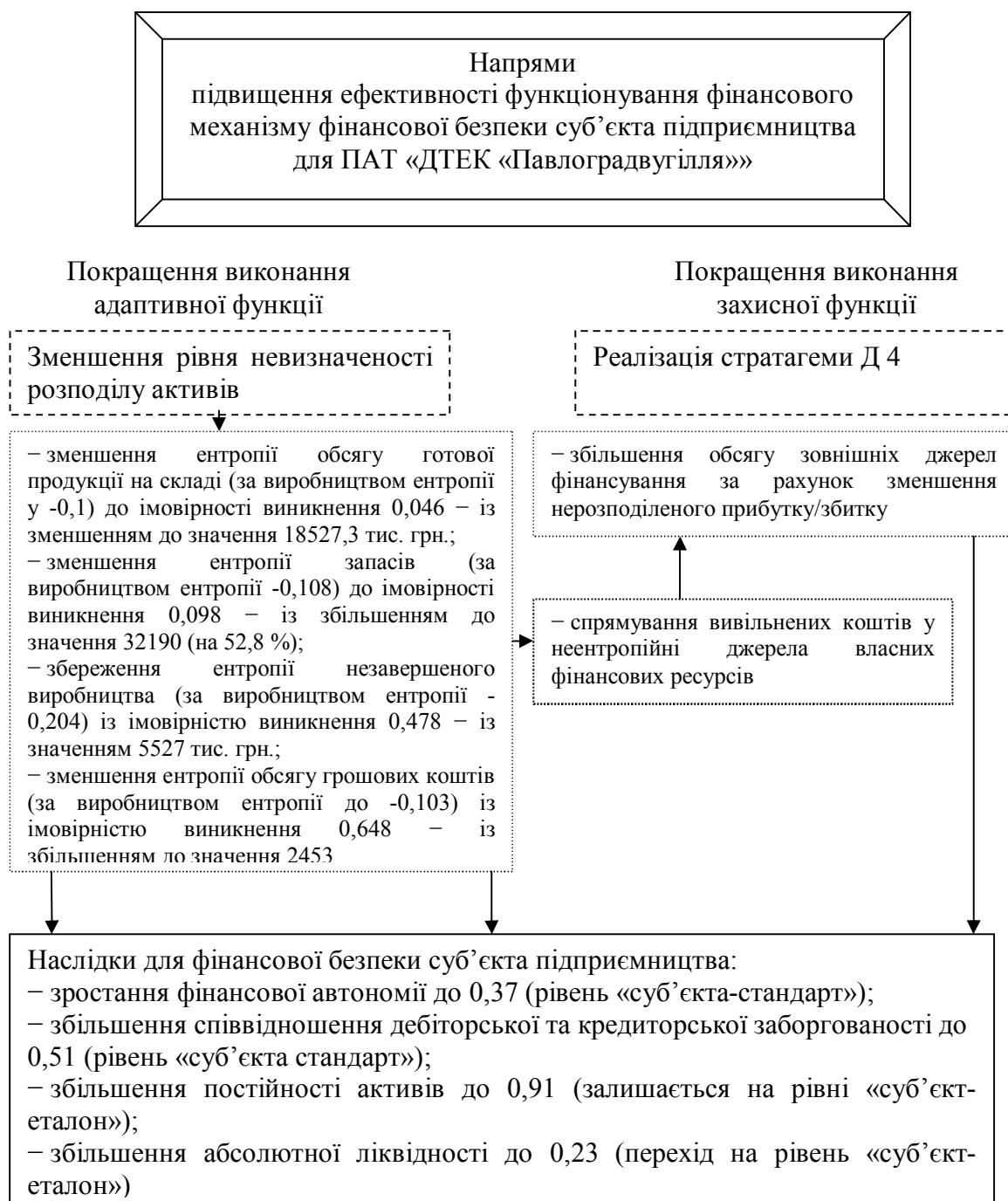

Рисунок 3. 18 – Наслідки удосконалення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва для «ПАТ ДТЕК «Павлоградвугілля»»

Відповідно, сукупність пропозицій щодо зменшення рівня невизначеності має складатись з перерозподілу активів таким чином, щоб досягти зменшення рівня їх ентропії, тобто виробництво ентропії повинно бути негативним.

Комбінацій перерозподілу активів може бути значна кількість, але пріоритетними в управлінні є ті статті, що генерують невизначеність.

Вибір стратега групи Д для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» при перебуванні трьох кількості індикаторів при значеннях кращих, ніж для суб'єкта-еталон пояснюється загальною негативною спрямованістю вектора фінансової безпеки, що означає погіршення загального рівня індикаторів для всієї групи подібних підприємств та тим, що один із індикаторів приймає високе значення тільки у зв'язку із особливостями розрахунку (а саме показник рентабельності власного капіталу). Динаміка восьми з десяти індикаторів рівня фінансової безпеки є негативною, двох – нейтральною, що й дало змогу обрати позицію стратегією Д 6 для даного суб'єкта підприємницької діяльності. Основою цієї стратегією є постійний моніторинг позицій паспорту фінансової безпеки та розробка системи тактичних рішень щодо їх покращення. Такі рішення не повинні мати тривалого часу реалізації та повинні давати ситуативне покращення індикаторів. Для поточного стану рівня фінансової безпеки, наприклад, доцільним є подолання критичних значень рентабельності власного капіталу, активів тощо, забезпечення автономії. Виходячи з того, що негативні значення цих індикаторів рівня фінансової безпеки обмовлено від'ємною величиною власного капіталу та розглядаючи комплексний підхід як базовий (що відповідає групі стратегією Д), для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання» доцільним є залучення інвестицій у фінансування власного капіталу.

Логіка вибору групи стратегією для ВСП «Шахтоуправління ім. Героїв Космосу» є такою ж як і для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання». Однак результати аналізу динаміки індикаторів підтверджують відповідність стратегією Д 4, відповідно до якої як базовий обирається програмно-цільовий підхід, метою застосування якого є покращення тих складових фінансової безпеки, які знаходяться на високому та середньому рівні за рахунок послаблення характеристик з критичними значеннями.

Обґрунтування зменшення рівня невизначеності суб'єктів підприємництва та реалізації оптимальних стратегій їх поведінки дало наступні результати (таблиця 3. 7).

Таблиця 3. 7 – Результати удосконалення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Характеристики	За суб'єктами підприємницької діяльності		
	ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв Космосу»
Рівень невизначеності			
– ентропія активів;	2,63	2,26	2,04
– ентропія пасивів;	1,68	1,38	1,52
– виробництво ентропії активів;	-0,26	-0,44	-0,23
– виробництво ентропії пасивів	-0,10	+0,36	-0,08
Динаміка складових паспорту фінансової безпеки			
– було	2CC ⁻ : 1↓,0↑ 4C ⁰ : 0↓,3↑ 4CC ⁺ : 1↓,3↑	6CC ⁻ : 6↓,0↑ 1C ⁰ : 1↓,0↑ 3CC ⁺ : 1↓,1↑	6CC ⁻ : 6↓,0↑ 4CC ⁺ : 1↓,3↑
– стало	5C ⁰ : 2↓,3↑ 5CC ⁺ : 1↓,4↑	6CC ⁻ : 4↓,2↑ 1C ⁰ : 0↓,0↑ 3CC ⁺ : 1↓,1↑	6CC ⁻ : 3↓,3↑ 4CC ⁺ : 0↓,4↑

Таким чином, стратегічне позиціонування трьох суб'єктів підприємництва при якісно близьких рівнях фінансової безпеки дало різні результати при виборі їх поведінки в агресивному економічному середовищі. Реалізація захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва набуває специфічної форми.

Висновки за розділом 3

1. Поєднання результатів структурно-декомпозиційного аналізу організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, результатів дослідження його функціонального навантаження з урахуванням типології завдань на основі системного підходу дало змогу створити теоретичну модель мережі взаємодій керівних органів при реалізації цього механізму. Зазначена модель конкретизована для суб'єктів підприємництва з нормальним фінансовим станом та для суб'єктів підприємництва з нестабільним фінансовим станом в умовах неагресивного економічного середовища. На основі лінійної розгортки у часі конкретних форм теоретичних моделей мережі взаємодій керівних органів при функціонуванні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва може бути підставою для визначення послідовності реалізації завдань механізму та основних точок контролю ефективності його функціонування.

2. Адаптація функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва ґрунтується на розумінні такого механізму як складноорганізованої системи та передбачає необхідність розширення системи його принципів функціонування із врахуванням особливостей розуміння сутності невизначеності. При цьому доцільною є фільтрація управлінських дій в межах механізму з урахуванням джерел виникнення невизначеності відповідно до їх спрямованості (на внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці). Адаптація до умов невизначеності окрім реалізації адаптаційної функції потребує реалізації функції стабілізаційної, сутність якої полягає у створенні рівноважного стану фінансів суб'єкта підприємництва за якого коливання фінансових потоків не призводитимуть до порушення закономірностей функціонування суб'єктів підприємництва.

3. Реалізація захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва може бути побудована на системі стратагем, що являють собою стандартизовану сукупність заходів, реалізованих у певній послідовності, яка обирається в залежності від позиції фінансової безпеки

суб'єкта в конкретних умовах. Розроблена система стратегем базується на положенні індикаторів паспорта фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відносно «суб'єкта-стандарт» та «суб'єкта-еталон» та тенденціях їх динаміки. Представлено систематизовану сукупність умов застосування стратегем, що дають основні їх комбінації, визначено співвідношення стратегем всередині кожної групи, сформовано послідовність реалізації завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва для всіх розроблених стратегем із врахуванням ієрархії завдань. В цілому розроблена система стратегем дає змогу обґрунтувати специфіку функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в умовах агресивного економічного середовища.

Результати досліджень опубліковано в працях [68], [151], [138].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання розвитку теоретико-методичних засад фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки:

1. Сучасне розуміння сутності фінансового механізму та сутності фінансової безпеки дає змогу формувати широкий спектр формулювань поняття «фінансовий механізм фінансової безпеки», що разом із гнучкістю теоретичного забезпечення обумовлює нечіткість логічних конструкцій, які застосовуються при обґрунтуванні інструментів та способів досягнення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Ієрархічна організація підходів розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємницької діяльності разом із логікою побудови поняття фінансової безпеки дає змогу сприймати відповідний фінансовий механізм як системне утворення, що, або об'єктивно утворюється в межах суб'єкта підприємництва (широка інтерпретація), або суб'єктивно може бути використане для досягнення сталості його функціонування на основі об'єктивно існуючих закономірностей розвитку (вужька інтерпретація).

2. Основою формалізації функціонального навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є аксіоми загальності, неповторюваності та відкритості, сутність яких розкривається в межах індетерміністського сприйняття зазначеного механізму як системного утворення. Загальні (розподільна та контрольна) та специфічні (стабілізаційна, адаптаційна та захисна) функції фінансового механізму фінансової безпеки у взаємозв'язку із принципами його функціонування формують ієрархічно організовану та структуровану сукупність завдань, що піддається трансформації у відповідності до конкретних умов та закономірностей функціонування суб'єкта підприємницької діяльності.

3. Аналіз системи зв'язків між різними ієрархічними рівнями форм забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва дав змогу виявити існування їх гетерархії, оскільки

субординаційні зв'язки виникають в межах однієї форми забезпечення та між різними формами забезпечення поза ієрархічним співвідношенням різних рівнів. Таким чином, зазначений механізм представляє собою складноорганізовану систему і в загальному випадку його широка інтерпретація є більш адекватною. З цієї точки зору фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є практично відкритою системою, що включає в себе суб'єкт-об'єктні опозиції між суб'єктами внутрішнього кола і об'єктом (опозиції першого порядку) та суб'єктами зовнішнього кола та об'єктом (опозиції другого порядку).

4. У процесі дослідження висунуто і підтверджено гіпотезу стосовно існуванням взаємозв'язку між рівнем фінансової безпеки умовно однорідної групи суб'єктів підприємництва, виходячи із зовнішніх небезпек та загроз, та існуванням структурних невідповідностей у їх розвитку. Специфічність динаміки виробництва ВВП та фінансового результату за окремими видами економічної діяльності визначається переважно порушеннями циклічності, високою волатильністю характеристик та загальним зниженням економічної активності, що й визначило переважно негативний вектор фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, виходячи із характеристик макросередовища. Позитивні зрушення рівня фінансової безпеки є характерними тільки для фінансової та страхової діяльності, сільського господарства та освіти.

5. Дослідження методичного забезпечення оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва виявило суттєві недоліки змістового та технічного характеру. Сукупність одиничних індикаторів суб'єктивована, змінна, не дає можливості формувати однозначні якісні висновки щодо рівня фінансової безпеки, не адаптована до конкретно-економічних умов функціонування суб'єктів, не враховує змінного характеру економічного середовища та ролі невизначеності в економічних процесах тощо. Однак використання широкої сукупності одиничних індикаторів рівня фінансової безпеки має високий рівень збіжності з результатами оцінки рівня фінансової безпеки для умовно однорідних груп суб'єктів підприємницької діяльності за

питомою вагою збиткових підприємств як узагальнюючим критерієм рівня фінансової безпеки.

6. Недоліки інтегральних оцінок рівня фінансової безпеки пов'язані передусім з частковим дублюванням значущості окремих складових (внаслідок спів падіння їх змістового наповнення), недостатньою системністю оцінок (внаслідок неврахування взаємозв'язків між елементами оцінок), неврахуванням специфіки функціонування суб'єктів господарювання в конкретно-економічних умовах та у взаємозв'язку із невизначеністю. Конкретні значення інтегральних показників рівня фінансової безпеки суттєво залежать від технічних прийомів їх інтеграції. Визначено абсолютну незбіжність результатів інтегральних оцінок рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання як при побудові ієрархії об'єктів дослідження за рівнем фінансової безпеки, так і оцінці спрямованості динаміки фінансової безпеки при однаковій розрахунковій базі, однак відмінних технічних прийомах інтеграції.

7. Удосконалення методичного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва має відповідати принципам єдності, системності, комплексності, інформативності, гнучкості на основі розуміння самого механізму як синергетичної системи. З цієї точки зору запропоновано провадити якісну оцінку рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як оцінку її позиції в конкретно-економічних умовах на основі уніфікованої сукупності ідентифікаційної інформації у формі паспорта. Паспорт фінансової безпеки включає в себе інформацію щодо вектора фінансової безпеки, сукупності індикаторів рівня фінансової безпеки, значення індикаторів рівня фінансової безпеки «суб'єкта-стандарт» (має середні фінансові параметри суб'єкта з умовно однорідної групи) та значення індикаторів рівня фінансової безпеки «суб'єкта-еталон» (має нормативні або найкращі з можливих значення індикаторів за фінансовими параметрами суб'єктів з умовно однорідної групи).

8. Удосконалення організаційного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва може ґрунтуватись на

використанні теоретичної моделі мережі взаємодій керівних органів, що створена із врахуванням системності самого механізму, з використанням ієрархії завдань його функціонування (змінної у різних конкретно-економічних умовах), розподілом завдань та функцій механізму між керівними органами різних рівнів відповідальності. Модель включає послідовність реалізації завдань механізму та сукупність взаємодій керівних органів при їх реалізації, дає змогу визначити цикли взаємодій, при лінійній розгортці у часі слугує підставою для визначення точок контролю за функціонуванням механізму. Для конкретних форм моделі такими точками контролю визначено: для суб'єкта підприємництва з нормальним фінансовим станом, що функціонує в неагресивному економічному середовищі – оцінка фінансової стійкості та платоспроможності, оцінка рівно важності розподілу фінансових ресурсів (чи рівно важності грошових потоків); для суб'єкта підприємництва з нестабільним фінансовим станом, що функціонує в неагресивному економічному середовищі – оцінка фінансової стійкості та платоспроможності, індикаторна оцінка рівня фінансової безпеки (з урахуванням конкретно-економічних умов), оцінка фінансових ризиків та пов'язаних з ними небезпек та загроз, оцінка зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

9. Адаптація функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів підприємництва передбачає одночасну реалізацію як адаптаційної та стабілізаційної функцій механізму. Реалізація адаптаційної функції ґрунтується на необхідності фільтрації управлінських дій щодо функціонування механізму з урахуванням джерел виникнення невизначеності. Реалізація стабілізаційної функції визначається необхідністю зменшення загального рівня невизначеності функціонування суб'єкта, що полегшить адаптацію до умов невизначеності. Досягти стабілізації можна за умови досягнення рівноважного співвідношення фінансових потоків при розумінні рівноваги як такого розподілу, при якому зберігається їх структурна відповідність. Моделювання рівноважного співвідношення фінансових потоків передбачає визначення кількості джерел невизначеності, визначення рівня ентропії та рівня виробництва ентропії відокремлено при формуванні та розподілі фінансових ресурсів. Рівноважне

співвідношення фінансових потоків утворюється при досягненні максимального рівня ентропії та мінімальному виробництві ентропії.

10. В умовах агресивного економічного середовища особливого значення набуває реалізація захисної функції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Для обґрунтування специфічної поведінки суб'єкта підприємництва в подібних умовах пропонується використовувати систему стратагем, що являють собою стандартизовану сукупність заходів, реалізованих у певній послідовності, яка обирається в залежності від позиції фінансової безпеки суб'єкта. Система стратагем побудована з використанням теорії стратегічного позиціонування на основі результатів якісної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта та дає змогу визначити послідовність реалізації ієрархічно організованих завдань фінансового механізму фінансової безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Хозяйственный механизм общественных формаций/ Л. И. Абалкин. – М.: Мысль, 1986. – 269 с.
2. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект/ О. Ю. Амосов// Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 76-80.
3. Антонова О. В. Формування механізму управління фінансовою безпекою торгівельною мережею/ О. В. Антонова// Вісник Львівської комерційної академії: Зб. наук. праць. Серія «Економічна». – Вип. 53. – С. 12-16.
4. Аранчій В. І. Фінанси підприємств: Навч. посіб. / В. І. Аранчій. – К.: Професіонал, 2004. – 304 с.
5. Ареф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки/ О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко// Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 98-103.
6. Ареф'єва О. В. Реструктуризація системи управління фінансовими ресурсами підприємства / О. В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 11-12. – С. 17-26.
7. Базилевич В. Д. Державні фінанси: Навч. посіб./ В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик/ За заг. ред. В. Д. Базилевича; 2-ге вид., доп. і перероб. – К.:Атіка, 2004. – 368 с.
8. Бакеренко Н. П. Сутнісно-структурна характеристика дефініції «фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств»/ Н. П. Бекеренко // Інвестиції: Практика та досвід. – 2012. – № 7. – С. 77-81.
9. Балацький Є. О. Економіка підприємства: Навч. посіб. / Є. О. Балацький, О. М. Дутченко, Г. М. Шамота та ін. — Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2014. — 154 с.
10. Балацький Є. О. Основні поняття і категорії трудового потенціалу. Склад і структура кадрового потенціалу підприємства. Методи оцінки кадрового потенціалу // Економічний потенціал підприємства: навчальний

посібник / за ред. проф. О. Ф. Балацького, проф. О.М. Теліженка. – Суми: Університетська книга, 2013. – С.232-238, 238-243.

11. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): Монографія/ О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.

12. Барановський О. І. Фінансова безпека держави/ О. І. Барановський// Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19-34.

13. Барановський О. І. Фінансова безпека: Монографія/ О. І. Барановський. – К.: Інститут економічного прогнозування, 1999. – 338 с.

14. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва/ М. Бердар// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2011. – № 124-125. – С. 73-76.

15. Блажевич О. Г. Влияние уровня ликвидности на финансовую безопасность предприятия/ О. Г. Блажевич// Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 4. – С. 28-34.

16. Блажевич О. Г. Финансовая безопасность предприятий: определение минимально необходимого уровня/ О. Г. Блажевич// Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 3. – С. 25-31.

17. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия/ И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

18. Бондар О. П. Фінансовий стан та фінансова безпека будівельних підприємств України/ О. П. Бондар// Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2011. – №4 (13). – С. 10-12.

19. Бондаренко Є. К. Визначення стану фінансової безпеки підприємств сфери матеріального виробництва/ Є. К. Бондаренко// Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. – 2012. – № 2. – С. 113-122.

20. Борисов А. Б. Большой экономический словарь/ А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.

21. Буркальцева Д. Д. Модель взаємодії векторів розвитку та загроз економічній безпеці/ Д. Д. Буркальцева// Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9 (136). – С. 110-114.
22. Бурков В. Как управлять организациями/ В. Н. Бурков, Д. А. Новиков. – М. : Синтег, 2004. – 400 с.
23. Бусень Л. Риск-менеджмент: проблемы организации / Л. Бусень // Антикризисный менеджмент. – 2005. – № 4. – С.11-17.
24. Ванькович Д. Роль фінансової безпеки підприємства в управлінні його фінансовими ресурсами/ Д. Ванькович// Актуальні проблеми економіки перехідного періоду. – 1999. – Вип. 4. – С. 131-135.
25. Ванькович Д.В. Оцінка невизначеності й ризику в системі управління фінансовими ресурсами промислових підприємств / Д.В. Ванькович // Фінанси України. – 2001. - №9. – С.79-86.
26. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підруч./ О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2003. – 416 с.
27. Васильців Т. Г. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки/ Т. Г. Васильців, О. Р. Ярошко// Науковий вісник НЛТУ. – 2011. – № 21. – С. 132-136.
28. Вітлінський В. В. Системне використання об'єктивних і суб'єктивних показників ризику у фінансово-економічній сфері / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко, П. І. Верченко // Фінанси України. – 2000. – № 12. – С. 16-24.
29. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві/ В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
30. Воробйов Ю. М. Фінансова безпека організацій рекреаційної сфери/ Ю. М. Воробйов, О. Г. Блажевич // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 2. – С. 12-19.
31. Воробйов Ю. М. Фінансовий механізм у системі управління підприємством/ Ю. М. Воробйов// Вісник КНУ: Зб. наук. праць. Серія «Економіка». – 2004.– Вип. 71. – С. 5-9.

32. Воробьёв Ю. М. Сущность финансовой безопасности предприятия/ Ю. М. Воробьёв, О. Г. Блажевич // Научный вестник: Финансы. Банки. Инвестиции. – 2011. – № 3 (12). – С. 37-40.
33. Гаврилова Т. В. Управление финансовой безопасностью предприятия/ Т. В. Гаврилова // Научный вестник: Финансы. Банки. Инвестиции – 2011. – № 4 (13). – С. 103-106.
34. Ганущак Т. В. Методы оценки финансовой безопасности предприятия/ Т. В. Ганущак // Наука и экономика. – 2012. – № 2 (26). – С. 146-150.
35. Ганущак Т. В. Методы управления финансовой безопасностью предприятия / Т. В. Ганущак// Наука и экономика. – 2012. – № 3 (27). – С. 13-17.
36. Глушевський В. В. Методологічні основи концепції управління ризиками підприємницької діяльності / В. В. Глушевський // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 116-124.
37. Горячева К. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства / К. С. Горячева // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9. – С. 43-49.
38. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки/ К. С. Горячева// Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
39. Горячева К. С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства/ К. С. Горячева// Менеджер. – 2004. – № 2 (28). – С. 96-103.
40. Господарський кодекс України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України №1701-VII від 14. 10. 2014 // ВВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [Загол. з екрана].
41. Грабчук О. М. Фінансове прогнозування розвитку економіки України в умовах невизначеності/ О. М. Грабчук; дисс. д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Дніпропетровськ, 2012. – 441 с.
42. Гордонов А. Г. Построение системы управления проектными рисками/ А. Г. Гордонов // Финансы и кредит. – 2004. – №9 (147). – С. 64-67.

43. Гривківська О. В. Теоретичні підходи до визначення фінансової безпеки сільського господарства / О. В. Гривківська// Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4. – С. 160-162.

44. Гринько Т. В. Формирование механизма инновационного развития предприятия/ Т. В. Гринько // Інвестиції: Практика та досвід. – 2011. – № 7. – С. 18-22.

45. Грідчина М. В. Фінанси: Теоретичні основи: Підруч. / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осипчук та ін; за ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. – К.: МАУП, 2002. – 312 с.

46. Гудзь О. Е. Финансовая безопасность агроформирований в условиях кризисной деформации экономического пространства Украины: диагностика экономических возможностей [Электронный ресурс]/ О. Е. Гудзь// Режим доступа: <http://economyar.narod.ru>.

47. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку: Монографія/ Б. М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – 256 с.

48. Демченко І. В. Фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання. / І. В. Демченко // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2012. – № 4. – С. 54-60.

49. Демченко І. В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення / І. В. Демченко // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 1. – С. 35-38.

50. Диба М. І. Основні джерела фінансових ризиків / М. І. Диба // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 101-111.

51. Дмитренко Е. Фінансова безпека держави потребує нормативно-правового регулювання/ Е. Дмитренко// Віче. – 2003. – № 10. – С. 53-55.

52. Економічна енциклопедія: в 3-х томах/ С. В. Мочерний та ін. – К.: Академія, 2000. – т. 2. – 848 с.

53. Есембекова А. Ж. Финансовая безопасность – основа финансовой устойчивости/ А. Ж. Есембекова// Проблемы современной экономики (II):

Материалы Международной заочной научной конференции. – Челябинск, 2012. – С. 81-83.

54. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: Монографія/ А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський, Т. М. Болгар, О. М. Ващенко; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2009. – 295 с.

55. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення/ М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.

56. Жихор О. Б. Фінансова безпека підприємства як економічна категорія / О. Б. Жихор, А. А. Фоменко // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 46-48.

57. Журавка О. С. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства / О. С. Журавка, Є. К. Бондаренко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4. – С. 234-236.

58. Журавка Ф. О. Методологічні підходи до управління фінансовими ризиками підприємства/ Ф. О. Журавка, О. С. Журавка// Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2(21). – С. 42-47.

59. Забродський В. Теоретические основы экономической безопасности отрасли и фирмы/ В. Забродський, Н. Капустин// Бизнес-информ. – 2008. – № 15-16. – С. 35-37.

60. Закревська Л. М. Факторний аналіз рівня конкурентоздатності ЗАТ КЗШВ «Столичний» [Електрон. ресурс]/ Л. М. Закревська//Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2007. – № 21. – С. 139-141.
Режим доступу – <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13157/1/10a.pdf> [Загол. з екрану]

61. Захаров О. І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: Навч. посіб. / О. І. Захаров, П. Я. Пригунов. – К., 2008. – 257 с.

62. Заяц Н. Е. Теория финансов: Учеб. пособ./ Н. Е. Заяц, М. К. Фисенко, Т. Е. Бондарь и др. – Минск: Высшая школа, 1998. – 368 с.

63. Зоріна О. А. Основні показники аналізу фінансового стану акціонерних товариств/ О. А. Зоріна// Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4 (54). – С. 82-88.

64. Зорінець П. І. Економічна стійкість та фінансова безпека підприємства в умовах нестабільності ринку/ П. І. Зорінець // Формування ринкових відносин в Україні, 2011. – № 9. – С. 148-152.

65. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.

66. Іванченко Н. О. Фреймово-онтологічне моделювання фінансової складової економічної безпеки підприємства/ Н. О. Іванченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 300-304.

67. Івашко О. А. Концептуальні основи фінансового механізму/ О. А. Івашко// Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 4. – С. 65-71.

68. Інвестиційно-інноваційні аспекти впливу фінансової інфраструктури на розвиток національного господарства України : монографія / за заг. ред. д-ра фіз.-мат. наук, проф. С. О. Смирнова / С. О. Смирнов, О. М. Грабчук, К. С. Тимошенко та ін. – Дніпропетровськ, 2010. – 307 с.

69. Карпенко М. Риск как норма жизни / М. Карпенко // Компаньон. – 2006. – № 12. – С. 36-38.

70. Картузов Є. П. Аналіз механізму управління фінансовою безпекою підприємства/ Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 118-124.

71. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти/ Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 172-181.

72. Картузов Є. П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 115-124.

73. Картузов Є. П. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства/ Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10. – С. 115-123.

74. Квятківський Ю. В. Критерії оцінки фінансової безпеки суб'єктів аграрної сфери/ Ю. В. Квятківський// Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 70-74.

75. Кириленко О. П. Фінанси: Теорія і вітчизняна практика: Навч. посібн/ О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.

76. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи/ О. А. Кириченко, І. В. Кудря//Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22-28.

77. Кириченко О. А. Вплив інфляційних процесів на фінансову безпеку підприємства/ О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім// Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 13-16.

78. Кириченко О. А. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: монографія / за ред. О. А. Кириченко, М. П. Денисенка, В. С. Сідака. – К.: КРОК, 2010. – 412 с.

79. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці/ О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім// Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 43-57.

80. Кириченко О. А. Управління трансакційними витратами суб'єктів господарської діяльності/ О. А. Кириченко, І. А. Білоусова// Фінанси України. – 2010 – № 8. – С. 97-104.

81. Кім Ю. Г. Проблеми управління фінансовою безпекою підприємства // Ю. Г. Кім/ Вчені записки: зб. наук. праць. – 2008. – № 18. – Т. 4. – С. 73-80.

82. Кім Ю. Г. Формування системи фінансової безпеки транспортно-експедиційного підприємства: Монографія / Ю. Г. Кім. – К.: ЗАТ «Дорадо», 2007. – 170 с.

83. Класифікація організаційно-правових форм господарювання: Державний класифікатор України ДК 002:2004 [Електрон. ресурс]//Режим доступу – <http://law.leschishin.org/nor007.php> [Загол. з екрану].

84. Ковальчук С. В. Фінанси: Навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 568 с.

85. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму/ О. М. Ковалюк// Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 51-59.

86. Колесова И. В. Теоретическая концептуализация понятия «финансовый механизм»/ И. В. Колесова// Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – Вип. 606. – С. 179-185.

87. Коношенкова Т. Як проаналізувати показники ліквідності та платоспроможності підприємства [Електрон. ресурс]/ Т. Коношенкова// Податкове планування. – 2009. .–. № 12. – Режим доступу: <http://www.vs.com.ua/index.php?forprint=1&pageid=3166> [Загол. з екрану].

88. Кошембар Л. О. Забезпечення ефективного податкового регулювання і фінансової безпеки підприємництва та інвестицій/ Л. О. Кошембар// Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 142-152.

89. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон. – 2008. – № 1 (1). – С. 86-97.

90. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией: Учебник / М. И. Круглов. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 768 с.

91. Кузенко Т. Б. Конкретизация угроз финансовой безопасности предприятия/ Т. Б. Кузенко, О. П. Полтинина// Бизнес-Информ. – 2011. – № 2(1). – С. 131-133.

92. Куцик В. І. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління: проблеми забезпечення /В. І. Куцик, А. І. Бартиш // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. 4. – С. 250-255.

93. Лаврова Ю. В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства/ Ю. В. Лаврова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 127-130.

94. Лафт Дж. К. Теория организации: Учебное пособие/ Дж. К. Лафт. – М. : Проспект, 2006. – 416 с.

95. Леонов С. М. Моделирование организационно-экономического механизма мнвестиционного проектирования/ С. М. Леонов, Л. Л. Гриценко// Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий Журнал. – Луганськ, 2005. – № 5 (87). – С.118-123.

96. Линенко А. Е. Методика управления экономической безопасностью предприятия / А. Е. Линенко // Информатика та комп'ютерні технології – 2007: Матеріали ІІІ науково-технічної конференції молодих учених та студентів. – Донецьк, ДонНТУ – 2007– С. 77-78.

97. Лук'янова В. В. Економічний ризик: Навч. посіб./ В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 462 с.

98. Майоров А. А. Элементы финансового механизма развития малого бизнеса в России/ А. А. Майоров // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2010. – Ч. 1, № 4 (28). – С. 151-154.

99. Магас Н. В. Фактори формування середовища фінансової безпеки суб'єктів господарювання/ Н. В. Магас // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.15. – С. 261-264.

100. Мартюшева Л. С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління/ Л. С. Мартюшева, Т. Е. Петровська, Н. І. Трихліб// Коммунальное хозяйство городов: Научно-технический сборник. – 2006. – № 71. – С. 235-238.

101. Матвійчук Л. О. Методика визначення рівня фінансової безпеки машинобудівних підприємств/ Л. О. Матвійчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 109-114.

102. Матвійчук Л. О. Структура системи фінансової безпеки в управлінні підприємством/ Л. О. Матвійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6, Т. 3. – С. 194-197.

103.Медведева І. Б. Компонентний та структурний підхід до формування складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства/ І. Б. Медведева, М. Ю. Погосова// Економіка розвитку. – 2007. – № 4 (44). – С. 91-93.

104.Мелехина П. Ю. Современные аспекты развития финансового механизма предприятий малого бизнеса/ П. Ю. Мелехина // Российское предпринимательство. – 2010. – № 8, вып. 1 (164). – С. 99-102.

105.Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія/ В. М. Гаєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

106.Мойсеєнко І. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання/ І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин// Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10 (100). – С. 239-242.

107.Науково-практичний коментар до Господарського Кодексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimealawyers.com/p-dprijmnitstvo-yak-vid-gospodarsko-d-yalnost> [Загол. з екрана].

108.Недосекин А. Финансовый менеджмент на нечетких множествах / А. Недосекин. – М.:Аудит и финансовый анализ. – 2003. – 227 с.

109.Нетыкша О. Управление рисками/ О. Нетыкша // Финансовый директор. – 2004. – № 10. – С. 53-57.

110.Никольский П. С. Финансы в системе хозяйственного механизма управления промышленностью/ П. С. Никольский – М.: Финансы и статистика, 1989. – С.60.

111.Опарін В. М. Фінанси: Загальна теорія: Навч. посіб./ В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. –240 с.

112.Основні показники соціально-економічного розвитку України [Електрон. ресурс]// Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua> [Загол. з екрану].

113.Папехин Р. С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия/ Р. С. Папехин; автореф. дисс. канд. экон. наук. – Волгоград, 2007. – 21 с.

114. Підприємницьке право і підприємницька діяльність в Україні [Електрон. ресурс]// Режим доступу – <http://mycurator.com.ua/art4u484.html> [Загол. з екрану].

115. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва дисс... канд. екон. наук. за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Суми, 2007. – 214 с.

116. Погосова М. Ю. Діагностика фінансової безпеки промислового підприємства. Автореф. дисс... канд. екон. наук. – Київ, 2010. – 20 с.

117. Погосова М. Ю. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин: Монографія / І. Б. Медведева, М. Ю. Погосова. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 264 с.

118. Погосова М. Ю. Особливості оцінювання позичальника у процесі банківського проектного фінансування / М.Ю. Погосова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 жовтня 2013 р.). – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – С. 84-86.

119. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: Підруч. / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Г. Г. Нам та ін. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

120. Пойда-Носик Н. Н. Оцінка ефективності і оптимізація структури капіталу в системі фінансової безпеки підприємства/ Н. Н. Пойда-Носик, Л. В. Петришинець// Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 100-112.

121. Пойда-Носик Н. Н. Управління вартістю і структурою капітал підприємства як елемент фінансової безпеки / Н. Н. Пойда-Носик, Л. В. Петришинець// Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 117-124.

122. Половнев К. С. Механизм обеспечения экономической безопасности/ К. С. Половнев; дисс... канд. екон. наук. по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством. – Екатеринбург, 2002. – 134 с.

123. Полтініна О. П. Концептуальні основи використання контролінгу в управлінні фінансовою безпекою підприємства/ О. П. Полтініна// Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7 (121). – С. 139-146.

124. Пономаренко В. С. Механизм управления предприятием: стратегические угрозы / В. С. Пономаренко, Е. Н. Ястремская. – Харьков: ХГЭУ, 2002. – 252 с.

125. Попрозман Н. В. Методологія економічного ризику в умовах ринку / Н. В. Попрозман // Економіка АПК. – 2003. – №5. – С. 81-85.

126. Портнова Г. О. Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки/Г. О. Портнова, В. М. Антоненко// Збірник наукових праць національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 345-355.

127. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: Монографія/ О. В. Раєвнева. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.

128. Раздина Е. В. Экономическая безопасность: сущность и тенденции развития/ Е. В. Раздина; дисс... канд. экон. наук. по специальности 08.00.01 – экономическая теория. – Москва, 1998. – 164 с.

129. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь/ Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: Инфра-М, 1999. – 479 с.

130. Романенко О. Р. Фінанси: Підруч./ О. Р. Романенко. – К.: ЦУЛ, 2006. – 312 с.

131. Савченко Т. Г. Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці: Монографія / Т. Г. Савченко. – Суми: УАБС НБУ, 2012. – 368 с.

132. Стандарты управления рисками/ Материалы конференций компаний Leading Ventures Associates (London) // Финансовая консультация. – 2006. – №15-16. – С. 4-14.

133. Старцев О. В. Підприємницьке право: Навч. посіб. [Електрон. ресурс]. – К.: Істина, 2006. – Режим доступу – <http://ebk.net.ua/Book/PP/03-1.htm> [Загол. з екрану].

134. Теория управления: Учебник/ под. ред. А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухина. – М. : РАГС, 2003. – 560 с.

135. Тимощенко К. С. Функціональне навантаження механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва/ К. С. Тимощенко// Економіка та держава. – 2013. – № 12. – С. 66-70.

136. Тимощенко К. С. Формування системи принципів фінансового ризик-менеджменту /К. С. Тимощенко, О. М. Грабчук// Економічний аналіз: Зб. наук. праць. – Тернопіль.: Економічна думка. – № 5. – 2010. – С. 241-244.

137. Тимощенко К. С. Фінансовий ризик-менеджмент: типологія помилок /К. С. Тимощенко// Економічний аналіз: Зб. наук. праць. – Тернопіль: Економічна думка. – Вип.8, ч. 2. – 2011. – С. 342-345.

138. Тимощенко К. С. Управління фінансово безпекою підприємства в умовах невизначеності/ О. М. Грабчук, К. С. Тимощенко/ Вісник Академії митної справи України. Серія «Економіка». – 2014. – № 2 (52). – С. 36-42.

139. Тимощенко К. С. Структура механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва /К. С. Тимощенко// Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – Вип.7(3). – 2013. – С. 89-96.

140. Тимощенко К. С. Страхування ризиків як метод мінімізації втрат /К. С. Тимощенко// Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава: Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Полтава: Інтерграфіка, 2011. – С. 121-124.

141. Тимощенко К. С. Системний підхід у формуванні поняття механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва/ К. С. Тимощенко// Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 17. – С. 79-82.

142. Тимощенко К. С. Порушення системи ризик-менеджменту корпорацій /К. С. Тимощенко// Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: Матеріали XVI Міжрегіональної наук.-практ. конф. – Луцьк: Волин. мистецька агенція «Терен», 2011. – С. 287-288.

143. Тимощенко К. С. Поняття та сутність фінансової безпеки суб'єкта підприємництва /К. С. Тимощенко// Геоелементні проблеми міжнародних

відносин: оцінки, прогнози, сценарії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 листопада 2013р.) . – м. Київ. – С. 51-52.

144. Тимощенко К. С. Недоліки інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва/ К. С. Тимощенко // Економіка і менеджмент – 2015: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2015. – т. 9. – С. 61-64.

145. Тимощенко К. С. Невизначеність інвестиційних процесів /К. С. Тимощенко// Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – Дніпропетровськ.: ДНУ. – Вип. 4 (1). – 2010. – С. 28-35.

146. Тимощенко К. С. Макроекономічні зміни рівня фінансової безпеки підприємств/К. С. Тимощенко// Економіка і менеджмент – 2013: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 90-92.

147. Тимощенко К. С. Макроекономічні впливи на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва/К. С. Тимощенко// Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – №2 (35) . – С. 109-113.

148. Тимощенко К. С. Класифікація факторів ризику діяльності підприємств /К. С. Тимощенко// Перспективы экономического развития: Материалы Всеукраинской научно-практической конференции молодых ученых. – Т. 2. – Николаев: НУК. – 2009. – С. 29-31.

149. Тимошенко О. О. Формування системи показників виміру фінансової безпеки агроформувань/ О. О. Тимошенко// Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 80-82.

150. Токаренко Г.С. Методы оценки рисков / Г.С. Токаренко // Финансовый менеджмент. – 2006. – №6. – С.129-143.

151. Управління фінансовою інфраструктурою національної економіки України : монографія / за заг. ред. д-ра фіз.-мат. наук, проф. С. О. Смирнова / С. О. Смирнов, О. М. Грабчук, К. С. Тимощенко та ін. – Дніпропетровськ, 2011. – 187 с.

152. Управління розвитком підприємства в інтеграційних умовах: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. В. Гринько/ Т. В. Гринько, К. С. Тимошенко та ін. – Дніпропетровськ, 2014. – 324 с.

153. Храпкина В. Анализ подходов и методов определения финансовой безопасности предприятия/ В. Храпкина// Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 359-364.

154. Финансовый механизм воздействия на производство. – М.: Финансы, 1972. – 340 с.

155. Фінанси: вишкіл студії: Навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.

156. Фінансові результати підприємств до оподаткування [Електрон. ресурс]// Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua> [Загол. з екрану].

157. Фоменко А. В. Фінансова безпека підприємства: адаптація поняття до сучасних умов розвитку економіко-правової держави/ А. В. Фоменко// Вісник економіки транспорту та промисловості. – 2010. – № 29. – С. 182-184.

158. Фролова Г. Технологія прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності / Г. Фролова // Вісник ТДЕУ. – 2006. – №1. – С.87-93.

159. Чорна О. М. Концептуальні підходи до розвитку фінансів суб'єктів господарювання в Україні/ О. М. Чорна, О. О. Мацнева// Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 3. – С. 26-32.

160. Шелест В. В. Методичні підходи до оцінки та забезпечення належного рівня фінансової безпеки довірчого товариства/ В. В. Шелест// Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12 (102). – С. 134-140.

161. Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства/ В. В. Шелест//Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 181-184.

162. Шлемко В. Т. Економічна безпека: сутність та напрямки забезпечення: Монографія/ В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

163. Школьник І. О. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб/ І. О. Школьник, І. М. Боярко, Б. І. Сюркало; за ред. І. О. Школьник. – Суми: Університетська книга, 2008. – 342 с.

164. Экономика предприятия: Учеб./ под ред. проф. О. М. Волкова. – М.: Инфра-М, 2000. – 656 с.

165. Экономическая безопасность: Учеб. пособ. / под ред. В. А. Богомолова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А. 1 – Семантичний аналіз лексичної одиниці «фінансовий механізм»

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
В. І. Аранчій	сукупність	форми, методи	формування, використання, забезпечення	фінансові ресурси, фінансова діяльність підприємства
В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик	сукупність	економіко-організаційні та правові форми і методи	управління, забезпечення	фінансова діяльність держави, державні структури, господарські суб'єкти, населення
О. Д. Василик	комплекс	форми, методи	забезпечення, створення, використання	економічний розвиток, соціальні потреби громадян, фінансові ресурси
О. М. Волков	система	фінансові важелі	вплив, організація, планування, стимулювання використання	фінансові ресурси
Ю. М. Воробйов	сукупність	фінансові методи, прийоми, важелі, норми, нормативи, резерви, стимули, санкції, нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення	ефективного функціонування	система управління

Продовження таблиці А. 1

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
М. В. Грідчина В. Б. Захожай, Л. Л. Осипчук	сукупність	види, форми, методи	організація	фінансові відносини
Н. Е. Заяц, М. К. Фисенко, Т. Е. Бондарь	сукупність	методів та форм, інструментів і важелів	впливу, здійснення	економічний і соціальний розвиток суспільства, розподільчі і перерозподільчі відносини
О. П. Кириленко, С. І. Юрій	сукупність	форми, методи	забезпечення, утворення	розподільчі і перерозподільчі відносини, фонди грошових коштів
О. М. Ковалюк	система	фінансові форми, методи, важелі, інструменти	використання, забезпечення	фінансовій діяльності держави і підприємств, фінансова політика
С. В. Ковальчук, І. В. Форкун	сукупність	фінансові форми, методи, важелі	забезпечення, здійснення	процес суспільного відтворення, розподільчі і перерозподільчі відносини, доходи суб'єктів господарювання, фонди грошових коштів
А. А. Майоров	сукупність	видів, форм, методів	організація	фінансові відносини, фінансові ресурси, грошові фонди цільового призначення

Закінчення таблиці А. 1

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
П. С. Нікольський	сукупність	форми, методи, і важелі	планове управління, утворення, розподіл і використання, нагромадження фінансування	фінансові відносини, грошові доходи, фонди, видатки
В. М. Опарін, О. Р. Романенко	сукупність	фінансові методи, форми, інструменти, важелі	вплив	соціально-економічний розвиток
Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева	сукупність	фінансові стимули, важелі, інструменти, форми, способи	регулювання	економічні процеси і відносини
А. М. Поддєрьогін	система	дія фінансових важелів	організація, планування, стимулювання	фінансові ресурси

Таблиця А. 2 – Семантичний аналіз лексичної одиниці «фінансова безпека суб'єкта підприємницької діяльності»

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
О. Ю. Амосов	стан підприємства		здатність протистояти	несприятливі зовнішні впливи
О. Ю. Амосов	міра гармонізації	економічні інтереси підприємства		пов'язані суб'єкти зовнішнього середовища
О. Ф. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко	стан		ефективне використання	корпоративні ресурси, фінансові показники прибутковості і рентабельності бізнесу, якість управління, якість використання основних і оборотних коштів, структура капіталу, норми виплат за цінними паперами, курсова вартість цінних паперів, фінансово-господарське становище, технологічний розвиток, фінансовий розвиток
О. І. Барановський	комплекс	методи, засоби, заходи	захист	економічні інтереси, держава, корпоративні структури, суб'єкти господарювання

Продовження таблиці А. 2

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
І. А. Бланк	рівень	фінансовий стан підприємства	захист	пріоритетні збалансовані фінансові інтереси, потенційні та реальні загрози зовнішнього та внутрішнього походження, фінансова філософія підприємства, фінансова підтримка, зростання підприємства
Д. Ванькович	захищеність, здатність	діяльність підприємства	усунути або пристосуватися	негативні впливи зовнішнього середовища, варіантні загрози, умови зовнішнього середовища
Т. В. Гаврилова	стан підприємства		забезпечення, реалізація, розпорядження	фінансова стійкість, фінансові ресурси, цілі, контроль, вигода
К. С. Горячева	фінансовий стан	збалансованість і якість фінансових інструментів, технологій і послуг	забезпечення	власні фінансові інтереси, розвиток, стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, фінансова система підприємства, фінансові ресурси, місія та завдання підприємства

продовження таблиці А. 2

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
О. Є. Гудзь	здатність		забезпечення	стійкий розвиток, соціально-економічна система, механізм виявлення та протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам
І. В. Демченко	система	організація роботи суб'єкта підприємництва	досягнення, забезпечення, здійснення, залучення	стабільність та прибутковість діяльності, рівень платоспроможності, фінансові ресурси, розширене відтворення, невизначеність господарювання
О. С. Журавка	здатність	господарська, фінансова діяльність суб'єкта підприємництва	оптимізація, використання, забезпечення	інструментальні та контрольні заходи фінансового характеру, фінансові ресурси, ризики зовнішнього та внутрішнього середовища

закінчення таблиці А. 2

Джерело	Елементи лексичної одиниці			
	семантичне ядро	емпіричний об'єкт, який включено до сфери дії поняття	відносини, які характеризують емпіричний об'єкт поняття	зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт поняття з такими ж об'єктами інших понять
Є. П. Картузов	фінансовий стан		забезпечення, збалансованість, реалізація	фінансові інструменти, технології і послуги, внутрішні та зовнішні загрози, фінансові інтереси, місія та завдання фінансові ресурси, сталий розвиток
О. А. Кириченко, І. В. Кудря	стан	фінансові ресурси	забезпечення, захист, здатність	прибуткова діяльність підприємства, фінансові інтереси, ліквідність, платоспроможність, безпеки, загрози
Л. С. Мартюшева	стан		використання, забезпечення, запобігання	корпоративні ресурси, стабільне функціонування, загрози
Р. С. Папехін	здатність		протистояння	безпеки, загрози, фінансові збитки, структура капіталу
В. В. Шелест	фінансовий стан	збалансована стійкість	забезпечення	внутрішні та зовнішні негативні впливи, ефективна діяльність, оптимальне залучення майна

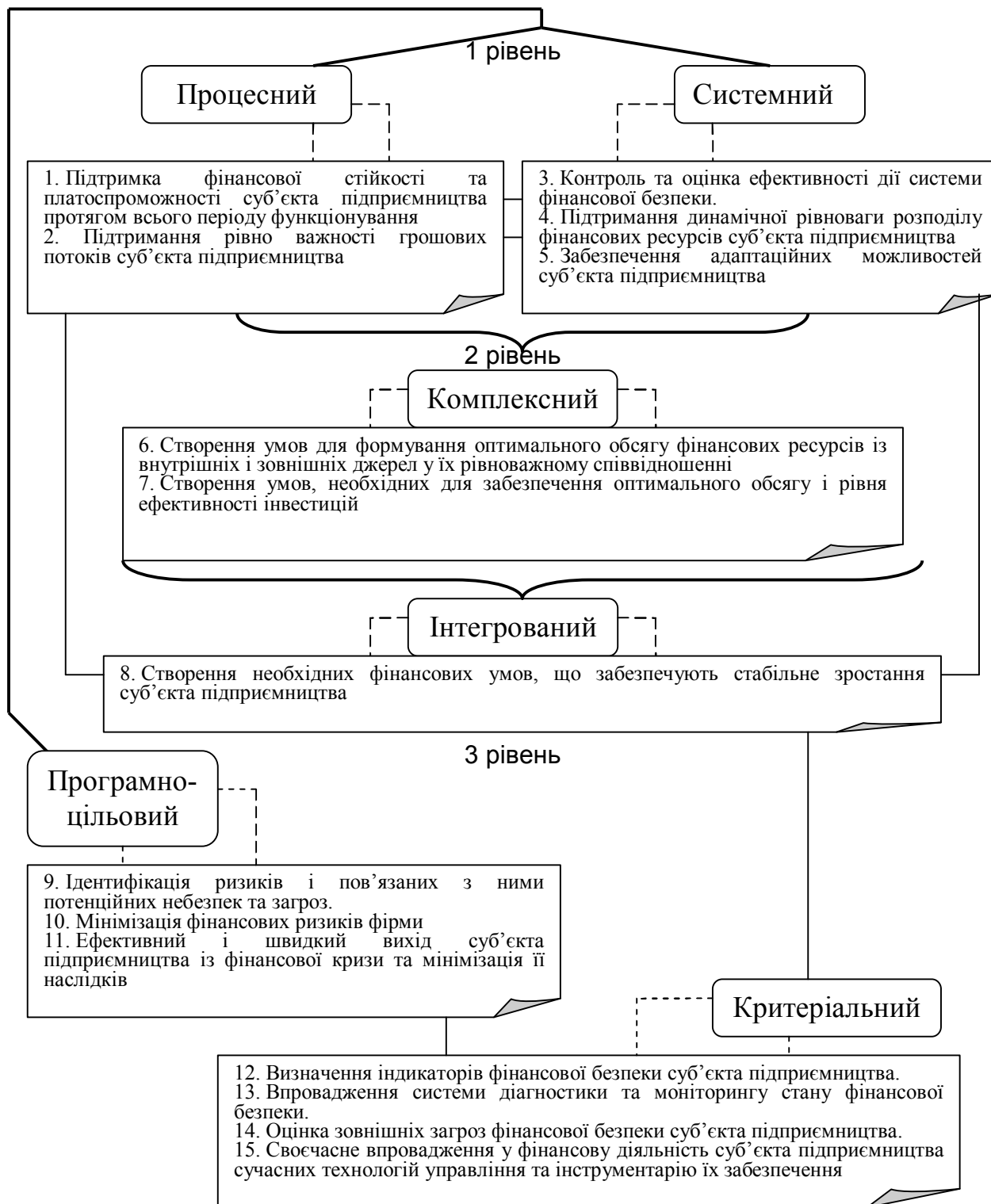

Рисунок Б. 1 – Ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності при існуванні стабільних проблем із платоспроможністю та фінансовою стійкістю у діяльності підприємства та відсутністю системних загроз його існуванню в умовах неагресивного економічного середовища

Додаток В

Вихідні дані та проміжні результати розрахунків структурної динаміки розвитку економіки України та рівня фінансової безпеки

Таблиця В. 1 – Динаміка ВВП за окремими видами економічної діяльності та в цілому за економікою України, млн. грн.

За видами економічної діяльності	2010	2011				2012				2013	
	за рік	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.
Усього	1082569	257682	311022	369818	363557	293493	349212	387620	378564	301598	351896
сільське, лісове та рибне господарство	82641	7655	12390	58492	32027	8861	14898	53749	34240	9746	18345
промисловість	259018	63014	78517	78099	78841	72354	86730	81577	80967	69054	82005
будівництво	32518	5909	8485	10710	12128	6676	9835	10262	11801	6310	8602
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	164826	39134	50724	52433	61464	44648	55301	58868	60811	47642	57820
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	111013	29489	33169	34021	36517	31905	36268	36745	36720	31503	35733
фінансова та страхова діяльність	24874	3258	4328	4538	6360	4362	4726	6435	6061	7085	5814
операції з нерухомим майном	99725	23869	31289	30378	33101	28226	32643	32792	35571	30315	34916
освіта	55678	14536	16013	15047	16503	17636	19427	17989	17923	18987	20830
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42181	10203	11032	11766	12824	12035	13231	14686	14914	12812	14197
Дефлятор ВВП	13,8	12,9	16,6	15,2	12,6	11,4	9	6,2	6,8	3,9	2,1

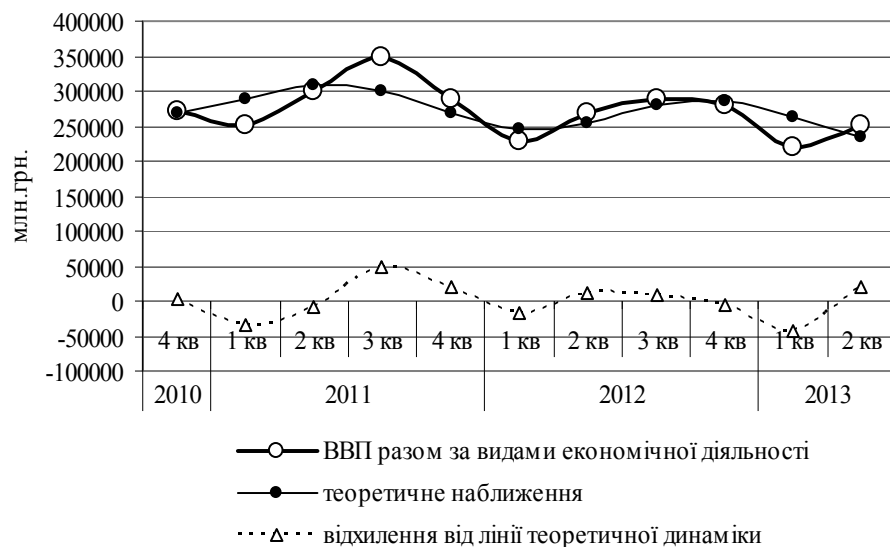

Рисунок В. 1 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП за всіма видами економічної діяльності, млн. грн.

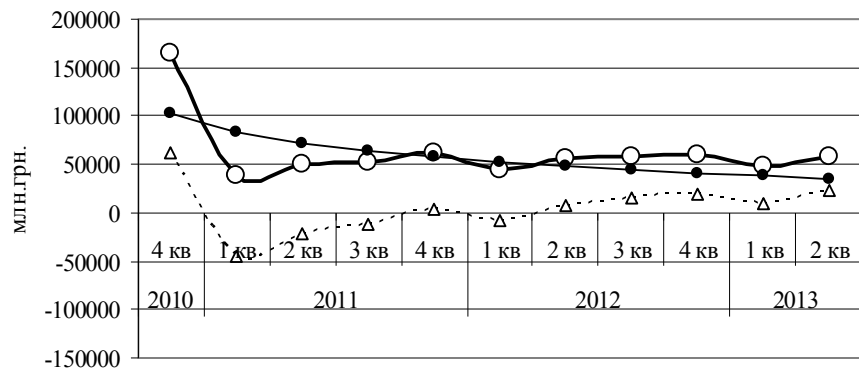
Рисунок В. 2 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у сільському, лісовому та рибному господарстві, млн. грн.

Рисунок В. 3 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у промисловості, млн. грн.

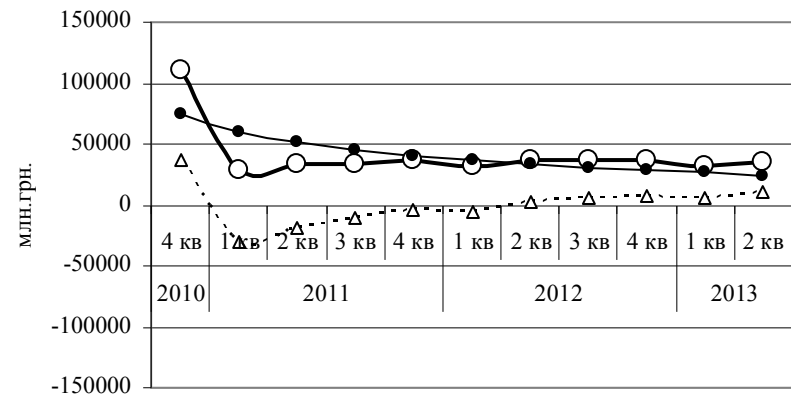

Рисунок В. 4 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у будівництві, млн. грн.

- — оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів
- — теоретичне наближення
- Δ--- відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 5 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів, млн. грн.

- — транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
- — теоретичне наближення
- Δ--- відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 6 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, млн. грн.

Рисунок В. 7 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП у фінансовій та страховій діяльності, млн. грн.

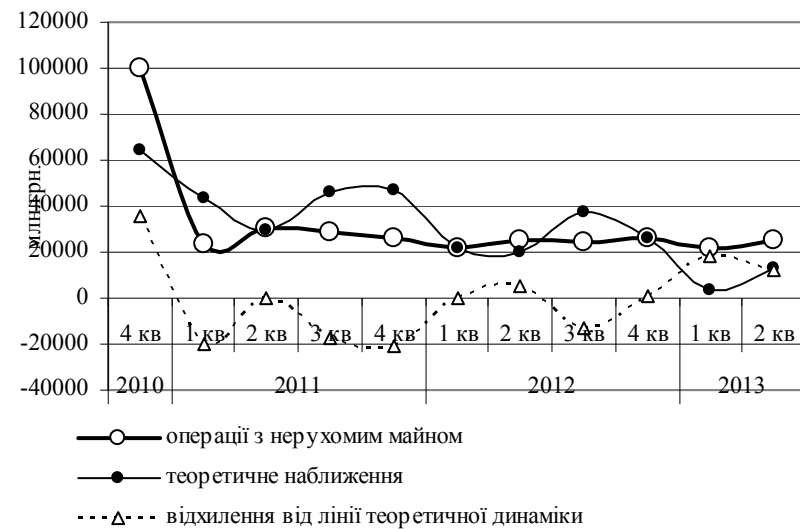
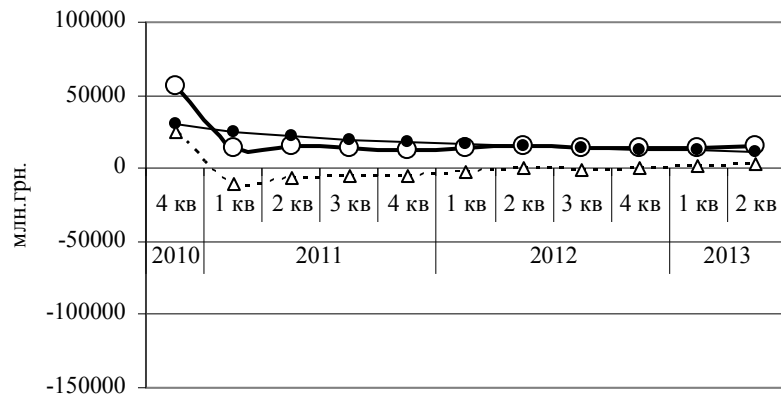
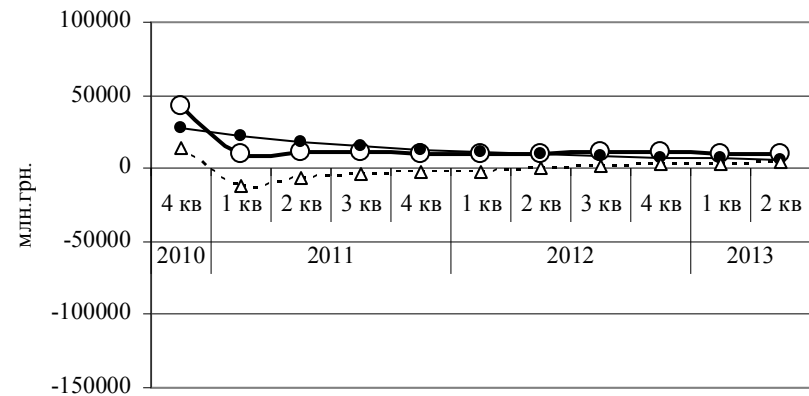

Рисунок В. 8 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП в операціях з нерухомим майном, млн. грн.

○ — освіта
 ● — теоретичне наближення
 - - - Δ - - - відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 9 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП в освіті, млн. грн.

○ — охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
 ● — теоретичне наближення
 - - - Δ - - - відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 10 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік виробництва ВВП в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, млн. грн.

Таблиця В. 2 – Динаміка фінансового результату до оподаткування за окремими видами економічної діяльності та в цілому за економікою України, млн. грн.

За видами економічної діяльності	2010	2011				2012				2013	
	за рік	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.
Усього	58334,00	12407,03	40039,73	85931,87	96982,14	7213,84	22071,61	39437,34	75580,89	931,04	41805,42
сільське, лісове та рибне господарство	17291,80	38,55	82,94	145,16	20288,32	18,57	-18,64	11,28	20023,93	6,20	12392,27
промисловість	31221,10	10586,15	28453,04	54451,66	46552,62	-1171,32	8365,62	14096,73	15840,54	565,27	22374,79
будівництво	-4418,20	-831,82	-1518,73	-1160,16	-3051,91	71,55	89,00	51,11	-52,74	-663,79	-3166,33
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14883,50	-946,78	1375,36	5103,79	17134,36	1859,23	3854,57	5494,94	7127,48	-673,63	10666,35
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5058,90	2385,98	5146,99	9450,34	6936,91	1991,96	4530,15	10314,15	5582,18	944,24	3625,49
фінансова та страхова діяльність	-548,10	-210,90	-175,60	61,92	-453,60	-173,07	-184,37	-27,67	-639,83	-268,78	-392,80
операції з нерухомим майном	4101,40	0,00	0,00	0,00	3524,00	634,00	1907,18	0,00	4673,59	1023,79	2939,29
освіта	-1835,30	3496,38	7738,76	7214,02	19229,22	4697,44	5494,06	16557,15	28177,80	276,80	-1315,28
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-6537,70	-1269,89	395,66	12594,44	-9571,08	-183,22	-1280,18	0,00	-6334,84	-273,74	-4685,28

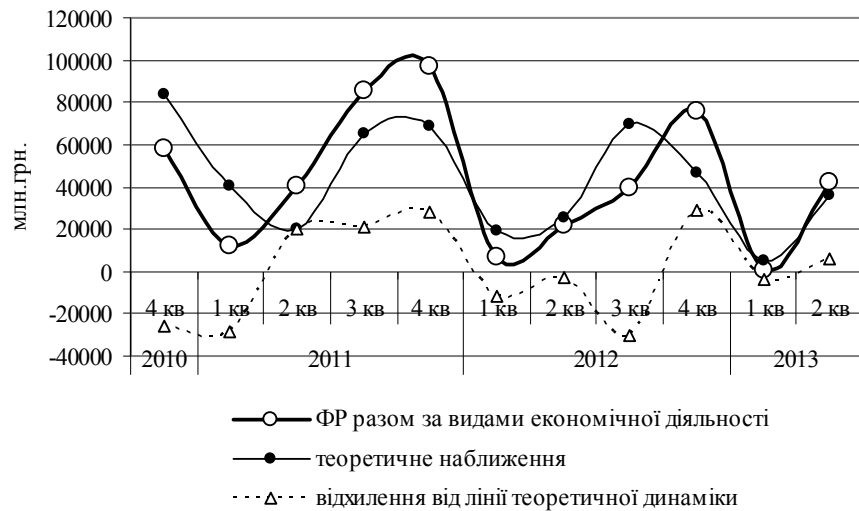

Рисунок В. 11 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування за всіма видами економічної діяльності, млн. грн.

Рисунок В. 12 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у сільському, лісовому та рибному господарстві, млн. грн.

Рисунок В. 13 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у промисловості, млн. грн.

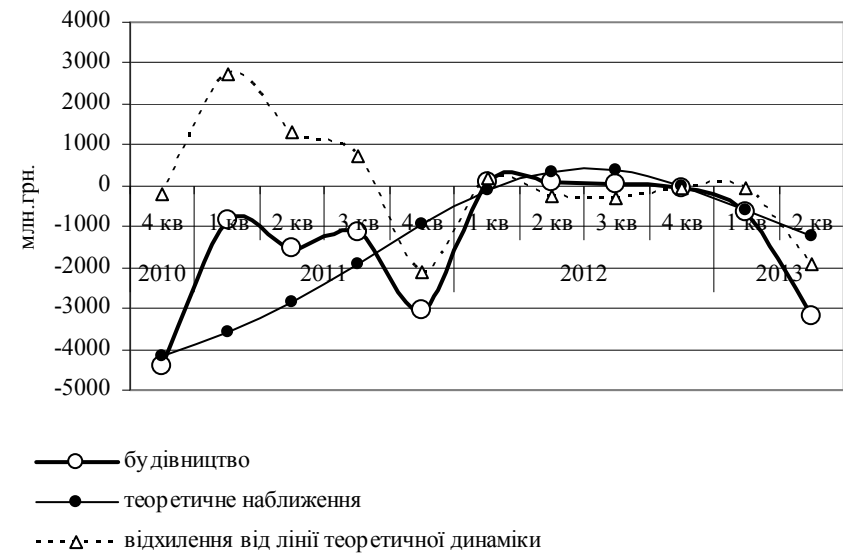
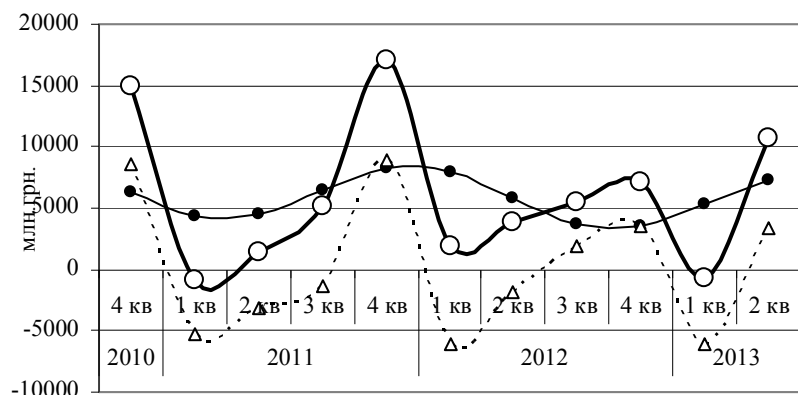
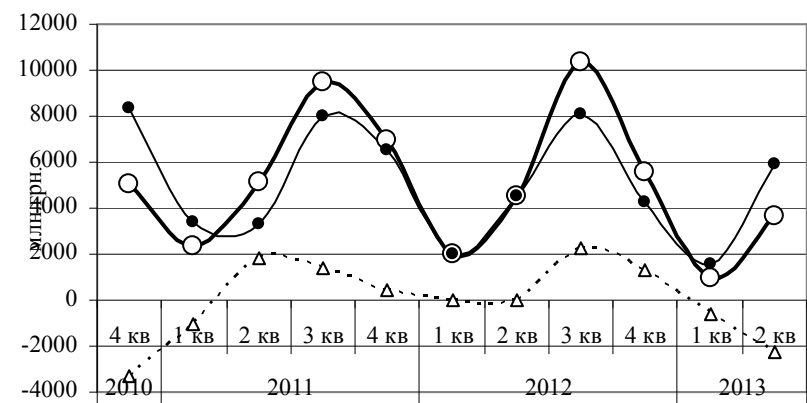

Рисунок В. 14 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у будівництві, млн. грн.

○ — оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів
 ● — теоретичне наближення
 △ — відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 15 — Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів, млн. грн.

○ — транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
 ● — теоретичне наближення
 △ — відхилення від лінії теоретичної динаміки

Рисунок В. 16 — Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, млн. грн.

Рисунок В. 17 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування у фінансовій та страховій діяльності, млн. грн.

Рисунок В. 18 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування в операціях з нерухомим майном, млн. грн.

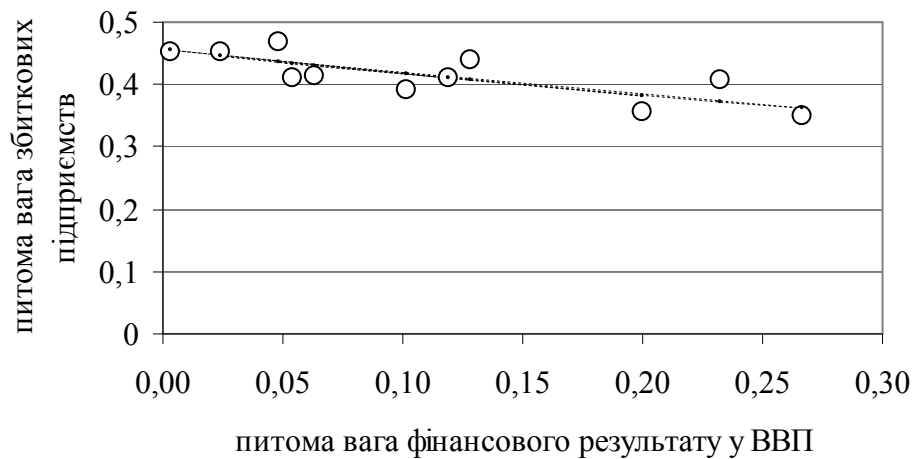
Рисунок В. 19 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування в освіті, млн. грн.

Рисунок В. 20 – Візуалізація емпіричної та найбільш імовірної з теоретичних динамік фінансового результату до оподаткування в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, млн. грн.

Таблиця В. 3 – Динаміка питомої ваги збиткових підприємств за окремими видами економічної діяльності та в цілому за економікою України, %

За видами економічної діяльності	2010	2011				2012				2013	
	за рік	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.
Усього	41	46,9	43,9	40,8	34,9	45,3	41,4	39,1	35,5	45,3	41
сільське, лісове та рибне господарство	30,5	13,8	12,5	12,5	17	11,2	11,9	10,6	21,7	9,2	30,5
промисловість	41,3	49	45,8	42,5	37,4	50,1	44,8	42,9	37,6	48,5	41,3
будівництво	44,7	58,7	54,7	48,8	39,5	52,3	47,8	43,1	39,5	56,6	44,7
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	37,5	41,4	39,2	36	33,3	39,7	36,4	34,5	34	39,4	37,5
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	45,4	51	48,3	44,4	36,6	51	47,9	41,6	38,2	52	45,4
фінансова та страхова діяльність	42,7	50	45,4	37,6	39,7	51,8	49,8	42,2	41,1	54,6	42,7
операції з нерухомим майном	41				38,9	44,7	42,1		36,4	44,8	41
освіта	41,1	29,7	32	34,1	40,5	23	24,3	24,9	39,7	33,6	41,1
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,1	45,2	41,7	40,4	45,8	46,1	45	39,9	44,7	47,5	50,1

○ фактично теоретично

Рисунок В. 21 – Візуалізація взаємозв'язку між питоюю вагою фінансового результату у ВВП та питоюю ваги збиткових підприємств за всіма видами економічної діяльності

$$\eta = 0,4562 - 0,4313 \cdot \lambda + 0,3152 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

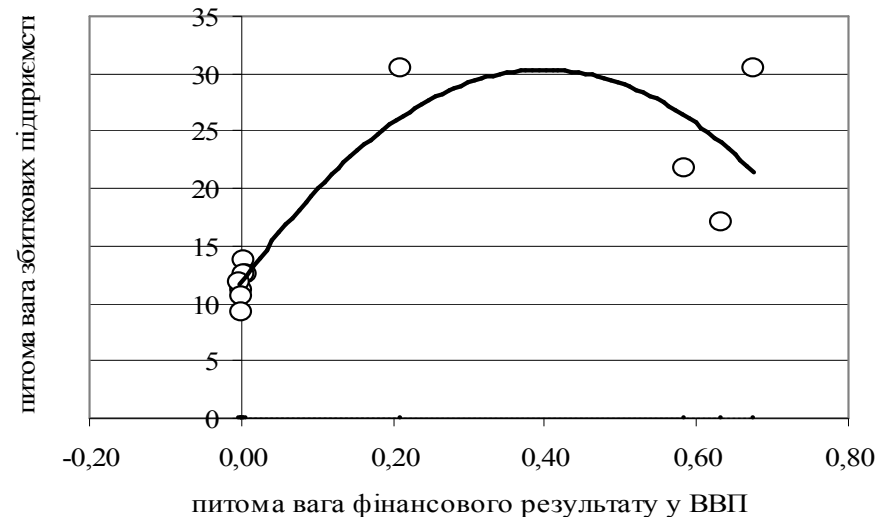
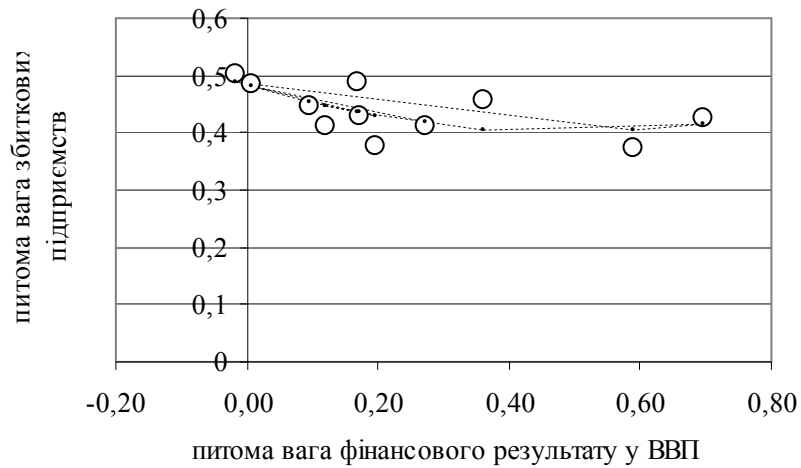

Рисунок В. 22 – Візуалізація взаємозв'язку між питоюю вагою фінансового результату у ВВП та питоюю ваги збиткових підприємств у сільському, лісовому та рибному господарстві

$$\eta = 0,117 + 0,93 \cdot \lambda - 1,17 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

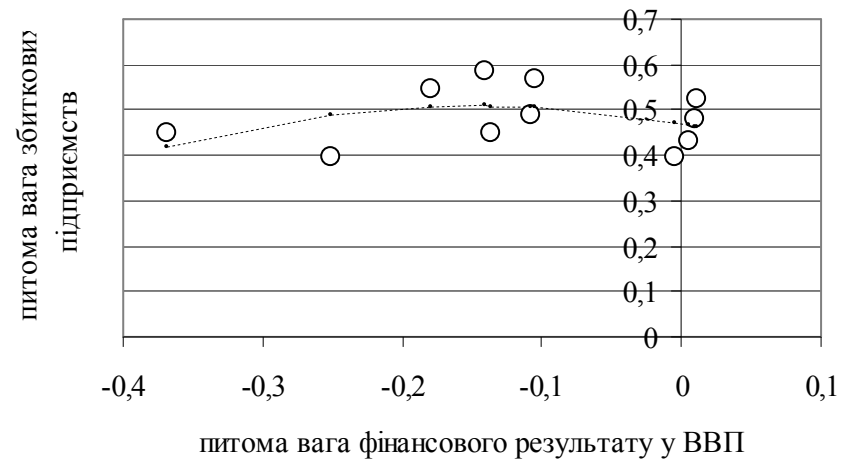
⁵⁰ η – питома вага збиткових підприємств;
 λ – питома вага фінансового результату у ВВП.

○ фактично теоретично

Рисунок В. 23 – Візуалізація взаємозв'язку між питоною вагою фінансового результату у ВВП та питою вагою збиткових підприємств у промисловості

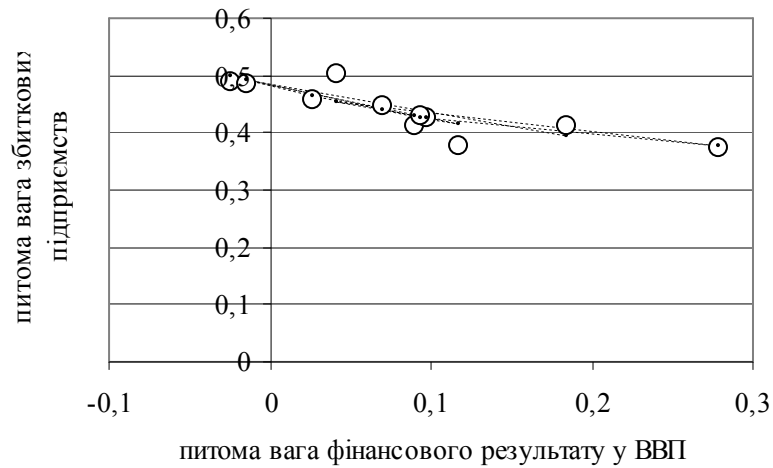
$$\eta = 0,4826 - 0,3325 \cdot \lambda + 0,4826 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 24 – Візуалізація взаємозв'язку між питоною вагою фінансового результату у ВВП та питою вагою збиткових підприємств у будівництві

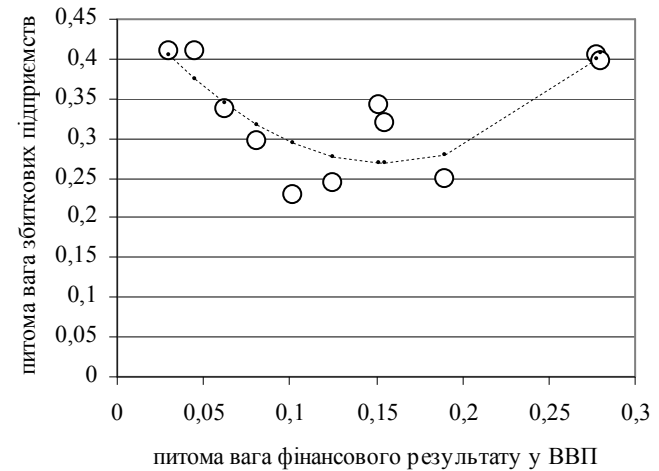
$$\eta = 0,4681 - 0,5476 \cdot \lambda - 1,849 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 25 – Візуалізація взаємозв’язку між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів

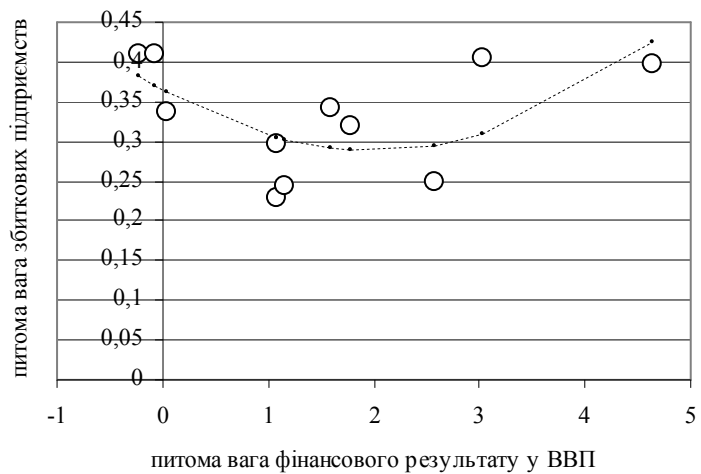
$$\eta = 0,4812 - 0,6826 \cdot \lambda + 1,0934 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 26 – Візуалізація взаємозв’язку між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур’єрській діяльності

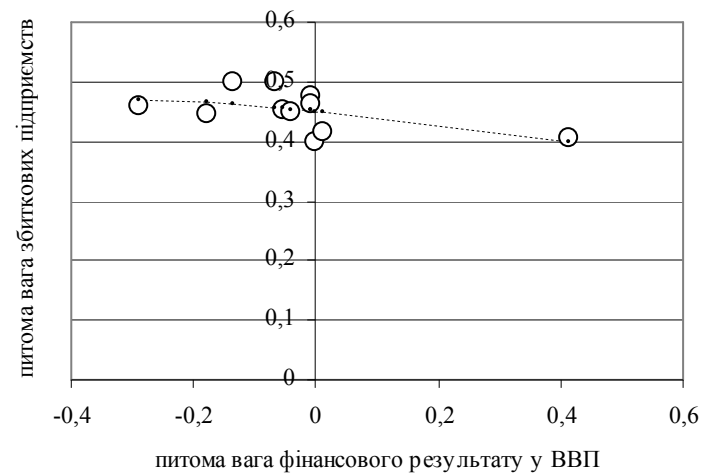
$$\eta = 0,4787 - 2,6989 \cdot \lambda + 8,7044 \cdot \lambda^2, P = 0,63$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 27 – Візуалізація взаємозв'язку між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств у фінансовій та страховій діяльності

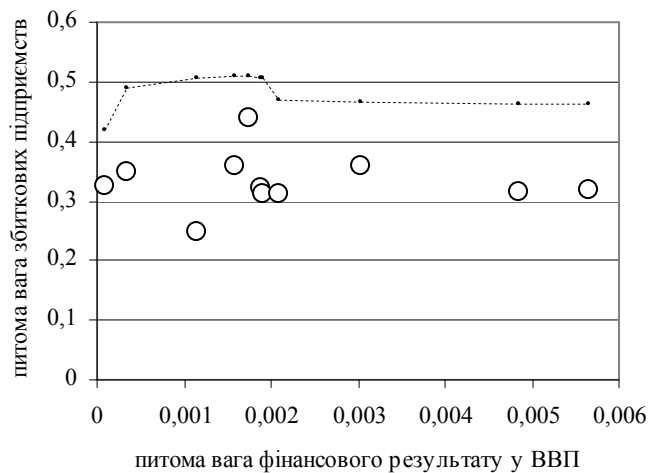
$$\eta = 0,3647 - 0,0761 \cdot \lambda + 0,0191 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 28 – Візуалізація взаємозв'язку між питомою вагою фінансового результату у ВВП та питомою вагою збиткових підприємств у операціях з нерухомістю

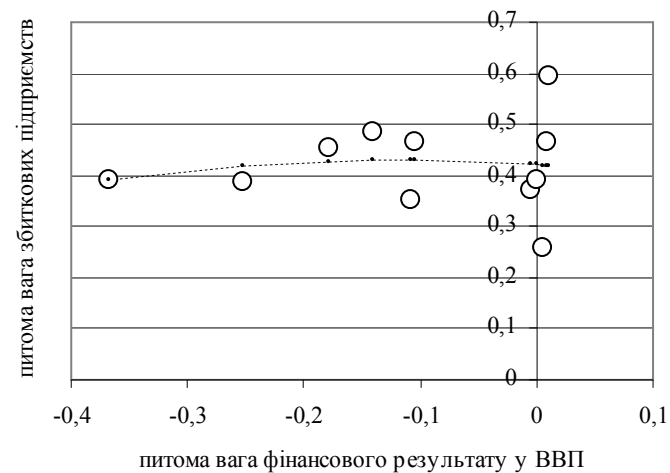
$$\eta = 0,4506 - 0,0914 \cdot \lambda - 0,0758 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 29 – Візуалізація взаємозв'язку між питою вагою фінансового результату у ВВП та питою вагою збиткових підприємств в освіті

$$\eta = 0,3219 + 13,592 \cdot \lambda - 2600,3 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

○ фактично теоретично

Рисунок В. 30 – Візуалізація взаємозв'язку між питою вагою фінансового результату у ВВП та питою вагою збиткових підприємств у охороні здоров'я

$$\eta = 0,421 - 0,1364 \cdot \lambda - 0,60 \cdot \lambda^2, P = 0,99$$

Додаток Д
Показники, що використовуються при розрахунку інтегральних
критеріїв рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Таблиця Д. 1 – за методикою О. Г. Блажевич

Назва показника	Оцінка показника	
	нормативне значення, a_i^H	оптимальний напрям динаміки, $a_i \Rightarrow$
Показники майнового стану		
Коефіцієнт постійності активів	0,5	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5	$a_i \Rightarrow \max$
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	0,2	$a_i \Rightarrow \min$
Коефіцієнт мобільності активів	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Показники ліквідності		
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,25	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,275	$a_i \Rightarrow \max$
Показники фінансової незалежності		
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,5	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт фінансової стабільності	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,85	$a_i \Rightarrow \max$
Показники ділової активності		
Оборотність коштів в розрахунках (у днях)	30	$a_i \Rightarrow \min$
Оборотність запасів (у днях)	15	$a_i \Rightarrow \min$
Оборотність кредиторської заборгованості (у днях)	30	$a_i \Rightarrow \min$
Оборотність власного капіталу (в оборотах)	1,5	$a_i \Rightarrow \max$
Оборотність мобільних активів (в оборотах)	1,5	$a_i \Rightarrow \max$
Оборотність сукупного капіталу (в оборотах)	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Показники ефективності діяльності		
Рентабельність сукупного капіталу (ROA)	2,5 %	$a_i \Rightarrow \max$
Рентабельність власного капіталу (ROE)	5,0 %	$a_i \Rightarrow \max$
Рентабельність основних засобів	6,0 %	$a_i \Rightarrow \max$
Валова рентабельність реалізованої продукції	20,0 %	$a_i \Rightarrow \max$
Чиста рентабельність реалізованої продукції	5,0 %	$a_i \Rightarrow \max$

Таблиця Д. 2 – за методикою О. А. Кириченко

Назва показника	Оцінка показника	
	нормативне значення, a_i^H	оптимальний напрям динаміки, $a_i \Rightarrow$
Показники структури капіталу		
Коефіцієнт автономії	0,5	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт заборгованості	0,4	$a_i \Rightarrow \min$
Коефіцієнт фінансового ризику	0,5	$a_i \Rightarrow \min$
Коефіцієнт поточної заборгованості	0,5	$a_i \Rightarrow \min$
Показники ліквідності та платоспроможності		
Коефіцієнт поточної платоспроможності	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	1,0	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0,2	$a_i \Rightarrow \max$
Показники ефективності використання власних оборотних активів		
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,4	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,8	$a_i \Rightarrow \max$
Показники ділової активності		
Оборотність активів (в оборотах)	–	$a_i \Rightarrow \max$
Оборотність капіталу (в оборотах)	–	$a_i \Rightarrow \max$
Оборотність оборотних активів (в оборотах)	–	$a_i \Rightarrow \max$
Показники рентабельності		
Рентабельність всіх активів (ROA)	–	$a_i \Rightarrow \max$
Рентабельність власного капіталу (ROE)	–	$a_i \Rightarrow \max$
Коефіцієнт чистої рентабельності	–	$a_i \Rightarrow \max$

Додаток Е

Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки за видами економічної діяльності та окремими суб'єктами

Таблиця Е. 1 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки за всіма видами економічної діяльності

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,49	0,48	0,47	0,42	0,41
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,30	0,32	0,33	0,32	0,31
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,38	0,35	0,35	0,35	0,35
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,59	0,62	0,62	0,62	0,62
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,09	0,08	0,07	0,07	0,08
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,51	0,51	0,53	0,52	0,50
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	3,54	2,82	3,04	3,23	2,34
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-1,44	-1,10	0,37	1,55	0,70
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-3,79	-3,11	1,04	4,40	1,97
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-1,07	-1,11	0,34	1,36	0,84

Таблиця Е. 2 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у сільському, лісовому та рибному господарстві

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,46	0,44	0,42	0,33	0,33
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,22	0,24	0,28	0,28	0,29
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,50	0,49	0,52	0,54	0,54
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,48	0,50	0,47	0,45	0,45
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,08	0,07	0,07	0,08	0,08
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,45	0,48	0,59	0,62	0,65
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	1,36	1,47	1,46	1,44	1,18
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	5,22	5,53	11,00	12,73	10,63
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	10,35	11,35	21,30	23,70	19,73
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	7,61	7,71	14,56	16,50	16,68

Таблиця Е. 3 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у промисловості

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,51	0,50	0,49	0,25	0,33
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,29	0,31	0,33	0,32	0,29
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,43	0,39	0,36	0,36	0,38
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,54	0,59	0,61	0,61	0,59
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,05	0,04	0,04	0,05	0,05
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,54	0,53	0,53	0,52	0,50
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	3,11	2,58	3,29	3,55	2,42
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	0,64	-1,39	1,01	2,39	0,16
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	1,48	-3,57	2,81	6,72	0,43
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	0,48	-1,38	0,85	1,89	0,18

Таблиця Е. 4 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у будівництві

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,42	0,43	0,42	0,59	0,71
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,33	0,33	0,34	0,34	0,34
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,20	0,18	0,19	0,14	0,12
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,71	0,74	0,75	0,79	0,81
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,08	0,07	0,06	0,06	0,05
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,46	0,45	0,45	0,42	0,42
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	5,83	3,37	4,12	5,75	5,39
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-5,88	-2,94	-3,43	-2,37	-0,41
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-29,61	-15,91	-18,28	-16,84	-3,58
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-5,08	-4,72	-4,44	-2,93	-0,66

Таблиця Е. 5 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,21	0,21	0,20	0,21	0,21
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,50	0,52	0,53	0,50	0,48
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,12	0,09	0,10	0,10	0,10
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,88	0,90	0,90	0,89	0,89
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,06	0,05	0,05	0,06	0,06
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,57	0,58	0,59	0,56	0,54
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	22,91	20,71	20,39	20,87	15,72
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-5,19	-1,83	0,90	1,29	0,02
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-44,68	-19,81	9,13	12,39	0,20
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-1,95	-0,96	0,45	0,59	0,01

Таблиця Е. 6 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,75	0,75	0,74	0,72	0,70
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,11	0,13	0,15	0,16	0,18
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,56	0,55	0,55	0,54	0,52
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,41	0,42	0,41	0,42	0,44
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,06	0,05	0,05	0,06	0,06
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,28	0,30	0,36	0,39	0,40
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	2,13	1,98	1,69	2,07	1,25
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	0,10	1,72	0,44	0,92	0,97
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	0,17	3,12	0,79	1,68	1,86
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	0,08	1,57	0,47	0,81	1,48

Таблиця Е. 7 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у фінансовій та страховій діяльності

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,33	0,33	0,25	0,47	0,68
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,35	0,36	0,34	0,31	0,32
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,43	0,41	0,51	0,57	0,55
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,50	0,53	0,45	0,39	0,41
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,30	0,23	0,18	0,17	0,17
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,70	0,69	0,75	0,78	0,78
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	2,00	1,36	1,94	1,51	0,74
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	2,80	0,95	-3,88	4,83	2,71
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	6,46	2,31	-7,66	8,51	4,89
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	3,24	1,70	-3,94	5,64	6,58

Таблиця Е. 8 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки у операціях з нерухомістю

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,70	0,67	0,66	0,59	0,46
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,19	0,20	0,22	0,23	0,22
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,51	0,48	0,46	0,42	0,35
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,46	0,49	0,51	0,56	0,64
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,09	0,07	0,06	0,06	0,05
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,40	0,41	0,43	0,41	0,34
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	0,67	0,63	0,10	0,19	0,34
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-1,77	-1,86	-0,83	-2,02	-2,33
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-3,47	-3,88	-1,80	-4,82	-6,63
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-5,17	-6,15	-17,36	-25,49	-19,28

Таблиця Е. 9 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки в освіті

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,15	0,13	0,07	0,22	0,37
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,13	0,14	0,14	0,14	0,15
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,74	0,73	0,72	0,72	0,71
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,25	0,26	0,26	0,27	0,28
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,32	0,31	0,33	0,35	0,36
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,52	0,53	0,51	0,50	0,52
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	1,23	1,17	1,20	1,17	1,11
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	3,59	2,71	2,85	3,54	4,97
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	4,84	3,74	3,93	4,94	7,00
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	3,95	3,18	3,28	4,21	6,29

Таблиця Е. 10 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки в охороні здоров'я

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,17	0,14	0,15	0,23	0,19
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,13	0,09	0,09	0,09	0,05
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,08	0,08	0,09	0,09	0,05
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,16	0,14	0,12	0,13	0,13
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,29	0,23	0,22	0,23	0,21
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	1,36	0,38	1,58	1,59	1,61
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-0,60	0,11	-0,20	-0,38	-0,07
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-4,67	1,20	-2,20	-4,39	-1,47
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-3,43	3,18	-1,39	-2,76	-0,92

Таблиця Е. 11 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки для ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,79	0,80	0,86	0,90	0,89
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,10	0,05	0,04	0,04	0,06
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,35	0,31	0,33	0,35	0,32
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,07	0,09	0,11	0,11	0,12
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,01	0,00	0,00	0,00	0,13
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	1,38	0,54	0,32	0,37	0,48
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	2,26	2,07	2,21	2,18	3,21
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-0,77	-12,61	-4,50	-9,86	1,11
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-2,17	-40,71	-13,58	-28,23	3,42
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-0,96	-19,68	-6,14	-12,96	1,07

Таблиця Е. 12 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки для ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,31	0,27	0,26	0,27	0,27
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,25	0,25	0,11	0,14	0,15
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,29	0,24	0,23	0,03	-0,28
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,07	0,08	0,07	0,11	0,18
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,27	0,27	0,35	0,12	0,01
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	3,33	3,21	1,71	1,24	0,86
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	5,10	5,80	7,78	69,71	-4,51
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	1,56	0,71	0,46	0,00	-49,46
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	5,45	2,93	1,97	0,08	176,10
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	1,07	0,51	0,25	0,00	-39,08

Таблиця Е. 13 – Динаміка окремих індикаторів рівня фінансової безпеки для ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»

Назва індикатора, 1I_j	Нормативне значення та оптимальний напрям динаміки, ${}^1I_j^H, {}^1I_j \Rightarrow$	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт постійності активів	${}^1I_1^H = 0,5, {}^1I_1 \Rightarrow \max$	0,72	0,74	0,75	0,76	0,76
Питома вага дебіторської заборгованості у майні	${}^1I_2^H = 0,2, {}^1I_2 \Rightarrow \min$	0,10	0,07	0,05	0,04	0,03
Коефіцієнт автономії	${}^1I_3^H = 0,5, {}^1I_3 \Rightarrow \max$	0,23	0,17	-0,02	-0,31	-0,32
Коефіцієнт фінансової залежності	${}^1I_4^H = 0,5, {}^1I_4 \Rightarrow \min$	0,18	0,17	0,24	0,30	0,30
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	${}^1I_5^H = 0,2, {}^1I_5 \Rightarrow \max$	0,05	0,03	0,00	0,00	0,00
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	${}^1I_6^H = 1,0, {}^1I_6 \Rightarrow \max$	0,54	0,40	0,21	0,12	0,11
Оборотність власного капіталу, оборотів	${}^2I_1 \Rightarrow \max$	4,82	4,17	-45,43	-4,54	-4,45
Рентабельність капіталу, %	${}^2I_2 \Rightarrow \max$	-10,50	-9,77	-5,12	-35,46	-28,71
Рентабельність власного капіталу, %	${}^2I_3 \Rightarrow \max$	-44,74	-56,05	212,86	114,71	90,99
Рентабельність реалізованої продукції, %	${}^2I_4 \Rightarrow \max$	-9,28	-13,43	-4,69	-25,25	-20,47

Додаток Ж

Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за видами економічної діяльності та окремими суб'єктами

Таблиця Ж. 1 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за коефіцієнтом постійності активів

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	6,14	6,09	6,29	1,15	1,00
Сільське, лісове та рибне господарство	5,67	5,50	5,68	3,02	4,37
Промисловість	6,44	6,38	6,60	1,72	4,25
Будівництво	5,05	5,25	5,67	7,57	10,00
Оптова та роздрібна торгівля	1,99	2,09	2,74	1,00	2,54
Транспорт	10,00	10,00	10,00	10,00	9,87
Фінансова та страхова діяльність	3,69	3,91	3,43	5,57	9,62
Операції з нерухомістю	9,23	8,76	8,82	7,69	6,23
Освіта	1,00	1,00	1,00	1,24	4,97
Охорона здоров'я	1,36	1,15	2,01	1,33	2,13
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	10,53	10,64	11,61	13,10	12,70
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	3,35	2,94	3,55	1,96	3,38
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	9,61	9,73	10,08	10,59	10,72

Таблиця Ж. 2 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за питомою вагою дебіторської заборгованості у майні

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	4,45	4,64	4,87	4,89	4,92
Сільське, лісове та рибне господарство	3,39	3,74	4,23	1,41	1,25
Промисловість	4,32	4,59	4,86	4,88	4,71
Будівництво	4,79	4,82	4,98	5,07	5,32
Оптова та роздрібна торгівля	6,95	7,15	7,32	7,17	7,17
Транспорт	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Фінансова та страхова діяльність	5,02	5,22	5,02	4,74	5,02
Операції з нерухомістю	3,03	3,24	3,51	3,68	3,68
Освіта	1,02	1,09	1,00	1,00	1,06
Охорона здоров'я	1,00	1,00	1,08	1,07	1,00
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,98	1,39	1,27	1,34	1,61
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	3,76	3,87	2,23	2,61	2,88
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	1,93	1,60	1,47	1,28	1,31

Таблиця Ж. 3 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за коефіцієнтом автономії

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	6,31	6,11	6,23	6,09	6,43
Сільське, лісове та рибне господарство	8,80	8,72	9,28	1,29	1,10
Промисловість	7,35	6,80	6,37	6,15	6,84
Будівництво	2,66	2,81	3,15	2,25	2,19
Оптова та роздрібна торгівля	1,00	1,00	1,48	1,59	1,96
Транспорт	10,00	10,00	10,00	9,57	9,43
Фінансова та страхова діяльність	7,38	7,27	9,09	10,00	10,00
Операції з нерухомістю	8,88	8,55	8,27	7,30	6,41
Освіта	1,55	1,72	1,00	1,00	1,41
Охорона здоров'я	1,24	1,04	1,37	1,27	1,00
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	5,79	5,25	5,84	6,03	5,89
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	4,41	3,95	3,98	0,29	-4,85
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	3,38	2,60	-0,80	-5,90	-5,47

Таблиця Ж. 4 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за коефіцієнтом фінансової залежності

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	6,90	7,03	7,15	7,19	7,15
Сільське, лісове та рибне господарство	5,69	5,76	5,59	1,48	1,17
Промисловість	6,37	6,67	7,07	7,10	6,84
Будівництво	8,20	8,28	8,48	8,96	9,19
Оптова та роздрібна торгівля	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Транспорт	4,92	4,88	4,94	5,07	5,34
Фінансова та страхова діяльність	5,87	6,07	5,40	4,83	4,95
Операції з нерухомістю	5,51	5,70	5,98	6,51	7,37
Освіта	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Охорона здоров'я	1,34	1,32	1,64	1,60	1,20
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,28	1,46	1,87	1,86	1,94
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	1,28	1,33	1,41	1,89	2,58
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	2,44	2,25	3,26	3,82	3,82

Таблиця Ж. 5 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за коефіцієнтом абсолютної ліквідності

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	2,37	2,14	1,84	1,76	1,90
Сільське, лісове та рибне господарство	1,29	1,28	1,23	1,28	1,39
Промисловість	1,00	1,00	1,00	1,00	1,10
Будівництво	2,03	1,82	1,80	1,23	1,00
Оптова та роздрібна торгівля	1,29	1,28	1,23	1,28	1,39
Транспорт	1,29	1,28	1,23	1,28	1,39
Фінансова та страхова діяльність	9,31	7,37	5,33	4,68	4,45
Операції з нерухомістю	2,32	2,05	1,66	1,43	1,18
Освіта	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Охорона здоров'я	4,70	4,26	3,45	3,40	3,52
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	-0,52	-0,23	-0,21	-0,33	3,43
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	8,46	8,65	10,62	3,11	-0,13
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	1,09	0,57	-0,16	-0,38	-0,31

Таблиця Ж. 6 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за коефіцієнтом співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	5,89	6,52	6,15	5,69	5,60
Сільське, лісове та рибне господарство	4,64	6,03	7,16	7,43	7,95
Промисловість	6,48	6,96	6,24	5,78	5,57
Будівництво	4,90	5,29	4,82	4,19	4,30
Оптова та роздрібна торгівля	7,28	7,86	7,18	6,42	6,23
Транспорт	1,00	2,49	3,34	3,71	4,02
Фінансова та страхова діяльність	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Операції з нерухомістю	3,63	4,50	4,47	3,89	3,00
Освіта	6,06	6,88	5,94	5,40	5,85
Охорона здоров'я	1,15	1,00	1,00	1,00	1,00
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	24,59	7,20	2,64	3,34	5,28
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	66,28	59,68	26,43	17,49	11,18
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	6,63	4,39	0,77	-0,76	-0,53

Таблиця Ж. 7 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за оборотністю власного капіталу

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	2,16	2,08	2,30	2,32	2,17
Сільське, лісове та рибне господарство	1,28	1,49	1,60	1,54	1,49
Промисловість	1,99	1,98	2,42	2,46	2,21
Будівництво	3,09	2,32	2,78	3,42	3,96
Оптова та роздрібна торгівля	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Транспорт	1,59	1,71	1,71	1,82	1,53
Фінансова та страхова діяльність	1,54	1,43	1,82	1,57	1,23
Операції з нерухомістю	1,00	1,11	1,00	1,00	1,00
Освіта	1,22	1,35	1,49	1,43	1,45
Охорона здоров'я	1,28	1,00	1,65	1,61	1,74
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,64	1,75	1,93	1,87	2,68
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	2,79	3,40	4,40	31,26	-1,84
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	2,68	2,68	-19,20	-1,06	-1,80

Таблиця Ж. 8 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за рентабельністю капіталу

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	4,60	2,95	3,57	5,90	6,41
Сільське, лісове та рибне господарство	10,00	10,00	10,00	6,55	7,06
Промисловість	6,29	2,65	3,96	6,95	5,45
Будівництво	1,00	1,00	1,27	1,00	4,43
Оптова та роздрібна торгівля	1,56	2,18	3,89	5,57	5,20
Транспорт	5,85	5,95	3,61	5,10	6,90
Фінансова та страхова діяльність	8,04	5,14	1,00	10,00	10,00
Операції з нерухомістю	4,34	2,15	2,84	1,43	1,00
Освіта	6,33	4,64	3,52	4,40	6,05
Охорона здоров'я	5,29	4,25	3,22	3,48	5,04
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	5,15	-9,27	0,62	-8,37	7,14
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	7,03	4,88	3,62	3,96	-83,05
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-2,74	-6,25	0,25	-40,38	-46,05

Таблиця Ж. 9 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за рентабельністю власного капіталу

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	9,76	10,00	9,78	10,00	2,40
Сільське, лісове та рибне господарство	9,71	9,43	1,00	2,28	2,44
Промисловість	9,12	6,71	8,96	3,45	5,66
Будівництво	3,65	2,37	5,48	1,00	3,01
Оптова та роздрібна торгівля	1,00	1,00	10,00	4,04	5,51
Транспорт	8,89	9,06	8,62	2,93	6,61
Фінансова та страхова діяльність	10,00	8,77	7,23	3,64	8,61
Операції з нерухомістю	8,25	6,60	8,20	2,25	1,00
Освіта	9,71	9,27	9,14	3,26	10,00
Охорона здоров'я	8,04	8,38	8,13	2,29	4,41
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	8,48	-6,35	6,25	-0,18	7,64
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	9,82	8,99	8,82	2,76	121,69
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	0,99	-11,74	43,60	14,68	65,48

Таблиця Ж. 10 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць» за рентабельністю реалізованої продукції

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	3,89	4,28	5,99	6,76	6,03
Сільське, лісове та рибне господарство	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Промисловість	4,98	4,10	6,13	6,87	5,87
Будівництво	1,07	1,93	4,64	5,84	5,66
Оптова та роздрібна торгівля	3,27	4,37	6,02	6,59	5,83
Транспорт	4,70	6,02	6,03	6,64	6,20
Фінансова та страхова діяльність	6,92	6,10	4,78	7,67	7,47
Операції з нерухомістю	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Освіта	7,43	7,06	6,82	7,37	7,40
Охорона здоров'я	2,23	7,06	5,50	5,87	5,59
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	3,97	-7,78	4,16	3,69	6,09
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	5,40	5,32	5,97	6,46	-3,96
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-1,89	-3,72	4,57	1,05	0,70

Таблиця Ж. 11 – Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за методом «суми місць»

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	52,48	51,86	54,17	51,74	44,02
Сільське, лісове та рибне господарство	60,47	61,94	55,78	36,27	38,23
Промисловість	54,34	47,83	53,60	46,37	48,51
Будівництво	36,43	35,90	43,07	40,52	49,07
Оптова та роздрібна торгівля	44,33	46,95	59,86	53,66	55,84
Транспорт	58,23	61,39	59,48	56,12	61,29
Фінансова та страхова діяльність	67,77	61,28	53,11	62,70	71,37
Операції з нерухомістю	47,18	43,68	45,74	36,19	31,87
Освіта	45,33	44,01	40,90	36,10	49,19
Охорона здоров'я	27,62	30,46	29,05	22,93	26,63
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	62,91	14,06	35,98	22,35	54,40
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	92,60	93,01	71,03	71,80	47,89
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	24,12	12,11	43,84	17,07	27,87

Таблиця Ж. 12 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за коефіцієнтом постійності активів за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	0,985	0,969	0,935	0,439	0,220
Сільське, лісове та рибне господарство	0,922	0,887	0,844	0,652	0,669
Промисловість	1,025	1,009	0,981	0,504	0,653
Будівництво	0,838	0,852	0,842	1,170	1,420
Оптова та роздрібна торгівля	0,428	0,417	0,408	0,422	0,425
Транспорт	1,502	1,509	1,485	1,448	1,402
Фінансова та страхова діяльність	0,656	0,667	0,510	0,943	1,369
Операції з нерухомістю	1,398	1,338	1,310	1,185	0,917
Освіта	0,296	0,266	0,149	0,450	0,749
Охорона здоров'я	0,344	0,287	0,299	0,460	0,370
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,573	1,597	1,724	1,801	1,780
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	0,611	0,533	0,527	0,532	0,537
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	1,450	1,472	1,497	1,515	1,516

Таблиця Ж. 13 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за питомою вагою дебіторської заборгованості у активах за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	0,603	0,632	0,654	0,641	0,621
Сільське, лісове та рибне господарство	0,433	0,483	0,550	0,091	0,058
Промисловість	0,583	0,623	0,652	0,640	0,589
Будівництво	0,659	0,661	0,672	0,670	0,684
Оптова та роздрібна торгівля	1,008	1,043	1,051	1,000	0,968
Транспорт	1,502	1,509	1,485	1,448	1,402
Фінансова та страхова діяльність	0,696	0,725	0,679	0,617	0,638
Операції з нерухомістю	0,374	0,402	0,434	0,451	0,431
Освіта	0,049	0,049	0,027	0,027	0,029
Охорона здоров'я	0,046	0,036	0,040	0,039	0,020
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	0,204	0,099	0,071	0,081	0,114
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	0,491	0,505	0,226	0,281	0,309
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	0,196	0,133	0,103	0,071	0,067

Таблиця Ж. 14 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за коефіцієнтом фінансової автономії за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	0,761	0,708	0,706	0,705	0,707
Сільське, лісове та рибне господарство	1,009	0,974	1,033	0,175	0,108
Промисловість	0,864	0,778	0,720	0,712	0,754
Будівництво	0,397	0,370	0,375	0,281	0,230
Оптова та роздрібна торгівля	0,232	0,185	0,196	0,208	0,204
Транспорт	1,128	1,105	1,110	1,088	1,045
Фінансова та страхова діяльність	0,867	0,827	1,013	1,136	1,108
Операції з нерухомістю	1,017	0,957	0,924	0,838	0,704
Освіта	0,287	0,258	0,145	0,143	0,142
Охорона здоров'я	0,256	0,189	0,184	0,173	0,096
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	0,709	0,620	0,663	0,698	0,646
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	0,572	0,487	0,465	0,065	-0,562
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	0,469	0,349	-0,048	-0,618	-0,631

Таблиця Ж. 15 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за коефіцієнтом фінансової залежності за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	1,185	1,240	1,243	1,241	1,237
Сільське, лісове та рибне господарство	0,961	0,998	0,940	0,146	0,090
Промисловість	1,086	1,171	1,227	1,225	1,177
Будівництво	1,424	1,478	1,499	1,581	1,629
Оптова та роздрібна торгівля	1,757	1,804	1,793	1,781	1,784
Транспорт	0,819	0,830	0,816	0,835	0,889
Фінансова та страхова діяльність	0,994	1,057	0,904	0,788	0,815
Операції з нерухомістю	0,927	0,988	1,015	1,112	1,279
Освіта	0,095	0,094	0,053	0,055	0,056
Охорона здоров'я	0,159	0,155	0,177	0,170	0,095
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	0,148	0,182	0,220	0,219	0,236
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	0,148	0,157	0,132	0,226	0,360
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	0,360	0,332	0,490	0,595	0,598

Таблиця Ж. 16 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за коефіцієнтом абсолютної ліквідності за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	0,185	0,152	0,132	0,147	0,155
Сільське, лісове та рибне господарство	0,121	0,100	0,093	0,114	0,120
Промисловість	0,104	0,083	0,078	0,095	0,100
Будівництво	0,165	0,132	0,129	0,110	0,092
Оптова та роздрібна торгівля	0,121	0,100	0,093	0,114	0,120
Транспорт	0,121	0,100	0,093	0,114	0,120
Фінансова та страхова діяльність	0,593	0,464	0,355	0,346	0,333
Операції з нерухомістю	0,182	0,146	0,121	0,124	0,105
Освіта	0,633	0,621	0,652	0,709	0,721
Охорона здоров'я	0,322	0,278	0,234	0,258	0,268
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	0,015	0,010	0,001	0,004	0,262
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	0,543	0,540	0,692	0,239	0,013
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	0,110	0,057	0,004	0,001	0,001

Таблиця Ж. 17 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за коефіцієнтом співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	1,018	1,019	1,052	1,033	1,004
Сільське, лісове та рибне господарство	0,901	0,969	1,171	1,248	1,304
Промисловість	1,073	1,064	1,063	1,044	1,001
Будівництво	0,925	0,894	0,896	0,848	0,840
Оптова та роздрібна торгівля	1,147	1,156	1,172	1,124	1,085
Транспорт	0,561	0,610	0,724	0,790	0,804
Фінансова та страхова діяльність	1,401	1,373	1,502	1,565	1,565
Операції з нерухомістю	0,806	0,814	0,855	0,811	0,674
Освіта	1,034	1,056	1,027	0,997	1,036
Охорона здоров'я	0,575	0,458	0,449	0,455	0,419
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	2,764	1,088	0,641	0,744	0,964
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	6,658	6,421	3,425	2,488	1,716
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	1,087	0,803	0,422	0,238	0,225

Таблиця Ж. 18 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за оборотністю власного капіталу за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	2,359	1,878	2,026	2,152	1,563
Сільське, лісове та рибне господарство	0,907	0,981	0,975	0,958	0,788
Промисловість	2,072	1,721	2,196	2,366	1,611
Будівництво	3,886	2,246	2,746	3,832	3,597
Оптова та роздрібна торгівля	15,271	13,806	13,593	13,911	10,478
Транспорт	1,420	1,320	1,129	1,383	0,836
Фінансова та страхова діяльність	1,330	0,905	1,296	1,006	0,495
Операції з нерухомістю	0,448	0,420	0,069	0,126	0,229
Освіта	0,817	0,783	0,800	0,783	0,741
Охорона здоров'я	0,908	0,251	1,051	1,061	1,071
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,510	1,379	1,473	1,452	2,141
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	3,397	3,869	5,184	46,476	-3,004
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	3,214	2,782	-30,287	-3,028	-2,964

Таблиця Ж. 19 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за рентабельністю капіталу за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	-57,716	-44,078	14,656	62,030	27,868
Сільське, лісове та рибне господарство	208,738	221,176	440,188	82,899	42,509
Промисловість	25,522	-55,468	40,452	95,705	6,477
Будівництво	-	-	-	-	-
Оптова та роздрібна торгівля	235,330	117,672	137,068	-94,610	-16,488
Транспорт	-	-	-	-	-
Фінансова та страхова діяльність	207,663	-73,267	35,855	51,630	0,821
Операції з нерухомістю	3,805	68,876	17,598	36,641	38,899
Освіта	112,055	38,177	155,232	193,306	108,452
Охорона здоров'я	-70,641	-74,215	-33,339	-80,823	-93,385
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	27,746	19,289	11,387	14,153	19,876
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	-23,891	4,518	-8,079	-15,185	-2,842
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-30,774	-	-	-394,352	44,209
	62,413	504,484	180,155	-	-
	28,558	18,350	0,107	-	1978,410
	-	-	-	-	-
	420,035	390,754	204,706	1418,411	1148,511

Таблиця Ж. 20 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за рентабельністю власного капіталу за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	101,908	116,057	155,507	1394,289	-90,112
Сільське, лісове та рибне господарство	96,426	83,474	-908,604	-90,848	-88,909
Промисловість	29,531	-71,315	56,171	134,481	8,595
Будівництво	-	592,186	-318,157	-365,547	-336,752
Оптова та роздрібна торгівля	-	893,634	-396,123	182,697	247,802
Транспорт	3,373	62,310	15,856	33,668	37,239
Фінансова та страхова діяльність	129,241	46,188	-153,294	170,189	97,852
Операції з нерухомістю	-69,487	-77,528	-36,072	-96,452	-132,613
Освіта	96,801	74,711	78,637	98,882	139,907
Охорона здоров'я	-93,338	23,932	-43,913	-87,862	-29,490
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	-43,375	-814,205	-271,557	-564,632	68,441
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	109,094	58,645	39,474	1,638	3521,971
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-	-	894,800	1120,944	4257,149
	894,800	1120,944	4257,149	2294,182	1819,830

Таблиця Ж. 21 – Бальна оцінка рівня фінансової безпеки за рентабельністю реалізованої продукції за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	-21,439	-22,102	6,831	27,276	16,809
Сільське, лісове та рибне господарство	152,119	154,211	291,244	329,962	333,698
Промисловість	9,500	-27,623	17,053	37,893	3,556
Будівництво	-	-	-	-	-
Оптова та роздрібна торгівля	101,582	-94,453	-88,751	-58,583	-13,277
Транспорт	-39,012	-19,128	8,961	11,875	0,256
Фінансова та страхова діяльність	1,584	31,476	9,359	16,226	29,697
Операції з нерухомістю	64,776	34,016	-78,866	112,838	131,661
Освіта	-	-	-	-	-
Охорона здоров'я	103,495	123,092	347,105	509,894	385,586
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	79,014	63,608	65,511	84,180	125,858
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	-68,555	63,608	-27,856	-55,227	-18,360
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-19,152	-	-	-	-
	21,410	393,503	122,878	259,183	21,311
	-	-	-	-	-
	185,593	10,106	5,077	0,023	-
	-	-	-93,707	505,060	781,688
	185,593	268,573	-93,707	505,060	409,368

Таблиця Ж. 22 – Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за методикою О. Г. Блажевич

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012		
За всіма видами економічної діяльності	29,850	56,476	183,741	1489,951	-39,926		
Сільське, лісове та рибне господарство	462,537	464,255	-171,567	325,398	290,433		
Промисловість	71,362	-147,956	120,593	274,665	24,513		
Будівництво	-920,803	-523,648	-584,207	-481,453	-92,901		
Оптова та роздрібна торгівля	-	1120,344	-470,007	245,819	329,867	20,156	
Транспорт	15,814	169,644	49,654	93,641	112,332		
Фінансова та страхова діяльність	312,609	124,399	-381,134	482,732	344,290		
Операції з нерухомістю	-238,471	-269,770	-411,787	-682,522	-	607,244	
Освіта	206,773	160,736	158,388	200,379	289,116		
Охорона здоров'я	-183,176	93,712	-77,414	-155,658	-48,352		
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	-86,377	-	1707,217	-569,795	-	1213,166	140,105
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	205,338	109,822	73,552	52,075	761,243		
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	-	-	1493,542	1774,343	3930,917	369,484	260,763

Таблиця Ж. 23 – Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки за графічним методом

Об'єкт оцінки	2008	2009	2010	2011	2012
За всіма видами економічної діяльності	1,850	1,539	1,226	5,962	1,876
Сільське, лісове та рибне господарство	42,455	47,931	167,033	132,100	105,143
Промисловість	1,794	2,210	3,314	11,790	0,672
Будівництво	85,611	32,894	38,213	22,540	1,133
Оптова та роздрібна торгівля	62,682	8,632	12,612	18,358	2,700
Транспорт	0,386	4,672	0,846	1,968	2,304
Фінансова та страхова діяльність	14,083	2,850	15,747	29,686	15,693
Операції з нерухомістю	5,914	7,804	6,444	34,623	39,453
Освіта	7,271	4,550	4,520	7,259	15,044
Охорона здоров'я	5,245	1,346	0,993	3,813	0,456
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,332	374,368	38,238	179,845	4,015
ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»	11,956	8,088	5,596	25,599	-4521,2
ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»	244,055	367,744	-548,76	-2005,23	-1282,4

Додаток 3

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,11}; DVSF_{0,01}; HV_{-0,09}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,334		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,2		0,029	
Коефіцієнт автономії		0,054		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,5		0,045	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,076		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,652		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		1,182		2,284	
Рентабельність капіталу, %		1,063		7,000	
Рентабельність власного капіталу, %		11,253		19,726	
Рентабельність реалізованої продукції, %		16,685		56,87	

Рисунок 3. 1 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у сільському, лісовому та рибному господарстві

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,21}; DVSF_{0,02}; HV_{-0,083}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,33		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,29		0,2	
Коефіцієнт автономії		0,38		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,59		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,05		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,5		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		2,42		2,59	
Рентабельність капіталу, %		0,16		7	
Рентабельність власного капіталу, %		0,43		18,57	
Рентабельність реалізованої продукції, %		0,18		7,68	

Рисунок 3. 2 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у промисловості

Вектор фінансової безпеки	$E^{\max}; PVSF_{-0,1}; DVSF_{-1} HV$			Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки		
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,5		0,71	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,342		0,2	
Коефіцієнт автономії		0,115		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,814		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,046		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,420		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		1,49		5,39	
Рентабельність капіталу, %		0		7	
Рентабельність власного капіталу, %		0		18,31	
Рентабельність реалізованої продукції, %		0		10,07	

Рисунок 3. 3 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у будівництві

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,093}; DVSF_{0,093}; HV_{-1}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,213		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,484		0,2	
Коефіцієнт автономії		0,102		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,892		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,060		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,542		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		15,716		1,68	
Рентабельність капіталу, %		2,1		7	
Рентабельність власного капіталу, %		20,1		20,5	
Рентабельність реалізованої продукції, %		1,3		4,2	

Рисунок 3. 4 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та автомобілів

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{-0,06}; DVSF_2; HV_{-0,033}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,5		0,701	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,2		0,179	
Коефіцієнт автономії		0,5		0,522	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,5		0,444	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,060		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,402		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		1,254		1,39	
Рентабельність капіталу, %		1		7	
Рентабельність власного капіталу, %		1,9		4	
Рентабельність реалізованої продукції, %		1,5		9,8	

Рисунок 3. 5 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{0,097}; DVSF_{0,31}; HV_{0,31}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,5		0,685	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,2		0,319	
Коефіцієнт автономії		0,5		0,554	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,5		0,408	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,167		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,783		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		0,743		0,821	
Рентабельність капіталу, %		2,7		7	
Рентабельність власного капіталу, %		4,9		12,6	
Рентабельність реалізованої продукції, %		6,6		15,4	

Рисунок 3. 6 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у фінансовій і страховій діяльності

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{0,1}; DVSF_{0,12}; HV_{0,83}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,458		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,216		0,2	
Коефіцієнт автономії		0,352		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,640		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,052		0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,337		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		0,344		0,609	
Рентабельність капіталу, %		0		7	
Рентабельність власного капіталу, %		0		19,9	
Рентабельність реалізованої продукції, %		0		32,6	

Рисунок 3. 7 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у операціях з нерухомістю

Вектор фінансової безпеки	$E^{\min}; PVSF_{0,13}; DVSF_{0,16}; HV_{0,81}$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,375		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,2		0,015	
Коефіцієнт автономії		0,071		0,5	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,028		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності		0,2		0,360	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,518		1,0	
Оборотність власного капіталу, оборотів		1,112		0,624	
Рентабельність капіталу, %		0,5		7	
Рентабельність власного капіталу, %		7		30,3	
Рентабельність реалізованої продукції, %		6,3		48,6	

Рисунок 3. 8 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у освіті

Вектор фінансової безпеки	$E^{\max}; PVSF_{-0,076; -0,02} DVSF_{-0,26} HV$				
	Низький рівень фінансової безпеки	Стандарт	Середній рівень фінансової безпеки	Еталон	Високий рівень фінансової безпеки
Індикатори					
Коефіцієнт постійності активів		0,185		0,5	
Питома вага дебіторської заборгованості у майні		0,2			
Коефіцієнт автономії		0,048		0,010	
Коефіцієнт фінансової залежності		0,5		0,5	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності				0,2	
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості		0,134			
Оборотність власного капіталу, оборотів		0,210		1,0	
Рентабельність капіталу, %				3,074	
Рентабельність власного капіталу, %		0		7	
Рентабельність реалізованої продукції, %		0		145,3	
		0		47,3	

Рисунок 3. 9 – Шаблон паспорта фінансової безпеки для підприємств, що діють у охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги

а) за індикатором оборотності власного капіталу, оборотів

б) за індикатором рентабельності власного капіталу, %

в) за індикатором рентабельності реалізованої продукції, %

Рисунок 3.1 – Ієрархія видів економічної діяльності за значенням індикаторів рівня фінансової безпеки у широкому сенсі для «суб'єкта-еталон»

ДОДАТОК К

Динаміка ентропії та виробництва ентропії у моделях формування та розподілу фінансових ресурсів за окремими суб'єктами господарювання

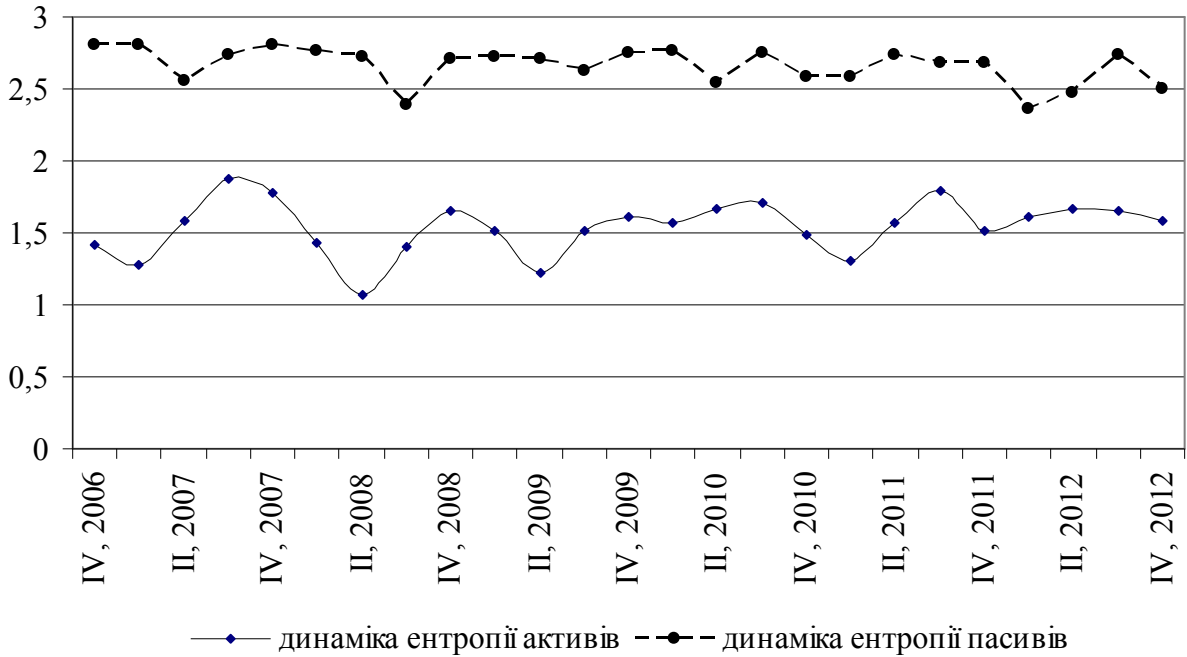

Рисунок К. 1 – Динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

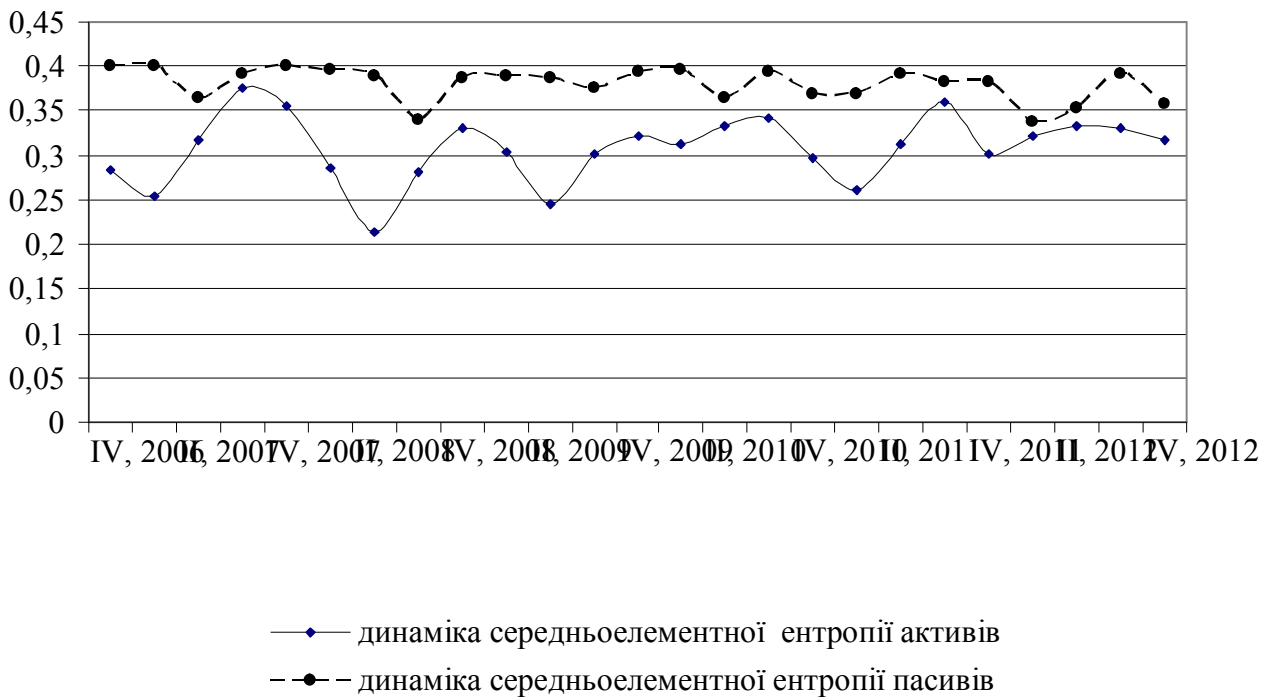
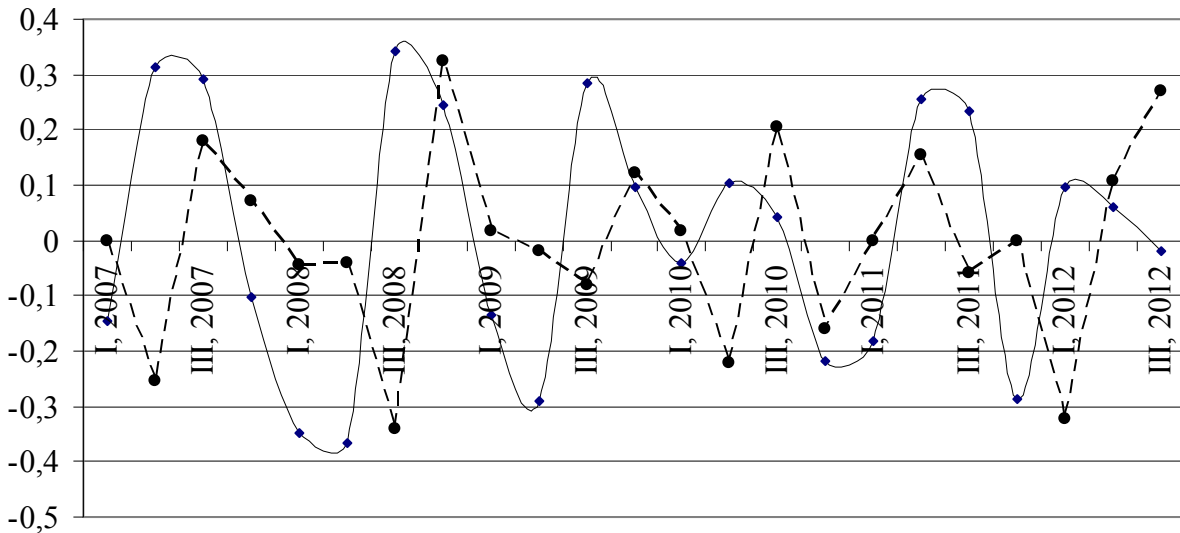
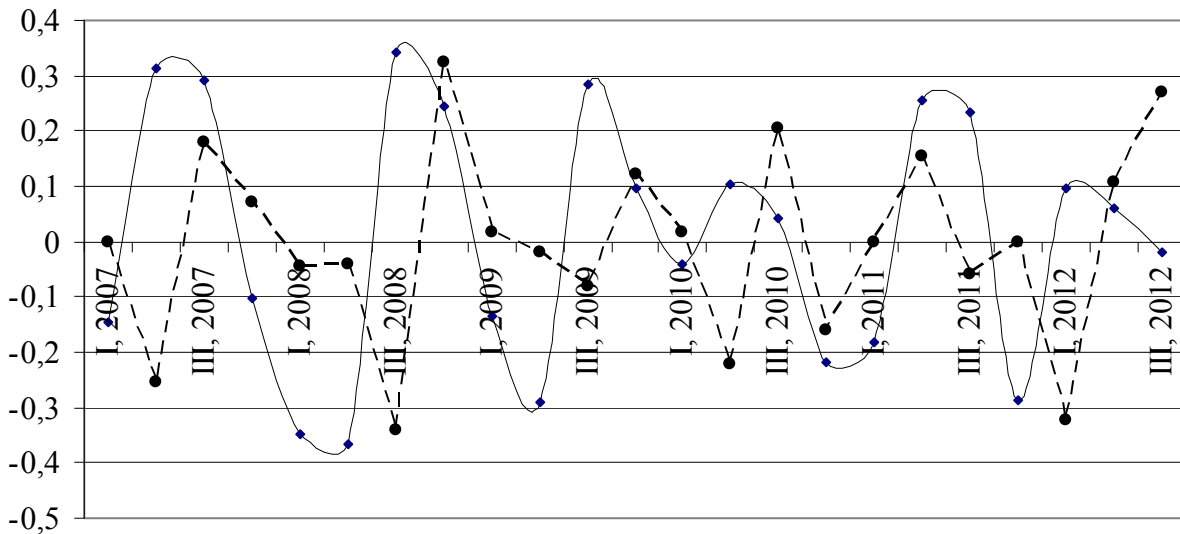

Рисунок К. 2 – Середньоеlementна динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

—◆— динаміка виробництва ентропії активів
 -●- динаміка виробництва ентропії пасивів

Рисунок К. 3 – Динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

—◆— динаміка виробництва ентропії активів
 -●- динаміка виробництва ентропії пасивів

Рисунок К. 4 – Середньоелементна динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»

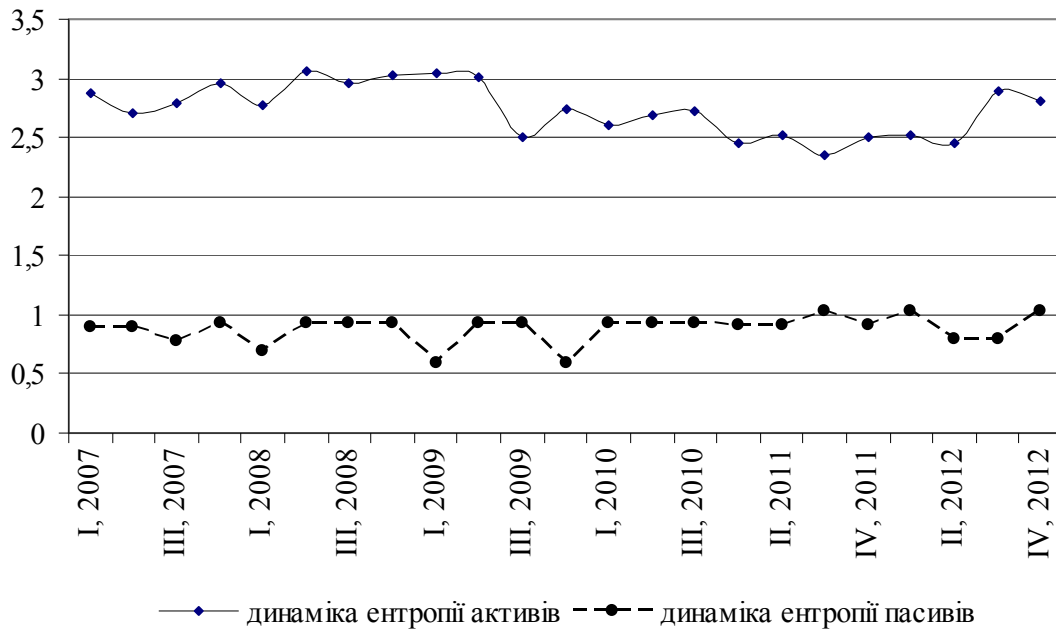

Рисунок К. 5 – Динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

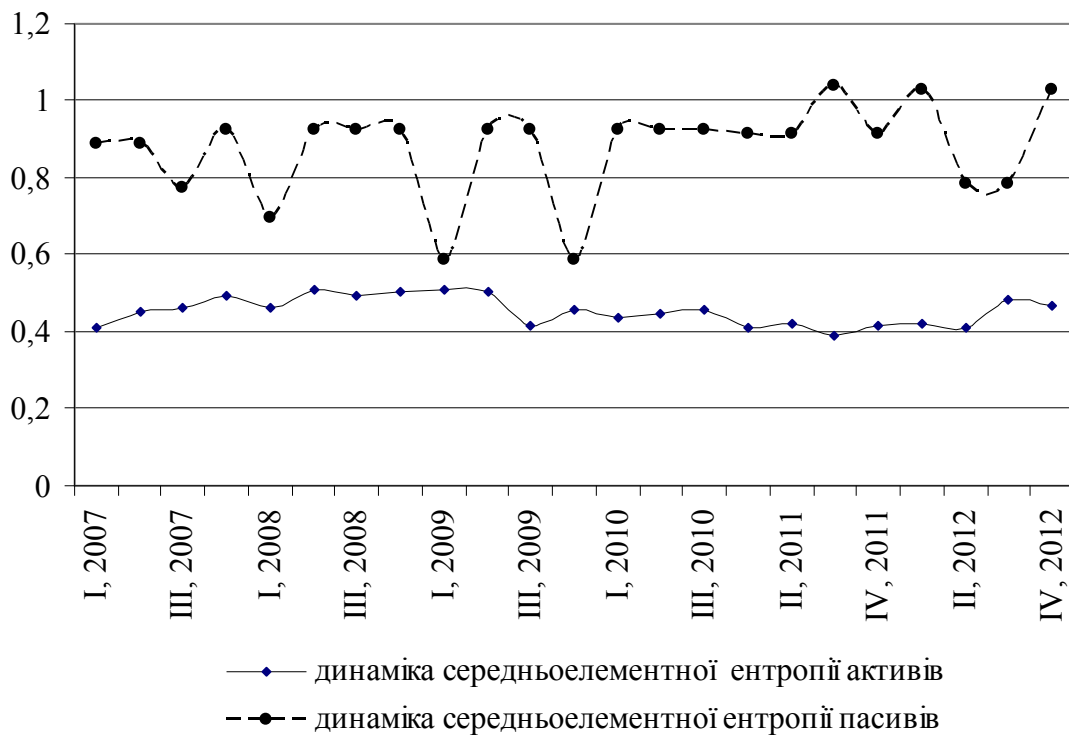

Рисунок К. 6 – Середньоелементна динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

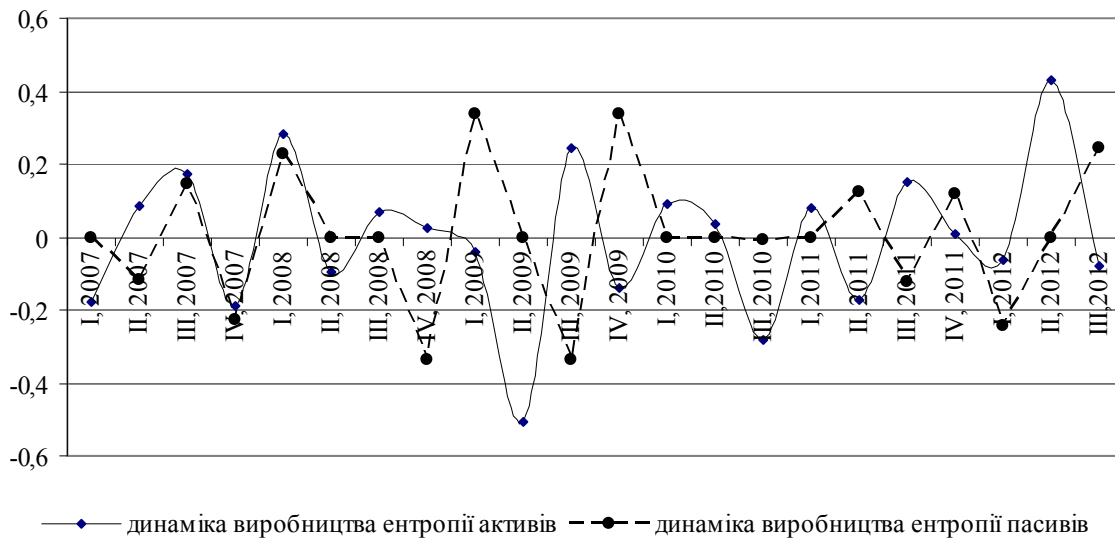

Рисунок К. 7 – Динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

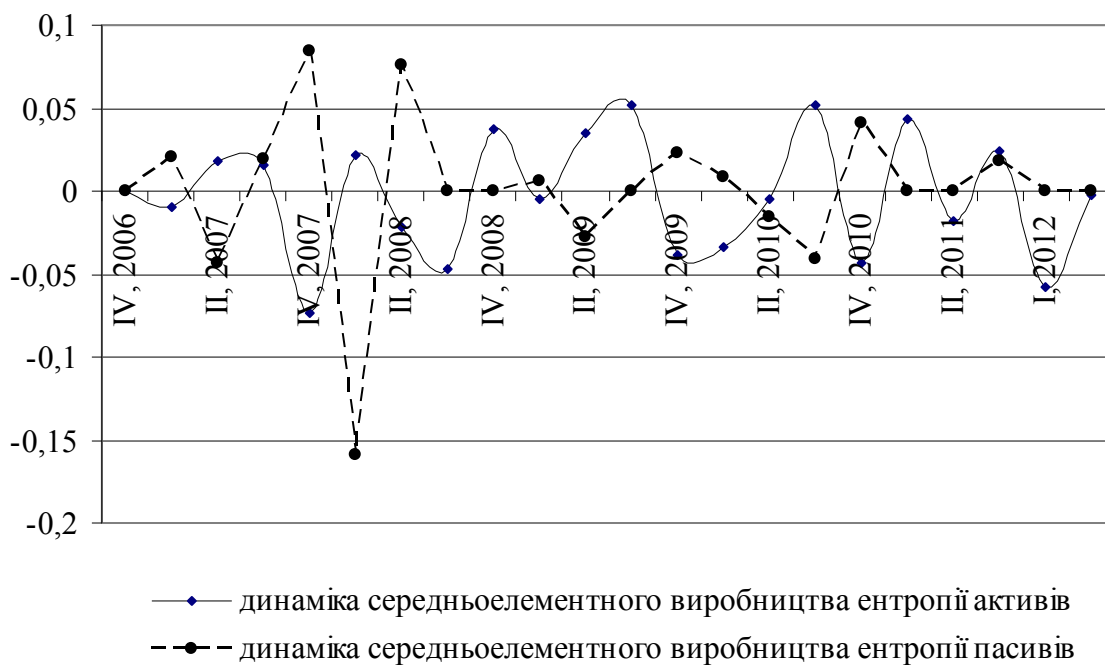

Рисунок К. 8 – Середньоеlementна динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ТОВ «Павлоградський завод технологічного обладнання»

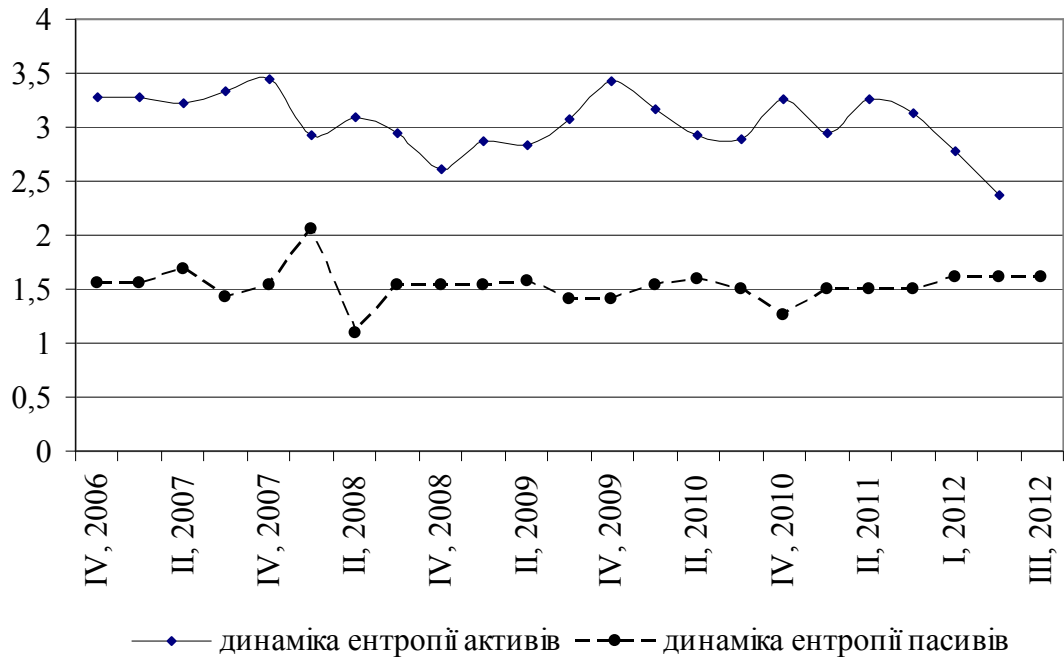

Рисунок К. 9 – Динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»

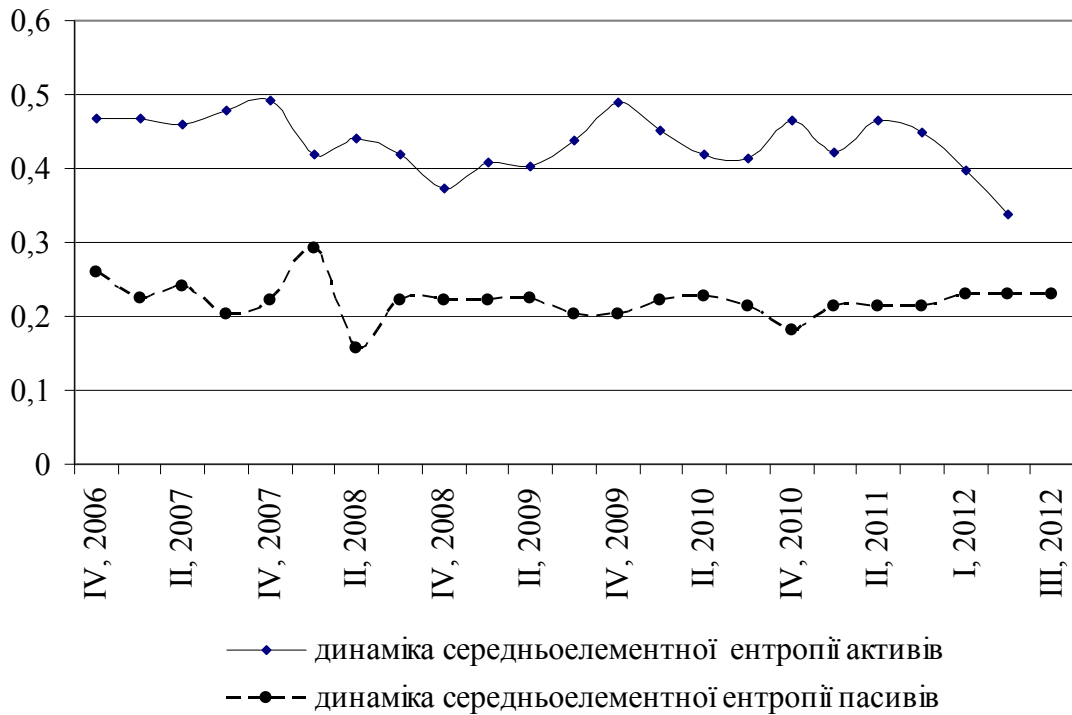

Рисунок К. 10 – Середньоелементна динаміка ентропії формування та розподілу фінансових ресурсів ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»

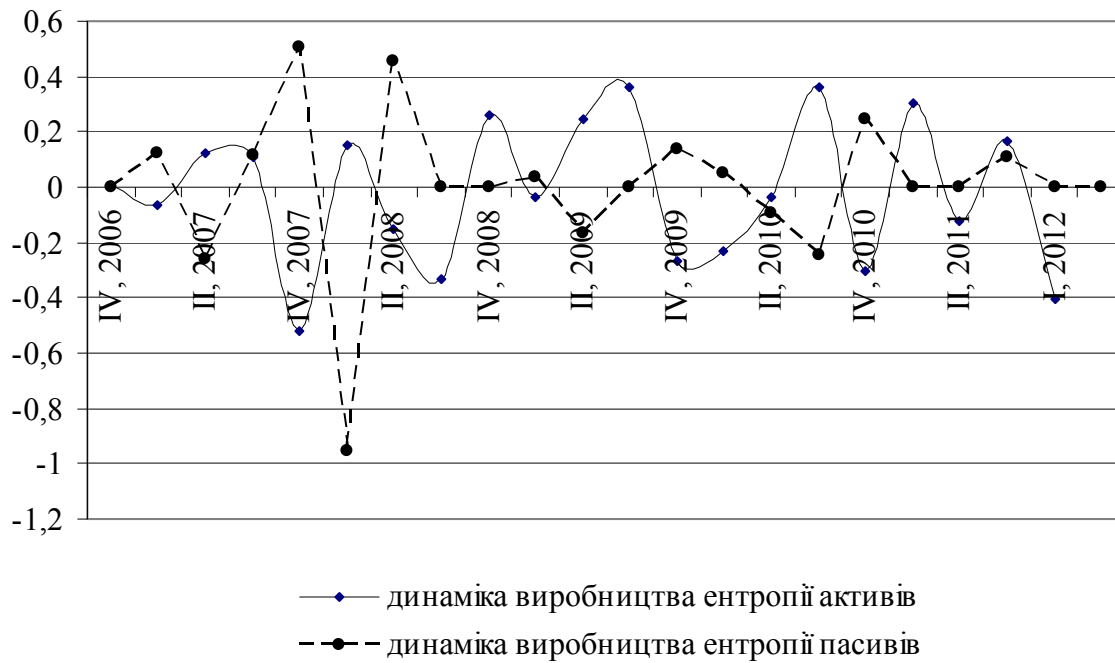

Рисунок К. 11 – Динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»

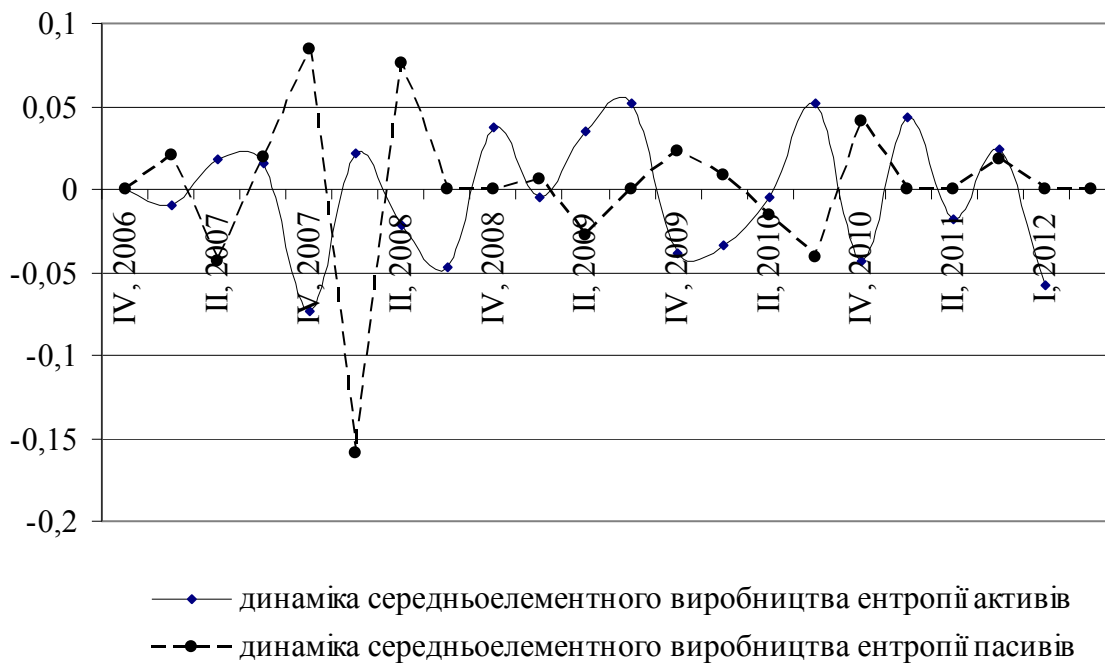

Рисунок К. 12 – Середньоелементна динаміка виробництва ентропії при формуванні та розподілі фінансових ресурсів ВСП «Шахтоуправління імені Героїв Космосу»

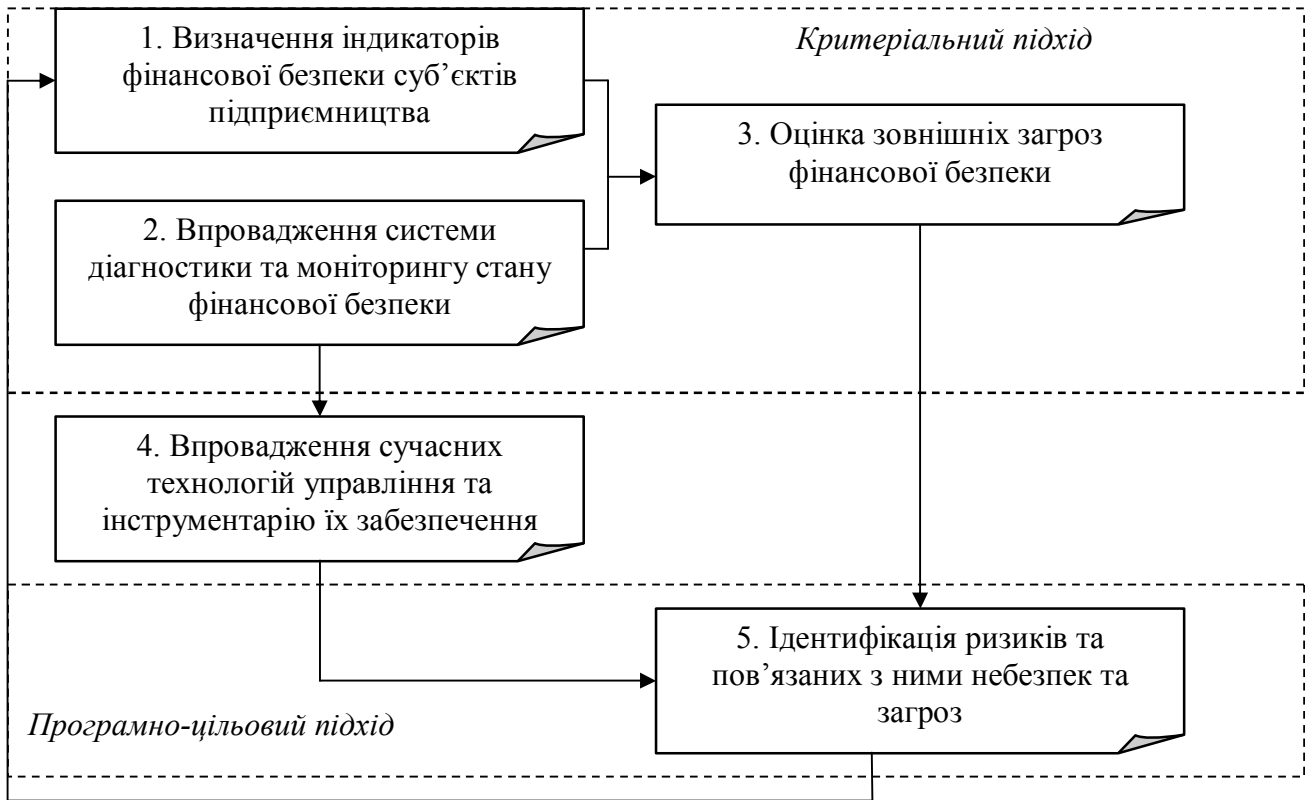

Рисунок Л. 1 – Послідовність реалізації завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності в межах стратегії А 1 – «Бездіяльність»

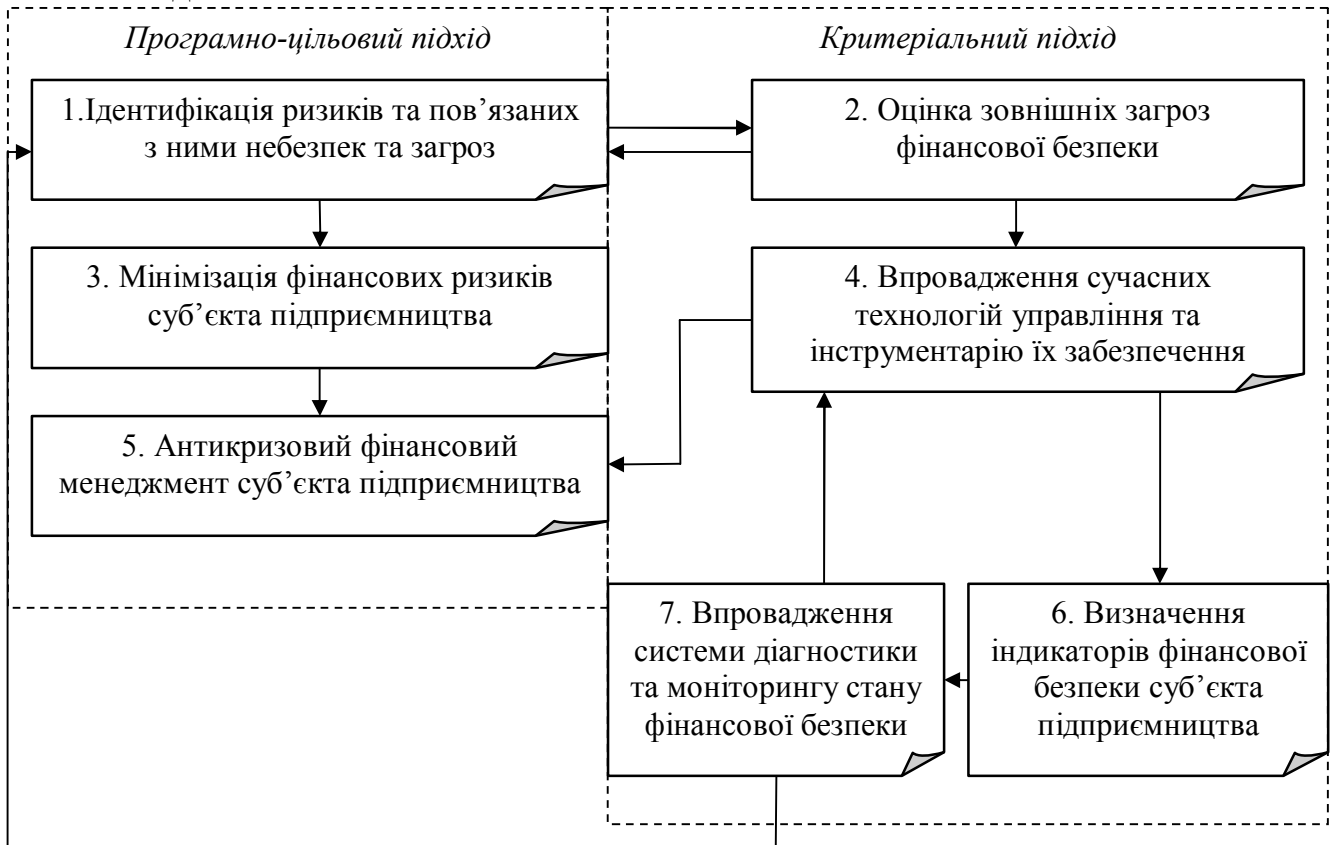

Рисунок Л. 2 – Послідовність реалізації завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності в межах стратегії А 2– «Ідентифікація».

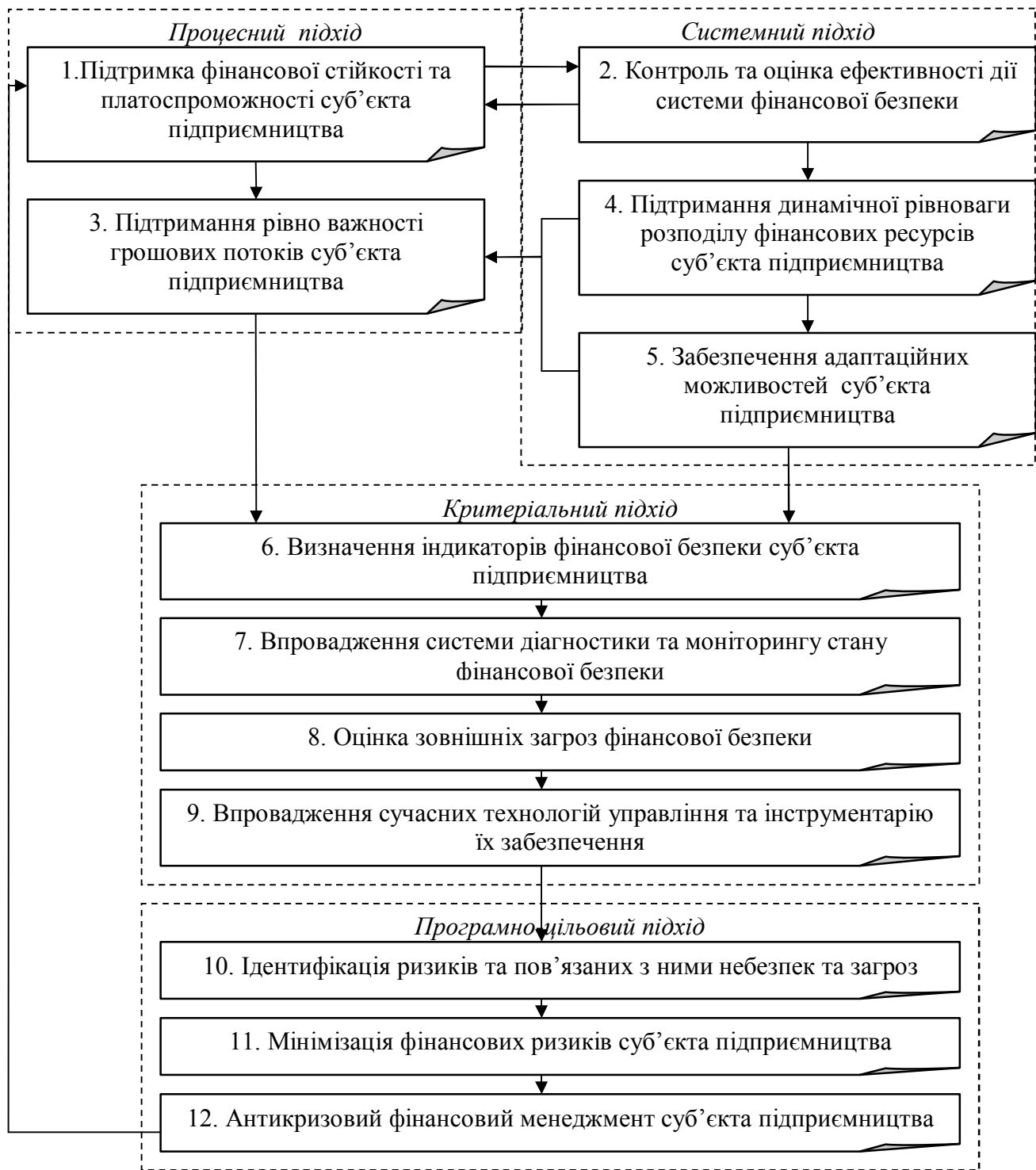

Рисунок Л. 3 – Послідовність реалізації завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності в межах стратегії А 3 – «Альтернатива».

Додаток М1

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара
 В.І. Карплюк
“ ” 20 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара
 С.О. Чернецький
“ ” 20 р.

А К Т

**впровадження результатів науково-дослідної роботи
Тимошенко Каріне Сасунівни
в навчальний процес економічного факультету Дніпропетровського національного
університету імені Олесь Гончара**

д/б тема №2-187-09 «Фінансова інфраструктура народного господарства України: інвестиційно-інноваційні аспекти», 01.01.2009-31.12.2011 рр., (0109U000132)

(№ та назва д/б, госпдогвірної або іншої теми, термін виконання)

1. “14” 11 2011 р. на засіданні Ради економічного факультету ДНУ імені Олесь Гончара _____
(назва кафедри,
протокол № 3 у складі 19 чоловік _____ заслухали повідомлення _____
факультету)
проф., д.ф.-м.н., Смирнова Сергія Олександровича _____
(науковий ступінь, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)
про результати виконання робіт за темою.

2. Стисла характеристика результатів дослідження:

Соціально-економічні відносини трансформаційних економік характеризуються високим ступенем нестабільності. Суб'єкти господарювання зазначають, що прийняття управлінських рішень все частіше пов'язане з ризиком, що безпосередньо впливає на рівень фінансової безпеки підприємницьких структур. Основним джерелом ризиків економічного середовища є невизначеність. Отже, дослідження категоріального апарату невизначеності набуває високої актуальності, особливо в умовах реалізації фінансових криз.

У межах проведеного дослідження було отримано відповідні наукові результати, щодо сутності, форм та методичних підходів мінімізації невизначеності економічного середовища.

Проаналізовано існуючі дефініції поняття «невизначеність» на основі методу семантичного аналізу та визначено, що зазначене поняття можна трактувати як стан, умови та характеристику економічного середовища.

Проаналізовано та упорядковано чинники невизначеності інвестиційних процесів в економіці та обгрунтовано, що до основних причин невизначеності можна віднести неконтрольованість та непередбачуваність економічних процесів, брак або недостовірність інформації, необхідної для прийняття управлінського рішення, людський фактор – недоліки професійної підготовки керівників та спеціалістів, навмисна шкода (навмисне приховування, підміна інформації).

Обгрунтовано процес мінімізації невизначеності інвестиційно-інноваційних процесів, запропоновано методичні підходи до прогнозу макроекономічних інвестиційно-інноваційних процесів, розраховано основні показники розвитку цих процесів у 2009-2020рр.

Розроблено класифікацію форм невизначеності економічного середовища на основі системного підходу.

Практична цінність результатів науково-дослідної роботи полягає у поглибленому вивченні ситуації невизначеності як джерела економічного ризику, що сприяє точнішій ідентифікації ризику як первинного етапу дослідження фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

3. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності по розглянутій роботі опубліковано монографій – 2 (колективні), надруковано статей – 3, тез доповідей – 3.
(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується,

1. Тимошенко К.С. Етапи фінансового ризик-менеджменту / К.С. Тимошенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Нові глобальні виклики для економіки України та країн світу: перспективи вирішення» (23-24 вересня 2011 року). – Львів. Львівська економічна фундація. – 2011. – С.29-30.
2. Тимошенко К.С. Невизначеність інвестиційних процесів / К.С. Тимошенко// Вісник Дніпропетровського національного університету. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. – 2010 – С. 29-35.

4. Використання у навчальному процесі Результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеса Гончара при читанні курсів «Фінансова економіка», «Фінансовий менеджмент», «Управління фінансовими ризиками».

5. Пропозиції кафедри, Ради Результати науково-дослідної роботи Тимошенко Каріне Сасунівни відповідають технічному завданню і впроваджені у навчальний процес.

Нач.науково-дослідної частини / Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності /Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом /Верба О.В./

Зав. кафедрою /Смирнов С.О./

Науковий керівник
д/б теми № 0109U000132 /Смирнов С.О./

Додаток М2-

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара

Кар В.І. Карплюк

“ ” 20 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара

С.О. Чернецький

“ ” 20 р.

А К Т

**впровадження результатів науково-дослідної роботи
Тимошенко Каріне Сасунівни
в навчальний процес економічного факультету Дніпропетровського національного
університету імені Олесь Гончара**

д/б тема №5-272-12 «Фінансовий механізм вирішення глобальних проблем: попередження економічних криз» у період 01.01.2012-31.12.2013 рр. (0112U000202)
(№ та назва д/б, госпдоговірної або іншої теми, термін виконання)

1. «26» 11 2013 р. на засіданні Ради економічного факультету ДНУ імені Олесь Гончара

(назва кафедри,
протокол № 5 у складі 17 чоловік заслухали повідомлення
факультету)

проф., д.ф.-м.н., Смирнова Сергія Олександровича
(науковий ступінь, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

про результати виконання робіт за темою.

2. Стисла характеристика результатів дослідження:

Визначено теоретичні засади формування механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за рахунок ідентифікації поняття «фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва» методом конструювання на основі системного підходу разом із уточненням формулювань його складових за результатами семантичного аналізу, що дало змогу визначити структурну організацію зазначеного механізму при широкому (як системи методів, важелів, інструментів, способів функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, за якого стало забезпечуються його фінансові інтереси) та вузькому (як системи фінансових методів, важелів, інструментів, способів досягнення такого фінансового стану суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз) розумінні.

Обґрунтовано методологічні засади функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за рахунок адаптації індетерміністських аксіом функціонування складно організованих систем до особливостей зазначеного механізму (загальності, неповторюваності, відкритості), виокремлення його специфічних функцій (стабілізаційної, адаптаційної та захисної), що разом із встановленням взаємозв'язків між аксіомами, функціями та принципами на основі системного підходу дало змогу сформулювати змінну структуровану ієрархію завдань.

Розглянуто теоретичне підґрунтя функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва внаслідок підтвердження гетерархії його структурної організації на основі дослідження сукупності субординаційних зв'язків між ієрархічними рівнями фінансового, нормативного, організаційного та інформаційного забезпечення, що дало підстави стверджувати необхідність включення до складу механізму суб'єкт-об'єктних опозицій як між суб'єктами внутрішнього кола і об'єктом (опозиції першого порядку), так і між суб'єктами зовнішнього кола та об'єктом (опозиції другого порядку).

Доведено гіпотезу стосовно існування взаємозв'язку між рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, виходячи із зовнішніх небезпек та загроз, та структурним співвідношенням видів економічної діяльності в економіці.

3. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності по розглянутій роботі (в т.ч. із студентами) опубліковано монографій – 0, надруковано статей – 4, тез доповідей – 4.
(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується.

1. Тимошенко К. С. Системний підхід у формуванні поняття механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва/ К. С. Тимошенко// Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 17. – С. 79-82.
2. Тимошенко К.С. Поняття та сутність фінансової безпеки суб'єкта підприємництва / К.С. Тимошенко // Геоекономічні проблеми міжнародних відносин: оцінки, прогнози, сценарії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ. – 15-16 листопада 2013 р. – С 51-52.
3. «Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів підприємництва» заплановано захист кандидатської дисертації Тимошенко К.С. у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – «Гроші, фінанси і кредит».

4. Використання у навчальному процесі

Результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Фінансовий менеджмент», «Управління фінансовими ризиками», «Фінансово-економічні ризики», «Фінансова безпека».

5. Пропозиції кафедри, Ради Результати науково-дослідної роботи Тимошенко Каріне Сасунівни відповідають технічному завданню і впроваджені у навчальний процес.

Нач.науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Сліссєва О.К./

Науковий керівник

/Смирнов С.О./

д/б теми № 0112U000202

Додаток МЗ

ПУБЛІЧНЕ
АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ»

вул. Леніна, 76, м. Павлоград,
Дніпропетровська обл.
51400, Україна
тел.: +38 056 326 85 56
факс: +38 056 326 76 16

р/р 26003962482940
у ПАТ «ПУМБ» м. Донецьк
МФО 334851
код ЄДРПОУ 00178353
Свідоцтво ПДВ № 100342214
ПІН 001783504102

ПУБЛИЧНОЕ
АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО
«ДТЭК ПАВЛОГРАДУГОЛЬ»

ул. Ленина, 76, г. Павлоград,
Днепропетровская обл.
51400, Украина
тел.: +38 056 326 85 56
факс: +38 056 326 76 16

р/с 26003962482940
в ПАО «ПУМБ» г. Донецк
МФО 334851
код ЕДРПОУ 00178353
Свидетельство НДС № 100342214
ИНН 001783504102

20.01.14 № 1/178
На № _____ від _____

ДОВІДКА

При розробці політики розвитку ПАО «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ» на 2014-2016 рр. використано окремі результати дисертаційного дослідження Тимошенко К. С. «Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів підприємництва». Зокрема кореговано прогностні показники обсягу реалізації продукції, грошових надходжень, прогностні звіти про фінансовий стан підприємства з урахуванням необхідності резервування коштів для підтримання сталого рівня фінансової безпеки.

У фінансово-аналітичній роботі управлінського апарату Павлоградвугіля використано методичні розробки Тимошенко К. С. як основу для розширення системи діагностики фінансового стану підприємства.

Генеральний директор

С.А.Воронін

Додаток М4

ВИРОБНИЧИЙ
СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ШАХТОУПРАВЛІННЯ ІМЕНІ
ГЕРОІВ КОСМОСУ»
ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО
ТОВАРИСТВА
«ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ»

вул. Шахтарська, 10
с. Вербки
Павлоградський р-н
Дніпропетровська обл.
51453, Україна
тел.: +38 056 326 73 09
+38 056 326 73 07
факс: +38 056 326 73 59

ПРОИЗВОДСТВЕННОЕ
СТРУКТУРНОЕ ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ
«ШАХТОУПРАВЛЕНИЕ ИМЕНИ
ГЕРОЕВ КОСМОСА»
ПУБЛИЧНОГО АКЦИОНЕРНОГО
ОБЩЕСТВА
«ДТЭК ПАВЛОГРАДУГОЛЬ»

ул. Шахтёрская, 10
с. Вербки
Павлоградский р-н
Днепропетровская обл.
51453, Украина
тел.: +38 056 326 73 09
+38 056 326 73 07
факс: +38 056 326 73 59

17.01.14г № 1/141
На № _____ від _____

ДОВІДКА

У фінансово-управлінській діяльності ВСП «Шахтоуправління ім.Героїв космосу» ПАТ ДТЕК Павлоградвугілля використано методичні розробки Тимошенко К. С. стосовно кількісної оцінки рівня фінансової безпеки, які включено в систему моніторингу фінансового стану підприємства.

Зокрема застосовано індикатори ефективності діяльності та захищеності фінансової безпеки суб'єкта господарювання та розраховано комплексний показник оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

Рекомендації Тимошенко К. С. щодо застосування методів та важелів підвищення рівня фінансової безпеки використано в системі прийняття рішень.

Директор

С.В.Мкртчян

Додаток М5

Товариство з обмеженою відповідальністю
**„Павлоградський завод
технологічного обладнання”**

вул. Промислова, 1 м. Павлоград,
Дніпропетровська обл. 51413
тел. (0563) 20-59-20; 20-59-22,
телефакс (05632) 3-01-82; 3-10-47
E-mail: info.pzto@gmail.com
Код ЄДРПОУ 33019165

На № 20.01.14 від № 28/15

Общество с ограниченной ответственностью
**„Павлоградский завод
технологического оборудования”**

ул. Промышленная, 1 г. Павлоград,
Днепропетровская обл. 51413
тел. (0563) 20-59-20; 20-59-22,
телефакс (05632) 3-01-82; 3-10-47
E-mail: info.pzto@gmail.com
Код ЕГРПОУ 33019165

ДОВІДКА

Науково-методичні розробки дисертаційної праці Тимошенко К. С. «Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів підприємництва» використано в аналітичній роботі фінансового відділу ТОВ "Павлоградський завод технологічного обладнання". Зокрема у роботі відділу використано розробки стосовно вектору фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності у промисловості, типології видів економічної діяльності за рівнем фінансової безпеки та індикаторної оцінки фінансової безпеки для розробки паспорта фінансової безпеки підприємства.

Застосування системи заходів, розроблених Тимошенко К. С., на основі паспорта фінансової безпеки дало змогу покращити основні показники фінансового стану підприємства (на 31.12.2013р.) до нормативних значень.

Генеральний директор

В.М.Коробко